

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EĞİTİM, İŞ GÜCÜ VE YAŞAM KOŞULLARI:
GÜNÜMÜZ REFAH DEVLETLERİNİN ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Yasemin BOZKURT ÖZYALÇIN

SOSYAL POLİTİKA ANA BİLİM DALI

Ankara, 2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EĞİTİM, İŞ GÜCÜ VE YAŞAM KOŞULLARI:
GÜNÜMÜZ REFAH DEVLETLERİNİN ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Yasemin BOZKURT ÖZYALÇIN

SOSYAL POLİTİKA ANA BİLİM DALI

Doç. Dr. Abdulkadir DEVELİ

DANIŞMAN

Ankara, 2022

ONAY SAYFASI

Yasemin BOZKURT ÖZYALÇIN tarafından hazırlanan “Eğitim, İş gücü ve Yaşam Koşulları: Günümüz Refah Devletlerinin Analizi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Abdülkadir DEVELİ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Prof. Dr. Zafer ÇELİK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Prof. Dr. Emrah AKBAS	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Prof. Dr. Murat ATAN	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN	Marmara Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 21.10.2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. (21-10-2022)

İmza

Yasemin BOZKURT ÖZYALÇIN

TEŞEKKÜR

Tez çalışmasının olgunlaşmasında hiç şüphesiz birçok kişinin emeği bulunmakta. Tez danışman hocam Doç. Dr. Abdülkadir Develi başta olmak üzere tezin ampirik kısmının oluşmasında büyük katkısı olan, babacan bir edayla vaktini ve desteğini esirmeyen Prof. Dr. Murat Atan, tezin ilk aşamasından itibaren titiz yaklaşımı, dostane eleştirileri ile tezin iyileşmesini sağlayan Prof. Dr. Zafer Çelik ve kıymetli fikirleriyle tezime katkı sunan jüri üyesi Prof. Dr. Emrah Akbaş Hocalarıma çok teşekkür ederim. Tanışmamıza vesile olan bu tez için ne zaman müracaat etsem kapısını açan, özverisi ve tecrübesiyle fikirlerini paylaşan Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan Hocama ayrıca müteşekkirim.

Türkiye'ye döndükten sonra akademiye intisap etmemde teşvikinin büyük etkisi olan ve bu yolculuktaki mihmandarım, kıymetli Prof. Dr. Sadettin Ökten Hocam, bu süreçte de ne zaman tökezlesem yüreklendirdi. Zât-ı âline minnettarım.

Hayatları boyunca maddi manevi tüm imkânlarını tereddütsüz sonuna kadar evlatları için sarf eden, kızlarının eğitimi için uzun yıllar gurbete ve meşakkate katlanan, bir evde iki yaşında bir yavruyla iki doktora tezinin büyümesinde büyük emekleri olan annem Emine Bozkurt ve babam Nedim Bozkurt'a, varlıkları, nerede olursa olsun güç veren kardeşim Ümit Bozkurt ve ablam Yedigâr Bozkurt'a ne kadar teşekkür etsem noksan kalır.

Doktora sürecince hayatıma dâhil olan ve bu serüveni güzel kılan iki kişi...Doktoramın her aşamasını benden fazla takip ederek her sürecimi kolaylaştıran, yorulduğumda en çok teşvik eden, vaktini ve emeğini bu teze katan, hoşgörü ve fedakarlığıyla çalışmanın bu noktaya gelmesini sağlayan kıymetli eşim Dr. Ömer Faruk Özyalçın'a ve varlığı en büyük şevk kaynağım, gözümün nuru kızım Ayşe Belkıs Özyalçın'a cân-ı gönülden teşekkür ederim.

ÖZET

Eğitim, İş Gücü ve Yaşam Koşulları: Günümüz Refah Devletlerinin Analizi

Günümüzdeki etkileri yadsınamaz olan iki büyük dünya savaşının ardından ortaya çıkan sosyal refah devletleri, tarihsel geleneğin, ideolojinin ve politika uygulamalarının izlerini taşımaktadırlar. Refah sistemleri arasındaki farklılıklar refah devleti tipoloji çalışmalarını geliştirmiştir. Bu alanda refah devletlerini liberal, sosyalist ve muhafazakâr rejimler altında tasnif eden Esping-Andersen'in 1990 yılındaki çalışması öncülük etmektedir.

Bu çalışma Güney Avrupa refah rejimini de dâhil ederek 21. Yüzyıl verileri ile refah rejimi çalışmalarını genişletmeyi ve Türkiye'nin refah modelini ortaya koymayı amaçlayan karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır. Bu doğrultuda 2000-2019 yılları arasında 24 OECD ülkesine ait eğitim, iş gücü, temel ekonomik ve yaşam koşulları göstergelerini kapsayan 27 değişken çok değişkenli nicel yöntemler ile analiz edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin son yirmi yıldaki seyri öncelikle betimsel araştırma yöntemiyle ülke bazında incelenmiştir. Ampirik kısımda ise faktör analizi, diskriminant analizi ve çok boyutlu ölçekleme ile ülkeler dört refah rejimine göre tasnif edilmiştir.

Betimsel araştırma ve ampirik analiz birlikte değerlendirildiğinde refah rejimlerinde 2000-2019 arasında birkaç ülkedeki kayma dışında köklü değişimler yaşanmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye, İsrail, İtalya, İspanya, Fransa, Yunanistan ve Portekiz, Güney Avrupa refah rejiminde yer almıştır. İsrail'in güçlü liberal özellikler taşıdığı görülmüştür. Macaristan ve Çekya ise muhafazakâr refah rejiminde yer almıştır. Liberal rejimde yer alan ABD ve Birleşik Krallık sosyal demokrat refah özellikler göstermiştir. Türkiye'nin son yıllarda maddi ve sosyal refahta gösterdiği atılımlar refah çıktılarına aynı oranda yansımamıştır. Sonuç olarak, sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma ve müreffeh bir toplum için refahın tüm alanlarında koordineli, bütüncül ve çok yönlü gelişme ihtiyacı olduğu orta çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok boyutlu ölçekleme, diskriminant analizi, eğitim, iş gücü, refah devleti rejimleri, yaşam koşulları

ABSTRACT

Education, Labor Force and Living Conditions: An Analysis of Today's Welfare States

Social welfare states which emerged after two world wars, whose effects have been undeniable, continue bearing the trace of historical tradition, ideology, and policy implementations. The differences between welfare systems have improved welfare state typology studies. In this field, Esping-Andersen's study, which classified welfare regimes into three welfare states model as liberal, social democrat and conservative in 1990, pioneers. This study, which aims to expand the welfare regime studies by including the Southern European welfare regime with twenty first century data and reveal Turkey's welfare model, presents a comparative analysis. In this respect, 27 variables, including education, labor force, fundamental economic and living conditions indicators of 24 countries between 2000 and 2019 are analyzed with multivariate quantitative methods. The course of all the variables used in this study in the last twenty years has been primarily analyzed on a country basis with descriptive research method. In the empirical part of the analysis, countries are classified according to four welfare regimes by factor analysis, discriminant analysis, and multidimensional scaling. When the descriptive research method and empirical analyses are evaluated together, it has been concluded that there were no radical changes in the welfare regimes between 2000-2019, except for the shifts in a few countries.

Turkey, Israel, Italy, Spain, France, Greece, and Portugal have taken place in the South European welfare regime. It has also been seen that Israel has got strong liberal features. Hungary and the Czech Republic have taken part in the conservative welfare regime. The United States and the United Kingdom which have taken place in the liberal welfare regime, have shown the social democratic welfare regime characteristics. The progress which has been made in financial and social welfare in recent years in Turkey has not been reflected in welfare outputs at the same rate. As a result, it has emerged that there is a need for coordinated, holistic and multi-directional improvement in all areas of welfare for sustainable socio-economic development and a prosperous society.

Keywords: Multidimensional scaling, discriminant analysis, education, labor force, welfare state regimes, living conditions.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı	7
1.2. Araştırmanın Soruları	8
1.3. Araştırmanın Önemi	9
1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	10
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	14
2.1. Sosyal Politika ve Refah Rejimlerinin Temel Tanımları.....	14
2.2. Refah Devleti Tartışması	19
2.3. Refah Devletlerini Sınıflandırma Girişimleri	25
2.3.1. Esping-Andersen'in Üçlü Refah Rejimi Sınıflandırması	28
2.3.2. Refah Rejimi Sınıflandırma Çalışmalarındaki Gelişmeler	36
2.4. Başlıca Refah Devleti Rejimleri	41
2.4.1. Liberal/Anglo-Sakson Refah Rejimi.....	43
2.4.3. Sosyal Demokratik/İskandinav Refah Rejimi.....	45
2.4.3. Muhafazakâr/Kıta Avrupası Refah Rejimi	47
2.4.4. Güney Avrupa Refah Rejimi	50
2.5. Başlıca Sosyal Politika Uygulamaları ve Devletlerin Refah Hizmetleri.....	53
2.5.1 Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetleri	54
2.5.2. Ekonomik Kalkınma	56
2.5.3. Adil Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele	57
2.5.4. Fırsat Eşitliği.....	57
2.5.5. Eğitim İmkânı Sağlama	58
2.5.6. Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele	59

2.6. Refah Devleti Çalışmaları ve Türkiye	60
3. YÖNTEM.....	68
3.1. Araştırmanın Modeli.....	68
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	70
3.3. Veri Kaynaklarının Belirlenmesi, Toplanması ve Veri Seti.....	71
3.4. Uygulanan Analizler.....	74
3.4.1. Betimsel Araştırma.....	74
3.4.2. Faktör Analizi.....	74
3.4.3. Diskriminant Analizi	80
3.4.4. Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi	86
4. ÇALIŞMANIN DEĞİŞKENLERİ VE BETİMSEL ARAŞTIRMA	89
4.1. 2000-2020 Yılları Arası Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait Eğitim Göstergeleri	91
4.1.1. Kamu Eğitim Harcamaları	96
4.1.2. Kamu Yükseköğretim Harcamaları	102
4.1.3. Yükseköğretimde Öğrenci Başına Düşen Kamu Harcamaları.....	106
4.1.4. Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı (Kadın/Erkek/Toplam) ve Cinsiyet Eşitliği Endeksi	110
4.1.5. Özel ve Vakıf Yükseköğretim Kurumlarındaki Okullaşma Oranı	119
4.1.6. Yükseköğretimde Mezun Oranı (Kadın/Erkek/Toplam) ve Cinsiyet Eşitliği Endeksi (GPI- Gender Parity Index).....	124
4.2. 2000- 2020 Yılları Arası Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait İş gücü ve Temel Ekonomik Göstergeleri	129
4.2.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	129
4.2.2. Büyüme Oranı.....	133
4.2.3. İşsizlik Oranı (Kadın-Erkek-Toplam).....	138
4.2.4. Genç İşsizlik Oranı	144
4.2.5. Yükseköğretim Mezunu İşsizlik	148
4.2.6. Kayıt dışı İstihdam.....	153
4.2.7. Eğitimde, İstihdamda ve Yetiştirmede Yer Almayan 15-29 Yaş Arası Nüfus - NEET	157
4.3. 2000-2020 Yılları Arası Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait Yaşam Koşulları Verileri..	162
4.3.1. Bebek Ölüm Oranı ve Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi.....	162
4.3.2. Toplam Doğurganlık Hızı	168
4.3.3. İnsani Gelişme Endeksi (HDI).....	173
4.3.4. Gini Katsayısı	177
4.3.5. İnsan Sermayesi Endeksi (HCI).....	182

5. AMPİRİK ANALİZ, BULGULAR VE YORUMLARI	187
5.1. Faktör Analizi Bulguları ve Yorumları	187
5.2. Diskriminant Analizi Bulguları ve Yorumlar	197
5.3. Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi Bulguları ve Yorumlar	204
5.3.1. Tüm Veriler Üzerinden Ülkelerin Dağılımı.....	205
5.3.2. İş gücü Göstergeleri Üzerinden Ülkelerin Dağılımı	208
5.3.4. Yaşam Koşulları verilerine Göre Ülkelerin Dağılımı	211
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	213
6.1. Araştırmacılar İçin Öneriler.....	218
6.2. Politika Önerileri	218
KAYNAKÇA	221
EKLER	241

KISALTMALAR DİZİNİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
EU:	European Union (Avrupa Birliği)
EUROSTAT:	Statistical Office of the European Union (Avrupa İstatistik Ofisi)
GPI:	Gender Parity Index (Cinsiyet Eşitliği Endeksi)
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HCI:	Human Capital Index (İnsan Sermayesi Endeksi)
HDI:	Human Development Index (İnsani Gelişim Endeksi)
ILO:	International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
ISCED:	International Standard Classification of Education (Uluslararası Eğitim Sınıflama Standardı)
ISO:	International Organization for Standardization (Uluslararası Standartlar Teşkilatı)
KMO:	Kaiser Meyer-Olkin
LIS:	Luxembourg Income Study (Lüksemburg Gelir Çalışması)
OECD:	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü)
STK:	Sivil Toplum Kuruluşları
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP:	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
SPSS:	Statistical Package for the Social Sciences
UNESCO:	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)
USD:	United States Dollar (Amerikan doları)
WB:	World Bank (Dünya Bankası)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Sosyal politikanın kapsamı.....	17
Şekil 2. Kamu eğitim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	98
Şekil 3. Kamu eğitim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	99
Şekil 4. Kamu eğitim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	100
Şekil 5. Kamu eğitim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) yeni eklenen ülkelerdeki durumu	101
Şekil 6. Kamu yükseköğretim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	102
Şekil 7. Kamu yükseköğretim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	103
Şekil 8. Kamu yükseköğretim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	104
Şekil 9. Kamu yükseköğretim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) yeni eklenen ülkelerdeki durumu.....	105
Şekil 10. Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarının sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	106
Şekil 11. Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarının muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	107
Şekil 12. Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarının liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	108
Şekil 13. Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarının yeni eklenen ülkelerdeki durumu	109
Şekil 14. Yükseköğretimde cinsiyete göre brüt okullaşma oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	114
Şekil 15. Yükseköğretimde cinsiyete göre brüt okullaşma oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu	115
Şekil 16. Yükseköğretimde cinsiyete göre brüt okullaşma oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu	116
Şekil 17. Yükseköğretimde cinsiyete göre brüt okullaşma oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) yeni eklenen ülkelerdeki durumu	117
Şekil 18. Özel yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranlarının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	120
Şekil 19. Özel yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranlarının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	121
Şekil 20. Özel yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranlarının (%) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	122
Şekil 21. Özel yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranlarının (%) yeni eklenen ülkelerdeki durumu.....	123

Şekil 22. Yükseköğretimde cinsiyete göre mezun oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	125
Şekil 23. Yükseköğretimde cinsiyete göre mezun oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu	126
Şekil 23. Yükseköğretimde cinsiyete göre mezun oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	127
Şekil 25. Yükseköğretimde cinsiyete göre mezun oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) yeni eklenen ülkelerdeki durumu	128
Şekil 26. GSYİH'nın sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	130
Şekil 27. GSYİH'nın muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu	131
Şekil 28. GSYİH'nın liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu.....	132
Şekil 29. GSYİH'nın yeni eklenen ülkelerindeki durumu	133
Şekil 30: Büyüme oranının (%) sosyal demokrat rejimi ülkelerindeki durumu.....	134
Şekil 31. Büyüme oranının (%) muhafazakâr rejimi ülkelerindeki durumu	135
Şekil 32. Büyüme oranının (%) liberal rejimi ülkelerindeki durumu.....	136
Şekil 33: Büyüme oranının (%) yeni eklenen ülkelerindeki durumu	137
Şekil 34. İşsizlik oranının (%) sosyal refah rejimi ülkelerinde yıllara ve cinsiyete göre durumu	140
Şekil 35: İşsizlik oranlarının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara ve cinsiyete göre durumu	141
Şekil 36: İşsizlik oranlarının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara ve cinsiyete göre durumu...	142
Şekil 37. İşsizlik oranlarının yeni eklenen ülkelerde yıllara ve cinsiyete göre durumu.....	143
Şekil 38. Genç işsizlik oranlarının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	145
Şekil 39. Genç işsizlik oranlarının muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	146
Şekil 40. Genç işsizlik oranlarının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	147
Şekil 41. Genç işsizlik oranlarının (%) yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu.....	148
Şekil 42. Yükseköğretim mezunu işsizlik oranlarının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	149
Şekil 43. Yükseköğretim mezunu işsizlik oranlarının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	150
Şekil 44. Yükseköğretim mezunu işsizlik oranlarının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	151
Şekil 45. Yükseköğretim mezunu işsizlik oranlarının (%) yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu	152
Şekil 46. Kayıt dışı istihdam oranlarının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	153
Şekil 47. Kayıt dışı istihdam oranlarının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	154
Şekil 48. Kayıt dışı istihdam oranlarının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	155
Şekil 49. Kayıt dışı istihdam oranlarının (%) yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu.....	156
Şekil 50. 15-29 yaş arası NEET oranlarının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	158

Şekil 51. 15-29 yaş arası NEET oranlarının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	159
Şekil 52. 15-29 yaş arası NEET oranlarının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	160
Şekil 53. 15-29 yaş arası NEET oranlarının (%) yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu.....	161
Şekil 54. Bebek ölüm oranı (%) ve doğuşta beklenen yaşam süresinin sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	164
Şekil 55. Bebek ölüm oranı (%) ve doğuşta beklenen yaşam süresinin muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	165
Şekil 56. Bebek ölüm oranı (%) ve doğuşta beklenen yaşam süresinin liberal refah rejimi ülkelerindeki yıllara göre durumu	166
Şekil 57. Bebek ölüm oranı (%) ve doğuşta beklenen yaşam süresinin yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu.....	167
Şekil 58. Toplam doğurganlık hızının sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	169
Şekil 59. Toplam doğurganlık hızının muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	170
Şekil 60. Toplam doğurganlık hızının liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	171
Şekil 61. Toplam doğurganlık hızının yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu.....	172
Şekil 62. İnsani Gelişme Endeksi'nin sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	174
Şekil 63. İnsani Gelişme Endeksi'nin muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	175
Şekil 64. İnsani Gelişme Endeksi'nin liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	176
Şekil 65. İnsani Gelişme Endeksi'nin yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu	177
Şekil 66. Gini katsayısının sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	178
Şekil 67. Gini katsayısının muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	179
Şekil 68. Gini katsayısının liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	180
Şekil 69. Gini katsayısının yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu.....	181
Şekil 70. İnsan Sermayesi Endeksi'nin sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu	184
Şekil 71. İnsan Sermayesi Endeksi'nin muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki yıllara göre durumu	185
Şekil 72. İnsan Sermayesi Endeksi'nin liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu.....	185
Şekil 73. İnsan Sermayesi Endeksi'nin yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu	186
Şekil 74. Tüm değişkenlere ilişkin ülkelerin Çok Boyutlu Ölçekleme analizi sonuçları (Öklid uzaklıkları).....	205
Şekil 75. İşgücü değişkenlerine ilişkin Çok Boyutlu Ölçekleme analizi sonuçları (Öklid uzaklıkları)	208
Şekil 76. Eğitim değişkenlerine ilişkin ülkelerin Çok Boyutlu Ölçekleme analizi sonuçları (Öklid uzaklıkları).....	209
Şekil 77. Yaşam koşulları değişkenlerine ilişkin ülkelerin Çok Boyutlu Ölçekleme analizi sonuçları (Öklid uzaklıkları)	211

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Esping–Andersen’in (1980) Dekomodifikasyon Derecesine Göre Refah Devletlerinin Sıralaması	32
Tablo 2. Esping–Andersen’in (1980) Refah Devletleri Kümeleme Sonucu	34
Tablo 3. Refah devleti sınıflandırması yapan başlıca çalışmalar ve kullandığı endeksler	39
Tablo 4. Veri seti ve kaynakları	73
Tablo 5. Faktör analizi sonucunda gruplanan bağımsız değişken listesi.....	85
Tablo 6. İş gücü değişkenlerinin temel istatistik değerleri (2000-2019 yıllarının ortalaması)	187
Tablo 7. İş gücü boyutunun KMO ve Bartlett test sonuçları.....	188
Tablo 8. İş gücü boyutunun ortak varyans değerleri	188
Tablo 9: İş gücü faktörlerinin toplam varyansı açıklama yüzdeleri.....	189
Tablo 10. İş gücü değişkenlerinin döndürülmüş faktör yükleri değeri	189
Tablo 11. Eğitim değişkenlerinin temel istatistik değerleri (2000-2019 yıllarının ortalaması)	190
Tablo 12. Eğitim boyutunun KMO ve Bartlett testi sonuçları	191
Tablo 13. Eğitim değişkenlerinin ortak varyans değerleri	191
Tablo 14. Eğitim faktörlerinin toplam varyansı açıklama yüzdeleri.....	192
Tablo 15. Eğitim değişkenlerinin döndürülmüş faktör yüklerinin değeri	193
Tablo 16. Yaşam koşulları boyutunun temel istatistik değerleri.....	194
Tablo 17. Yaşam koşulları boyutunun KMO ve Bartlett test sonuçları	195
Tablo 18. Yaşam koşulları değişkenlerinin ortak varyans değerleri	196
Tablo 19. Yaşam koşulları faktörlerinin ortak varyansı açıklama yüzdeleri.....	196
Tablo 20. Yaşam koşulları değişkenlerinin döndürülmüş faktör yüklerinin değeri.....	197
Tablo 21. Diskriminant fonksiyonlarının özdeğerleri	198
Tablo 22. Diskriminant Foksiyonu için Wilks Lamda ve Anlamlılık Testi	198
Tablo 23. Diskriminant analizi sınıflandırma sonuçları ^{a,b}	199
Tablo 24. Diskriminant analizi orijinal sınıflandırma ve çapraz doğrulama sonuçları	201

1. GİRİŞ

Her çağ yeni ihtiyaçlar ve riskler doğurmakta, her siyasal sistem de yeni olgular ortaya koymaktadır. İnsanoğlunun daha müreffeh yaşama arzusu, devletleri toplumun maddi ve sosyal refahını yükseltecek politikalar uygulamaya sevk etmektedir. Toplumsal ve ekonomik refah politikalarında en köklü yapısal dönüşümlerin tarım toplumundan sanayi devrine geçiş süreciyle yaşandığı kabul edilmektedir. Sanayi devrimi; günümüz düzenlemelerinin ve kurumlarının izini sürdüğümüzde, değişen iş gücü ve üretim faktörlerini değerlendirdiğimizde sosyo-ekonomik değişimlerden sanatsal kültürel alana kadar, tarihsel bir dönemeç olarak durmaktadır. Devletlerin toplumsal kalkınma, ekonomik büyüme ve sosyal politika uygulamalarındaki farklılıklar sanayi devriminin başladığı ülkeler, erken sanayileşen ülkeler ve sanayileşmeye daha sonradan geçiş yapan ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Sanayileşme süreciyle birlikte her toplumsal yapının kendine has dinamikleri, kültürel özellikleri, tarihsel-ideolojik arka planı, geleneksel kodları, siyasal yapısı modern sosyal refah devleti gelişimini etkilemiş ve refah rejiminin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Sanayi sonrası toplumunda oluşan hem yeni eşitsizlikler hem de emek piyasasındaki ve demografik yapıdaki dönüşüm, sanayi sonrası bireyin ve toplumun risk yapısını dramatik şekilde değiştirmiştir (Esping-Andersen vd., 2010, s. 34). Oluşan bu sosyal ve ekonomik riskleri üstlenmede, değişen sosyal ihtiyaçları karşılamada ve sosyal güvenliği temin etmede bireyler, aile, toplum ve mesleki-dini kurumlar işlevsiz kalmıştır. Geleneksel refah sağlayıcıların bir kısmı ihtiyaçlara yetersiz kalmakta iken kilise, lonca, vakıflar gibi bir kısmının da etki ve yetkisi zayıflamıştır. Devletin sosyal ve ekonomik düzende pasif etkisini öngören liberal anlayış, Birinci Dünya Savaşı ve 1929 Ekonomik Buhranı sonucunda devlet müdahalesinin elzem olduğu eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu süreçte refah devleti, sistem üzerinde devlet müdahalesini kabul etmeyen kapitalist sistem ile her alanda devletin hâkim olduğu sosyalist sistem arasında bir düşüncenin ve uygulama ihtiyacının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sosyal refah devleti üçüncü yol olarak da tanımlanmaktadır. Gerekli durumlarda ekonomik ve sosyal sistemde aktif rol alabilecek olan refah devleti, piyasa, aile ve sivil toplum kurumları (hükümet dışı kuruluşlar) ile toplumsal riskleri üstlenen ve kontrol eden dört refah yapısından biri olmuştur. Refah devletinin bu dört gücün birleşiminden oluşuyor olması sosyal demokratik söylemi de güçlendirmiştir.

Kavramsal olarak 1945’lerde başlayıp günümüze erişen özel bir devlet uygulaması olan sosyal refah devleti, kapitalizmin başı çektiği sanayileşmenin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm niteliği taşımaktaydı. Eşit yurttaşlık ilkesine ve işçi haklarına dayanan refah devleti anlayışı sosyal marjinalleşmenin azaltılması, gelir ve fırsat eşitliğinin sağlanması, bireyin ve toplumun her anında refahını yükseltilmesi amaçlarıyla genişleyen bir alana hâkim olmuştur.

1970’lerden sonra küreselleşen ekonomilerde politik ve ekonomik ideolojinin çerçevesini şekillendiren neo-liberal iktisat teorisi, sosyal adaletin ve refahın sağlanması için devletin piyasa müdahalesinden uzak olması gerektiğini savunmuştur. Yükselen küreselleşme ve neo-liberalleşme ile piyasanın serbest olduğu, devletin ise daha arka planda minimal ve sınırlı bir yapı olarak varlığını devam ettirmesi anlayışı refah devleti paradigmasını daraltmıştır.

21. yüzyıl toplumunda ekonomik, politik, teknolojik ve sosyokültürel yapının hızla değişmesi refah devletinin de bittiği veya farklı bir şekle büründüğü tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Enformasyon çağı, hız çağı, post-endüstriyel çağ, risk toplumu, uzay çağı, post-modernite, teknoloji devri olarak adlandırılan günümüz dünyasında ihtiyaçlar ve toplumsal riskler oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Bu durum ülkelerin sosyal koruma programlarının kapsamını genişletmekte ve ülkeler arasındaki farkları artırmaktadır. Günümüzün küresel açık ekonomilerinde ve gelişmiş endüstriyel dünyasında refah devleti anlayışını ortaya çıkaran varsayımların birçoğu geçerliliğini yitirmiştir. Aile yapısındaki değişiklikler (tek ebeveynlik), mesleki alandaki heterojenlik, yaşlanan nüfus ve emeklilik yaşının yükseltilmesi gibi yaşam döngüsündeki değişimler (Esping-Andersen, 1994, s. 5), artan göç hareketleri, endüstriyel kentleşme, kadının istihdamdaki yerinin artırılması gibi yeni olgular mevcut refah devleti vaatlerini yeni politikalar oluşturmaya sevk etmiştir.

Sosyal refah devleti tartışmaları 1990’ların başlarında refah sistemlerinin yeniden yapılanması ve farklılaşan refah uygulamalarına dair ülkeler arasındaki karşılaştırmalı çalışmalara yoğunlaşmıştır. Refah kurumları olan piyasa, aile ve devletin refah sağlamadaki etkisine göre ülkeleri sınıflandıran çalışmalar, uluslararası ekonomik ve sosyal kalkınma çeşitlerini anlamının birer aracı olmuştur.

Refah devletleri tipolojilerinde ilk olarak en dikkat çeken çalışmalar ABD’de Wilensky ve Lebeaux’un ve Birleşik Krallık’ta Titmuss’un ortaya koyduğu çalışmalar olmuştur. Wilensky ve Lebeaux (1958), sosyal refah alanına 'kurumsal' ve 'kalıntı' yaklaşımı katarak

refah devletlerinin rolünü tanımlamışlardır. Kalıntı refah modelinde devlet, piyasa ve ailenin ihtiyaçları karşılayamadığı yerde boşluğu doldurmak için devreye girer. Bu sistemde refah asgari ölçüde sağlanmalıdır ve yalnızca dezavantajlı durumda olanları kapsamalıdır. Kurumsal refah modelinde ise devlet herkesin ihtiyaçlarını karşılayan evrensel programlara sahip, etkin ve kapsayıcı bir role sahiptir.

London School of Economics’de 1950-1973 yıllarında hocalık yapan Titmuss (Titmuss, 1974) sosyal politikanın birbirine zıt olarak tanımladığı üç refah modelini ortaya koymuştur. Aile ve piyasanın öncülüğünde bireyin ihtiyaçlarının karşılandığı, bunlar bozulduğunda sosyal refah kurumlarının geçici olarak devreye girdiği “kalıntı” refah modelidir. Diğer bir model olan “kurumsal yeniden dağıtıcı” refah modelinde sosyal refah, ihtiyaç ilkesine göre piyasanın dışında evrensel hizmetler sunan toplumda başlıca rolü olan bir kurumdur. “Endüstriyel başarı-performans” refah modeli ise Titmuss’dan farklı olarak ortaya koyduğu ve Almanya örneğiyle somutlaştırdığı, sosyal ihtiyaçların liyakat, iş performansı ve üretkenlik temelinde karşılandığı bir modeldir. Hizmetçi model olarak adlandırılan bu sistemde refah kurumları ekonominin tamamlayıcısı olma rolünü üstlenir.

Bu iki model birçok ülkenin sahip olduğu özellikler taşımaya başlamasıyla ülke sınıflandırmalarında oldukça genel bir yaklaşım olarak kalmıştır. 1990 yılında Danimarkalı sosyolog Gosta Esping-Andersen’in “The Three Worlds of Welfare Capitalism” (1990) isimli eseri, yayımlandığından bugüne kadar Avrupa ülkelerinde ve gelişmiş kapitalist ekonomilerde mukayeseli olarak refah modellerini inceleyen çalışmalara referans noktası oluşturmuştur. Gelişmiş ülkelerin oluşturduğu endeksler üzerinden ampirik olarak analiz etmesi ve literatüre temel teşkil eden üç refah rejimini ortaya koymasıyla sosyal politika alanına damga vurmuştur.

Refah devleti rejimlerini sınıflandırma çalışmalarına kaynaklık eden bu eser 18 OECD ülkesinde uluslararası sosyal mevzuatları ve refah devleti konfigürasyonundaki farklılıkları ele alarak devlet, aile ve piyasanın üstlendiği yükümlülükler ekseninde farklı rejim türlerinin kümелendiğini göstermiştir. “Refahın Üç Dünyası” kitabıyla günümüz refah devleti sınıflandırmalarına referans oluşturan ve bir refah tipolojisi ortaya koyan Esping-Andersen analizinde başlıca üç boyutu göz önünde bulundurmuştur. İşlevselleştirdiği ilkelere biri olan dekomodifikasyon; bireyin refahının piyasada ne derecede güvenilir olduğunu, sosyal tabakalaşma , refah devletlerinin sosyal tabakalaşmayı sürdürme veya azaltmadaki rolünü, kamu-özel sektör uyumu ise refahın sağlanmasında devletin, piyasanın ve ailenin rollerini

(Bambra, 2006a, s. 74) vurgulamaktadır. Bu çalışmasına temel teşkil eden kriter olan dekomodifikasyon (metadışlaştırma, metadan arındırma, metasızlaştırma, piyasadan arındırma), bireyin piyasadan bağımsız olarak hayatını devam ettirebilme derecesini yansıtmaktadır. Bu çalışma sonucunda muhafazakâr / korporotist, liberal / Anglo-Sakson ve sosyal demokrat / İskandinav refah rejimi olarak adlandırdığı üç refah devleti tipolojisi ortaya koymuştur. Özelleştirme ve finansal yeterliliği (bağımsızlığı) vurgulayan liberalist bir küme, korporotizmin vurgulandığı muhafazakâr bir küme ve nispeten finansal dayanışmanın, evrenselliğin ve marjinal bir özelleştirmenin vurgulandığı sosyal demokrat kümelenmenin olduğu ortaya çıkmıştır. Her üç durumda da işçi hareketleri sosyal demokratikleşmenin dinamiği olarak görülmektedir.

Bu çalışmasına gelen eleştirileri de göz önünde bulundurarak 1999 yılında “Social Foundations of Postindustrial Economies” isimli kitabını yayımlamıştır. İlk çalışmasında piyasadan bağımsızlaşma (dekomodifikasyon) ekseninde gruplandığı ülkeleri bu analizinde aileden bağımsızlaşma (defamilizasyon) üzerinden incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda güçlü aile özellikleriyle Akdeniz ülkelerinden bahsetmiştir. Ancak önceden ortaya koyduğu üç refah tipolojisine yeni bir model olarak dâhil etmemiştir. İlerleyen yıllarda refah devleti sınıflandırmalarını genişleten farklı çalışmalarda bahsi geçen Akdeniz ülkeleri Güney Avrupa refah rejimi olarak literatürde yer almıştır.

Esping-Andersen’in (1990) bu başat çalışması toplumsal cinsiyet boyutunu ele almadığı gerekçesiyle feminist söylem tarafından eleştirilmiştir. Aynı zamanda ailenin refah sağlamadaki rolü göz ardı edilmiştir. Üç refah rejimini temsilen 18 gelişmiş ülke seçilmiş böylece gelişmiş birçok sistem modellemenin dışına itilmiş ve refah devleti kapsamında alınmamış olmuştur. Özellikle Avrupa coğrafyasında kendine has özellikleriyle geniş bir bölgeyi kaplayan Güney Avrupa hattındaki Akdeniz bölgesinin herhangi bir refah yapısında tanımlanmaması başlıca eleştirilerden biridir. Modern politik paradigma üzerinden yürütülen çalışma refah çeşitlerini üç dünyaya indirgemıştır. Bu eserin ortaya koyduğu üç refah modeli ve gruplandığı 18 ülke genişletilerek yapılan çalışmalar alana katkı sağlamaya devam etmektedir. Ayrıca ele alınan çalışmaların birçoğu üç dünya üzerinde yoğunlaşmakta ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan ülkeler keşfedilmeyi beklemektedir.

Refah rejimleri literatürüne referans noktası oluşturan bu çalışmaların yeniden biçimlendirildiği, dünyanın diğer bölgelerinin ve farklı açıklayıcı modellerin eklendiği çalışmalar yeni formülasyonları ile karşılaştırmalı çalışmalara hâkim olmaya devam

etmektedir. Ulusal ve uluslararası kuruluşların geliştirdiği verilerin artması karşılaştırmalı çalışma alanlarını genişletmektedir. Mukayeseli ve çoklu analizler devletlerin kendi iç politika değişimlerini görmelerini sağlarken rejimler arasında da etkileşim oluşturmaktadır. Ülkeleri rejimlerine göre kategorileştirerek incelemek, gözlemlenen tüm farklılıkları kapsamıyor olsa da refahın küresel boyutuna bütüncül bir görüntü sunması açısından en etkili yöntem olarak kabul edilmektedir (Alcock vd., 2011, ss. 552-553).

20. yüzyılın sonundan itibaren refah devlet tipolojileri artmıştır. Bu tipolojilerin büyük bir çoğunluğu dördüncü model olarak Güney Avrupa/Akdeniz refah rejimini analizlerinde dâhil etmiş bir kısmı da bu model içinde Türkiye'ye yer vermiştir (Abu Sharkh & Gough, 2010; M. F. Aysan & Beaujot, 2009; Bonoli, 1997; Ferrera, 1996; Gough, 1996; Kammer vd., 2012; Katrougalos, 1996; Leibfried, 1993; Minas vd., 2014; Ülgen & Özalp, 2017).

Bu doktora çalışması refah devleti sınıflandırmalarına gelen eleştirileri göz önünde bulundurarak mevcut tipolojileri genişletme ve 21. yüzyılın ilk 20 yılına ait verilerin ortalaması üzerinden yeni bir sınıflandırma ortaya koyma, bu sınıflandırmada Türkiye'nin de içinde bulunduğu yeni ülkelerin refah modellerini tartışma amacıyla yola çıkmıştır. Sosyal politikalara dair geliştirilen bir modelde devlet vatandaşlarına kaliteli ve huzurlu bir yaşam sunuyor olmalıdır. Bu amacın uygulamadaki izdüşümleri sosyal adaleti sağlamak, beşerî sermaye ve insani gelişmeyi yükseltmek ve toplumdaki genel yaşam memnuniyetini artırmaktır (M. F. Aysan, 2020, s. 4). Bu çalışmada seçilen değişkenlerin eğitim boyutu beşerî sermaye çıktısına, yaşam koşulları boyutu yaşam memnuniyetini ölçmeye ve temel ekonomik göstergeleri temsil eden iş gücü boyutu ise bir nevi sosyal adaleti değerlendirme ölçütleri olarak kabul edilmiştir. Bu noktada mevcut araştırma, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın yalnızca transfer harcamalarının artırılmasıyla sağlanamayacağı, farklı boyutlarda elde edilen çıktılar üzerinden değerlendirilebileceğini iddia etmektedir. Refah çıktılarının bir kısmındaki gelişme topyekûn bir yaşam memnuniyeti anlamına gelmemektedir. Hatta yalnızca yüksek sosyal harcamalara odaklanmak refahın dağılımındaki problemleri göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Refah devleti tipolojileri içinde Türkiye'yi inceleyen çalışmalara nadiren rastlanmaktadır. Bu çalışmanın amaçlarından biri de ilk ortaya konan üç refah rejimine ilavelerde bulunmak ve birkaç ülke ile Türkiye odağında alana katkı sağlamaktır. Mevcut refah rejimleri içinde Türk refah rejimini sınıflandıran çalışmaların meta-analizini sunan Powel ve Yörük, Türkiye'yi odak ülke olarak seçmelerini Esping-Andersen'in gruplandığı

18 ülkeden birçok yönden farklı olmasıyla değerlendirmişlerdir. Türkiye’yi seçmiş olmalarının bir nedeni refah ülkelerinin aksine yüksek gelirli değil orta gelirli oluşudur. Türkiye’nin Ortadoğu’daki tarihi ve coğrafi konumu, nüfusunun ağırlıklı olarak Müslüman oluşu ve İslami hayırseverlik geleneğinin modern Türk refah sistemiyle derinden iç içe olması Türkiye’yi incelenmeye değer kılmaktadır. Bununla beraber Türkiye’nin OECD ülkesi olup AB üyelik sürecinde olması ve Türkiye’nin refah rejimi üzerine akademisyenlerin çok çeşitli sonuçlar üretmiş olmaları Türkiye üzerine sınıflandırma yapan çalışmaları incelemeye sevk etmektedir (Powell & Yörük, 2017, s. 87).

Yapılan tüm araştırmalara rağmen her ülkede mevcut refah devleti modelini tespit etmenin tek ve net bir yolu yoktur (Lauzadyte-Tutliene vd., 2018, s. 100). Bu nedenle refah devletlerinin modelini tayin etmeye yönelik çalışmaların büyük bir kısmı ülkeleri gruplandırarak tanımlamaya yönelik çalışmalardır. Çeşitli kriterler dikkate alınarak ülkelerin benzer veya aynı grupta yer aldığı ülke kümeleri oluşturulmakta ve ortak özellikler üzerinden ilişki kurulmaktadır.

Karşılaştırmalı sosyal politika alanına kapsamlı bir katkı sunan bu çalışma, 24 OECD ülkesini 2000-2019 yıllarına ait temel ekonomik göstergeler, eğitim, temel yaşam koşulları olmak üzere üç başlıkta 27 farklı değişkenle değerlendirmekte ve çok boyutlu istatistiksel yöntemler ile gruplandırmaktadır. Ülkeler arasındaki farklılık veya benzerlikleri incelerken bilhassa da refah standardı olarak ele alırken çok değişkenin dikkate alınması gerekmektedir. Yalnızca Gayri Sâfi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) veya sosyal harcama oranlarıyla toplumsal, siyasal ve ekonomik bir yargıya varmak imkânsızdır. Refahın birçok boyutunun aynı anda değerlendirildiği sonuçlara ulaşmak için çok değişkenli verilerin tanımlanmasını ve çözümlenmesini içeren yöntemler bütünü (Alpar, 2021) olan çok değişkenli istatistiksel yöntemler tercih edilmiştir. İlk olarak faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi ile değişkenlerin kendi içindeki korelasyonu belirlenmiş ve hangi değişkenlerin kendi içinde grup oluşturup analize tabi tutulacağı belirlenmiştir. Faktörlenmiş değişkenlerle diskriminant analizi uygulanmış ve ülkelere mevcut literatür çerçevesinde bir refah rejimi atanmıştır. Diskriminant analizinde ülkelerin en az hata ile bağımsız değişkenlerdeki benzerlik veya farklılıklar üzerinden ait olduğu en uygun gruba atanması amaçlanmaktadır. Başlangıçta ülkeler için önsel olarak bağımlı değişkenler tanımlanmaktadır. Diskriminant fonksiyonları aracılığıyla bağımlı değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığı, hangi bağımsız değişkenin gruplar arası ayırmaya ne derece sebep olduğu anlaşılmaktadır.

(Atan vd., 2004, s. 27). Bu sınıflandırma tekniğinde öncül olarak sosyal demokrat, muhafazakâr, liberal ve Güney Avrupa refah rejimi altında dört refah modeli referans alınmıştır. Mevcut sınıflandırma çalışmalarına göre bağımlı ve bağımsız değişkenler nicelik ve kapsam olarak artırılmıştır. Bu noktadan hareketle de son yirmi yılda hem hızlı bir ekonomik büyüme gösteren hem de kapsamlı sosyal politika uygulamalarına geçen Türkiye'nin bu geniş yelpazede ve refah göstergelerinin çeşitli boyutları üzerinden Güney Avrupa ülkelerinde yer alıp almadığı ölçülmüştür. Çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden kümeleme analizi ve diskriminant analizi temel iki sınıflandırma tekniğidir. Bu çalışmada iki yöntem de denenmiş, daha net sonuçlar vermesi ve Türkiye'nin literatürde üzerine tartışılan Güney Avrupa rejiminin parçası olup olmadığına odaklanıldığı için çalışma diskriminant analizinin sonuçları üzerinden tamamlanmıştır. Son olarak çok değişkenli yöntemlerden çok boyutlu ölçekleme ile ülkeler arasındaki Öklid uzaklıkları ölçülmüştür. Ülkeler arasındaki mesafenin görselleştirilmesi ile refah rejimi ülkelerinin tüm değişkenler ve üç ayrı grup üzerinden aralarındaki mesafe ve hangi ülkelerle yakın oldukları grafikleştirilmiştir

1.1. Araştırmanın Amacı

Refah devletlerinin kümeler halinde incelenmesi üzerine çalışmalara öncülük eden Gosta Esping-Andersen (1990) dünya savaşları sonrası işçi hareketlerinin ve kapitalizmin sosyal demokratikleşmeye etkisini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmasında 1980 yılına ait veriler üzerinden oluşturduğu bireyin piyasadan bağımsız hayatını devam ettirebilme derecesini yansıtan dekomodifikasyon ve tabakalaşma kriterlerini kullanmıştır. Birbirlerinden farklı olan ancak zaman zaman örtüşen özelliklere sahip üç farklı sosyal politika rejimini ortaya koymuştur.

Bu çalışma literatürde başat kabul edilen Esping-Andersen'in ortaya koyduğu refah rejimi sınıflandırmasını 21. yüzyıl perspektifinden ve Türkiye'nin de dâhil edildiği ülke grubuyla genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyal demokrat, muhafazakâr ve liberal refah rejimlerine literatürde çoğunlukla Türkiye'nin özelliklerini taşıdığı Güney Avrupa refah modelinin de eklenmesiyle dört refah modelinin alana katılması sağlanmaktadır. Aynı zamanda oluşturulacak yeni bir tipolojide, ülkelerin refah performansının objektif değerlendirildiği refah göstergelerinin kapsamının genişletilmesi de bu çalışmanın temel amaçlarındadır. Metadan arındırma derecesini gösteren

dekomodifikasyon, refah ölçütü olarak OECD dünyasında daha az uygun hale gelmiştir. Ekonomik davranışın metalaştırılmadığı ve devlet ile piyasanın ayrı alanlar olmadığı durumlarda dekomodifikasyon tek başına anlamlı bir enstrüman olmamaktadır. Refahın amacı ve kriterlerinin, temel yaşam süreçlerini güvence altına almak, dışlanmanın iyileştirilmesi ve kendini geliştirmek üzere yapılan aktif yatırımlar olarak genişletilmeye ihtiyacı vardır (Gough vd., 2004, s. 31). Bu amaçla bu çalışmada kullanılan temel enstrümanlar ekonomi, eğitim ve temel yaşam standartları alanlarını kapsayacak şekilde seçilmiştir.

2000-2019 yıllarına ait eğitim, iş gücü ve yaşam koşulları alanındaki veriler üzerinden 24 OECD ülkesini dört refah modeline göre sınıflandırmayı ve özellikle de bu tasnif içinde Türkiye'nin refah modelinin hangi grupta yer aldığını tespit etmek mevcut araştırmanın temel maksadını ortaya koymaktadır. Bir dizi makroekonomik gösterge üzerinden yapılan bu analiz ülkeler için bir performans değerlendirmesi de sunmaktadır. Aynı zamanda ülkeler için çok geniş parametreler üzerinden karşılaştırmalı perspektif sunacağı ve refah hizmetleri sağlama noktasında tamamlayıcı kılavuz niteliğinde olacağına inanılmaktadır.

1.2. Araştırmanın Soruları

Bu bilimsel çalışma;

- 1- “Refah devletleri eğitim, ekonomi ve yaşam koşulları göstergeleri baz alındığında 21. yüzyılda nasıl bir sınıflandırma oluşturmaktadır?”
- 2- “Bu sınıflandırma içinde Türkiye hangi refah rejimi özellikleri taşımaktadır?” temel sorularına cevap aramaktadır.

Bu temel sorular etrafında cevaplandırılacak alt sorular;

- 3- Refah devleti rejimi sınıflandırmalarında son 20 yılda literatüre göre farklılık gösteren ülkeler hangileridir?
- 4- Küresel ekonomik krizin yaşandığı 2008 yılı ve sonrasında ülkelerin refah düzeylerinde değişim yaşanmış mıdır?
- 5- Son 20 yılda yükseköğretimde yaşanan genişleme ve artan sosyal politika uygulamalarını Türkiye'nin refah rejimleri arasındaki pozisyonunu nasıl etkilemiştir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma öncelikle refah rejimi sınıflandırma çalışmalarına 21. yüzyıl verileri üzerinden karşılaştırmalı olarak ışık tutan oldukça özgün ve güncel bir yaklaşım sunmaktadır. Literatürü hem ele aldığı 24 ülke hem de kullandığı çok yönlü parametrelerle genişletmiş olması ve son 20 yılda sosyal politika alanında ciddi gelişmeler gösteren Türkiye’yi analiz etmesi bakımından önemlidir. Böylece hem farklı ülkeleri incelemiş hem de araştırmayı coğrafi ve kültürel olarak mevcut üç dünyanın dışına taşımış olmaktadır.

Bu çalışma kapsamında 2000-2019 yılları arası, dünyada yaşanan 2008 küresel ekonomik krizinin ve Türkiye’nin evrenselleşen yükseköğretim sisteminin refah düzeyindeki etkisi ve refah rejimindeki değişimi mukayeseli olarak incelenmesiyle Türkiye’nin ulusal politikalarındaki dönüşümünü ve ülkeler arasındaki pozisyonunu görmeyi sağlamaktadır. Türkiye’nin refah rejimlerini nicel yöntemle inceleyen ender çalışmalardan biridir ve nicel çalışmalara çok değişkenli analizlerden üç yöntemi kullanarak katkı sağlamaktadır.

Sosyal politikanın sadece sosyal harcamalar üzerinden değerlendirilemeyeceğinden hareketle ekonomik göstergelerle eğitim ve yaşam koşulları alanındaki çok yönlü refah göstergelerini dâhil ederek sosyal politikanın üç çıktısı üzerinden kapsamlı bir perspektif sunması bakımından da önem arz etmektedir.

Karşılaştırmalı sosyal politika alanına refah tipolojileri açısından akademik olarak ele aldığı yıllar itibariyle güncel, bağımlı ve bağımsız değişkenleri itibariyle de kapsamlı, özgün ve genişletilmiş bir katkı sağlamaktadır. Pratik sosyal politika uygulama alanında ise ülkelerin refah sistemlerini diğer gruplar üzerinden tanımlamalarını ve politika önerileri geliştirmelerini sağlayacak çıktılar sunmaktadır. Türkiye özelinde ise betimsel ve nicel analiz sonuçları son yirmi yılda hem ulusal dönüşümü hem de refah rejimleri içindeki yerini görmesini sağlamaktadır. Politika yapıcılar için ihmal edilen refah uygulamalarını aydınlatıcı ve bütüncül bir kalkınma için teşvik edilecek boyutları ortaya koyması bakımından yol gösterici olmaktadır.

1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Mevcut çalışma ülkeleri refah düzeyleri üzerinden gruplandırmak amacıyla OECD ülkelerinin 2000 yılı sonrası eğitim, iş gücü ve temel yaşam koşulları alanlarını kapsamaktadır. OECD ülkelerinin tamamının verilerine ulaşamadığı veya bir kısmının bu zaman zarfında birçok eksik verisinin olması sebebiyle en çok verisi temin edilebilen 24 ülke ile sınırlandırılmıştır. Analiz edilen bu ülkeler Kanada, Avustralya, İrlanda, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık, ABD, Norveç, İsveç, Danimarka, Avusturya, Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Türkiye, Finlandiya, İsviçre, Macaristan, Çekya ve İsrail olmuştur.

Çalışmanın zaman aralığı 21. yüzyılı yansıtmak amacıyla 2000 yılı sonrası kapsamakta ancak en çok verinin yayımlandığı 2019 yılı ile sınırlandırılmıştır. 2020 yılına ait verileri yayımlanan birkaç gösterge çalışmanın ampirik analizine dâhil edilmemiş ancak betimsel analiz kısmındaki grafiklerde gösterimi sağlanmıştır.

Refah seviyesini yansıtan göstergelerden temel ekonomik göstergeler refah seviyesini ölçen ve ülke mukayeselerinde en sık kullanılan temel parametrelerdir. Eğitim göstergeleri, beşerî sermayeyi ölçmesi ve Türkiye’de büyük bir gelişme gösteren sosyal politika alanı olması sebebiyle tercih edilmiştir. Yaşam koşulları olarak adlandırılan göstergeler ise sosyal politika alanını sosyal harcamaların ötesine taşınması ve müreffeh bir hayatın temel dinamikleri olması bakımından literatürdeki kullanımları da göz önünde bulundurularak tercih edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında üç başlık altında 27 farklı refah değişkeni kullanılmıştır.

Çalışmanın Göstergeleri

Eğitim / Yükseköğretim Göstergeleri	İş gücü ve Temel Ekonomik Göstergeler	Yaşam Koşulları
• Kamu eğitim harcamaları (% GSYİH) • Kamu yükseköğretim harcamaları (% GSYİH) • Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamaları (% GSYİH) • Yükseköğretimde brüt okullaşma oranı • Yükseköğretimde brüt kadın okullaşma oranı • Yükseköğretimde brüt kadın okullaşma oranı • Özel ve vakıf yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranı • Yükseköğretim okullaşma oranında cinsiyet eşitliği endeksi (GPI) • Yükseköğretimde mezun oranı • Yükseköğretimde kadın mezun oranı • Yükseköğretimde erkek mezun oranı • Yükseköğretim mezun oranında cinsiyet eşitliği endeksi (GPI)	• Büyüme oranları • GSYİH (GDP) • İşsizlik oranı • Kadın işsizlik oranı • Erkek işsizlik oranı • Genç işsizlik oranı • Yükseköğretim mezunu işsizlik oranı • NEET oranı • Kayıt dışı istihdam oranı	• Bebek ölüm oranı • Doğuşdaki yaşam beklentisi • Doğum oranı • İnsani gelişme endeksi (HDI) • Gini katsayısı (gelir eşitsizliği) • İnsan sermayesi endeksi (HCI)

1.5. Çalışmanın Genel Yapısı

Mevcut doktora çalışmasının giriş başlığını oluşturan ilk bölümünde konuyla ilgili ana hatlarıyla bir bakış sunulmakta ve araştırmanın gidişatı hakkında bilgi verilmektedir. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve sınırlılıkları alt başlıklarla detaylandırılmaktadır.

İkinci bölümde sosyal bilimlerin bir kolu olarak sosyal politika ve refah devletine kavramsal ve etimolojik olarak değinilmiştir. Kavramların ve refah devleti anlayışının çıkışına zemin hazırlayan etmenler ve tarihsel hadiseler kronolojik ve sosyolojik boyutuyla ele alınmıştır. Refah devleti nasıl ve neden gelişti sorusunun cevabı aranmıştır. Refah devleti ve rejim modelleri üzerine yapılan araştırmalarda hem teorik hem de ampirik literatürde modern bir klasik haline gelen çalışmasıyla en çok damga vuran Gosta Esping-Andersen'in argümanlarına yer verilmiştir. 1990 yılında yayımladığı Three Worlds of Welfare Capitalism (Refah Kapitalizminin Üç Dünyası) kitabı sonraki yıllarda üzerine inşa ettiği refah devletinin çeşitliliğini belirlediği çalışmalarıyla günümüzün en çok kullanılan refah devleti tipolojilerini kurarak teorik ve ampirik çalışmaları birleştirmiştir. Geniş bir beğeni ve ilgi toplamış olsa da her bilimsel çalışma gibi eleştiriler ve katkılar almıştır. Bu tartışmalara da kısa bir bakış sunulduktan sonra bu katkılarla oluşan dört refah modeli detaylı olarak anlatılmıştır. Esping-Andersen'in refah tasnifindeki üç model olan muhafazakâr / korporatist, liberal / Anglo-Sakson ve sosyal demokrat / İskandinav rejim tipleri ile çalışmanın odağını oluşturan ve Türkiye'nin de içinde yer aldığı varsayılan Güney Avrupa refah modeli teorik olarak incelenmiştir. İlk bölümün son başlığında refah devletlerinin genel görevlerine yer verilmiştir. Geçmişten günümüze devletlerin üstlendiği roller içinde günümüzün hâkim modern devlet yapısında modellere göre farklılık arz etse de sosyal sorumlulukları üstlenme noktasında devlet eğitimden sağlığa, sosyal güvenliği sağlamaktan ekonomik büyümeye kadar birçok alanda eşitlikçi ve adil bir politika izlemekle yükümlü tutulmaktadır.

Üçüncü bölüm çalışmanın tüm değişkenlerinin betimsel istatistiklerle incelenmesinden oluşmaktadır. Bu bölümde tüm veriler tek tek yıllar içindeki seyri göz önünde bulundurularak incelenmiştir. 2000-2020 yılları arasında seçilmiş OECD ülkelerindeki eğitim, iş gücü ve yaşam koşulları başlığında değerlendirilen 27 değişken teorik olarak tanımlanmış ve refah göstergesi olarak ilişkilendirilerek sosyal politikalar çerçevesinde önemi vurgulanmıştır.

Ardından 24 lke için mukayeseli olarak 2000-2020 yılları içindeki değişimi grafikler yardımıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Bu 20 yıl içinde başlangıç yılı, en güncel verilerin erişildiği son yıl ve ara dönemde kırılma noktası olarak belirgin olan bir yıl seçilerek temsili  yıl üzerinden değerlendirilmiştir. Kırılma noktası olarak 2008 küresel finansal krizinin etkilerinin görüldüğü 2009 yılı olduğu tespit edilmiştir. 2008-2009 dönemi aynı zamanda Türkiye’de birçok yeni niversitenin açıldığı, yükseköğretimdeki yaygınlaşmanın etkilerinin görüldüğü dönemini yansıtmaması bakımından da mühimdir.

Dördüncü bölüm çalışmanın temel odağı ve ortaya koyduğu hipotezi doğruladığı ampirik analiz kısmıdır. Bu bölümde SPSS 17.0 istatistik programında uygulanan yöntemler öncelikle teorik olarak işlenmiştir. Sonra bulgular kısmında kullanılan çok değişkenli yöntemler olan faktör analizi, diskriminant analizi ve çok boyutlu ölçekleme bulguları tablo ve şekillerle gösterilmiştir. Analiz sonuçlarının değerlendirildiği bu bölümde refah devleti rejimleri literatürle benzeyen ve ayrışan noktalarıyla tartışılmıştır. Aynı zamanda refah devleti rejim tipolojilerinde son yirmi yılda nelerin değiştiği, Türkiye’nin refah rejiminde hangi özellikler bakımından nerede durduğu müzakere edilmiştir. Son 20 yılda Türkiye’nin sosyal politikalarda yaşadığı dönüşümün refah rejimine yansıması üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır.

Sonuçlar ve öneriler başlığı altındaki son bölüm çalışmanın genel bir zeti mahiyeti taşımaktadır. Girişte bahsedilen iddiaların çalışma boyunca ne derece cevaplandığı, çalışmanın amacına ne kadar ulaşılabildiği ortaya konulmaktadır. Önerilerde bu çalışma deneyiminden hareketle ilerideki çalışmalara ve politika yapıcılara ışık tutabilecek önerilere yer verilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Politika ve Refah Rejimlerinin Temel Tanımları

Sosyal politika sosyal risklerin kamu tarafından yönetilmesidir (Esping-Andersen, 1999, s. 36). Refah devletinin temelleri de bu risklerin idaresine dayanmaktadır. Modern sosyal politikanın tanımı dar manada, Sanayi Devrimiyle birlikte işçi olarak nitelendirilen sınıfın ortaya çıkmasıyla yapılmıştır (Develi, Kavalalı, 2019:229). İşçi statüsünde çalışanları piyasanın gücüne karşı korumak, işverene karşı özellikle çocuk ve kadın işçilerin hak ihlallerini engellemek, kötü çalışma koşullarına karşı işçi işveren dengesini kurmak adına uygulanan politikalar, modern sosyal politikaların çıkış noktasını oluşturmuştur. Modernitenin bir ürünü olan sosyal politika ise sadece çalışma hayatı ve ilişkilerini değil, nüfusun özellikle dezavantajlı kesimleri başta olmak üzere tamamını hedefleyen geniş refah hizmetlerini kapsayan politikalar bütünü olmuştur (Akbaş, 2019, s. 19). Sosyal sorunların çözümüne yönelik anlamlı çabaların bütünü olarak da özetlenebilir (M. Özaydın, 2013, s. 76).

Sosyal politika, İngilizce “social policy” ifadesinin tercümesidir. İngilizce’de kökleri aynı olsa da farklı olan iki kelimenin Türkçe’de sadece politika/siyaset olarak tercüme edilmesi kavramı anlamak açısından önemlidir. Türkçe’de politics ve policy kelimeleri tek bir “politika” kelimesi ile karşılanmaya çalışıldığı için sosyal politika kavramı farklı ve daha dar çağrışımlara da sebep olmaktadır. Türkçe’de politika ve siyaset eş anlamlı kullanımdadır. Politics siyaset/politika anlamına gelir, policy ise politika/siyasetin izlediği yol veya kullandığı yöntem olarak kullanılmaktadır (Akbaş, 2019, s. 9)

Sosyal bilimlerin diğer alanlarından farklı olan sosyal politika vatandaşların genel refahının (well-being) sosyal eylem yoluyla desteklenmesi (Alcock vd., 2011, s. 15) odağını temel alır. Akademik anlamıyla diğer disiplinlerden faydalanan ve onları geliştiren disiplinlerarası bir alan olarak kabul edildiği gibi politika yapıcılar tarafından sosyal icraatları ifade etmek için de kullanılır. Avusturya-Alman Marksist düşünürlerinden biri olan Heimann'a (1929) göre sosyal politika, kapitalist politik ekonomiye yabancı bir unsur katar. Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki sınıra nüfuz edebilen bir truva atıdır (Esping-Andersen, 1990, s. 11).

Refah devletini tanımlayan refah kelimesi bireyler için genel olarak üç hususu ayırt etmek için kullanılmaktadır. Bunlar; yaşam koşulları, yaşam becerileri ve yaşam kazanımları

olarak sıralanabilir. Biyolojideki benzer kavramlar ise sırasıyla yaşam alanı, uyum gösterme ve daha uzun yaşamadır. İlk anlamında refah, yaşam alanının kalitesini simgelemektedir. İkinci anlamında refah, çevre ile başa çıkma kapasitesini göstermek için kullanılmaktadır. Üçüncü anlamında ise refah, daha önceki anlamların bir sonucu olarak yaşam koşullarının ve becerilerinin biçimi sonucunda ortaya çıkan nihai yaşam kalitesini ifade etmektedir (Veenhoven, 2000, ss. 94-95).

Refah devleti kavramına ve tanımına ilişkin farklı karşılıkları da olan çeşitli tanımlamalar kullanılmıştır (M. F. Aysan & Beaujot, 2009; Esping-Andersen, 1990; Ferrera, 2010; Flora & Heidenheimer, 1981; Gough vd., 2010; Marshall, 2010; Öktem, 2016; Rosanvallon, 2004; Titmuss, 1975). Normatif ağırlığı olan refah devleti bazı yazarlar için sosyal devlet ile eşdeğer tutulurken bazılarına göre ise sosyal devletin genişletilmiş bir versiyonu olarak kabul edilmektedir. Refah devletinde devlet, asgari bir sosyo-kültürel varlığı güvence altına almak ve yaşam risklerine karşı korumakla sınırlandırılmış değildir, bilakis vatandaşlarına en üst refah seviyesinde bir hayat standardı sunabilmek için toplumsal ve iktisadi süreçlerin yönetimine aktif müdahale etmektedir (Eichener, 2005, s. 469).

Esping-Andersen refah devletinin kimileri tarafından sosyal politika ile veya refah rejimi ile aynı tutulmasını doğru bulmaz. Sosyal politikalar refah devletleri olmadan var olabilirler, fakat tersi geçerli değildir. Ayrıca toplumsal riske işaret eden bir çeşit kolektif siyasi eylem mevcut ise sosyal politikaların varlığından söz edilebilir. Toplumsal yaşam içinde ortaya çıkan bu sosyal riskler, sınıf riskleri, yaşam boyu riskler ve kuşaklararası riskler olarak adlandırılabilir. Modern kapitalizm öncesi sosyal politikanın bilinmediğini söylemek doğru olmayacaktır, yalnızca doğasının ve örgütlenmesinin dönüştüğü anlamı çıkarılabilir (Esping-Andersen, 1999, ss. 35-37). İnsanlık boyu bireyler ve toplumlar sosyal risklerle karşı karşıya kalmışlardır. Hastalık, yaşlılık, ölüm, yoksulluk gibi bazı sosyal riskler her daim geçerliyken bazıları dönemin şartlarına göre ortaya çıkmaktadır. İşsizlik, göç, nükleer savaşlar zaman zaman cereyan etmekte yeni risklere yönelik de güncel politikalar üretilme gereği hasıl olmaktadır. Dolayısıyla refah devletini modern sosyal politikaların kurumsallaşmış yapısı olarak ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Sosyal politika 19. yüzyılda başlayan modern sosyal güvenlik uygulamaları öncesi de mevcut olmuştur. Bununla birlikte refah devleti kavramının ortaya çıkış serüveninin parçası olan Batı devletlerindeki demokratikleşme süreci öncesi de farklı toplumlarda ve medeniyetlerde sosyal politikaya dair uygulama örnekleri fazlaca bulunmaktadır.

Öktem (2016, s. 60), refah devletini sosyal politikanın toplamı olarak gören yaklaşımı benimsemektedir. Marshall (2010, s. 19-20) refah devletini yurttaşlık temelinde ele alır. Eşitliği bir topluluğa tam üyelik olarak adlandırdığı yurttaşlık/vatandaşlık kavramlarıyla ilişkilendirir. O kadar ki günümüzde yurttaşlığın belli açılardan meşru sosyal eşitsizliğin dayanağı haline geldiği tezini ortaya atar. Buradan yola çıkarak refah devletiyle birlikte modern sosyal politika uygulamalarında temel amaç olan sosyal eşitlik yönündeki modern güdünün, iki yüzyıldır gelişmeye devam eden yurttaşlığın evriminin son safhası olduğunu iddia eder.

Refah devletinin özü, her vatandaşa, siyasi bir hak olarak güvence altına alınan, hükümet tarafından korunan asgari gelir, beslenme, sağlık, barınma ve eğitim standartlarını temin etmektir. Refah devleti aynı zamanda modern toplumun en büyük yapısal homojenliklerinden ve paradoksal olarak en çarpıcı çeşitliliklerinden biridir (Wilensky, 1974, s.1). Refah kavramı ve insanın refahına ilişkin tartışmaları irdelleyen Gough (2004), geleneksel ekonominin refahı fayda (mutluluk, memnuniyet, isteklerin yerine getirilmesi) veya kaynaklar (gelir, servet, emtia emri) ile birleştirdiğini belirtir. Ancak meta ve zenginlik çoğu durumda refaha ulaşmanın sadece bir aracıdır, tek yolu değildir. Diğer yandan fayda bileşenleri insanların beklenti ve tercihlerini karşılaştıkları gerçekliğe göre ayarlamakta yetersiz kalır. Öznel iyi oluş (refah), nesnel iyi oluş kavramları için güvenilir bir kılavuz olmamaktadır. Geleneksel refah anlayışına yapılan eleştirilerden çıkan sonuç, insani ihtiyaçların ve iyilik hâlinin (müreffeh yaşam) sadece parasal değerlerle açıklanamayacak çok boyutlu yaşamsal tatmin içerdiğidir. Bu farklı yaklaşımlar, uluslar ve zamanlar arasındaki refahı karşılaştırmaya imkân tanımaktadır (Gough, 2004, s. 16).

Refah anlayışı, ekonomik politik dönüşümler içerisinde nihayetinde sosyal adalet ve eşitlik gibi kavramlarla aynı safta yer almıştır (Marshall, 2010, s. 19). Yeniden dağılım ile alanı genişletilen refah devleti toplumsal hareketi öncelemiş ve hastalık, kaza, yaşlılık, işsizlik, yolsulluk, malullük gibi ihtiyaç durumlarına karşı oluşturulan önlemleri ifade eder hale gelmiştir (Özalp, 2019, s. 60).

London School of Economics'te profesör olan ve dünyadaki önde gelen refah devleti savunucularından olan R.M. Titmuss refah devleti felsefesinin ve sosyal refah teorisinin çerçevesini oluşturan kişi olarak anılmaktadır. Sosyal refah kategorisini kamu refahı, mali ve vergi refahı ve mesleki refah olarak üç temel alanda incelemiştir (Titmuss, 1975). Titmuss aynı zamanda refah devletini demokratik batı toplumlarının bir tezahürü olduğunu iddia

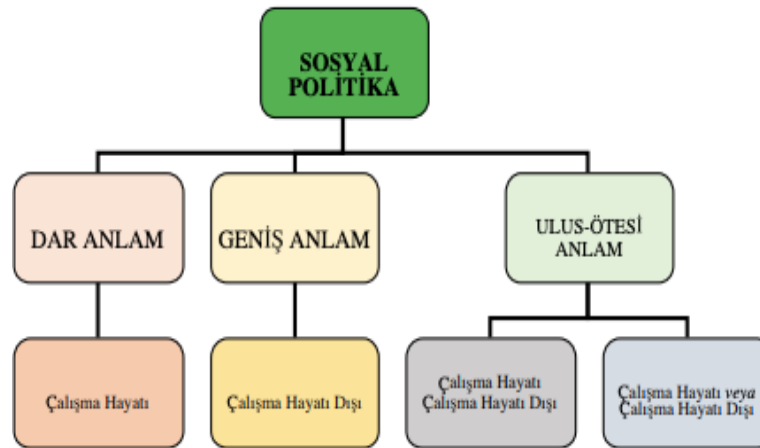
etmiştir (Özalp, 2019, s. 60). Literatürdeki bazı yazarlar (Pierson ve Castle, 2010), yeni çağdaş ekonomilerin küreselleşme, Avrupa entegrasyonu, demografik ve siyasi değişiklikler gibi mevcut zorlukları üzerine refah devlet paradigmasının yeniden değerlendirilmesini gerekli görmektedirler. Bazı analistler (Daly ve Lewis, 2000) refah devleti kavramının üç temel boyut içerdiğini savunmaktadırlar: güçlü bir ekonomik büyüme, güçlü bir sosyal güvenlik sistemi ve devletin vatandaşları için daha iyi bir yaşam kalitesi temini (Moagar-Poladian & Dragoi, 2013, s. 72).

Briggs (2006) ise bir refah devletinin piyasanın gücünü kendi yönetimi yoluyla üç yönlü değiştirebilecek bir yapı olduğunu söyler. İlki bireye ve aileye asgari gelir sağlamaktır. İkincisi bireyin ve ailenin hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi kriz durumlarında sosyal imkânlar sunarak güvensizliğini azaltmak ve üçüncüsü sınıf ve statü ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşlara, üzerinde anlaşmaya varılan en iyi standartlarda sosyal hizmet imkânlarının sunulmasıdır. Refah devletinin bu amaçlarından yola çıkarak Moagar-Poladian ve Dragoi (2013, s. 73) üç başlık altında refah devleti paradigmasını toplamışlardır.

Sosyal Güvenlik: İstihdam, yaşlılık, hastalık gibi güven temini gerektiren durumlar.

Güçlü Ekonomi: İşin ve mülkün piyasa değerine bakılmaksızın asgari gelirin garanti altına alınması.

Daha iyi bir yaşam: Eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin en iyi standartlarda erişilebiliyor olması.

Şekil 1. Sosyal politikanın kapsamı

Kaynak: (Taşcı vd., 2020, s. 14).

Sosyal politikayı üç anlam altında ele alan bu tanımlamalara göre dar anlamda sosyal politika işçi-işveren ilişkilerini düzenleme amacıyla çalışma hayatını kapsamaktadır. Bu noktada sosyal politika araçları sendikacılık, toplu pazarlık, ücret ve verimlilik gibi iş hayatına yöneliktir. İkinci Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen sosyal politikanın merkezi ise çalışma hayatının dışındakilerdir. Bu alandaki sosyal politika amaçları daha çok toplumun dezavantajlı gruplarını kapsamaktadır. Çocuklar, gençler, kadınlar, göçmenler, engelliler, yaşlılar ve dezavantajlı gruplar olarak tanımlanan kişiler sosyal politika aktörlerinin hedefindeki gruplardır. İşçi-işveren benzeri toplumsal taraflar yoktur. Diğer bir sosyal politika zemini de uluslararası sosyal politika olarak da adlandırılan ulus-ötesi sosyal politikadır. Ülke sınırları dışında ele alınan sosyal politika türünde aktörler devlet değil, devletler veya uluslararası kuruluşlardır. Uluslararası sosyal politika 1980 sonrası gelişmiş olup Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi aktörlerce şekillendirilmiştir. (Taşcı vd., 2020, s. 15).

Esping-Andersen (1990, s. 1) refah devletlerini dar anlamda ele alan yaklaşımların gelir transferleri, sosyal hizmetler, konut destekleri gibi genel sosyal iyileştirmeler olarak tanımladıklarını, geniş açıdan yaklaşanların ise devletin ekonomiyi yönetme ve örgütleme gücüne odaklanan politik ekonomi bağlamında değerlendirdiklerini belirtir. Bu yaklaşımda genel makroekonomik göstergeler, istihdam, ücretler refah devleti kompleksinin ayrılmaz unsurlarıdır. Bu yaklaşım “Keynesyen refah devleti” veya “refah kapitalizmi” olarak tanımlanmaktadır. Bu temel eserinde refah devleti rejimleri ve refah kapitalizmini kullanmayı tercih etmiş ve kavramsal olarak da literatüre dâhil etmiştir. Esping-Andersen gibi P. Pierson (1996) da refah devletini, kapitalizmin bir parçası kabul etmekte ve savaş sonrası kapitalizm modellerinin inşasında temel bir kurum olarak görmektedir (1990: 5). Refah devletinin bir kapitalizm olmadığını ve sırrını modern ulus-devlet hareketinde aramak gerektiğini belirten Rosanvallon (2004, s. 21) bu hipotezini birkaç önermeye dayandırır. İlki 20. yüzyıl refah devletinin koruyucu devletin derinleştirilmiş hali olduğu ve koruyucu devletin modern devleti özel bir siyasal biçim olarak tanımlıyor oluşudur. Bu bağlamda refah devleti klasik koruyucu devletin reformize edilip geliştirilmiş yeni bir biçimi ve uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Koruyucu devlet ve refah devleti arasında kurduğu bu ilişki, bireyin ve bireyin devletle kurduğu ilişkilerin temsili açısından aynı temeller üzerine inşa edilmelerinden oluşan bir benzerliktir, aynı biçimlere sahip olmaları veya aynı kurumlara dayanmış olmaları bakımından değildir (Rosanvallon, 2004, s. 23). Refah devletinin düşünsel temellerini anlamamız bakımından şu tezi de mühimdir. 19. yüzyıl ortalarında belirmeye başlayan refah devleti kavramı dönemin Hristiyan ekonomi politiği düşünürleri tarafından bir ayıplama

manası yüklenerek kaleme alınmıştır. Buradan yola çıkarak Rosanvallon'a göre refah devletlerinde devlet, dinin refahının belirsizliğini ikâme eden aktör olarak ortaya çıkar ve doğal eşitsizlikleri ve kader şanssızlıklarını telafi etmeyi görev bilir. Refah devleti laik devletin son sözüdür. Koruyucu devletin kendini dinsel olandan bağımsız kılarak egemenliğini ilan edişinin ardından refah devleti dinsel olanı kendine dâhil ederek son izleri siler. Yardımseverlik ve korumacılıktaki belirsizliğin yerini devlet sistematığı alır (Rosanvallon, 2004, s. 24).

Refah devleti rejimini genel manada, refah sonuçları üreten piyasa, devlet ve aile biçimlerinin kurumsal bir matrisi olarak gören Gough'a (2004, s. 23) ilaveten sivil toplum kuruluşları da sosyal politika aktörlerine dâhil edilmiştir (M. F. Aysan, 2018). Bunun yanı sıra yerel yönetim/belediyeler ve özel sektör de refah dağıtıcısı olarak işlev görmektedir (Taşcı vd., 2020, s. 17).

2.2. Refah Devleti Tartışması

Refah devletinin düşünsel ve tarihi gelişimini anlamak ve net bir zaman zarfında ele almak oldukça netameli ve zor bir husus olmuştur. Egemen akademik görüş; ya yıllar süren eşitlik ve yurttaşlık mücadelesinin bir neticesi ya da örgütlü işçi mücadelesinin sermaye ile olan uzlaşısının bir bedeli olarak görmektedir (Toprak, 2012, s. 35). Böylesi büyük dönüşüm ve çözüm arayışına dayalı oluşumların tarihsel olarak muğlak oluşunun temel sebebi de geniş ve tedrici bir sürecin ürünü olmasıdır. Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan kapitalist ekonomik yapının içerisinde, kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunları hafifletme hedefi ile yavaş yavaş gelişmiştir (Gümüş, 2018, s. 36). Sanayi Devrimi genellikle üretim sürecindeki köklü değişimler üzerinden vurgulanır. Atölyelerde gerçekleşen ve zanaata dayanan üretim, yerini Fordist model olarak da adlandırılan fabrikalarda gerçekleşen seri üretime bırakmıştır. Ancak üretimde görünen bu değişim esasında eğitim, siyaset, sağlık, ekonomi, aile ve toplumsal hayat olmak üzere önemli yenilikleri beraberinde getirmiştir (Develi & Emiroğlu, 2019, s. 209).

Antik Çağ'dan itibaren toplumların hayatında refah devleti unsurları mevcut olsa da refah devleti kavramı modernitenin bir ürünü olarak kabul edilir (Eichener, 2005, s. 469). Orta Çağ'da sosyal politika daha çok yoksulların bakımıyla sınırlıydı ve devletin değil de aile ve dini kurumlar gibi toplumsal aktörlerin sorumluluğundaydı. Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi sosyal politikayı inşa eden sürecin iki büyük belirleyicisidir (Akbaş, 2019, s. 14). Bu

noktada Akbaş, bu iki tarihsel dönemin insanlığın bilme biçimlerinde köklü değişimlere sebep olduğuna dikkat çekerek sosyal bilimlerin ve dolayısıyla sosyal politikanın ortaya çıkışını insanın evreni anlama ve açıklama çabası üzerinden ele almaktadır. Bu iki döneme kadar teoloji, edebiyat, felsefe ve doğa bilimleri olarak dört bilme biçimleri üzerinden bir anlam arayışı söz konusuydu. Özellikle teolojinin tüm alanlar için temel referans kaynağı olmaktan çıkmasıyla tedricen tanrısal olanı dışlayan bir aydınlanma anlayışı gelişti ve pozitivist metodoloji bu noktada ortaya çıkan sekülerleşme bağlamında şekillendi. Sanayi Devrimiyle üretim ilişkileri, toplumu, insanı, ekonomik ve düşünsel yapıyı kökten değiştirmiş oldu. Ortaya çıkan yeni bireyin davranışlarını anlamak için psikoloji, yeni kentin toplumsal ilişkilerini, sınıf çatışmalarını yorumlamak için sosyoloji ve yeni ortaya çıkan tüm olguları anlayabilmek için sosyal bilimler alanı kurumsallaştı. Sosyal politikayı da bir disiplin olarak ortaya çıkaran sosyal bilimlerin doğuş süreci pozitivist metodolojiye dayanıyordu. Tanrısız bir mahiyete kavuşan sosyal bilimler içinde sosyal politika da kilise etkisindeki geleneksel hayırsever ilişkilerden arınan ve seküler kurumlar içinde amaçlarını gerçekleştiren bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal politikanın kadim hayırseverlik kültüründen modern kurumsallaşma dönüşümünün referansı, cemaatten (Gemeinschaft) cemiyete (Gesellschaft) geçişte yatmaktadır (Akbaş, 2019, ss. 14-15).

Refah devletini sosyal refah uygulamaları bağlamında geniş manasıyla ele alan tarihsel çalışmalarda, yoksulluk yasalarının çıkartılmaya başlandığı sanayi devrimi öncesi yıllar (1880’den önce) refah devletinin birinci dönemi olarak kabul edilmektedir. İkinci dönem (1880–1914), 19. yüzyılda ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkileyen “sanayileşme” sürecidir. Sonraki dönem iki dünya savaşlarının yaşandığı yıllardır (1914–1945). II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönem refah devletlerinin en iyi dönemi olarak görülen altın çağ (1945–1975) devridir. Son olarak, 1975’den günümüze kadar olan ve küreselleşmeyle gelişen refah devletinin krizi, zayıflaması, dönüşümü evrelerini kapsayan içinde bulunduğumuz dönemdir (Koçak vd., 2017, s. 51).

Refah devletlerini koruyucu ve modern devletlerin arka planından ele alan ve klasik koruyucu devletin derinleşmesi olarak bakan Rosanvallon, bu radikalleşme hareketini 18. yüzyıla dayandırır. Bu dönemdeki demokratik, eşitlikçi hareket ve Fransız Devrimi sonrası oluşturulan İnsan ve Yurttaş Haklar Bildirisi yaşamın ve mülkiyetin devlet tarafından korunması için yeni haklar doğurmaktadır. Bu iddiasını temellendirdiği diğer bir hipotezinde koruyucu devletin dayanışma dinamikleri toplumsal gövdenin vücut bulduğu komşuluk, aile,

kilise gibi ilişkilerin içinde yer almaktadır. Modern devletin birey tezi ise felsefi ve siyasaldır. Modern bireyin oluşumu ekonomik ve politik baskılar altında gerçekleşir. Bunun sonucunda daha biyolojik bir toplum örneği olan pazar toplumu ortaya çıkacaktır. Koruyucu devletten refah devletine geçiş tarihsel ve sosyolojik olarak toplumun devlet temsiline kendini bir gövde olarak görmesini bırakıp pazar olarak düşünmeye başladığı bir süreçtir (Rosanvallon, 2004, s. 24).

Sanayi devrimi öncesi aile kaynakları nesiller boyunca dağıtarak toplumsal risklerle baş ediyordu (Esping-Andersen, 2010, s. 40). Sanayileşme ile bu modelin işlevsiz kalması, bireysel risklerin toplumsal hale gelmesi, piyasaların ve ailenin toplumsal riskler konusunda yetersiz kalması, kamusal bir idare gerektirmiş ve refah devletinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle sosyal politikanın değil ancak refah devletinin başlangıcı Sanayi Devrimi sonrası olarak kabul edilmektedir. Sanayi toplumuna geçiş ile geleneksel koruma araçları olan aile ve din kurumları önemini kaybetmiştir. Bu ihtiyaçların karşılanmasında devlet ön plana çıkmıştır. Devlet müdahalesine katı bir tutumu olan liberal devlet anlayışı ile devletten olan bu beklenti bir müddet azalmış ve devlet bu koruma fonksiyonuna uzak kalmıştır. Zaman içinde devlet hem çalışma hayatı ve endüstriyel ilişkileri düzenleyen taraf hem de sosyal sorunların çözümü noktasında toplumsal hizmetler üreten merkez haline gelmiştir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında gerçekleşen iki dünya savaşı ve 1929 Büyük Buhran devletin etkin rolünü pekiştirmiş hatta daha ileri noktaya taşımıştır. Daha aktif ve kapsamlı bir müdahale düzeyini ifade eden bu yaklaşım, “refah devleti” olarak karşılık bulmaktadır (M. Özaydın, 2013, s. 76).

İngiltere’de 1601 yılında çıkan Yoksullar Yasası (The Poor Relief Act), devletin bir aktör olarak sosyal alanda girişimde bulunduğu sosyal politika düzenlemelerinin miladı kabul edilir. Bu yasa sokaklarda dilencilerin artması üzerine bir nevi dilencilikle mücadele etmek için hak eden ve hak etmeyen yoksullar arasında bir ayırım sağlıyordu (Akbaş, 2019, s. 15). Bu tarihten sonra modern sosyal politikanın gelişimi 1834’teki Yeni Yoksulluk Yasası’na ve Büyük Britanya’nın iş gücü nüfusunun sağlık şartlarını ele alan 1842 Chadwick Raporu’na dayanmaktadır. Devletin eğitim ve sosyal güvenlik alanındaki etkisi daha ileri tarihlere rastlamaktadır. Prusya devleti önce zorunlu eğitimi getirdi ve 1883’te Bismarck, dünyanın ilk sağlık sigortası programını, ardından 1889’da yaşlılık aylığını aldı. I. Dünya savaşı öncesinde Britanya’da emeklilik maaşları, okul yemekleri ve ilk sosyal sigorta programı gibi uygulamalar başlamıştır ancak refah devleti (Wohlfahrtsstaat) kavramı ilk olarak Almanya’da

1920'lerin sonunda, Birleşik Krallık'ta da 1940'ların başında ortaya çıkmıştır (Gough, 2004, s. 19). Bu süreçte iki dünya savaşı ile 1929 Dünya Ekonomik Buhranı yaşanmıştır. Bunların sonucu olarak batı dünyasının karşısına çıkan yeni sosyal ve iktisadi yeni meseleler olmuştur. Sanayi devrimiyle üretim ve iş ilişkileri Fransız Devrimi ile de siyasal yapılar ve meşruiyet kaynakları değişmeye başlamıştır. Yeni sistemlerin ürettiği eşitsizlikler yeni hak arayışlarını beraberinde getirmiştir. 1929 Buhranı ise kapitalizmin en büyük küresel krizlerinden biri olmuştur (Akbaş, 2019, s. 19). Bu kriz, liberal ekonomi anlayışına ara verilmesine ve devletin serbest piyasaya müdahalesine yol açmıştır. Devletin bu müdahalesi tüm sosyal alanları kapsamıştır.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde devletin eğitim alanındaki müdahalesi ilköğretimin zorunlu hale getirilmesiyle başlamıştır. Laisses faire düşüncesinden kopuş yönündeki bu önemli gelişme çocukların yararını gözetmede ailelere güvenilmemesi anlamını taşımanın ötesindedir. Kendini geliştirmek ve medenileştirmek kişisel bir görevden ziyade bir görevdir, çünkü toplumun refahı bireylerin medenileşmesine bağlıdır. 19. yüzyılda eğitimci seçmen kitlesinden eğitilmiş işçi ve teknisyene kadar genel bir ihtiyaç yaygın şekilde kabul edilmiştir. 20. yüzyılda yurttaşlığa dayalı sosyal hakların yeniden tesis edilmesi yolundaki ilk önemli adımdır (Marshall, 2010, s. 27).

Esping-Andersen (2010, s. 52) piyasaların yetersizliğini; eksik rekabet (imperfect competition), piyasa başarısızlığı (market failure) ve bilgi yetmezliği (information failure) gerekçeleriyle izah etmektedir. 19. yüzyıl piyasa toplumları hem piyasa sisteminin oluşmasında toplumu korumak hem de piyasanın genişlemesinde denetimi sağlamak için devlet müdahalesini gerekli görmekteydi. Çağdaş piyasa toplumları da kendilerini piyasa genişlemesinin tahribatından korumaya, metalaşma ve çözülmeye karşı mücadele etmeye çalışmaktadır. Birtakım benzerlikleri olsa da günümüzde çağdaş yönetim sistemlerinin kamu-özel sektör- STK ortaklıklarına yüklediği anlam göz önünde bulundurulduğunda devlet-piyasa ilişkisinin aynı olduğunu söylemek zordur (Bugra & Candas, 2011, s. 517). Günümüz toplumlarında aile-piyasa-devlet üçlüsüne sivil toplum kuruluşları olarak dördüncü bir kurumsal aktör eklenmiş durumdadır. Refah paydaşlarının bu kurumsal aktörlerine ulusal ve uluslararası alanda etkili STK'lar, kamusal olmayan kuruluşlar, ulusötesi şirketler, uluslararası ekonomik kuruluşlar (Dünya Bankası, IMF, vb.), informal aktörler olarak dâhil olmaktadır.

Küreselleşmenin yavaş gerçekleştiği dönemde ülkeler arası farklılıklar daha yüksek düzeydeydi. Dolayısıyla refah devletinin oluşumu ve sosyal politika uygulamaları ülkeden ülkeye belirgin yapısal farklılıklar göstermekteydi. Daha erken sanayileşen toplumlarla tarım toplumunun ihtiyaçları da oldukça farklı olmuştur, dolayısıyla diğer ülkelere göre erken sanayileşen ve nüfusunun büyük bölümü sanayide çalışan ülkelerdeki sosyal düzenlemelerin, görece geç sanayileşen ve nüfusu daha çok tarımla geçinen ülkelerdeki sosyal düzenlemelerden daha erken tarihlerde yürürlüğe konulmuş olması beklenmektedir (Gümüş, 2018, s. 36). Ülkelerin toplumsal, ekonomik ve kültürel farklılıkları da refah devletinin tarihsel gelişimini tarihsel olarak ifade etmenin zorlukları olarak karşımıza çıkar. Batı devletlerinde sanayileşme ve kapitalist ekonomik anlayışın getirdiği işçi haklarını koruma, sosyal güvenlik, sigorta, emeklilik maaşı gibi düzenlemeler refah devleti uygulamalarına işaret ederken Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerinden itibaren bugünkü STK rolünde olan vakıflar, devletin yerine getirmediği veya yapamadığı sosyal sorumlulukları üstlenmiştir (M. F. Aysan, 2018, s. 104). 7. yüzyılda Arabistan Halifesi Hz. Ebu Bekir'in Hire halkına olan "...Yaşlanıp, hasta veya sakat olup çalışma gücünü kaybetmiş muhtaçlar hazinece maaşa bağlanacaklardır", bildirisi gibi birçok devlet liderinin benzer uygulamalarda bulunması hatta Hz. Ömer'in yoksullara, kör ve cüzzamlılara maaş bağlaması gibi oldukça erken tarihlere tekabül eden uygulamalar devletin üstlendiği sosyal yükümlülüklerdir (Gümüş, 2018, s. 39; Yeniçeri, 2009'dan aktaran). Birleşik Krallık'ta zor şartların yaşanması üzerine iş gücünü korumak ve toplumsal dengeyi sağlamak amacıyla 1351 yılında çıkarılan İşçi Yasası ve ihtiyaç sahiplerine yardım amacıyla 1388'de yürürlüğe konan Yoksulluk Yasası marjinal düzeyde kalsa da devletin refah uygulamalarının erken döneme ait örnekleridir.

Bu muğlaklık ve zorluklar göz önünde bulundurularak belli bir dönemselleştirme içinde refah devletinin tarihsel gelişmesi ele alınmıştır. Modern devlet biçiminin bir uzantısı olarak görülen sosyal refah devleti uygulamasına tarihsel olarak iki açıdan bakılmaktadır. İlk yaklaşım kurumsal gelişmelere, ikinci bakış açısı ise bütçeden sosyal harcamalara ayrılan paylara göre bir gelişim evresiyle ele alınmaktadır (Durdu, 2009, s. 42). Birinci dönem, 1880'e kadar olan kapitalizm öncesi dönemdir. Refah devleti öncesi olarak da adlandırılan bu dönem devletin sosyal politikalarının oldukça kısıtlı olduğu tarım toplumuna dayalı üretim ilişkilerinin olduğu ailenin ve fertlerin rollerinin çok fazla değişmediği sanayi devrimi öncesi dönemdir. Kapitalizm öncesi dönemde her türlü bireysel ihtiyaçların karşılandığı ve sosyal risklerin üstlenildiği kurum aileydi. Ailenin yeterli olmadığı durumlarda vakıf, dernek, kilise veya lonca, Ahilik Teşkilatı gibi yardım kuruluşları devreye girerdi. İkinci dönem,

sanayileşmenin birey ve toplum üzerinde etkisini göstermeye başladığı 1880-1945 yılları arasındır. Bu yıllar Almanya’da sosyal güvenlik uygulamalarını ilk başlatan Bismarck dönemine ve refah uygulamalarının çok yavaşladığı 1929 Ekonomik Buhranının yaşandığı yıllara tekabül eder. 1945-1975 yılları arası üçüncü dönemdir. Keynesyen iktisadi anlayışın da etkisiyle devletlerin ekonomik kalkınmayı sağlamak ve vatandaşını memnun etmek için sosyal harcamaları ciddi boyutta artırdığı yıllardır (Gümüş, 2018, s. 37). Bu dönemsel tasnif genel bir kabul olmamakla birlikte 1970’li yılların refah devletinin altın çağı olarak tanımlanmaktadır. Savaş sonrası bu dönem gelişmiş sanayi dünyasındaki sosyal politikaların artmasından daha fazlasını ifade etmektedir. En geniş anlamıyla, ekonomik, ahlâki ve politik yeniden yapılanmayı gerçekleştirme çabasının yaşandığı dönemdir (Esping-Andersen, 1994, s. 1).

1975 sonrası dönem ise günümüze kadar gelen refah devleti anlayışını içerir. Sosyal harcamaların düşmesiyle sosyal refah devletinin krizi olarak tanımlanan ve refah devletinin yeniden yapılandırılmasına yönelik arayışlara girilen dönemdir.

Refah devletinin ekonomik olarak gelişmiş batılı kapitalist ülkelerde bugünkü anladığımız şekliyle oluşumu II. Dünya Savaşı sonrası döneme tekabül eder ve 1942 İngiliz Hükümeti Beveridge Sosyal Sigortalar ve Müttelik Hizmetler raporuyla ilişkilendirilir. Ancak mevcut refah uygulamalarının temelleri 1880-1920 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerinde atılmıştır. Günümüz uygulamasının en güçlü referansı Bismarck dönemi Almanyasının refah devletidir (O’Connor, 2006, s. 182). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki imparatorluk Almanyasında Bismarck’ın amacı bir “refah devleti değil bir refah monarşisiydi” (Esping-Andersen, 1996, s. 66).

II. Dünya Savaşı ile küreselleşmenin başladığı 1970’li yıllara kadar ulusal modern refah devletlerinin doğduğu ve birçok sosyal politika uygulamasının başlatıldığı bir dönem olmuştur. Özellikle 20.yüzyılın son çeyreğinde refah devletinin yaşadığı problemlerin temeli uluslararası mal, hizmet ve sermaye piyasalarındaki hızlı bütünleşmede (küreselleşmede) aranmalı fikri hakimdir (Özdemir, 2009, s. 56). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) (1999) İnsani Kalkınma Raporu’na göre liberalleştirilen küreselleşme birçok istenmeyen sonucu ve riski içinde barındırmaktadır. Hem ülke içinde hem de ülkeler arasında eşitsizliklerin artması, halkın işsizlik ve suç gibi sosyal risklere karşı savunmasının azalması, bireylerin, cemaatlerin, ülkelerin küreselleşmenin nimetlerinden dışlanma olasılığının artması olası risklerdir (Deacon, 2010, s. 102). Küreselleşmenin refah devleti üzerindeki etkisine

yönelik iki farklı yaklaşıma rastlanmaktadır. Biri küreselleşmeyle paradigma kayması yaşandığını, refah devleti anlayışından rekabet devletine geçildiğini iddia eden görüştür. Buna göre ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için sosyal harcamalar düşürülmeli, çalışma şartları ve sosyal haklar daha esnek hale getirilmelidir. Diğer görüşe göre ise refah politikalarında bazı kısıtlamalar yaşansa da küreselleşmenin refah devletlerini küçülten ve geriye götüren ciddi olumsuz bir etkisi olmadığıdır. Bu noktada küreselleşmenin ülkeler üzerinde homojen bir etkisi olduğu söylenemez. Birleşik Krallık küreselleşmeden büyük ölçüde etkilenirken İskandinav ülkeleri süreçten çok etkilenmemiştir. Ancak yapılan araştırmaların ulaştığı genel fikre göre refah devleti uygulamalarını ve politikalarını kısmen de olsa olumsuz bir şekilde etkilediği yönündedir (Özdemir, 2009, ss. 58-59). İskandinav modeli ülkelerinde olduğu gibi tüketim vergileriyle fonlanan vatandaşlık temelli sosyal demokrat refah devletleri, siyasi iradeye bağlı olarak küresel etkilere karşı sürdürülebilirliklerini muhafaza etmişlerdir (Deacon, 2010, s. 108).

Bu noktada küresel gelişmelerin etkisi büyük olsa da refah devleti dönüşümünü ülkelerin kendi iç gelişmeleri ve hususiyetleriyle de açıklamak gerekir. Özellikle Türkiye benzeri son yıllarda hızlı kalkınma gösteren ve sosyal politika uygulamaları hız kazanan batı dünyasının klasik gruplandırması dışında kalan ülkeler için oldukça önem arz etmektedir. Bu dönemden sonra akademik alanda en çok ele alınan araştırmalar refah devletinin kavramsal yapısından öte tipolojileri üzerine yapılan sınıflandırma teşebbüsleri olmuştur.

2.3. Refah Devletlerini Sınıflandırma Girişimleri

Refah devleti yapılarındaki farklılık devletlerin tarihi oluşumlarına kadar uzanmaktadır. Ancak literatürde kavramsal olarak refah krizi dönemi olarak kabul edilen 1970’li yıllar ve sonrasındaki dönemde refah devleti tartışmalarında refah rejimi tipoloji çalışmalarının öne çıktığı görülmektedir (Bölükbaş, 2019, s. 45).

Bu süreçte kapitalist dönemin etkisinde tüm dünyada ortaya çıkan ulus devletlerde gelişimsel ve işlev olarak farklılık göstermiştir. Refah devleti aynı zamanda ulus inşası için siyasi bir projedir (Andersen, 2010, s. 57). Burjuvazinin ekonomik olarak güçlenmesi ve siyasetten bağımsızlaşma süreci Anglo-Sakson ülkelerde aşamalı olarak uzun vadede gerçekleşirken, Kıta Avrupası’nda daha kısa sürede ve devrimci bir nitelikte olmuştur. Anglo-Sakson ülkeler ile Kıta Avrupası arasındaki bu fark siyasal oluşumların, ulus devletlerin, değişik formlarda ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bakan & Tuncel, 2012, s. 53).

“Batılı ülkelerde 20. yüzyıl biterken ortaya çıkan refah devleti kavramı, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra somutlaştırılmış ve politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1970’lere kadar olan zaman zarfında refah harcama ve uygulamalarının en cömert olduğu refah devleti anlayışının zirve dönemi yaşanmıştır. Bu aşama sonrasında refah devleti ile ilgili “Pratik anlamda refah devleti bitti mi bitmedi mi?” şeklinde tartışmalar yaşansa da, esas dikkat çeken husus refah devleti/rejimi sınıflandırması üzerine olmuştur” (Taşçı, 2013, s. 6).

Refah rejimleri paradigması, temelde devlet, aile ve piyasanın refah sağlamadaki merkezi rolüne göre ihdas edilmektedir. Esping-Andersen’in bu üç aktör üzerinden yaptığı tanım ve analizlere hükümet dışı aktörler olarak da tanımlanan hayırsever örgütler/sivil toplum kuruluşları ilave edilmiştir (Gough vd., 2004; Manning, 2011; M. F. Aysan, 2020). Kırsal nüfusun yaygın olduğu dönemlerde bireysel ve toplumsal riskler devletin sorumluluğunda değildi, büyük oranda aile tarafından üstleniliyordu. 20. yüzyıla kadar risklerin çoğunluğunun toplumsal nitelik (Esping-Andersen vd., 2010, s. 34) taşıyor oluşu devletin dahlini gerekli kılmıyordu. Esping-Andersen (1990) meşhur çalışmasında Marshall’ın (1964) vatandaşlık ve Titmuss’un (1974) üçlü sınıflandırmasına sıklıkla atıfta bulunur. Esping-Andersen çalışmasını bu iki referans üzerinden temellendirmiş ancak politik ekonomi bağlamında büyük ölçüde genişletmiştir.

1948’de Birleşik Krallık’ta Ulusal Sağlık Hizmetleri’ni düzenleyen reformist William Beveridge adıyla anılan Beveridge modeli ve sosyal sigorta sisteminin kurucusu kabul edilen Prusya Şansölyesi Otto von Bismarck’ın adını taşıyan Bismarck modeli refah devleti sınıflandırmalarında genel bir ayrım olarak tanımlanan ilk iki tiptir. Beveridge sisteminde sağlık hizmetleri, polis teşkilatı veya halk kütüphanesi gibi toplumsal yapılar vergi ödemeleri yoluyla devlet tarafından finanse edilmektedir. Hastane ve kliniklerin büyük çoğunluğu devlete aittir. Beveridge modelini kullanan ülkeler arasında doğum yeri olan Büyük Britanya dışında İspanya, Yeni Zelanda, İskandinavya’nın büyük çoğunluğu ve Küba bulunur. Bismarck uygulaması ise çalışan ve işveren kesintileriyle finanse edilen sigorta sistemine dayanır. Bismarck modeli en başta Almanya’da olmak üzere, Fransa, Belçika, Hollanda, Japonya, İsviçre ve bir dereceye kadar Latin Amerika’da bulunur. Bismarck ülkelerinde sağlık sektörleri özel olma eğilimindedir (Reid, 2010). Muhafazakâr model ülkelerini kapsayan Bismarckçı sistemde, ailenin geçiminden sorumlu olan erkeğin statüsünü koruyan bir sosyal sigorta sistemi uygulanmaktadır (Ay & Akan, 2017, s. 792).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir retoriği olarak kabul edilen refah devleti rejimlerine dair ilk kategorik çalışma Wilensky ve Lebeaux'un (1958, 1965), kalıntı (residual) ve kurumsal (institutional) olmak üzere iki klasik refah kavramını ortaya koyduğu eseridir. Kalıntı refah, aile, piyasa ve arz yapılarının yokluğunda insanlara yardım etmeyi hedefleyen programlardan oluşan bir “güvenlik ağı” kurmuştur. Kurumsal bakış açısı ise refahı, modern toplumun işleyişi için gerekli olan halk eğitimi gibi bir yapı olarak görmüştür (Stoesz, 1988, s. 58). Kalıntı refah yaklaşımında aile ve piyasa refah sağlaması gereken kurumlardır ve işlevini yerine getiremediğinde devlet devreye girer. Kurumsal yaklaşımda ise refah sağlama görevi devletindir (Bölükbaş, 2019, s. 46). Wilensky ve Lebeaux'e (1958, 1965) göre kalıntı az gelişmişliği, kurumsal ise gelişmiş olan bir sürekliliği ifade eder. Bu tartışma biçimi modernleşme tezi olarak adlandırılmıştır ve kalıntıdan kurumsala bir geçişi öngörür. Açıklayıcı değişken olarak da sanayileşme derecesi gösterilir. Refah devletinin büyüklüğünü gösteren en sık kullanılan ölçüt de GSYİH içindeki sosyal harcamaların toplamıdır (Abrahamson, 1999, s. 396).

Bu çalışmanın devamında tamamlayıcı nitelikte olan Titmuss'un (1974) üç refah modeli olarak tanımladığı çalışmasından söz etmek mümkündür. Titmuss'un tasnifi, kalıntı refah modeli (residual welfare), endüstriyel başarı performans modeli (industrial achievement performance) ve kurumsal yeniden dağıtım modeli (institutional redistributive) olarak ayrılmıştır. London School of Economics'de profesör olan Titmuss, Ağustos 1972'de Lahey'deki Uluslararası Sosyal Refah Konferansı'nda yaptığı üç sunumda “sosyal politikanın üç refah modeli” başlığıyla sosyal politika dünyasına farklı refah varyantları sunmuştur. Konuşmalarında ortaya koyduğu tezler, vefatından (1973) sonra yayımlanan kitaplarda toplanmıştır (Abrahamson, 1999, s. 396). "Artık" veya en az gelişmiş refah devletinden "kurumsal" veya iyi gelişmiş bir refah devletine doğru bir modernleşme sürecine işaret eden Wilensky ve Lebaaux'un (1958) aksine, Titmuss üç refah rejiminin eşzamanlı var olduğuna ve temelinde ideolojik farklılıklar olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla bir ülkenin refah devleti rejimini ekonomik kalkınma düzeyi değil, politik tercihleri belirlemektedir (O'Connor, 2006, s. 182).

Esping-Andersen'in tipolojisine yakın olan bu sınıflandırmada “kalıntı” devletin yoksulluğu asgari düzeyde gidermesi, “kurumsal” refah statüsünün istihdam durumunu yansıttığı ve kurumsal yeniden dağıtım modelinin ise evrensel hizmetlerin nüfusun ihtiyacına göre sağlanması olarak özetlenebilir.

Bu sınıflandırmalar 1950’lerdeki Wilensky ve Lebaux ve Richard Titmuss’a kadar götürülebilmekte ve etkisi hala devam etmekteyse de Gosta Esping-Andersen’in üçlü tipolojisi, literatürde en kabul gören ve üzerine birçok tasnifin inşa edildiği çalışma olmuştur. Esping-Andersen’in sınıflandırmasının teoriyle birlikte ampirik çalışmaya dayanmasının ve tipolojisini yalnızca devletlerin, kamu hizmetleri sunuşundaki farklılıklara değil bununla birlikte toplumda sınıfsal eşitsizliklerdeki etkisi, politika yapım biçimlerine, farklı refah aktörleriyle ilişkisine dayandırmasının, yani sosyal ilişkilerdeki etkisini incelemesinin büyük rolü vardır.

2.3.1. Esping-Andersen’in Üçlü Refah Rejimi Sınıflandırması

Refahın devlet veya devlet dışı aktörlerce sağlanması arasındaki dengeye ilişkin tartışma 20. yüzyıl sonrasında sosyal politikanın gelişimi üzerinde etkili olmuştur (Alcock vd., 2011, s. 18). Hizmetin sağlayıcılar olarak kamu ve gönüllü tarafların etkisine göre bir sosyal politika planlaması ve bu aktörlerin ağırlığına göre bir refah modeli tasnifi 21. yüzyılın sosyal politika alanındaki kilit unsurlardan biri olmuştur. Refah devletlerinin sınıflandırılması ve sonuçta ideal tiplerin tanımlanması, karmaşıklığı önemli ölçüde azalttığı için karşılaştırmalı sosyal politika alanı için güçlü bir araçtır (Bonoli, 1997, s. 352).

Gelişmiş kapitalist ekonomiler refah konusundaki aksaklıklarına ve refahın dağılımındaki eşitsizliklere bağlı olarak farklılık göstermektedirler. Devlet, aile ve piyasa arasındaki ilişki üzerinden teorik ve ampirik bir refah tipolojisiyle sınıflandırma literatüründe en kabul gören Danimarkalı sosyolog Gosta Esping-Andersen’in (1990, 1999), özellikle 1990 tarihli “Refah Kapitalizminin Üç Dünyası” isimli kitabı refah devleti rejimi tipolojilerinin en temel çalışması kabul edilir.

Bu “Üç Dünya” sadece devletin sosyal güvenlik aygıtından ziyade refahın ekonomi politiğine yaptığı vurgu nedeniyle önemli bir metindir. Bununla birlikte öncülü olan birçok çalışma bir ülke veya modeli, tercih edilen diğerleriyle karşılaştırılma amacındayken bu çalışma genel karşılaştırma odaklı olması sebebiyle de ilk olarak kabul edilir. Sosyal provizyonun dağılım çıktılarına dair kompleks modeller geliştirmek için yeni istatistiksel kaynaklardan faydalanması bakımından da ilktir (P. Pierson, 1996, s. 779). Refah devleti rejimi kavramının merkezinde vatandaşlık hakları yer alır. Çalışmanın refah üçlemesi adını verdiği devlet, aile ve piyasa refahın üç dayanağı kabul edilir ve işlevselliğine göre riskleri üstlenmektedir. Esping-Andersen, 18 OECD ülkesinin sosyal politikasını bu risk yönetimi temelinden ampirik olarak test ettiği klasikleşmiş çalışmasında metasızlaştırma

(decommodification), tabakalaşma (stratification) ve kamu-özel sektör ayrımı (refahı sağlamada ailenin, devletin ve piyasanın rolü) ilkeleri üzerinden bir tipoloji oluşturmuştur. Emeklilik, hastalık sigortası ve işsizlik yardımı üzerinden oluşturduğu bu endeksler sonucu üç refah devleti rejimini işlevselleştirmiştir. Bunlar; Liberal (Anglo-Sakson), Sosyal demokrat (İskandinav), Muhafazakâr (Korporatist) olarak adlandırılmıştır.

Gosta Esping-Andersen bu üçlü tasnifinde refah devleti rejimlerinin belirlenmesinde üç ana eksen kullanmıştır. Modellerini, piyasadan bağımsız olmayı (dekomodifikasyon), sosyal tabakalaşmayı (stratification), ve kamu-özel sektör karışımı (public-private mix) ile piyasa ve aile algılamalarını ve pratiklerini temel almak suretiyle ortaya koymakta (O'Connor, 2004, s. 183); yani piyasa, devlet ve aile ilişkilerinin kurumsal bir matrisi şeklinde sınıflandırmaktadır (Gough, 2004, s. 241). Esping-Andersen bu yaklaşımıyla refah devletleri varyasyonlarına yeni bir yaklaşım getirmiştir. Devletler arasındaki farklılıkları sadece sosyal harcama ve kişi başına düşen GSYİH düzeyleri gibi ekonomik göstergeler üzerinden ele alan çalışmaların aksine tarihsel çatışmalar sosyal politikanın kurumsal düzenlemeleri merkezinde toplanmıştır. Esping-Andersen'e (1985, s. 224) göre bu durum sosyal politikanın ücretli çalışanları dekomodife etme (piyasadan bağımsızlaştırma) kapasitesini ve sosyal tabakalaşma özelliklerini kapsamaktadır.

Dekomodifikasyon, devletin sağladığı sosyal desteklerin kişileri piyasaya bağımlılıktan uzaklaştırması olarak tanımlanabilir, bireylerin piyasa müdahalesi olmadan yaşamını sürdürebilmesinin derecesini yansıtır. Meta veya ticari mal anlamına gelen “commodity” kelimesinden türemiş olan “commodification”, nesnenin ticarileşmesi yani metalaşması anlamını taşımaktadır. “Decommodification” kavramı ile emeğin yani iş gücünün meta olmaktan çıkarılması kastedilmektedir. Kapitalizm öncesi dönemde metalaşma marjinal düzeyde kalmıştır. Ayrıca çalışmayacak durumdaki yaşlılar, çocuklar, bakıma muhtaç olanlar ve deliler gibi kendi bakımlarını geçici olarak veya sürekli biçimde üstlenemeyecek olanların ihtiyaçları aile, vakıflar, loncalar, yardımlaşma kurumları, ahilik teşkilatları, kiliseler gibi sosyal kurum ve kuruluşlar tarafından karşılanmıştır (Gümüş, 2018, s. 42). Kapitalist üretimden önce toplumlarda hayatını idame ettirebilmek için emeğini satmak zorunda kalan çok az çalışan bulunmaktaydı. Piyasalar evrensel ve hegemonik hale geldikçe bireyin refahı nakit bağlantılarla ilişkili oldu. Toplumun, iş sözleşmesi haricinde toplumsal yeniden üretimi garanti eden kurumsal katmanlardan uzaklaşması insanların metalaştırıldığı anlamına gelmektedir. Buna karşılık getirilen sosyal haklar meta statüsünü gevşetmektedir. Bireye bir hizmet sosyal bir hak olarak sunulduğunda, birey piyasanın güvencesi olmadan geçimini sağlayabiliyorsa dekomodifikasyon gerçekleşmiş olur (Esping-Andersen, 1990, s. 21). Kapitalist üretim ilişkilerinin ve bunun sonucu olarak dönüşen toplumsal yapının etkilerinin

iyiden iyiye hissedilmeye başlandığı dönemde bir taraftan çalışan kesimin metalaşma derecesi daha önce tarihte görülmemiş ölçekte artmıştır (Gümüş, 2018, s. 41).

Emeğin piyasaya bağımlılık oranı komodifikasyonu (metalaşma), emeğin piyasada satılmasının zorunluluk değil seçim olması ise dekomodifikasyonu işaret etmektedir (Akbaş, 2019, s. 20). Piyasanın olmaması değil, bir çalışanın yaşamını idame ettirebilmesi için emeğini satmak zorunda kalması dekomodifikasyon olmaktadır. Bireyin istihdamdan kaynaklı bir gelir kaybı yaşadığında geçiminin piyasadan bağımsız olarak ne ölçüde güvence altına alınabileceği anlamına gelir. Dekomodifikasyon; piyasadan arındırma, metadan arındırma, ücretli emeği meta olmaktan çıkarma derecesi gibi karşılıklarla tercüme edilmektedir.

Dekomodifikasyon aynı zamanda sosyal hakların ve refah hizmetlerinin de meta olmaktan uzaklaşması anlamına gelmektedir (Akbaş, 2019, s. 20). Sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar bireyi piyasaya bağımlılıktan önemli ölçüde kurtarmıyorsa metasızlaştırmayı beraberinde getirmeyebilir. Yardımlar düşükse veya sosyal damgalanmaya neden olarsa sistem çoğu kişiyi piyasaya katılmaya zorlayacaktır (Esping-Andersen, 1990, s. 22). Dolayısıyla devlet yardımlarından ve sosyal imkânlardan faydalanma ne kadar fazla ise dekomodifikasyon düzeyi de o kadar yüksek olur. Dekomodifikasyon derecesinin yüksek olması sosyal demokrat rejimin, düşük olması liberal modelin karakteristik özelliğidir. Örneğin liberal model, yoksullar için düşük sosyal yardımları içerir ve piyasayı tercih eden bir model olarak öne çıkar. Bu modelde devletin sosyal yardımları daha mütevazı düzeyde olduğu için dekomodifikasyon düzeyi de düşüktür. Sosyal demokratik refah rejimi ise eşitlik anlayışını benimsemiştir ve bu modelde devlet, toplumun tüm üyeleri için yüksek yaşam standartlarını sağlamaya çalışır. Liberal ve muhafazakâr modelden farklı olarak sosyal yardımlar, kendini idame ettiremeyenler için son gelir kaynağı olmaktan çok koruyucu önlem olarak sağlanır. Bununla birlikte yüksek yaşam standartları ve cömert yardımlar yüksek vergilerle sonuçlanır ve bu nedenle düşük işsizlik oranının sağlanması oldukça önemlidir. Devletin etkisi yüksek olduğu için dekomodifikasyon düzeyi de yüksektir (Laužadytė vd., 2018, s. 101).

Esping-Andersen (1990: s.47), sosyal politikaların metadan arındırma değişkenlerinin ülkeler ve zamanlar arasında ampirik olarak tanımlanabiliyor olması gerektiğini belirtmiştir. Dekomodifikasyon derecesi üzerinden refah yapılarının operasyonel olarak değerlendirilebilmesi için üç kriter sunmaktadır. İlki insanların sosyal yardımlara erişiminde o imkânı hak ettiğinin ve ona uygun olduğunun ölçülmesine yönelik kısıtların varlığıdır. Bir sosyal programa erişim kolaysa ve o sosyal program kişinin gelir testine, performansına ve önceki istihdam kaydına bakmaksızın ayrıca ekonomik bir katkı sağlamasını şart koşmaksızın

asgari bir yaşam standardı sağlıyorsa o refah sisteminin dekomodifikasyon potansiyeli oldukça yüksek demektir. Bir nevi bireyi piyasadan maksimum derecede bağımsızlaştırmaktadır. Ayrıca bir sosyal yardım programı ne kadar sınırlı bir süre için fayda sağlıyorsa dekomodifikasyon derecesi de o derece azalmaktadır.

İkinci prensip sosyal yardımlarla gelirin ikâme edilebilme derecesidir. Sosyal yardım miktarları, kişinin gelirinin altına düştükçe veya kabul edilebilir bir hayat standardının altında kaldıkça alıcıyı kısa sürece iş piyasasına geri dönmek zorunda bırakacaktır. Bu durumda da refah yapısının dekomodifikasyon derecesi azalmaktadır. Yani refah devletinin sunduğu sosyal imkânlar kişinin gelirinin altına düştüğü ölçüde bireyin piyasaya bağımlılığı artacak ve sistemin de metasızlaştırma düzeyi azalacaktır. Üçüncü kriter ise sunulan sosyal imkânların kapsamının genişliğidir. Neredeyse gelişmiş bütün kapitalist sistemlerde işsizlik, hastalık, sakatlık ve yaşlılık durumlarında bir sosyal güvence sağlanmaktadır. Yardım çeşitliliğinin arttığı ve kapsamının genişlediği ölçüde dekomodifikasyon derecesi de artacaktır.

Tablo 2’de Esping-Andersen’in refah tipolojilerini inşa ettiği temel kriteri olan metadan arındırma düzeyleri gösterilmektedir. Metadan arındırma puanlaması emeklilik ödemeleri, hastalık yardımları ve işsizlik sigortaları üzerinden değerlendirilen bir ölçek sonucu hesaplanmıştır. Andersen bu tabloya göre ulusların kabaca kümелendiğini ve yeni Anglo-Sakson ulusların endeksin alt sıralarında yer aldığını belirtmektedir. En üstlerde ise İskandinav ülkeleri yer almaktadır. Kıta Avrupa’sına dâhil olan Belçika ve Hollanda’ya da bu grupta yer verilmiştir. Ancak İskandinav ülkelerle puan farkının yüksek olduğu görünmektedir. En alt ve üstte yer alan ülkelerin arasında ise Kıta Avrupası ülkeleri yer almaktadır. Sosyal demokrat arka plana sahip ülkelerde dekomodifikasyon derecesinde varyansın %40’ının açıklandığı görünmektedir. Açıklanmayan oran büyük olsa da İskandinav ülkeler en yüksek metadan arındırma değerine sahiptir. Bu durum İskandinav ülkelerin tarihindeki güçlü sol iktidarların olumlu etkisiyle irtibatlıdır. Kıta Avrupası ülkelerinde nispeten yüksek olan dekomodifikasyon puanı ise sadece sol siyasetin sonucu değil, uzun yılların getirdiği muhafazakâr ve Katolik geleneğin de bir ürünü kabul edilmektedir. En düşük dekomodifikasyon puanına sahip Anglo-Sakson ülkelerinin düşük puana sahip olması ise kurumsallaşmış liberalizmin tarihsel mirasıyla açıklanmaktadır.

Tablo 1. Esping-Andersen'in (1980) Dekomodifikasyon Derecesine Göre Refah Devletlerinin Sıralaması

Ülke	Dekomodifikasyon Puanı	
İsveç	39.1	Sosyal demokratik
Norveç	38.3	
Danimarka	38.1	
Hollanda	32.4	
Belçika	32.4	
Avusturya	31.1	Muhafazakâr
İsviçre	29.8	
Finlandiya	29.2	
Almanya	27.7	
Fransa	27.5	
Japonya	27.1	
İtalya	24.1	
Birleşik Krallık	23.4	Liberal
İrlanda	23.2	
Kanada	22	
Yeni Zelanda	17.1	
Amerika Birleşik Devletleri	13.8	
Avustralya	13	

Kaynak: (Esping-Andersen, 1990, s. 52).

Genel özellikleri itibariyle İskandinav ülkesi olan Finlandiya, bu sıralamada muhafazakâr Kıta Avrupa'sı ülkeleri arasında yer almaktadır. Esping-Andersen muhafazakâr geleneğe ait olan ülkelerin puanının Finlandiya'nın dâhil edilmesiyle yükseldiğini de belirtmektedir. Finlandiya, 1950'den sonra dekomodifikasyon puanında hızlı bir artış göstermiştir. Bu noktada savaş dönemi faşist yönetim altında kalan İtalya ve Japonya'dan ayrılmaktadır. Savaş sonrası dönemde Finlandiya'nın dekomodifikasyon puanının artışı bir sosyal demokratikleşme olarak görülmektedir. Kıta Avrupa'sının muhafazakâr devletçi ülkeleri, 1930'larda da 1950 ve 1980'lerde de sürekli olarak orta puanlara sahip olmuştur. Esping-Andersen'in muhafazakâr, liberal ve sosyalist rejim özelliklerine göre refah devletlerinin kümelenmesini yaptığı analiz sonucunda Finlandiya muhafazakâr ve sosyalist kümelerinde aynı puana sahiptir (Esping-Andersen, 1990, s. 74). Bu analizde Esping-Andersen; emeklilik, işsizlik ve hastalık başlıklarında devlet hâkimiyeti, piyasa etkisi,

korporotizm ve evrensellik derecelerini ölçmeye çalışmıştır. Bu derecelendirmede devlet çalışanlarına yapılan emeklilik ödemeleri, GSYİH içindeki kamu ve özel sektör emeklilik harcamaları, hastalık ve işsizlik durumundaki sosyal yardımlar ve bu yardımlar arasındaki eşitlik, gelir testi üzerinden yoksul yardımlarına ilişkin tahminler gibi ölçütlerden faydalanılmıştır.

Modern sosyal politikanın temelleri hem ihtiyaçların hem de emeğin meta haline geldiği süreçte yatmaktadır. Emeğin meta biçimi, modern felsefenin, ideolojinin ve sosyal teorinin temel ilgi alanlarından biri olmuştur. Klasik laissez-faire liberalleri, arz-talep dengesini bozacağı gerekçesiyle nakit bağlantılı alternatiflere karşı çıkmaktaydılar. Asgari bir sosyal ücretin yoksulluğu ortadan kaldırmayacağını aksine yoksulluğun devam etmesini besleyeceğini savunuyorlardı. Buna karşılık Marksizm, insan refahının ücretli emeğin ortadan kaldırılmasıyla sağlanabileceği savını öne sürdü. T. H. Marshall'ın (1950) görüşü de sosyal vatandaşlık haklarının metalaşma sorununu çözeceği ve bunun da sınıflar arası keskinliği gidereceği yönündeydi. Polanyi (1944) de 19. yüzyıl piyasa toplumunda kapitalizmin iktisadi sosyal ilişkilerden koparıldığını belirttiği çalışmasında laissez-faire kapitalizminin emek gücünü tamamen metalaştırma yönündeki çelişmesini de vurgulamıştır. Sistem, emeği metalaştırarak gelişmektedir. (Esping-Andersen, 1990, s. 36).

Tabakalaşma ise sosyal yardım alanlarının statüsünün ne ölçüde katmanlaştırıldığını gösterir (C. Pierson, 1998, s. 778). Andersen'e göre (1990) refah devleti rejimlerinin en belirleyici nedeni siyasal sınıf koalisyonlarının tarihidir. Hem klasik politik ekonomide hem de T. H. Marshall'ın vatandaşlığa dair öncü çalışmasında sosyal sınıf ve vatandaşlık ilişkisi teorik ve ampirik olarak ihmal edilmiştir. Genel olarak refah devletinin eşitlikçi bir toplum yarattığı kabulünden yola çıkılmaktadır. Temel soru, sosyal politikanın ne tür bir tabakalaşmayı teşvik ettiğidir. Refah devleti sadece eşitsizliğin yapısına müdahale eden ve düzeltmeye çalışan bir mekanizma değildir, kendi başına bir tabakalaşma sistemidir ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde aktif bir güç unsurudur. Yoksullara yardım geleneği ve günümüzdeki sosyal yardım kolları tabakalaşma amaçlarına hizmet etmektedir. Bismarck sosyal sigortalar modeli de aynı zamanda bir sınıf politikası biçimidir (Esping-Andersen, 1990, s. 24).

Sınıflandırma kriterlerindeki diğer parametre olan “kamu-özel sektör etkileşimi (public-private mix)” ile refah devleti rejimlerinin emeklilik ve bireysel sigorta sistemlerindeki devlet ve piyasa etkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Özel sektörle arasındaki ilişkiyi tespit etmeden

refah devletlerini kavramak mümkün değildir. Piyasanın da devletin de refahı tesis etmek için doğal bir donanıma sahip olduğunu düşünmek de bir efsane olur. Bunun yerine piyasalar politik olarak oluşturulur ve refah devletinin ayrılmaz bir parçasını oluşturur (Esping-Andersen, 1990, s. 4).

Esping-Andersen, refah devletlerini kurumsal düzenlemeler bağlamında bir ölçek üzerinden değerlendirmenin zorluğunu vurgulamakta, bunun yerine ulusların farklı refah devleti rejimlerine göre kümeler oluşturduğunu ve bu gruplar üzerinden bir tanımlama yapmanın doğru olacağını belirtmektedir (Esping-Andersen, 1985, s. 224). Bu doğrultuda Esping-Andersen çalışmasında liberal, muhafazakâr-korporatist ve sosyal demokrat rejim tiplerinin karakteristiği olan her ülkede belli tabakalaşma prensiplerinin derecesini belirlemek için farklı göstergeler kullanmıştır. İlgili boyutta en yüksek puana erişen ülkeyi uygun rejim tipine yerleştirmiştir (Kohl, 1999, s. 321).

Bu derecelendirmeler sonucu ülkeler genelde belli gruplar halinde toplanırken bazı ülkelerin tablolarda farklı gruplarda yer aldığı görülmektedir. Finlandiya dekomodifikasyon puanına göre muhafazakâr ülkelerle gösterilirken kümeleme analizi sonucunda sosyalist ülkeler arasında Hollanda ile en düşük kümülatif endeks puana sahip olan ülke olarak yer almıştır. Konservatizm, liberalizm ve sosyalizm derecelerine göre kümeleme analizi sonucunda ulaşılan toplam puanlarda ise Finlandiya, sosyal demokrat İskandinav ülkelerine daha yakın puandadır.

Tablo 3, Esping-Andersen'in üç boyutu da göz önünde bulundurarak yaptığı cluster (kümeleme) analizi sonucundaki ülke kategorilerini göstermektedir.

Tablo 2. Esping–Andersen’in (1980) Refah Devletleri Kümeleme Sonucu

Muhafazakâr	Liberalist	Sosyalist
Avusturya	Kanada	Danimarka
Belçika	İsviçre	Norveç
Fransa	Amerika Birleşik Devletleri	İsveç
Almanya	Avustralya	Finlandiya
İtalya	Japonya	Hollanda
İrlanda	Birleşik Krallık	
	Yeni Zelanda	

Kaynak: (Esping-Andersen, 1990, s. 74).

Bu tabloda; İrlanda, Birleşik Krallık ve Yeni Zelanda bulundukları gruba göre oldukça düşük kümeleme puanına sahip ülkelerdir. İrlanda orta derece muhafazakâr rejim özelliği, Birleşik Krallık ve Yeni Zelanda da aynı derecede liberal rejim özelliği taşımaktadır. Yine Esping-Andersen'in bu analizinin sonucunda Finlandiya sosyalist ülkelerle birlikte yer almış olsa da muhafazakâr grupta da aynı puana sahip olmasından dolayı muhafazakâr ülkelerle yakın politikalara sahip olduğu, iki rejimin de özelliklerini taşıdığı açıkça görünmektedir.

Esping-Andersen (1990) dekomodifikasyon (metadan arındırma), tabakalaşma ve kamu-özel sektör karışımı (public-private mix) olarak üç ana eksen üzerinden desteklediği çalışmasını 1999 yılında yayımladığı “Social Foundations of Postindustrial Economies” kitabıyla genişletmiştir.

“Refah Kapitalizminin Üç Dünyası” kitabına revize olarak tanımladığı bu eserinde Akdeniz refah modelini istihdam ve refah sağlama noktasında güçlü bir aile vurgusu üzerinden zikretmektedir. Güney Avrupa ülkeleri olarak da İtalya, İspanya ve Portekiz’i birçok noktada incelemeye dâhil etmiştir (Esping-Andersen, 1999, s. 72). Önceki çalışmasında ağırlıklı kriter dekomodifikasyon iken bu çalışmada defamiliazation kavramı üzerinden ülkeleri ve rejimleri ele almıştır. Ayrıca bir önceki çalışmaya gelen feminist eleştiriler üzerine bu eserde cinsiyete bağlı değerlendirmelere de yer vermiştir. Ailesellik, ailecilik olarak tercüme edilebilecek olan familialism kavramını aileye maksimum refah yüklerini atayan refah rejimleri için kullanmaktadır (Esping-Andersen, 1999, s. 45). Bireylerin aileye olan bağımlılıklarını azaltan ve bireylerin özellikle de kadınların ekonomik kaynaklar üzerindeki hâkimiyetini aile veya evlilikten bağımsız olarak maksimize eden politikaları defamiliazation üzerinden incelemektedir. Kadınların ailevi yükümlülüklerinin ekonomik bağımsızlıklarını kısıtlaması sebebiyle kadının aileden bağımsızlaşmasının (de-familiazation) refah devletine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Refah rejimlerinin dekomodifikasyon (piyasadan bağımsızlaştırma) kadar defamiliazasyon (aileden bağımsızlaştırma) açısından da büyük farklılıklar taşıdığını ortaya koymaktadır. 1990 yılındaki çalışmasında üç refah rejiminde gruplandığı 18 ülkeyi bu çalışmada evrensel, kalıntı, sosyal sigorta modeli olarak farklı üç model altında tanımlamıştır. Bu üç gruba girmeyen ülkeleri de “sınıflanmayan” olarak ayrı bir grupta göstermiştir.

2.3.2. Refah Rejimi Sınıflandırma Çalışmalarındaki Gelişmeler

1990'larda filizlenen karşılaştırmalı refah devleti literatürünün büyük bir kısmı, Esping-Andersen ile bir hesaplaşma olarak görülebilir. Bu sınıflandırmaya yöneltlen beş önemli eleştiri ortaya çıkmıştır: ülke yelpazesi ve rejim türlerinin sayısı, kullanılan metodoloji, rejim kavramının faydası, gelir idamesinin refah hizmetleri üzerinde analitik üstünlüğü ve cinsiyetin ihmal edilmesi (Bambra, 2006b, s. 53). Bunlarda ise iki özellik ön plana çıkmaktadır. Ya ilave veya alternatif rejim modelleri tespit edilmeye çalışılmıştır ya da dekomodifikasyon üzerine odaklanması eksik bulunmuş ve diğer sınıflandırma kriterleriyle desteklenmesi yönündeki görüşler olmuştur. Mesela Castles ve Mitchell (1993) bu üçlü sınıflandırma içinde gizlenen radikal bir dördüncü rejim tipi olduğu ve Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın radikal bir rejimi oluşturduğunu savunmuşlardır (Castles & Mitchell, 1993, s. 107). Esping-Andersen'in sınıflandırmasında liberal modelde yer alan Avusturalya, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık, düşük harcama ve yüksek düzeyde yeniden dağıtımdan oluşan kendine özgü kombinasyonlarıyla, ayırt edici bir radikal rejim tipi olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir (C. Pierson, 1998, s. 779).

Esping-Andersen'in tipolojisinin eksik bulunan konuları ve sonrasında yapılan araştırmalarda geliştirilen yanları şu üç noktada ele alınabilir; (1) Antipodean refah devletlerinin 'liberal' rejim tipine ait olarak etiketlenmesi; (2) Akdeniz refah devletlerinin olgunlaşmamış Kıta Avrupası devletleri olarak yanlış belirtilmesi; (3) Sosyal politikada cinsiyet boyutunun ihmal edilmesi (Arts & Gelissen, 2002, s. 137).

Feminist yorumcular (Lewis, 1992; Borchost, 1994; Daly, 1994; Sainsbury, 1994, 1999), Esping-Andersen'in refah tipolojisinin üç dünyasının kadınları marjinalleştirdiği için son derece hatalı olduğunu iddia eden eleştirilerde bulunmuşlardır (Bambra, 2006b, s. 54).

Esping-Andersen tipolojisini geliştirmek isteyenlerin yaklaştığı bir diğer nokta da gelişmekte olan Güney Avrupa ülkelerine dair refah yaklaşımıdır. Stephan Leibfried (1993), Avrupa Birliği'nin Latin kıyıları olarak karakterize edilen Portekiz, İspanya, Yunanistan ve bazı açılardan İtalya ve Fransa'yı kendine özgü refah türü olarak tanımlamıştır. İlkel refah devletleri nitelendirmesinde bulunduğu bu ülkeler kuzey komşularına yetişmeye çalışan, hizmet dağıtımları az gelişmiş, pratikte eskiden gelen aile ve kilise desteğine dayanan özellikleri taşırlar (C. Pierson, 1998, s. 780).

Leibfried'den birkaç yıl sonra Maurizio Ferrera (1996), Güney Avrupa refah devletlerinin genel hatlarını çizen özellikte bir "güney modeli" tanımlamıştır. Bu modeli

belirgin bir kutuplaşmayı gösteren son derece parçalanmış ve korporatist sürekli gelir sistemiyle tanımlar. Korumacılığın gözle görülebilir eksikliklerinin eşlik ettiği cömert destekleri (emeklilik maaşları vb.) olan, sağlık hizmetleri alanında korporatist gelenekten ayrılan ve kısmen evrensel ilkelere dayanan Ulusal Sağlık Sistemlerine sahip olan özelliklerle ayırmıştır. Bunun yanında bu ülkelerin ortak özelliklerinde nakit yardımların dağıtımında oldukça detaylı patronaj sisteminin ve kayırmacılığın varlığı, refah alanında devletin düşük etkisi ile kamu kurumları ve kamusal olmayan aktörlerin ortak danışıklı bir karışımının olması bu rejim grubunu farklı kılmaktadır (Ferrera, 1996, s. 17). Ferrera'nın sınıflandırdığı ülkelerde Türkiye yer almamaktadır. Ancak sonraki yıllarda Türkiye'yi Güney Avrupa rejimine dâhil eden bazı araştırmacılar (Gough, 2010), tezlerini Ferrera'nın ortaya koyduğu modelle benzerlikler üzerinden inşa etmişlerdir.

Üç farklı refah modeli gruplandırmasına ek olarak, Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya ve zaman zaman da Türkiye'nin dâhil edildiği Güney Avrupa, dördüncü refah modeli olarak en çok üzerine çalışılan ve ayrı kurumsal özellikleriyle ön plana çıkan bir rejim grubudur. Akdeniz veya Latin kıyısı olarak da adlandırılmaktadır (Leibfried 1993; Ferrera 1996; Bonoli 1997; Castles 1998; Trifiletti 1999; Gough 2000; Mingione 2001, Aysan, 2011). Bu rejim, güçlü bir aileciliğe, artık bir sosyal yardım biçimine, refaha, himayeye, evrensel sağlık hizmetlerine, kayırmacılığa ve düşük dereceli bir devlet müdahalesine dayanmaktadır (Aysan, 2011:4).

Ayrı bir grup olarak Sovyetler Birliği'nin etkisindeki ülkelerin yer aldığı “Doğu Avrupa” refah rejimleri de incelenmiştir (Gough, 2000; McMenamin, 2003; Tendera-Wlaszczuk & Szymanski, 2015; Lauzadyte-Tutliene vd., 2018). Aidukaite (2011), post-komunist rejimler bağlamında Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerini ayrı gruplarla ele almıştır.

Castles & Mitchell (1992), dört model üzerinden yaptıkları tipolojide Esping-Andersen'in liberal grupta yer verdiği İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı “radikal rejim” olarak ayrı kategorize etmişlerdir. Kendine özgü kalkınma modelleri olan ve genelde endüstriyel Batı ekonomilerinin dışında tutulan Japonya, Çin ve Kore'nin yer aldığı Asya ülkeleri “Asya refah rejimleri”, “Doğu Asya” veya “Güney Asya” refah rejimleri olarak ayrı sınıflandırılan çalışmalarla göze çarpmaktadır (Castles & Mitchell, 1992; Choi, 2012; Croissant, 2004; Gough, 2000).

Bonoli (1997), iki boyutlu bir değerlendirme geliştirmiştir. Sadece nicel ölçekli çalışmanın eksik olduğu kabulünden hareketle hem Avrupa devletlerinin sağladıkları refah miktarına hem de Beveridge-Bismarck boyutunda nerede durduklarına önem vermiştir. Vergilendirme yoluyla finanse edilen sosyal harcamaların oranını Beveridge modelinin özelliği, katkı-finansman oranını da refah yapısının Bismarckçı modeline yakınlık olarak kabul eder.

McMenamin (2003), 22 kapitalist demokrasiyi karşılaştırdığı ve kümeleme analizi uyguladığı çalışmasında sosyal-demokratik, liberal ve muhafazakâr modellere ek olarak, Doğu-Orta Avrupa refah devleti modelinin olduğunu göstermiştir.

Bambra (2005) da Esping-Andersen'in çalışmasına dayanarak 18 ülkeyi sağlık hizmetlerini de dâhil ederek analiz etmiş ve bazı ülkelerin bu üç modele de girmediklerini gözlemlemiştir. Bu şekilde beş refah modeli oluşturmuştur: liberal, muhafazakâr, sosyal demokrat, liberal tip alt grup ve muhafazakâr tip alt grup.

Bambra ve Eikemo (2009), refah devleti rejimlerinde 23 Avrupa ülkesinde işsizlik ve sağlık arasında karşılaştırmalı analiz yapmışlardır. European Social Survey verileriyle lojistik regresyon analiz yöntemi uygulanmıştır. 23 Avrupa ülkesi refah devletlerinin beş kategorisine göre sınıflandırılmıştır. Tüm ülkelerde işsiz insanların sağlıksız olma durumu çalışanlara göre daha yüksek çıkmıştır.

Abu Sharkh ve Gough (2010), 65 ülkeyi 1990 ve 2000 yılları için kümeleme analiziyle incelemiştir. 1990 yılındaki sonuçlarda dört temel küme, 2000 yılındakinde ise sekiz önemli küme oluşmuştur.

Lauzadyte-Tutliene, A., Balezentis, T., Goculenko E. (2018), “Merkezdeki refah devletleri ve Doğu Avrupa” başlıklı çalışmalarında Avrupa'daki refah devleti modellerini analiz etmeyi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde refah rejimlerini araştırmayı amaçlamışlardır. Bu çalışmada kullanılan hiyerarşik kümeleme analizi, beş refah devleti modelinin (Liberal, İskandinav, Muhafazakâr, Güney Avrupa ve Doğu Avrupa) bu bölgede ayırt edilebileceğini ortaya koymuştur. Yunanistan, İspanya, İtalya, Kıbrıs ve Portekiz'in Akdeniz refah modelinde kümelendiği görülmektedir. İkinci küme, eski Avrupa ülkelerinden Avusturya, Belçika, Danimarka, Birleşik Krallık, Hollanda, Norveç, Fransa, Finlandiya, İsveç ve Almanya'dan oluşmaktadır. Doğu Avrupa refah modeli; Litvanya, Letonya, Estonya, Bulgaristan, Romanya ve İrlanda'yı içermektedir. Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Polonya, Slovakya, Slovenya ve

Macaristan Orta Avrupa refah modeline aittir ve dendogram Akdeniz refah devleti modelinin kendisine en yakın olduğunu göstermektedir.

Refah devleti sınıflandırma çalışmalarına giden süreçte başlıca tipoloji çalışmalarına diğer bölümlerde yer verildiği ve Esping-Andersen'in tasnifi de detaylı anlatıldığı için bu bölümdeki sınıflandırma çalışmaları Esping-Andersen ve sonrasını içermektedir. Tablo 1'de refah devletleri tasnifinde bulunan belli başlı çalışmalar, ortaya koyduğu model ve kullandığı kriterlerle birlikte özetlenmiştir.

Tablo 3. Refah devleti sınıflandırması yapan başlıca çalışmalar ve kullandığı endeksler

Çalışma	Sınıflandırma	Endeksler
Esping-Andersen (1990)	Liberal Muhafazakâr Sosyal Demokrat	Dekomodifikasyon Tabakalaşma (stratification) Kamu-Özel Sektör Payı
Leibfried (1992)	Anglo-Sakson(kalıntı) Bismarck (kurumsal) İskandinav (modern) Latin Bölgesi (gelişmemiş)	Yoksulluk, sosyal sigorta, yoksulluk politikası
Castles & Mitchell (1993)	Liberal Muhafazakâr Sol Hegemonya Radikal	Refah harcamaları, Fayda eşitliği, Vergiler
Siaroff (1994)	Protestan Liberal Hristiyan demokrat Protestan Sosyal demokrat Geç Kadın Seferberliği	Aile Refahı Kadın iş gücü talebi Kadınlara Ödenen Aile Yardımlarının Kapsamı
Kangas (1994)	Liberal Muhafazakâr Sosyal demokrat Radikal	Dekomodifikasyon
Ragin (1994)	Liberal Muhafazakâr Sosyal demokrat Tanımlanmamış	
Ferrera (1996)	Anglo-Sakson Bismarck İskandinav Güney	Erişim Kuralları Fayda Formulasyonu Finansman Düzenlemeleri Organizasyonel yönetimsel Düzenlemeler
Bonoli (1997)	Britanya Kıta Avrupası Kuzey Güney	GDP içindeki Sosyal harcamaların oranı Kurumsal özellikler
Korpi & Palme (1998)	Temel Güvenlik Muhafazakâr Kapsayıcı Hedeflenmiş Gönüllü Devlet Destekli	Yetkilendirme esasları Fayda Prensibi Sosyal Sigorta Programlarının Yönetimi

Çalışma	Sınıflandırma	Endeksler
Pitzurello (1999)	Liberal Muhafazakâr Sosyal Demokrat Muhafazakâr-Bismarckçı Radikal	Dekomodifikasyon
Navarro and Shi (2001)	Liberal- Anglo-Sakson Hristiyan Demokrat Sosyal Demokrat Eski Faşist	Siyasi Gelenek
Kautto (2002)	Transfer Yaklaşımı Hizmet Yaklaşımı Düşük yaklaşım	Sosyal Transfer ve Hizmet harcamaları
McMenamin (2003)	Liberal Muhafazakâr Sosyal demokrat Doğu Avrupa	Demokratik uygulamalar
Bambra (2005)	Liberal Muhafazakâr Sosyal demokrat Liberal Alt Grup Muhafazakâr Alt Grup	Sağlık Hizmetleri ve Dekomodifikasyon
Abu Sharkh ve Gough (2010)	Proto refah rejimleri Enformal güvenlik rejimleri Güvensizlik rejimleri	Kişi başına GSYİH Gini katsayısı Gurr endeksi (demokrasi düzey) Etnolinguistik parçalanma endeksi (kültürel çeşitlilik derecesi) Tarihsel öncüller (Therborn)
Kammer vd., (2012)	Liberal Muhafazakâr Sosyal demokrat Güney	Yeniden dağılım
Aysan (2013)	Liberal Muhafazakâr Sosyal demokrat Güney Avrupa	Emeklilik İş gücü
Minas vd., (2014)	Liberal Muhafazakâr Sosyal demokrat Güney Avrupa	Piyasa Aile Din Klientaliz
Tendera-Wlaszczuk ve Szymanski (2015)	Nordik Kıta Avrupası Akdeniz	İş gücü Yoksulluk Sosyal Eşitsizlik
Lauzadyte-Tutliene vd. (2018)	Liberal Muhafazakâr Sosyal demokrat Güney Avrupa Doğu Avrupa	Eğitim İş gücü Demografi Cinsiyet Eşitliği Yaşam Koşulları

Kaynak: (Arts & Gelissen, 2002, s. 143), (Bambra, 2007, s. 1099) ve yazar tarafından eklemelerle oluşturulmuştur.

2.4. Başlıca Refah Devleti Rejimleri

Gelişmiş kapitalist ekonomiler refah konusundaki aksaklıklarına ve refahın dağılımındaki eşitsizliklere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Refah devleti, gelişmiş kapitalizmin bir olgusu ve tüm gelişmiş kapitalist ekonomiler de birer refah devleti olarak tanımlanıyorken geliştirilen refah devleti türlerindeki çeşitliliği tanımak önemlidir. Üretim ve dağıtımın uzlaştırılması sorunlarına cevap olarak farklı ülkelerde farklı siyasi tercihlerin yapıldığı gerçeğini (O'Connor, 2006, s. 181) ülkeleri belli dinamikler üzerinden incelemenin önemini yansıtmaktadır. Toplumsal refah kurumları; aile, piyasa, devlet ve STK'larla birlikte var olmaya devam etmekte ama işlevleri ve kapsamaları düzenli olarak değişmektedir (Manning, 2011, s. 47). Bu bölümdeki sınıflandırmalar bu dört kurumun refah üzerindeki etkisine göre, temel olarak sosyal hakların kapsamı, niteliği ve uygulamasındaki farklılıkları yansıtmaktadır.

Esping-Andersen (1990), dünyada ulusların farklı rejimler halinde kümelenişini ve refah devleti farklılıklarını araştırdığı çalışmasında tarihin ve siyasetin belirleyici olduğunu ifade eder. Sınıf koalisyonlarının tarihi farklı refah modellerinin oluşumlarını şekillendirmiştir (1990, s. 1). Refah devleti rejimleri ile siyasi güçler arasında oldukça sıkı bir uyum vardır. Muhafazakâr tabakalaşmanın ilkeleri, mutlakiyetçi bir geçmiş ve Katolik partinin güçlü varlığı açıklanmaktadır. Sosyalist tabakalaşma, güçlü sosyal demokrasiye bağlıdır. Güçlü işçi hareketleri de liberalist refah devleti tabakalaşmasına karşı iyi bir garanti olarak görünmektedir (Esping-Andersen, 1990, s. 138). Bu politik tercihleri şekillendiren ise her siyasal sistemin bağlı olduğu ideolojik akımlar başta olmak üzere, toplumun kültürel yapısı ve bireyin özellikleridir. Eşitlik tezinin savunucusu sosyalist yaklaşımlar, piyasa merkezli liberal anlayış, riskleri üstlenmede ailenin merkezde olduğu geleneğin temsilcisi muhafazakâr yaklaşım ve refah hizmetlerinin evrensel olduğu sosyal demokratik görüşler gibi ana akımlar sınıflandırmaların temel dinamikleridir. Politik arka planla dolaylı yoldan bağlantılı olan refahın dağıtımının hangi aktörler tarafından sağlandığı ve risklerin kimlerle paylaşıldığıdır. Devlet, piyasa, aile ve sivil toplum kuruluşlarının refah dağıtımındaki etkisine göre yapılan gruplandırmalar üzerinden bu çalışmanın refah devleti sınıflandırmaları dört kategoride ele alınacaktır. Liberal, sosyal demokratik ve muhafazakâr model ülkeleri, çalışmanın dayanağı olan Esping-Andersen tipolojisine dayanan üç temel refah rejimidir. Güney Avrupa modeli ise Esping-Andersen tasnifine yapılan önemli katkılardan biri olarak ve Türkiye'yi ele alan

Çalışmalarda literatürde ağırlıkla içinde yer aldığı bir refah rejimi olması bakımından çalışmaya dâhil edilmiştir.

Refah rejimleri farklılığını O'Connor (2006, s. 184) çocuk bakımı üzerinden örneklendirmiştir. İsveç ve Danimarka gibi sosyal demokrat model ülkelerinde kamuda çocuk bakımının yaygın olması kadınların iş gücü piyasasına dâhil olmasını kolaylaştırmaktadır. Liberal rejim ülkesi olan ABD ve Kanada'da kadınların iş gücüne katılımı diğerlerine nazaran daha yüksektir ancak çocuk bakım sorumluluğu olan çalışan ebeveynlerin çoğunluğu piyasanın çözümüne bağımlıdır. Muhafazakâr rejimin en belirgin örneği olan Almanya'da ise kadınların iş gücüne katılımı düşüktür. Bu da çocuk bakımının daha çok aileye bağı olduğunu gösterir.

Refah rejimlerine dair sınıflandırmaların mutlaklık arz etmediğini de belirtmek gerekir. Bu sınıflandırmalar bir bakıma indirgemecidir zira farklı refah modelleri altında tasnif edilen ülkeler birbirlerinden çok farklı uygulamalara sahip olabilmektedir. Birleşik Krallık liberal model grubunda yer almasına rağmen sağlık sistemi açısından sosyal demokrat refah rejimi gibi durmaktadır (Akbaş, 2019, s. 20). Bazı ülkelerin sınıflandırmalarında anlaşmazlık olması veya ele alınan değişken üzerinden bazı çalışmalarda farklı gruplarda görünmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Her modelin tipik özelliklerini taşıyan belli başlı ülkeler varken, üzerine yeni çalışılan ülkelere bu değişime daha sık rastlanmaktadır. Ülkelerde bu farklılık gözlemleniyor ve yeni modeller üzerine çalışılıyor olsa da üzerine geniş bir mutabakatın sağlandığı sosyal demokrat/İskandinav/Kuzey Avrupa, liberal/artık/marjinalist, muhafazakâr/Kıta Avrupası/korporatist olarak adlandırılan üç grup refah rejimleri sınıflandırmalarının temel eksenini oluşturmaktadır. Bununla birlikte İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi Güney ülkelerinin özelliklerini taşıyan Güney Avrupa modelinin de eklenmesi genel olarak kabul görmektedir. Esping-Andersen 1999 yılındaki, bireyin özellikle de kadının aileden bağımsız olarak istihdamını sağlayabiliyor olması üzerinden refah rejimlerini incelediği çalışmasında Akdeniz ülkelerinin alışılmadık şekilde ailesel (familialistic) olduğunu ancak bu farklılıkların yeni bir grup oluşturması anlamına gelmediğini belirtmiştir. Akabinde Güney Avrupa ülkeleri üzerine yapılan çalışmalarda literatürde ayrı bir grup olarak yer almıştır. Yapılan çalışmaların birçoğunda Türkiye'nin de bu grupta yer alması veya bu grup ülkeleriyle benzer özellikte bulunması sebebiyle bu çalışmada üç temel refah rejimi ve Güney Avrupa refah rejimine yer verilecektir.

2.4.1. Liberal/Anglo-Sakson Refah Rejimi

Liberalizmin genel varsayımı piyasanın özgürleştirici olduğudur. Aynı zamanda çalışkanlık, kendine güven gibi davranış biçimleri için de piyasa egemenliğinin en ideal anlayış olduğunu savunur. Müdahale edilmediği takdirde, sistemin kendi kendini düzenleme mekanizmaları, çalışmak isteyen herkesin istihdam edilmesini sağlayacak ve böylece bireyler kendi refahını güvence altına alabileceklerdir. Bu düzen içinde oluşabilecek yoksulluk ve çaresizlik sistemin hatası değil, kişinin tutumlu olmamasının ve öngörüsüzlüğünün sonucu olabilmektedir (Esping-Andersen, 1990, s. 42). Bu noktada liberal anlayış mümkün olmayan bir şekilde herkesin iş gücüne katılabileceğini varsaymaktadır. Piyasaya dâhil olamayacak engelliler, yaşlılar gibi dezavantajlı olarak nitelendirilen gruplar aile, kilise ve cemiyetler üzerinden geleneksel sosyal yardım kurumlarına bağımlılığa zorlanmaktadır.

Liberal sosyal politikanın kökleri, 19. yüzyıl politik ekonomisine dayanmaktadır. Riskleri bireyselleştirmek, devleti minimal seviyeye çekmek ve riskler karşısında piyasanın sunacağı çözümleri teşvik etmeye yönelik siyasi taahhütleri yansıtmaktadır. Sosyalist ve Hristiyan demokrat hareketlerin olmadığı veya zayıf olduğu ülkelerde liberal politikaların hâkimiyetine daha çok rastlanmaktadır. Liberal rejimi karakterize eden üç temel unsur bulunur: sosyal güvenceleri en kötü risklerle sınırlandırması bakımından kalıntıdır, kimin ihtiyacı olduğunu belirlemede dar bir tanımlama belirler ve ihtiyaçları belirlemek için gelir testi gibi araçları tercih eder (Esping-Andersen, 1990, s. 45). Klasik liberaller, geleneksel sosyal kalıpların bireysel özgürlükleri kısıtladığını ve serbest piyasanın bireylere devlet ve kilise tarafından engellenen potansiyellerini gerçekleştirme yeteneği verdiği sonucuna varmışlardır. Klasik liberalizmin amaçları doğrultusunda ekonomik refahın sosyal kurumlardan kurtulmasını ve tamamen piyasaya bağımlı hale gelmesini gerektiriyordu ancak bir piyasa toplumu yaratmaya geldiğinde liberal devlet pasif olmaktan çok uzaktı (Scruggs & Allan, 2008, s. 645)

Liberal paradigma, kamu yararı ilkesini devletin sosyal müdahalesi için bir gerekçe kabul etmiştir. Liberal model, koşulların gücünden dolayı sosyal hakları şartlı bir şekilde kabul etmiş ve emeğin metalaşması ikilemine kapitalist sistem içinde çıkış bulmuştur. Bunlardan biri sosyal yardımların gelir testine tabi tutulması şartıdır. Bu şekilde sosyal hakların genişletilmesinin ve işçilerin çalışmak yerine refah desteklerini tercih etmesinin önüne geçilebilecektir. Yoksulların belgelenebilir ihtiyaç sahipleriyle sınırlı kalması hükümetin yardımlarını da sınırlı tutabilecektir. Gelir testi yapılmış bir yardım sistemi, bir

anlamda, piyasaya herhangi bir şekilde katılamayanlar için piyasa dışı gelirin ayrılmasını sağlamanın bir yoludur. Titmuss'un (1974) kalıntı veya marjinal refah devleti kavramı, liberal paradigmanın tam olarak bu özelliğini yakalamaya çalışır; yani, bu kamusal yükümlülük yalnızca piyasanın başarısız olduğu durumlarda ortaya çıkar, meta mantığı en üst düzeydedir (Esping-Andersen, 1990, s. 43). Ulusal sağlık hizmetleri hariç, aile yardımları, hastalık ödenekleri gibi destekler oldukça zayıftır ve en yoksulları kapsamaktadır. Liberal refah anlayışının diğer bir çıkış yolu da güçlü bireysel emeklilik sistemiyle emeklilik sonrası refahı temin etmektir.

Günümüz liberal model düzenlemeleri pratikte daha esnektir. Piyasa mantığı hâkimdir ancak minimum seviyede de olsa devlet sosyal hizmet sağlayıcı bir roldedir. Dolayısıyla muhafazakârlıkla çelişen değerlere sahiptir. Emeğin metalaşması (komodifikasyon) üst düzeyde, sosyal yardımlar asgari seviyededir. Sosyal hakları kazanmak için katı kriterleri sağlamak gerekir ve refah alıcıları genellikle gelir araştırmaları ile tespit edilir (Bambra, 2007, s. 1098). Dolayısıyla dekomodifikasyon düzeyi en düşük rejim grubudur. Refah sınıflandırmasında temel ölçek olarak dekomodifikasyonu kullanan Esping-Andersen, laissez faire anlayışında teorik olarak kabul edilen saf ve katı bir emek metasının muhtemelen gerçek hayatta hiç var olmadığını belirtir. Liberal teorisyenlerin öncülerinden olan Adam Smith ve Nassau Senior da devletin sosyal koruma görevini tamamen reddettiği bir ekonomi politikası savunmuyorlardı. Ancak devletin refah sağlama ve müdahalede son çare olması ve sadece insani kriz durumlarında devreye girmesi bekleniyordu. Smiley ve Martineau gibi popüler laissez faire savunucuları ise emeğin saf meta biçimi üzerinde duruyorlardı. Garanti edilen sosyal yardımların işsizliği önlemeyeceğini ve yoksulluğa sebep olacağı argümanına sahiptiler. Bir yandan da sosyal korumanın ahlaki yozlaşmaya, tembelliğe ve israfa neden olacağı öngörülüyordu (Esping-Andersen, 1990, s. 41).

Liberal refah devletinde kamu sektöründeki istihdamın düşük, özel sektör istihdamının ise OECD ortalamasının üzerinde olduğu; kadınların iş gücüne katılım oranlarının ise yüksek bulunduğu bir iş gücü ve istihdam yapısı bulunmaktadır (Özdemir, 2007, s. 135). Refah hizmetlerinin devlet tarafından yürütülmesinin eleştirildiği ve sınırlandırıldığı liberal yapılarda kadınlara yönelik cinsiyet eşitsizlikleri part-time benzeri esnek çalışma imkânları ile aşılmaya çalışılmaktadır (M. M. Özaydın, 2013, s. 62). Gelir testi (means tested) programlarına verdiği önem ile karakterize edilen liberal model ülkeleri düşük sosyal harcama yapma eğiliminde olduğu için yoksulluk riski ve gelir dağılımındaki farklar yüksektir. Asgari düzeydeki ve dar

kapsamdaki sosyal yardımlar geliri ikâme edecek düzeyde değildir. Yaşamsal sorumluluklar üstlenmede birinci derecede birey sorumludur. Birey bir nevi piyasa aktörüne dönüşmektedir.

Bu gruptaki en tipik ülkeler ABD, Kanada, Birleşik Krallık ve Avustralya'dır. Yeni Zelanda'da da liberal rejim özellikleri taşımaktadır. Genel olarak Anglo-Sakson devletleri liberal model etrafında toplanmıştır. Esping-Andersen'in (1990) 18 ülke üzerinden yaptığı kümeleme analizinde liberal rejim derecesi en güçlü ülkeler sırasıyla Kanada, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Birleşik Krallık, Yeni Zelanda ve İrlanda olmuştur.

2.4.3. Sosyal Demokratik/İskandinav Refah Rejimi

I. Dünya Savaşı'ndan bu yana İskandinav ülkeleri herkes için çalışma hakkını vurgulamış ve kendi refah devleti politikalarının merkezine nakit transferlerinden öte çalışma hakkını koymuştur. İskandinav model modern refah devlet tipine uygun bir modeldir (Leibfried, 1993, s. 126). İskandinav ülkelerin sosyal politika sahnesinde ortaya çıkmalarından evvel sosyal demokrasiye hamile oldukları aşikardır. Bu ülkelerde tarım sorunu 1800'lerin ortalarında çözülmüştür. Tarihçilerin belirttiğine göre Kuzey ülkelerindeki kırmızı-yeşil koalisyonu başka ülkelerde olduğundan çok daha doğal akışında ortaya çıkmıştır. Bu durum sadece kırsal nüfusun risk altında olmasından kaynaklı değil aynı zamanda yeni gelişen endüstrinin nispeten küçük oluşundan, coğrafi olarak dağınık ve yerleşim olarak da çoğunlukla kırsal ağırlıklı oluşundandır (Esping-Andersen, 2015, s. 125).

Kuzey ülkeleri (Nordik), İskandinav ülkeleri olarak da tanımlanan sosyal demokratik rejim grubu, en küçük rejim kümesidir. Refah politikası, evrenselleştirme, cömert yardımlarla, tam istihdam ve gelirin korunmasını temin etmekle karakterize edilir. Yeniden dağıtıma imkân veren sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla eşitliği sağlama amacıyla olan güçlü müdahaleci bir devlet yapısı hâkimdir (Bambra, 2007, s. 1098).

İskandinav ülkelerinin tamamı sabit oranlı çocuk ödenekleri ve konut imkânları sunmaktadır. Bu grup ülkelerinin kamu refah hizmetleri sektörünün son yıllardaki genişlemesinin de altını çizmek gerekir. Lüksemburg Gelir Anketleri (LIS), verilerinin bulunduğu üç İskandinav ülkesi için vatandaşlık emekli maaşlarının yaşlılar arasında yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu açıkça göstermektedir. Nordik ülkelerde hizmetlerin sunulması için gelir testi yaygın değildir. Hizmetlerden faydalanmak için genel olarak vatandaşlık ve ikâmet yeterli olmaktadır (Stephens, 1996, s. 4).

Evrensel olan refah hizmetleri nüfusun tüm kesimini kapsamaktadır ve devlet teminatındadır. Esping-Andersen (2015, s.125), sosyal politikaların evrenselci boyutunu sosyal demokratların bir başarısı değil, İskandinav tarihinin mantıksal bir sonucu olarak yapılan yorumu haklı bulurken sosyal demokrasinin etkisini anlamak için sosyal demokrat dönem öncesi ve sonrasıyla (1930 ve 1960) kıyaslama yapmaktadır. Kuzey ülkeleri sosyal harcamalarda 1960'lara kadar diğer ülkelerin hatta ABD'nin de gerisinde bulunmaktaydı. Sosyal sınıf farkları açısından da durum farklı değildi. İsveç 19. yüzyıl sonunda diğer ülkelere kıyasla çok yüksek seviyede gelir eşitsizliği ve servet yoğunlaşması ile övünüyordu. Gini katsayısı ile ölçülen gelir eşitsizliği de savaş öncesinde Almanya'daki orandan oldukça yüksekti. Refah devleti öncesi dönemde İskandinav ülkelerin eşitlikçi olmadığına dair birçok somut gösterge bulunmaktadır. En üst ondalık dilimin gelir payı İsveç'te %39.5 iken Fransa'da %36 idi. Benzersiz bir şekilde, 2000'li yıllara gelindiğinde, eşitsizlik seviyesinin oldukça düşük olduğu görünmektedir. 1960 sonrası sağlanan bu eşitlik alt beşte birlik kesimin gelir oranının yükseltilmesiyle sağlanmıştır. En üstteki beşte birlik kesimin payı çok fazla değişmemiştir.

Muhafazakâr modele nazaran İskandinav modelde statü farkları korunmamaktadır. Sosyal tüketim harcamaları yüksek olma eğilimindeyken sosyal transfere yapılan harcamalar nispeten düşüktür. Norveç ve İsveç bu modelin temsilcisi ülkelerdir. Esping-Andersen (1990) çalışmasında İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya'yı sosyal demokratik model ülkeleri olarak göstermiştir. Genel hipotezi de bu ülkelerdeki sosyalizm derecesinin sol partinin mobilizasyon gücüne bağlı (Esping-Andersen, 1990, s. 136) olduğudur. İskandinav ülkelerinde bireyin ekonomik olarak aileye bağımlılığı oldukça düşüktür. Dolayısıyla çocuklu ailelere yapılan sübvansiyonlar geniştir ve defamilizasyon düzeyi oldukça yüksektir. Yani bireyin aileye bağımlılığını en aza indirmeyi, bir diğer ifadeyle devlet, aile piyasa üçgenindeki sorumluluk paylaşımında aileyi minimize etmeyi amaçlamaktadır.

Sosyal demokrat rejim, sosyal ihtiyaçları karşılamak için büyük ölçüde devlet desteğine dayanır ve devlet, refah rejiminin ayrılmaz bir parçası olarak tam istihdamı benimser ve onun oluşturulmasında ve sürdürülmesinde nispeten aktif rolü üstlenir. Bu rejimde vatandaşlık kriteri yaygındır (O'Connor, 2006, s. 184). Sosyal demokratik refah rejiminde eşitlik tercih edilirken devlet, toplumun tüm üyeleri için yüksek yaşam standartlarını sağlamaya çalışır. Bu modelde ön plana çıkan eşitlik kavramı sadece gelir eşitliği ile sınırlı olmayıp eşit fırsatlar ve eşit davranışlar üzerine de odaklanır. Liberal ve muhafazakâr modelden farklı olarak sosyal

yardımlar, kendini idame ettiremeyenler için son gelir kaynağı olmaktan çok koruyucu önlem olarak sağlanır. Bununla birlikte yüksek yaşam standartları ve cömert yardımlar yüksek vergilerle sonuçlanır ve bu nedenle düşük işsizlik oranının sağlanması oldukça önemlidir. (Lauzadyte-Tutliene, A., Balezentis, T., Goculenko E. 2018, 102). Tam istihdam sağlamayı öngörmektedir dolayısıyla dekomodifikasyon derecesinin en yüksek olduğu refah rejimidir. Bireyin müreffeh bir hayat sürmesi için piyasadan mümkün olduğunca bağımsızlaşmasını sağlamaktadır.

Tam istihdam ilkesine bağlıdır. Çünkü evrensel nitelikte, ticari mal olmaktan çıkarılmış (decommodifying) ve dayanışmacı refah anlayışının ciddi maliyetleri olmaktadır. Belki de sadece, insanların çoğunluğunun çalışmasıyla ve en az sosyal transferle geçinmesiyle bu refah düzeyi sağlanabilir (C. Pierson, 1998, s. 779). Kadınların ekonomik bağımsızlığını en üst seviyeye çıkarmayı hedefleyen sosyal demokrat rejim politikaları, kadın istihdamının en yüksek olduğu ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Muhafazakâr rejimlerin aksine kadının ailedeki yükünü azaltmayı ve kadının hayat boyu iş gücüne katılımını teşvik etmektedir.

2.4.3. Muhafazakâr/Kıta Avrupası Refah Rejimi

Otoriter paternalist muhafazakârlık, refah yapılarının gelişiminde tarihsel bir öneme sahiptir. Kökenleri, temel ilkeleri hiyerarşi, otorite olan ve bireyin ve ailenin patriğe veya devlete doğrudan tabi olduğu Avrupa ve Rusya'nın mutlakiyetçi monarşi rejimlerine ve feodal malikâne toplumuna dayanır (Esping-Andersen, 1990, s. 59). Modern anlamdaki muhafazakâr/korporotist refah devletleri pek çok durumda kilise ve aile gelenekleri tarafından şekillendirilirler. Bu model devletler piyasanın etkisine daha az maruz kalmaktadır. Bu modelde devletin sosyal yardımlarının önemi liberal modele göre daha düşüktür bu yüzden de dekomodifikasyon düzeyi orta seviyededir.

Muhafazakâr rejimler toplumdaki geleneksel hiyerarşilere yaslandıkları oranda hem dekomodifikasyonu hem de evrenselciliği orta düzeyde tutarlar (Akbaş, 2019, s. 20). Muhafazakâr/statü temelli refah devleti rejimi, çeşitli sınıf ve statü temelli sosyal sigorta planları ile karakterize edilir (O'Connor, 2006, s. 184). Kamu çalışanlarının emekli maaşının en yüksek olduğu ülkeler de korporotist ve devletçi olarak tanımlanan bu grup ülkelerdir (Esping-Andersen, 1990, s. 85). Dolayısıyla emekli maaşları gelir eşitliğini sağlamaya katkı

sunmaktadır. Refah sağlama başlıca ailenin sorumluluğundadır ancak devlet de tamamlayıcı ve sübvans edici pozisyonundadır.

Esping-Andersen'in bu gruba dâhil ettiği tipik örnekleri, Avusturya, Almanya, Fransa ve İtalya'dır. 19. yüzyılda da özellikle Almanya ve Avusturya'nın politikacıları ve sosyal reformcuları tarafından şiddetle desteklenen bir model olmuştur. Muhafazakâr paradigma üzerinde Hristiyan demokrat söylem ve idarenin etkisi yadsınamaz.

Devletçi paternalizm sosyal politikanın iki alanında güçlü etki bırakmıştır. İlk mirası, Almanya, Avusturya ve Fransa gibi ülkelerde devlet memurlarına cömert derecede refah unsurları dağıtma geleneğidir. Diğeri ise sosyal hizmetlerdeki dönüştürücü etkisidir (Esping-Andersen, 1990, s. 59). Bu etkiler zamanla kamu çalışanları ile özel sektör çalışanları arasında bir statü farkı oluşturmuştur. Aynı zamanda sigorta sisteminde ve emeklilik ödemelerinde de devletin bu statü ayrıcalıklarını tanımasına temel teşkil etmiştir. Bu noktada devletçilik ile korporatizm arasında bir yakınlık göze çarpmaktadır. Orta çağ şehir ekonomisinde sosyal ve ekonomik hayatı şekillendiren localar, tekeller ve şirketler geleneğine dayanan korporatizm her zaman devletçiliğe karşı önemli bir muhafazakâr alternatif (Esping-Andersen, 1990, s. 60) olmuştur. Kilise etkisindeki korporatist yaklaşım, rejimlerin aile ve cinsiyet üzerinde muhafazakâr tutum belirlemelerine ve sosyal politikada yetki ikâmesinin kabul edilmesine neden olmuştur (C. Pierson, 1998, s. 778). Sosyal yardımlar erkek aile reisinin gelirini ikâme edecek boyuttadır. Ailede erkeğin tek çalışan olduğu durumda aldığı ücret ile kadın-erkek ikisinin de çalıştığı durumlarda aldığı ücret arasındaki fark fazladır.

Kapitalizm öncesi toplumlarda da emeğin bir karşılığının olmadığını ve bireyin emeğinden bağımsız olarak hayatını idame ettirebileceğini söylemek oldukça zordur. Feodal tarımın yapıldığı dönemlerde de üretim yapılıyordu ve her devirde metanın mübadelesi söz konusuydu. Ancak kapitalizm öncesiyle değişen, emeğin meta şekliydi yani kişinin geçimini sağlayabilmesi için tamamen ücret tipi bir gelire bağımlı kılacak bir metalaşma biçiminin olmayışydı (Esping-Andersen, 1990, s. 38). Modern muhafazakâr refah ülkelerinde de dekomodifikasyon derecesinin çok yüksek olmayışı bu anlayışın, korporatist, devletçi ve feodal köklere dayanması olarak açıklanabilir. Muhafazakâr anlayışın bireyin metalaşmasını ahlaki sorun olarak görmesi de kaçınılmazdır. Hatta kilise etkisindeki Katolik doktrinlere dayanan muhafazakâr anlayış refah sağlayıcı diğer bileşenlerin güçlenmesini aile kurumunun zayıflaması olarak kabul etmektedir.

Korporatist model metalaştırmaya en erken tepki verenlerden de biri olmuştur. Aynı zamanda korporatist model, Kıta Avrupası'nın muhafazakâr yönetici çevreleri tarafından benimsenen bir model olmuştur. Bu model kapitalist ekonomide geleneksel toplumu korumanın bir yolu, bireyselleşmenin ve rekabetçilikten uzaklaşmanın bir aracı olarak algılanmıştır (Esping-Andersen, 1990, s. 39). Günümüz muhafazakâr rejim ülkeleri olarak sınıflandırılan Kıta Avrupası ülkelerinde korporotizmin güçlü şekilde tutunmuş olmasının olası sebeplerini Esping-Andersen'in temel eseri üzerinden özetlemek doğru olacaktır. Loncalar 18. ve 19. yüzyılda dağılmasına rağmen Kıta Avrupası ülkeleri lonca geleneğini en uzun süre muhafaza eden geç sanayileşmiş milletlerdir. Dolayısıyla sosyal koruma uygulamalarının başlangıç evrelerinde ellerinde programlı kalkınma için uygulanabilir bir model hali hazırda mevcuttu. Diğer yandan Katolik kilisesi sosyal reformlarda bir araç olmayı bu ülkelerde sağlayabilmiştir. Katolik kilisesi için de korporatizm, sosyalizm ve kapitalizme arayışlarda ve geleneksel aileyi koruma amacıyla alternatif olmuştur. Sonrasında Faşizm'de karşılık bulan korporatizm faşist rejimlerde yarı resmî ideoloji haline gelmiştir (Esping-Andersen, 1990, s. 61).

İster İskandinavya'da, ister Britanya'da ya da Avrupa kıtasında olsun, hemen hemen her ülkede, emeğin metalaştırılmasına yönelik ilk sistematik ve kasıtlı tepkileri veren muhafazakâr gelenek olmuştur (Esping-Andersen, 1990, s. 41). Sosyal hakların ve uygulamaların muhafazakâr temelli tarihsel kökenlerine inerek izah etmek günümüz sosyal politikasını ve Kıta Avrupası'nı anlamak açısından oldukça mühimdir. Korporatist, tarihi arka planı yansıttığı ve sınıfsal sigorta geleneğinden geldiği için Bismarckçı model olarak da anılmaktadır. Leibfried (1993, s. 127), Bismarckçı model ülkelerinin “kurumsal refah devletleri” olarak nitelendirilebileceğini belirtir. Bu ülkelerde çalışma hakkının yerine sosyal güvenlik hakkının ikâme edildiği telafi edici stratejiler ön plana çıkmaktadır. Belirgin bir evrensellik geleneği olmamasına rağmen kurumsallaşmış tam istihdam söylemleri kırılğan bir evrensellik yaratmıştır.

Devletçilik, korporatizm ve Katolik kilisesinin etkisinde olup daha çok Kıta Avrupası ülkelerinde uygulanan muhafazakâr refah rejiminde, refah hizmetlerinden yararlanma ve sosyal destekler bireylerin iş gücü piyasasındaki rolüne bağlıdır. Statü ve sınıf farklarının korunması ve bu farklara göre haklardan faydalanma sağlanmaktadır (Selek Öz & Peri, 2019, s. 5). Yeniden dağıtım etkisi asgari düzeydedir. Faydalar kazanç merkezlidir, statü farklılıkları refah programlarının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir (Bambra, 2007, s. 1098). Refah

dağıtım unsurlarında ailenin rolü vurgulanmaktadır. Liberal modeldeki piyasanın yeri muhafazakâr rejim ülkelerinde devlettir. Ancak geleneksel aile ve annelik hizmetlerinde ailenin kendi içinde çözemediği veya yetmediği zamanlarda devlet devreye girmektedir. Ailenin korunmasını sağlamaya, anneliği teşvik etmeye, çocuk bakımını kolaylaştırmaya dair yeni politikalar güncel ihtiyaçlara göre her geçen gün artmaktadır.

2.4.4. Güney Avrupa Refah Rejimi

Esping-Andersen sınıflandırmasına yapılan en temel eleştirilerden biri ve birçok teorisyenin üzerinde ittifak sağladığı nokta Akdeniz ülkelerinin sınıflandırmaya dâhil edilmeyişi olmuştur. İspanya, Yunanistan, Portekiz gibi güney ülkeleri Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırmasında yer almazken Akdeniz ülkelerinin tipik temsilcisi olan İtalya, muhafazakâr/korporotist model ülkeleri içinde yer almaktadır. Andersen eleştiriler üzerine kaleme aldığı 1999 yılındaki çalışmasında Akdeniz ülkeleri olarak kendine has refah uygulaması olan ülkeleri açıklamıştır. Ancak bu grubun öne çıkan özelliği olan aileye bağımlılığın (familizasyon) güçlü olması gibi niteliklerinin ayrı bir sınıf oluşturmak için yetersiz olduğunu da vurgulamıştır.

Akdeniz ülkelerinin sistematik bir çerçevede ele alınmasının ihmal edilmesi “Güney” veya “Latin Kıyısı” sosyal politika modeli üzerine tartışmaları beraberinde getirmiştir (Arts & Gelissen, 2002, s. 145). Katrougalos (1996) Akdeniz ülkelerinin Kıta Avrupası'nın alt bir varyantı olduğunu, ayrı bir kategori olmadığını öne sürerek Esping-Andersen ile paralellik göstermiştir. Yunanistan'ın refah modeli olarak Kıta Avrupası içinde yer aldığı tezini savunduğu çalışmasında kurumsal özelliklerin çoğu Akdeniz'in güneyinde yaygın olsa da, yeni bir kurumsal paradigma veya bir 'Güney Avrupa' refahı yaratmak için niteliksel olarak yeterli olmadığı görüşündedir (Katrougalos, 1996, s. 39). Güney Avrupa ülkelerini başlı başına bir grup olarak değerlendirmenin daha mantıklı olacağını düşünen araştırmacılar sosyal politikada bir Güney ülke modelini geliştirmişlerdir (Leibfried, 1992; Ferrera, 1996; Bonoli, 1997; Trifiletti, 1999). Leibfried (1992), Latin kıyısı ülkelerinin refah programlarının ilkel yapısına odaklanmıştır. Ancak emekli maaşları gibi bazı sosyal programlarda Güney ülkeleri ilkel olmaktan uzaktır. Hatta Avrupa'daki en cömert emeklilik yardımlarını sunmaktadır. Ayrıca, güçlü ve köklü sosyalist/komünist alt kültürlerin varlığı, Latin sosyal politikalarının şekillenmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Ferrera (1996, s. 18), bu gruptaki ülkelerin politik ve kurumsal olarak ortak özelliklerini sıralamıştır: 1) belirgin bir iç kutuplaşma sergileyen

parçalı ve korporotist bir gelir koruma sistemlerinin olması, 2) sağlık alanında korporotist geleneklerden ayrılması ve evrensel ilkelere dayalı ulusal sağlık hizmetlerinin olması, 3) refah sağlamada devletin düşük etkisi ve kamu-kamu dışı aktörler arasında yüksek ve gizli işbirliği, 4) siyasi çıkar karşılığı verilen sosyal yardım olarak açıklanabilecek klientalizmin varlığı ve nakit yardımların seçici dağıtımı için detaylı bir himaye sisteminin varlığı. Bu özellikleri Avrupa'nın bu bölgesinde genel olarak devlet aygıtının tarihsel zayıflığı, çıkarların eklenmesi, ideolojik kutuplaşma, bölünmüş solun varlığı gibi faktörlerle açıklamıştır.

Bu gruba giren ülkeler, Güney Avrupa, Akdeniz ve Latin Kıyısı olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'yi kapsamaktadır.

Bu ülkelerde aile merkezi roledir. Bu durum ailenin kendini koruyamayacağı risklerde refah devleti tarafından sosyal risklerin üstlenilmesi şeklindedir. Devletçi muhafazakâr ülkelerde genellikle olduğu gibi devlet normal şekilde işleyen aileleri desteklemez (Trifiletti, 1999, s. 49). Akdeniz ülkelerinde aile, refah gelişiminde hayati öneme sahip bağımsız bir analiz değişkenidir. Kadınların aile içinde üstlendiği ücretsiz bakıcı rolü Akdeniz refah rejiminin önemli bir unsurudur (Moreno, 2010, s. 376). Aile içi dayanışmanın güçlü olması bu refah rejimi tipinde refah hizmetlerini sunmada devletin sorumluluğunu azaltmaktadır. Ailenin üstlendiği bu sosyal koruma ve bakım rolü aile bireylerinden en çok kadının üstünde toplanmaktadır. Kadınlar tarafından sağlanan çocuk ve yaşlı bakımı gibi aile içi refah üretimi, bu ülkelerde kadın istihdamının düşük olmasının temel nedenini oluşturmaktadır. Geleneksel aile modelinin bu refah rejimlerinde de dönüşmesiyle kadının da hızla iş hayatına katılması, devletin aile ve iş hayatını düzenlemeye yönelik uygulamalarıyla paralel olmadığı müddetçe kadının iki kat sorumluluk üstlenmesiyle de sonuçlanmaktadır. Diğer refah rejimi ülkelerindeki aşamaya gelmese de Türkiye gibi Güney Avrupa'ya dâhil edilen ülkelerde kadın istihdamını artırmaya yönelik devlet hizmetleri artmaktadır. Türkiye'de son 10 yılda annelik izni, kısmi zamanlı çalışma, çocuğun okul çağına kadar ebeveynlerden birinin kullanabileceği kısmi süreli çalışma gibi ev ve iş hayatını uyumlu hale getirmeyi sağlayan ve kadının sosyal sorumluluklarını devletin refah unsurlarının üstlendiği uygulamalar artmaktadır.

Güney Avrupa ülkelerinde kolayca fark edilebilen en belirgin ortak özellik sosyal sigortaları sübvansedecek kaynak sıkıntısıdır. Bu durum geç ve hızlı ekonomik kalkınmadan ve sosyal değişimin sıçrayan karakterinden kaynaklanmaktadır (Gunther vd., 1995, s. 16). Finansman eksikliği doğal olarak önemli faktördür ancak kıyaslamak için tam bir resim

sunmaz. Bu ülkelerin dengesiz kalkınmış olması için de bir gerekçe olamaz. Böyle bir izah başka nesnel benzerlikleri ihmal etmiş olacaktır. Aslında tüm Akdeniz ülkeleri kapalı ama fark edilebilen kalkınma özelliklerine sahiptir. Bu ortak özellikler ailenin kendini yeteri kadar koruyamayacağı riskler olarak tanımlanabilen az sayıda birinci dereceli sosyal risklere karşı duyarlılığa dayanır (Trifiletti, 1999, s. 50).

Güney Avrupa modeli hakkında yapılan çalışmalar genel olarak başta İtalya olmak üzere İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ı baz almaktadır. Bu ülkelerin sosyoekonomik yapısı, dini paradigma, tarihsel arka plan ve hayatın risklerini üstlenen kurumsal yapılarının derecesine göre bir yakınsama oluşturulmaktadır. Yunanistan hariç Katolik kilisesinin etkisi ve ailenin sosyal korumadaki güçlü rolü bakımından muhafazakâr sistemin bir varyantı olarak ele alınmaktadır. Örneğin, İtalya refah devletinin tarihsel gelişimi tutarlı bir politika çizgisinden veya bilinen bir kültürel matrislerden kaynaklanmamaktadır. Ne liberal ve korporotist bir siyasi geçmiş ne de aile hâkimiyetinden türememiştir. Bunun yerine iş gücü piyasasında büyük ölçüde koruma elde etmiş, çalışanların belli bir kategorisi için aşamalı gelişen politikalarla inşa edilmiştir. Akdeniz ülkelerinde garantili bir iş gücü piyasası içinde yer alan işçiler için çoğu riske karşı cömert bir sosyal koruma sağlanırken kayıt dışı ekonomide çalışanlar için düzensiz ve daha zayıf bir koruma mevcuttur (Trifiletti, 1999, s. 51).

Güney Avrupa ülkelerinin bir diğer öne çıkan özelliği de 2000'li yıllar itibariyle göç hareketlerinin yönünde yaşadıkları değişimdir. Bu ülkeler Batı dünyası ve Kıta Avrupa'sına göç verir durumdayken Akdeniz havzasındaki politik olaylar neticesinde yoğun şekilde göç alır hale gelmişlerdir (Güler, 2015, s. 65). Bu noktadan da hareketle kapitalist sistemin gelişme standartlarının altında kalan bu ülkelerin kalkınma ivmesi ve değişim hızının daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle 1980 sonrası AB üyesi olmaya başlayan Güney Avrupa refah rejimi ülkelerinin genel tanımını yapan çalışmalardan (Ferrara, 1993; Gough, 1996; Leibfried, 1993) bu yana yeni standartları sağlamaya başlamışlardır. Kadınların iş gücündeki pozisyonunun diğer refah rejimlerine göre düşük olduğu bu ülkelerde de kadın istihdamı ve her alandaki cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması sosyal risklere karşı güçlü aile imajında da dönüşümü beraberinde getirmektedir. Çocuk ve yaşlı bakımı gibi daha çok aileler tarafından karşılanan bakım hizmetleri iş gücünde artan kadın istihdamıyla yeni politikaların gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Ekmeği kazanan ve getiren erkek modeli de değişmektedir.

Güney modeli, emekli maaşları gibi belli refah unsurlarında belirgin bir şekilde cömert olan parçalanmış gelir koruma sistemiyle karakterize edilir. Sosyal korumada önemli boşlukları vardır, refah alanına devletin nüfuzu düşük derecededir, bakım hizmetlerinde geniş aileye güçlü bir güven vardır. Kayırmacılık ve himaye sistemleri göze çarpar ancak evrenselci zeminlerde kısmen de olsa önemli ulusal sağlık sistemlerinin geliştirildiği görünür (O'Connor, 2006, s. 185).

Nakit yardımlar (özellikle emekli maaşları) Güney Avrupa refah sistemlerinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bunlar, Kıta Avrupası'na özgü 'transfer merkezli' sosyal koruma modelinin aşırı versiyonlarını oluştururlar (Ferrera, 1996, s. 19). Ferrera, Güney Avrupa ülkelerindeki bu durumları devlet aygıtının zayıflığı, çıkarların birleşmesinde aktör olan tarafların birleşmesi, ideolojik kutuplaşmalar ve bölünmüş bir solun varlığı üzerinden öne çıkan faktörler olarak açıklamaktadır.

Esping-Andersen'in 1999 yılındaki çalışmasında kriter olarak aldığı defamilizasyon (aileden bağımsızlık) derecesine göre değerlendirildiğinde Akdeniz ülkelerinin alışılmadık şekilde ailesel (familialistic) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal demokrat rejimlerde de gelişmiş bir aileden bağımsızlık derecesi ortaya çıkmıştır. Refah rejimlerindeki ailesellik çocuklu ailelere yapılan sübvansiyonlar üzerinden değerlendirildiğinde en ailesel rejim, refah devletinin hane halklarına gerek nakit gerekse hizmet olarak en az yardım sağladığı rejim tipidir. Refah sağlama yükü devletten çok ailede olmaktadır. Güney Avrupa ülkelerinde iki çocuklu bir aileye yapılan aile yardımı ortalama gelirin %2'sinden daha azken sosyal demokrat ve muhafazakâr rejim ülkelerinde ortalama gelire yakın düzeydedir.

2.5. Başlıca Sosyal Politika Uygulamaları ve Devletlerin Refah Hizmetleri

Refah devleti terimi genellikle sağlık, eğitim, kişisel sosyal hizmetler ve emeklilik, işsizlik sigortası ve sosyal yardım veya refah gibi gelir koruma programlarına yapılan harcamaları ifade etmek için kullanılır (O'Connor, 2006, s. 181). Bu uygulamalar piyasanın vatandaşlar üzerindeki etkin gücünü azaltmaya yöneliktir. Devletin güvence altına aldığı bu sosyal haklar asgari bir standart oluşturur.

Refah devleti, piyasa güçlerinin etkisinin örgütlü kamusal ve siyasi güçle değiştirildiği devlet modelidir. Bu müdahale üç temel amaç taşımaktadır: 1- Emeğinin ve mülkünün piyasa değerine bakılmaksızın bireye ve aileye asgari bir geliri garanti etmek, 2- Bireyi ve aileye üstesinden gelinmediği durumda krize sokacak olan olası risklere karşı güvence sağlamak, 3-

Statü veya sınıf ayrımı olmaksızın tüm vatandaşlara, üzerinde mutabık kalınmış en iyi sosyal hizmetler standartlarını sağlıyor olmak (Briggs, 1961, s. 228). Tanımıyla geniş bir çerçevede kapsamı belirtilen refah devletlerinin amaçlarından ilk ikisi Briggs'e göre, yoksulluğu azalmak ve zorda kalanlara yardım etmek amacıyla ortak kaynakların kullanıldığı geleneksel sosyal hizmet devletlerinde de kısmen gerçekleştirilmekteydi. Ancak üçüncü amaç klasik sosyal hizmet devletinin kapsamının çok ötesinde olmaktadır. Bu amaç eskinin “minimum” fikrinden ziyade günümüz için “optimum” fikrini gerektirmektedir. İhtiyaçların ve risklerin minimum düzeyde üstlenildiği devlet anlayışından refah devletine geçişle uyguladığı sosyal politikaların amaçlarının yelpazesi genişlemiştir.

M. F. Aysan'a (2020, s. 4) göre, günümüz dünyasında sosyal politikaların önde gelen uygulama alanlarını altı başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar; eğitim sistemi, sosyal sigortalar, sağlık sistemi, sosyal hizmetler, barınma politikaları ve sosyal yardımlardır. Bireyin piyasadan ve aileden bağımsız bir şekilde eğitim ve sağlık imkânlarından eşit şartlarda faydalanabilmesi, hastalık, sakatlık, yaşlılık, yoksulluk gibi risklerin üstesinden gelmesi refah devletinin sorumluluğu altındadır.

Tam istihdamın sağlanması ve ekonomik büyümenin devam etmesi refah devletinin vazgeçilmez ön koşuludur. Sosyal adalet ve fırsat eşitliğinin sağlanması, sosyal eşitsizliklerin azaltılması (Eichener, 2005, s. 469) da refah devletinin genel hedefleridir. Günümüzde refah devleti, yoksulluk, hastalık, yaşlılık, malullük, işsizlik, bakıma muhtaçlık gibi sosyal politikanın klasik alanlarıyla ilgili değildir sadece. Refah devleti eğitimden barınmaya, çevrenin korunmasından kültürel gelişmeye kadar çok geniş alanda sorumlu kabul edilir ve hayatın her alanını iyileştirmeye çalışır. Modern hayatın akışı içinde oluşan yeni ihtiyaçlar ve gündemler de refah devletinin çözüm alanı içinde kabul edilmektedir. Bu amaçlar alt başlıklar halinde özetlenecek ve genel bir bakış sağlanmış olacaktır.

2.5.1 Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetleri

Sosyal güvenlik ve sosyal sigorta sistemi modern sosyal politika uygulamalarının başlangıcı kabul edilmektedir. Almanya Şansölyesi Bismarck hükümeti döneminde 1883-1889 yıllarında sanayi toplumunun risklerini bertaraf etmeye yönelik oluşturduğu sosyal sigorta sistemine dayanan sosyal güvenlik sistemi, vergiye dayalı Beveridge modeli ve prime dayalı Bismarck modeli olarak iki şekilde uygulanmaktadır. İki sistemin birbirine yakınlaşmasıyla oluşan karma sistem de bazı ülkelere uygulanan sosyal sigorta sistemidir.

İşçi ve işverenlerin ödemelerinden oluşan prim sisteminde devlet katkısı da bulunmaktadır. Anglo-Sakson ve İskandinav ülkelerinde sosyal güvenlik sisteminin finansmanında vergiler önemli bir yer tutmaktadır. Kıta Avrupası ülkelerinin büyük çoğunluğu sosyal hakları sosyal güvenlik sistemi üzerinden sağlamaya çalışan ülkelerdir. İşçi sigortası modeli olarak bilinir. Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan Beveridge modeli ise Halk sigortası modeli olarak yalnızca işçileri değil tüm İngiliz halkını kapsamak üzere başlamıştır.

Birçok ülke bu iki modelden birini benimsemiştir. Ancak bazı ülkelerin iki modeli de birlikte uygulamasıyla Karma model ortaya çıkmıştır. Karma sosyal güvenlik sistemini uygulayan Hollanda'da bu model, mesleki risk yerine sosyal riskleri vurgulayan evrensel düzenlemeler, sosyal güvenlik finansmanında işçi ücretlerinin belli bir yüzdesi üzerinden işveren tarafından sağlanması, gelir telafisine odaklanma, kadının iş gücüne katılımının düşük olması gibi özelliklerle ortaya çıkmaktadır (Özmen, 2017, s. 603).

Günümüzde refah devletleri sosyal güvenlik sağlama kapsamından çok daha geniş bir alana hitap etmektedir. Büyük çoğunluk tarafından refah devleti, sosyal güvenlik (emeklilik maaşı, sağlık bakımı), sosyal hizmet (çocuklar, yaşlılar ve fakirler için), sosyal yardımlar (konut, eğitim, bakımevi), işçilerin ve işsizlerin korunması alanlarında gerçekleşen bir dizi yasal müdahale olarak tanımlamaktadır (Kourkouta vd., 2020, s. 2279).

Sağlık hizmetleri de modern devletlerin vatandaşlarına karşı sorumlu olduğu alanlardan biridir. Sağlık hizmetlerinin finansmanı sosyal güvenlik sistemine dayanmaktadır. İnsanların sağlıklı, mutlu ve uzun yaşama derecesini niteleyen refah kavramı bireysel ve ulusal esenliği yansıtmaktadır. Her bir ülkedeki refah seviyesi ortalamalar açısından tahmin edilebilmektedir. Bireyler arasında gerçekleşen refahtaki eşitsizlik sonradan bu ortalamalar etrafındaki dağılım başka bir deyişle insanların hangi yaşa ulaşabildikleri ve ne ölçüde sağlıklı ve mutlu olabildikleri açısından değerlendirilebilmektedir (Veenhoven, 2000, ss. 95-96). Bu doğrultuda sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri ile ülkelerin refah seviyeleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir. Farklı bir ifadeyle, ülkelerin sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine ayırdığı harcamalar arttıkça uzun, sağlıklı ve mutlu yaşama dereceleri arttığı için refah seviyeleri artmaktadır. Sağlık hizmetlerine yönelik kamu harcamalarının yüksekliği devletlerin cömert refah politikalarına işaret etmektedir.

2.5.2. Ekonomik Kalkınma

Ekonomik gelişme refah çıktılarının en somut göstergesidir. Kalkınmacı refah kavramı, devlet müdahalesini savunanların serbest ekonomi ilkesine ve Sosyal Darvinci görüşe dayanan teorilerin hâkimiyetine karşı çıktıkları 19. yüzyılın sonlarında resmi tanımını bulmuştur. Sosyal bilimin sosyal gelişimi düzenlemek için uygulanabileceği görüşü 20. yüzyılın başlarında Avrupa ülkelerinde işçi haklarını temsil eden siyasi partilerin etkisi arttıkça daha fazla popülerite kazanmıştır. Sovyetler tarafından merkeziyetçi iktisadi sosyal planlamanın tanımı ve Batı'nın sanayi ülkelerinde Keynesyen talep yönetim politikalarının popülerlik kazanması bu inançlara bir tanım getirmiştir. Bu gelişim ve tanıma sosyal gelişme ve sosyal planlamanın derece derece artan sosyal değişime yol açabileceği ile ilgili sosyolojik argüman eşlik etmiştir (J. Midgley & Tang, 2001, s. 244).

Sosyal kalkınma; iktisadi kalkınmanın dinamik süreci ile uyumlu, toplumun bir bütün olarak refahını teşvik etmek için tasarlanmış bir sosyal değişim süreci olarak tanımlanmaktadır (J. O. Midgley, 1995). Midgley (1995,s. 25); hayırseverlik, profesyonel sosyal hizmet ve sosyal hizmet yönetimi gibi insan refahını destekleyen diğer kurumsal yaklaşımlarla sosyal kalkınmayı karşılaştırmaktadır. Öncelikle sosyal hizmet ile sosyal sorunları çözmeye ve ihtiyaçları karşılama ile ilgilenen bu yaklaşımların aksine sosyal hizmetlerin, sosyal yardım ödemelerinin ve profesyonel personelin müdahalesinin sağlanması yolu ile sosyal kalkınma dinamik, devam eden bir ekonomik kalkınma süreci ile insan refahını artırmayı amaçlamaktadır. Sosyal kalkınma, iktisadi ve sosyal süreçleri kalkınma sürecinin eşit derecede önemli bileşenleri olarak görmektedir. Sosyal kalkınmanın iktisadi kalkınma olmadan gerçekleşmesi güç bir ihtimaldir. İktisadi kalkınma ise bir bütün olarak toplumun refahında gözle görülür gelişmeleri beraberinde getirmezse anlamsız olmaktadır. Sosyal kalkınma iktisadi ve sosyal politikaların daha yakın bir entegrasyonunun refahı tümüyle artıracığı görüşünü benimsemektedir. Bu amaca ulaşmak için üç temel fikir sunulmaktadır. Birincisi, sürdürülebilir ve insan odaklı kalkınma için geniş kapsamlı bir mutabakat içinde iktisadi ve sosyal politikaları harmanlayan ulusal seviyede kurumsal düzenlemelerin yapılmasını teşvik etmektedirler. İkincisi, istihdamı teşvik eden ve insan merkezli iktisadi kalkınma sonuçlarına ulaşan makroekonomik politikaların benimsenmesini isteyen kalkınmacı yaklaşımı benimsemektedirler. Üçüncü olarak, kalkınmacı yaklaşımın savunucuları, sosyal programların ekonomik katılımı teşvik ederek yatırım odaklı veya

retken olmasını ve bunun ekonomiye pozitif getirisinin olacağını önermektedirler (J. Midgley & Tang, 2001, ss. 246-247).

2.5.3. Adil Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele

Devletlerin temel makroekonomik hedeflerinden biri ekonomik büyümeyi sağlarken yoksulluğu da azaltıyor ve gelir dağılımını daha adil bir hle getiriyor olmaktan geçmektedir. Yoksulluğu azaltıcı faktörler diğer refah hizmetleriyle ilintili bir durumdadır. Eğitim seviyesindeki artış yoksulluğu azaltıcı etki göstermektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik nüfusun bir kısmının refah hizmetlerinden faydalanamamasına sebep olacaktır. Dolayısıyla adil gelir dağılımı refah seviyesinin yükselmesini, bir diğer ifadeyle yoksulluğu azalmasını ve beraberinde birçok sosyal sorunun giderilmesini sağlayacaktır.

Eşitsizliğin farklı seviyelerinin varlığı ülkeler arasında eşit olmayan iktisadi kalkınmanın bir sonucudur. Fakat eşitsizliğe ve fakirliğe karşı genel değerlerin ve tutumların sosyal ve politik uygulamalar içinde saklı olmasının sonucudur. Gelir eşitsizliğinin (Gini katsayısı ve beşte birlik oran S80/S20) ve yoksulluk riskinin standart göstergelerinin analizi ülkelerdeki eşitsizlik ve yolsuzluk düzeylerinin ölçüleri yeniden dağılım ve refah etkilerini göstermektedir. Bir toplumdaki eşitsizlik seviyesini ölçmenin normal prosedürü, elde edilen gelirler açısından hane halklarını sıralamak ve nüfusun en yüksek %20'sini nüfusun en düşük %20'sine bölmektir. Toplam gelirin %20'sini alan yüksek gelirli nüfusu (en üst beşte bir) toplam gelirin %20'sini alan düşük gelirli nüfusa (en düşük beşte bir) oranı nüfusun kazançlarında eşitsizlikleri göstermektedir (Alves, 2015, s. 11).

2.5.4. Fırsat Eşitliği

Fırsat eşitliği kavramı; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam gibi sosyal, iktisadi ve siyasi alanlara herkesin hiçbir ayırım yapılmaksızın eşit bir şekilde girebilmesi anlamına gelir (Mahmut & Demir, 2018). Devletin her imknını adil bir şekilde sunması ve her vatandaşın eşit şartlarda faydalanabilmesidir. Geniş bir çalışma alanında karşılığı olsa da pratikte daha çok eğitimde fırsat eşitliği olarak daha sık kullanılmaktadır.

Fırsat eşitliği; çalışan ve alt sınıfa ait çocuklar sosyal sınıf geçmişinin mesleki başarı üzerindeki etkisinin devam ettiği orta ve üst sınıf çocuklarına nazaran düşük seviyede eğitime erişmekte ve yükseköğretim kurumlarından daha az sayıda mezun olmaktadır. Bundan dolayı,

doğuştan edinilen etkenler ve başarı arasındaki pozitif ilişki fırsat eşitsizliğinin bir işareti olarak görülmektedir. Fırsat eşitliği kavramı, içinde genellikle yetenek ve çabayı da barındırır. Fırsat eşitliği, insanların ailelerinin sosyal ve ekonomik şartlarına bakılmaksızın eşit şartlara sahip olduklarında var olmaktadır. Bu durum aslında sosyal geçmiş ve başarı arasındaki ilişkinin değil fırsat eşitsizliğinin bir göstergesidir. Eğer yetenek aile geçmişi tarafından pozitif etkileniyorsa sosyal köken ve başarı arasındaki ilişki pozitif olmasına rağmen toplum eşit imkânlar sunmaktadır (Sørensen, 2006, ss. 368-369).

2.5.5. Eğitim İmkânı Sağlama

Eğitim hizmetleri okullaşmanın yanı sıra sosyal kalkınma ve istihdama yönelik olan her türlü eğitimi kapsamaktadır (M. F. Aysan, 2020, s. 33). Eğitim belli bir dezavantajlı gruba yönelik olmaktan ziyade toplumun her kesiminin faydalanabileceği bir sosyal politika alanıdır. Dolayısıyla eğitime dair yapılacak her hizmet ve yatırım gelir eşitsizliğinin azalmasından ekonomik kalkınmaya kadar birçok alana doğrudan veya dolaylı ama mutlaka olumlu bir çıktı sağlamaktadır.

Çalışan ve alt sınıfın çocukları orta ve üst sınıfa tabi çocuklardan daha düşük düzeyde eğitime ulaşmaya devam etmekte ve yükseköğretim kurumlarından mezun olma olasılığı ve çalışma hayatındaki başarılarının sosyal sınıf geçmişinin devam eden etkisi daha düşük ihtimal olmaktadır. Bundan dolayı doğuştan gelen faktörler ve başarı arasındaki pozitif ilişki, fırsat eşitsizliğinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Bu kavramın basit tanımı birçok çalışmada kuşaklar arası sosyal hareketliliğin esnekliğinin veya açıklığının ne ölçüde olduğunun bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır (Sørensen, 2006, s. 367).

Aile eşitsizliğinin aile çevresi, okul kalitesi, ebeveyn kaynakları ile ilgisi bulunmakta ve çocukların yaşam şansları bu faktörlerden etkilenmekte olduğu konusunu destekleyen ampirik çalışmalar mevcuttur. Aile eşitsizliği ve eğitim fırsatı eşitliği arasında bir bağlantı olduğu konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nde eşitsizliğin artmaya başladığı 1970'lerden beri yükseköğretim okullaşma oranı herkes için artmasına rağmen zengin ve fakir çocuklar arasında eğitime ulaşma eşitsizliği artmıştır. Çalışmaya göre; Gini katsayısında yaşanan %0.02'lik bir artış düşük gelirli ailelerden gelen çocukların eğitiminde 0.192 yıl azalma ve yüksek gelirli ailelerden gelen çocukların eğitiminde 0.372 yıl artış olduğu bulunmuştur (Mayer, 2001, s. 22). Diğer bir ifadeyle gelir eşitsizliği arttıkça eğitime ulaşmada aile geçmişi

önem kazanmaktadır. Gelir eşitsizliğinin artması yoksul aile çocuklarının eğitim durumunu daha çok etkilemektedir.

Bir diğer yandan da eğitim sisteminin eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yerine var olan eşitsizlikleri yeniden ürettiği, eğitim sosyolojisi literatüründe tartışılan konulardan biridir (Özer vd., 2020, s. 219). Hayatın her alanını ve toplumun her bireyini doğrudan etkileyen eğitim politikaları, eşitsizlikleri azaltıp eğitime erişimi ve eğitimdeki niteliği artırmaya yönelik olması bakımından da titizlikle ele alınması gereken konulardan biridir. Bir eksiği kısa sürede tanzim veya telafi eden refah hizmetlerinden öte sonuçları uzun vadede tesir edecek bir alandır.

2.5.6. Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele

Refah politikası istihdam ve işsizlik sorunlarına indirgenemez fakat her şeye rağmen refah reformunda temel mesele istihdamdır. İşsizlik ise refah devletlerine potansiyel bir tehdittir (Kenworthy, 2002, s. 368). İşsizliğin beraberinde birçok sosyal problemi getirdiği aşikârdır. İşsizliğin artması; vergi gelirlerinin azalmasına, sosyal güvenlik yardımlarının artmasına sebep olmakta ve refah hizmetlerine ayrılan finansmanı zorlaştırmaktadır. İşsizliğin yükselmesiyle artan sosyal yardımlar bireyleri tembelliğe sevk ettiği ve ekonomik hareketsizlik oluşturduğu gerekçesiyle son yıllarda daha fazla eleştiri almaya başlamıştır.

İşsizlik, cari sabit ücret düzeyinde iş gücü arz ve talebi arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. İşsiz bir kişi diğer çalışanlara ödenen ücret düzeyinde çalışmak isteyip iş bulamayan kişilerdir. Tam istihdam ise yılda %3 ya da %4 enflasyona yol açan iktisatçıların %4 veya %5 işsizlik oranında mutabık kaldığı istihdam anlamına gelmektedir (Hall vd., 1970, ss. 370-373). Resmi istatistiksel amaçlar için ev hanımlarından cesareti kırılmış işçilere kadar iş aramaya çalışmayı bırakan kişiler işsiz olarak sayılmamaktadır (Goodin vd., 1999, s. 131).

Tam istihdam geçmişte çoğu Avrupa ülkesinde sadece erkek istihdamı olarak algılanmaktaydı. Bugün hem erkek hem de kadın istihdam işsizliği sorun olmaktadır. Bu durum aile yapısının dönüşümü ve toplumda kadının rolü kavramının değişmesi ile ilgilidir. (Esping-Andersen vd., 2002).

Tam istihdama dayalı makroekonomik politikalara en bağlı olan İskandinav refah devletleri olmuştur. Sosyal demokrat refah rejimleri; fakirliği, eşitsizliği ve gayri iradi işsizliği düşürmek için muhafazakâr ve liberal rejimlerden daha yüksek öncelik verme iddiasında

bulunmaktadırlar. Liberal rejimler en çok ihtiyaç içinde olan kişiler için sosyal yardımlar, özellikle ikincil hakları hedefleme niyetindedirler. Kendi içinde, bu durumun yeniden dağıtımçı, eşitlikçi sonuçlara sahip olması beklenmektedir. Ancak liberal rejimde nispi olarak yüksek düzeyde yoksulluk, eşitsizlik ve gayri iradi işsizliğe yol açabilen kapitalizm ve piyasa güçleri güçlü bir şekilde benimsenmektedir. Esping-Andersen tarafından tanımlanan ideal tipik sosyal demokrat refah rejimlerinde iradi işsizlik aktif iş gücü piyasası (iş eğitimi) programları ile minimize edilmektedir (Goodin vd., 1999, ss. 90-91).

2.6. Refah Devleti Çalışmaları ve Türkiye

Karşılaştırmalı sosyal politika üzerine mevcut literatürün çoğu, refah devletlerinin sınıflandırılması ve ideal refah hükümlerinin tanımlanması ile ilgilidir (Bonoli, 1997, s. 352). Refah devletlerinin sınıflandırmasına yönelik çalışmalar, farklı ülkelerin dâhil edilmesi ve sınıflandırmada kullanılan refah kriterlerinin çeşitlenmesiyle genişletilmektedir. Özellikle literatüre temel teşkil eden Esping-Andersen'in (1990) çalışmasında yer verdiği 18 ülkenin dışında farklı ekonomilerin değerlendirildiği çalışmalar artmaktadır. Sosyal demokrat, muhafazakâr ve liberal refah modellerinin yanında Güney Afrika/Akdeniz ve Doğu Avrupa gibi farklı türler de ortaya konmuştur. Refah devleti tasnifine dair Türkiye örneğinin bulunduğu çalışmalar literatürde çok fazla yer almamakta, çok da fazla bir geçmişe sahip olmamaktadır.

24 ülkeyi refah rejimlerine göre ayrıştırmayı ve bu ülkeler içinde Türkiye'nin refah modelini tartışmayı, son yirmi yıldaki refah dönüşümünü ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, literatür taramasında refah devletlerinin sınıflandırmasını yapan temel çalışmalara ve bu sınıflandırmada Türkiye'yi bir model içinde ele alan çalışmalara yer vermektedir. Türkiye'nin refah rejimleri arasındaki yerine dikkat çekerek farklı göstergeler bağlamında ülkeler arasındaki kıyaslamalara odaklanmıştır. Çalışmaların bir kısmı refah devleti sınıflandırmasında tek ülkeye odaklanırken bir kısmı da çoklu ülke kıyaslamalarına yer vermiştir. Türkiye'nin refah rejimini tartışan birçok çalışma teorik analizlere ve nitel çalışmalara odaklanmıştır.

Literatürün tamamlayıcısı olan bu bölümde yoğunlukla Türkiye'nin refah rejimini tartışan çalışmalara değinilecektir. Başlıca refah devleti çalışmalarından Türkiye'nin bir

tipoloji içinde yer aldığı veya Türkiye'nin refah rejiminin müstakil olarak incelendiği çalışmalara doğru tarihsel düzen içinde sıralanmaktadır.

Leibfried (1993), Esping-Andersen'in çalışmasından sonra Güney Avrupa ülkelerini ayrı bir refah rejim grubunda zikreden ilk çalışma olarak göze çarpmaktadır. Leibfried çalışmasında; Portekiz, İtalya, İspanya ve Yunanistan'ın olduğu bölgeyi Latin Kıyısı (Latin Rim) ismiyle ve tam gelişmemiş refah rejimi özelliğiyle ele almıştır. Titmuss'un tam oluşmamış refah modeli olarak eklediği gruba atıfta bulunmuştur.

Ferrara'nın (1993) çalışması Akdeniz bölgesindeki ülkeleri ayrı bir grup olarak incelemesi bakımından önemlidir. Avrupa refah devletinin tarihsel gelişmelerini dikkate alarak alternatif dört tür sınıflandırma önermiştir. Refahın nicel ölçekten çıkarılıp refahın sağlanma biçiminin yönüne ve sosyal politika planlarının kapsamına odaklanmıştır. Mesleki (occupational) ve evrensel (universalist) refah devletleri olarak iki model ortaya koyar. Tüm nüfus tek bir sosyal program tarafından kapsandığında evrensel olabilir. Toplumdaki farklı gruplar farklı planlarla kapsandığında mesleki olabilir (Bonoli, 1997, s. 355). Kıta Avrupası ülkelerini genel olarak sosyal koruma planlarını mesleki boyutta sağlamasıyla karakterize eder. Evrensel grupta da ağırlıklı olarak İskandinav ülkeleri ve sosyal demokrat ülkeleri kabul eder. Bu ölçekler üzerinden dört model tanımlamıştır. Beveridgean/yüksek harcama yapan refah devletleri (Finlandiya, Norveç, Danimarka, İsveç), Beveridgean/düşük harcama sistemleri (İrlanda, Birleşik Krallık), Bismarckçı yüksek harcama yapan (Fransa, Almanya, Lüksemburg, Belçika, Hollanda) ve Bismarckçı refah devletler düşük harcama yapan (Yunanistan, İspanya, İtalya, İsviçre) ülkelerdir.

Gough (1996), Türkiye'yi Güney Avrupa ülkeleri grubuyla bir refah rejimine dâhil eden ilk çalışma olarak literatürde yerini almıştır. “Güney Avrupa’da Sosyal Yardım” başlıklı makalesinde OECD ülkelerinin karşılaştırmalı bir çalışmasından yararlanarak İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'deki sosyal yardım programlarını ve sonuçlarını özetlemektedir. Bu ülkeler diğer Avrupa ülkeleriyle uyumlu görünmeyen ve sosyal yardım avantajları düşük Güney Avrupa ülkelerinin oluşturduğu ayrı bir sosyal yardım rejimi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca birçok gruptaki yaşlılar ve ihtiyari yardımlar için kategorik planlara sahip ulusal asgari bir gelir güvenlik ağının olmayışı ile karakterize etmiştir.

Ferrera'nın (1996) “Sosyal Avrupa’da Refahın Güney Modeli” başlıklı çalışmasında İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın refah devleti özellikleri, kurumsal ve politik yönleri

ile değerlendirilmiştir. Avrupa'nın güney bölgesinde yer alan bu dört ülke birçok faktör üzerinden Güney Avrupa rejimi bağlamında tartışılmıştır.

Gough vd. (1997) yılında 24 OECD ülkesindeki sosyal yardımları inceledikleri çalışmalarında Türkiye'ye Güney Avrupa ülkelerinin içinde yer vermiştir. Güney Avrupa ülkeleri olan Türkiye, Yunanistan ve Portekiz sosyal harcamaları düşük ve faydalanan sayısı az olan özellikleriyle tanımlanmıştır. Türkiye oldukça sınırlı sosyal yardım programına sahipken İtalya ve İspanya bölgeler arasında farklılık göstermektedir. Portekiz ve Yunanistan ise kategorik olmayan genel bir sosyal yardım programlarından tamamen yoksundur.

Gough (2001) yılındaki çalışmasında önceki çalışmalarını test etmek üzere kümeleme analizi yapmıştır. Gough, Akdeniz alt rejiminde de bölünmeler olduğu için, sonuçlarının Esping-Andersen'in refah rejimlerinin üçlü bölünmesine meydan okuduğunu iddia etmiş ve bu dördüncü rejimin tamamen uyumlu olmadığını öne sürmüştür. Önceki çalışmasında ortaya koyduğu kendine özgü bir Güney Avrupa sosyal yardım rejimi olduğunu iddia ettiği görüşünü de değiştirmiştir.

Buğra ve Keyder (2003), “Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi” isimli çalışmalarında Türkiye'de son yıllardaki yapısal değişim sonucu ortaya çıkan yeni yoksulluk biçimlerine, Türkiye'nin sosyal güvenlik sisteminin bu yeni durumda nasıl bir rol oynadığını ve sosyal politikaların nasıl bir değişime uğradığına yer vermişlerdir. Bu gelişmeler ışığında Avrupa Birliği içindeki ülkelerde özellikle Güney Avrupa ülkelerine odaklanmışlardır. Türkiye'yi Güney Avrupa rejim ülkesi olarak değerlendirmişlerdir. Güney Avrupa rejimlerinde olduğu gibi Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemi işsizlik veya kayıt dışı istihdam içinde yaşamaya mahkûm olan, formel ilişkilere girme şansı olmayan nüfusun durumunu iyileştirecek bir katkı sunamamaktadır.

Sapir (2006), “Küreselleşme ve Avrupa Sosyal Modellerinin Reformu” isimli çalışmasında küreselleşme süreciyle iş gücü piyasası ve sosyal politikaların reforme edilmesini belirtirken tek bir Avrupa sosyal refah modelinin kapsayıcı olmadığına değinir. Verimlilik ve eşitlik açısından her biri kendi performansına sahip dört farklı Avrupa sosyal modeli vardır. Nordik ve Anglo-Sakson modellerinin ikisi de verimlidir, ancak yalnızca ilki eşitlik ve verimliliği birleştirmeyi başarır. Diğer modellere göre, Akdeniz refah devletleri sosyal harcamalarını yaşlılık aylıkları üzerine yoğunlaştırmıştır. Gelir eşitsizliğini ve

yoksulluğu azaltmak için gelirin yeniden dağıtımının da diğer modellere göre, Akdeniz refah devletlerinde daha düşük olduğunu belirtmektedir.

Elveren (2008), neoliberal paradigmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan refah devleti kapsamında Türkiye'deki sosyal güvenlik reformlarını tartışmaktadır. Elveren, tüm dünyadaki özelleştirme girişimlerinin bazı handikaplarını incelemiş ve Türkiye'de özelleştirmeye yönelik sosyal güvenlik reformlarının toplumun daha yoksul katmanlarının refahını azaltacağını savunmuştur. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'deki refah rejiminin “dolaylı ve minimalist bir refah rejimi” olarak adlandırılabilceğini belirtmiştir.

Agartan (2008), Türkiye'nin sağlık sistemindeki dönüşümü incelediği doktora tezinde Türk refah rejimini eşitliksiz korporotist bir model olarak tanımlamıştır. Resmi kanallardan gelir güvenliği sağlamanın yolunun mesleki birlikler olarak adlandırılan şirketler grubuna (corporate groups) üyelikten geçmesi sebebiyle korporotist, bu korporotist sistem kayıtlı sektörde istihdam edilmeyen büyük bir kesimi sistematik olarak dışlamış olduğu için de eşitsizdir.

Grütjen (2008), Türkiye'nin Güney Avrupa Modeli'nin ideal tipinin temel özelliklerine uyduğunu, uluslararası karşılaştırmalarda bu modelden sadece birkaç sapmayla farklılaştığını, sosyal desteklerde devlet ve ailenin baskınlığını dikkat çekici olduğunu vurgulamaktadır. Türk refah rejimini sınıflandırmak için Güney Avrupa modelinin temsilcisi İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan ile Esping-Andersen tarafından ana hatlarıyla belirtilen üç refah devletinin temsilcisi olarak Birleşik Krallık, İsveç ve Almanya'yı ele almıştır. Refah sağlayıcı aktörün başlıca aile olması Güney Avrupa rejimi ile en anlamlı benzerlik görünmektedir. Türkiye'de de sosyal güvenlik sisteminin kutuplaşmış olması ve kayıtlı çalışanları koruması, sosyal alanda devlet nüfuzunun düşük olması, sosyal yardım planı şeklinde bir güvenlik ağının olmayışı Güney Avrupa'da dikkat çeken sosyal politika uygulamalarıdır. Ancak diğer yönlerden Türkiye, Güney Avrupa modelinin ideal tipine uymamaktadır.

Aysan ve Beaujot (2009), “Yaşlanan Nüfus için Refah Rejimleri: Reform için Tek Bir Yol Yok” başlıklı makalelerinde yaşlıların iş gücüne katılımını ve çeşitli refah rejimindeki yeni emeklilik politikalarını değerlendirmişlerdir. Dört refah rejimini temsil eden seçilmiş OECD ülkelerinde GSYİH, net ikâme oranları, ortalama emeklilik yaşı yüzdesi, toplam kamu harcamaları ve kamu emeklilik harcamaları karşılaştırılmıştır. OECD ülkeleri kümelerini karşılaştırarak emeklilik reformunun belirli bir refah rejimi ile ne ölçüde ilişkili olduğunu

araştırmışlardır. Kıta ve Güney Avrupa rejimleri reformları gerçekleştirmede en fazla zorluğa sahip ve ayrıca en yüksek nüfus yaşlanma oranları olan gruptur. Piyasa aktörü, liberal gruptaki emeklilik ve emeklilik sistemlerinde önemli bir rol oynarken, devlet sosyal demokrat grupta kilit aktör olmaya devam etmektedir. Güney Avrupa kümelenmesine benzer özellikler gösteren Türkiye, asgari emeklilik yaşını ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte, diğer Avrupa ülkelerinde, aile (özellikle Güney Avrupa'da) yaşlıların bakımı konusunda hala belirleyici rol oynamaktadır. Analiz, farklı refah rejimlerinin kamu emeklilik reformu için kendi yaklaşımlarını geliştirdiğini göstermektedir. Liberal refah rejimi ülkeleri maliyet kontrolüne ve rekomodifikasyona odaklanmaktadır; Sosyal demokrat ülkeler, masrafları kısımaya ve yeniden yapılandırmaya; Kıta ve Güney Avrupa ülkeleri ise, her biri kendi gelenek ve iç dinamiklerine bağlı kalarak masrafları kısımaya, yeniden yapılandırmaya ve rekomodifikasyona yoğunlaşmaktadır.

Deacon (2010), Türkiye'yi korporatist ve eşitlikçi olmayan bir refah modeli olarak sınıflandırmış fakat uluslararası sağlık ve eğitim mutabakatı olmayan Güney Doğu Avrupa modeli içinde bir uç değer olarak nitelendirmiştir.

Henry ve Springborg (2010), Türkiye'yi İslam ve dış müdahale geleneği ile tanımlanan MENA bölgesi içinde 22 ülkeden biri olarak tanımlamıştır.

Abu Sharkh ve Gough (2010), 65 ülkeyi 1990 ve 2000 yıllarında K means ve hiyerarşik kümeleme analiziyle incelemişlerdir. Refah rejimleri kurumların ve refah çıktılarının bileşimi olarak tanımlanmıştır. Gelişmekte olan dünyada az ve sınırlı sayıda refah rejimi tanımlanabileceği iddiasını test etmeyi amaçladıkları bu çalışmada yazarlar proto-refah devlet rejimleri, enformel güvenlik rejimleri ve güvensizlik rejimleri olmak üzere üç gruptaki meta-refah rejimleri arasındaki farkları doğrulamıştır. Türkiye, başarılı informal güvenlik rejimi olarak adlandırılan B grubunda yer almıştır. 64 ülkeyi incelemiş ve kümeleme analizini beş gösterge ile sınırlandırmışlardır. Ekonomik gelişme aşaması (kişi başına GSYİH), toplumsal eşitsizlik (Gini gelir eşitsizliği katsayısı), demokrasi düzeyi (Gurr endeksi), ülkeler içindeki kültürel çeşitliliğin derecesi (etnolinguistik parçalanma endeksi) ve tarihsel öncüller (Therborn'un dört farklı 'modernite yolunu' kullanan) kriterleri analizin göstergelerini oluşturmuştur. Türkiye, ilk dönemde 20 ülkeyle ikinci dönemde de 16 ülkeyle “Başarılı Informal Güvenlik Rejimi” olarak adlandırılan B grubunda yer almıştır.

Aybars ve Tsarouhas, (2010), “İki Kıtayı Birleştiren: Sosyal Politika ve Türkiye’nin Refah Rejimi” başlıklı çalışmalarında Türkiye’yi Ortadoğu ve Güney Avrupa refah rejimi bağlamında ele almışlardır. Sosyal güvenlik ve iş gücü piyasasındaki ana eğilimlere bakıldığında iki modelinde özelliklerini taşıyan hibrit bir model olarak tanımlamışlardır. Sosyal politika da dâhil olmak üzere çeşitli politikalardaki Avrupalılaşma süreçleri açısından istisnai bir durumu temsil eden Türkiye’nin bazı özellikleri itibariyle her iki modele de aykırı olan melez bir modeli temsil ettiğini de belirtmişlerdir.

Gal (2010), geniş bir Akdeniz refah devletleri ailesinin varlığını ortaya koymakta ve Kıbrıs, Yunanistan, İsrail, İtalya, Malta, İspanya, Portekiz ve Türkiye’yi bu aile grubundaki ülkeler olarak belirtmektedir. Akdeniz refah devletlerini kapsayan ortak alanın, din, aile ve refah devleti kurumlarının yapılanması ve işleyişinde klientalist (siyasi kayırmacı) ve partikularist (tekilci) ilişkilerin rolü olduğunu vurgulamaktadır.

Bugra ve Candas (2011), Türkiye özelinde korporotist bağlamda sosyal politikaları yeniden örneklerle açıklamayı amaçlayan çalışmalarında Türkiye’nin sosyal güvenlik modelini eklektik sosyal güvenlik rejimi olarak nitelendirmişlerdir. Türkiye’de uygulanan piyasa eksenli ekonomik strateji evrensel manada tüm vatandaşları kapsayan bir refah devleti değil, eklektik bir sosyal devlet formu olarak tanımlanabilir. Türk sosyal güvenlik sistemini kayıt dışılığı ve bürokratik himayeciliği de içeren resmi olarak Bismarckçı sosyal güvenlik sistemine sahip bir modeldir.

Hudson ve Kühner (2011), Bulanık Küme analiziyle 55 yüksek ve yüksek orta gelirli ülkelerin refahının korumacılığını ve üretkenliği incelemişlerdir. Latin Amerika, Doğu Asya ve OECD dışındaki Avrupa ülkelerini de dâhil ettikleri çalışmayı OECD ülkelerinin dışına taşımışlardır. Analizde istihdamın korunması, gelirin korunması, çalıştırma yatırımı, meslek edindirme yatırımı, eğitim yatırımı ve toplam işsizlik oranı içerisinde ücretsiz işçilerin yüzdesi verilerinden yararlanmışlardır. Hem üretken hem de koruyucu refah biçimlerini birleştirmeyi başaran veya birleştirmeye çok yakın olan ülkeleri “üretken-artı (productive plus)” olarak nitelendirmiştir. Türkiye; Danimarka, Estonya, Norveç, Polonya ve Meksika’nın yer aldığı bu üretken-artı grup içerisinde yer almıştır.

Günaydın (2012), refah devletinin fonksiyonlarından olan sağlık hizmetlerini ve Türkiye’nin sağlık sistemindeki değişimini nitel analiz yöntemiyle incelemiştir. Türkiye’nin sağlık hizmetlerindeki reform süreci incelendiğinde temsilcisi olduğu Güney Avrupa refah

rejimlerinden ayrıldığını belirtmektedir. İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan gibi Güney Avrupa refah devletleri 1980’lerin başlarından itibaren genel vergilerle finanse edilen ulusal sağlık hizmetleri modeline geçmelerine rağmen, Türkiye’nin uyguladığı sosyal sağlık sigortası sisteminde herhangi bir değişiklik yaşanmadığı, hatta son reformlar ile bu sistemin pekiştirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Taşçı, F. (2013), “Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: “Yaşlı Algısı Üzerinden Değerlendirmeler” isimli çalışmasında temelde yaşlılık algısı üzerinden Türkiye’nin Güney Avrupa rejiminin bir parçası olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır. Kamu çalışanları için aşırı korumacı, kayıt dışı çalışanlar için ise yetersiz koruma sağlayan sistemin kutuplaştırıcı olduğunu belirtmiştir. Diğer Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, refah sağlanması ve sosyal risklerin dağılımı, aile dayanışma ağlarına dayanmaktadır. Ayrıca Türk refah yapısındaki dini kurumların etkisi ve İslami hayırseverlik geleneği Güney Avrupa refah rejimi özelliklerini güçlendirmektedir.

Dedeoglu (2013), “Türkiye’de Refah Devletinin Örtülü Avrupalılaşması” isimli çalışmasında Türkiye’nin refah rejimini kadının toplumdaki değişen rolü üzerinden değerlendirmiştir. Cinsiyet eşitliğine ilişkin ilk adım Türkiye’nin modernleşme süreciyle başlamış, sonraki en önemli adım ise Avrupa Birliği’ne girme sürecinde yaşanmıştır. Türk refah sisteminde kadının statüsü ve toplumsal cinsiyet ile sosyal politika arasındaki ilişki, Türkiye’deki refah modelinin Ortadoğu ve Avrupa ülkeleri arasında uzanan örtülü Avrupalılaşmasının geniş bir örneğini sunduğu sonucuna varmıştır. Türk refah rejimini neoliberal ve İslami sosyal dayanışma kavramlarının bir sentezi olarak değerlendirmiştir.

Aysan (2013b), “Reformlar ve Sorunlar: Türkiye’nin Emeklilik Rejiminin Yeniden Gözden Geçirilmesi” isimli makalesinde OECD ülkelerindeki emeklilik rejimi farklılıklarını ve Türk emeklilik sistemini, kümeleme analiziyle incelemiştir. 19 OECD ülkesinin analizi sonucunda emeklilik rejimlerinin Güney Avrupa, Kıta Avrupası ve Sosyal-Liberal model olarak üç geniş kümede sınıflanabileceği tespit edilmiştir. Aynı zamanda Türkiye’nin, vatandaşlık temelli Beveridge evrensel ulusal sağlık hizmetleri ve mesleğe dayalı Bismarckian gelir transferlerinin karma özelliklerine sahip ayrı bir refah rejimi olan Güney Avrupa refah rejimi altında değerlendirilebileceği sonucuna varmıştır.

Ülgen ve Özalp (2017), 26 ülkeyi tamamı cinsiyet boyutlarını kapsayan 11 farklı değişken kullanarak K-ortalama kümeleme yöntemiyle analiz etmişlerdir. Eşitlik

yaklaşımının cinsiyet rollerindeki etkisini ortaya koydukları çalışmalarının neticesinde Türkiye’yi de dâhil ettikleri Güney Avrupa refah rejiminde cinsiyet etkisinin çok belirgin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu noktada, sosyal demokrat refah rejimi, muhafazakâr ve liberal rejimlerden ayrılmaktadır. Çalışmalarından ulaştıkları diğer bir sonuç da Güney Avrupa refah rejimi içindeki heterojenleşmedir.

Powell ve Yörük (2017), Türkiye’yi refah rejimi bağlamında ele alan çalışmaları meta analizi yöntemiyle değerlendirmişlerdir. Türkiye’nin refah rejimini inceleyen çalışmaların çok farklılık gösterdiğini, Türkçe araştırmaların birçoğunun Güney Avrupa refah modelinin bir parçası olduğu sonucuna ulaştığını, genel olarak ise tam bir fikir birliği sağlanamamış olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmalarının sonucunda ise Türkiye’nin refah rejiminin, gelire dayalı sosyal yardım programlarının genişleyen refah devletinin merkezini oluşturduğu ve gelişen piyasa ekonomilerinden oluşan bir refah rejimi ailesinin üyesi olabileceğini iddia etmektedirler. Ancak araştırmalarında Türkiye’yi inceleyen çalışmaların hiçbirinde Türkiye’nin böyle yeni bir yöne girmiş olabileceği ihtimaline yer verilmediğini belirtmişlerdir.

Yıldırım ve Şahin’in (2019), “Esping-Andersen’in Refah Devleti Sınıflandırması ve Makro Sosyal Hizmet Uygulamaları Temelinde Türkiye’nin Konumu” konulu çalışmalarına göre sosyal hizmet sunuları birçok yönüyle Güney Avrupa modelinin özelliklerini taşımaktadır. Aileye verilen değerin oldukça fazla olması, aile adına bir bakanlık bile bulunması yönünden de muhafazakâr modeli andırmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi, genel sağlık sigortasının bulunması, sağlık hizmetlerinin dönüşmesi Anglo-Sankson modeldeki ulusal güvenlik politikalarına benzemektedir. Sosyal hizmet uygulamalarının Türkiye ve Güney Avrupa modeline kıyasla diğer refah rejimlerinde daha işlevsel olduğu belirtilmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümüne kadar refah devleti, sosyal politika bağlamında ele alınıp kavramsal olarak açıklanmıştır. Tarihsel süreçte refah devleti tartışmaları, bu tartışmalar içindeki refah rejimi sınıflandırma çalışmaları ve refah rejimleri doküman analizi ile incelenmiştir. Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme ile kullanılan veriler ve toplanma süreçleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda çalışmada kullanılan nicel araştırma yöntemlerinden olan betimsel araştırma, faktör analizi, diskriminant (ayrıştırma) analizi ve çok boyutlu ölçekleme teorik olarak açıklanmaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli (deseni), araştırmanın sorularını cevaplamak ya da hipotezi test etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen bir plandır (Büyüköztürk vd., 2018, s. 180). Refah devleti rejimlerini tanımlamak ve kristalize etmek teorik olduğu kadar değişimlerin oldukça hızlı yaşandığı günümüzde güncel veriler ve kapsamlı analizlerle ampirik olarak incelemek fazlaca önem arz etmektedir. Bilimsel araştırmanın en zor taraflarından biri de budur. Hipotezi test edecek ve bu alandaki hem doğru sonuca ulaştıracak hem de temin edilebilen somut ve kapsamlı verileri toplamak uzun bir süreç gerektirmektedir. Bu süreç literatürdeki nitel çalışmaların yanı sıra nicel çalışmaların kullandığı metot ve değişkenleri de detaylı incelemeyi içermektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda verileri test edebilecek en uygun analiz aracını tespit etmek doğru sonuca ulaştıracak en mühim aşamalardan biridir. Tüm bu süreçleri kapsayan araştırmanın yöntemi, kullanılan ölçekler, örneklem, örneklemin tercih sebebi olan veriler, veri toplama araçları bu bilimsel çalışmanın modeli olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışma, temel olarak bilimsel araştırma yöntemlerinden nicel araştırma teknikleriyle inşa edilmiştir. Bu çalışmanın problemine en uygun çözümü bulabilmesi amacıyla nicel veri kaynaklarından ikincil veriler toplanmıştır. İkincil kaynaklar, araştırmacının dışında, diğer kurum ve kuruluş düzeyindeki araçlar tarafından toplanan ve tasnif edilen istatistiksel verileri içermektedir (Saldamlı & Can, 2019, s. 47). İstatistiksel yöntemler en yalın haliyle bir bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni etkilemesi üzerinden ele alınır. Seçilmiş ülkelerin gruplandırıldığı dört refah modeli bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Üç başlıkta ele alınan ülkelere özgü faktörler (eğitim, iş gücü/ekonomik ve yaşam koşulları) de bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir.

Analizin ilk bölümü ikincil veriler üzerinden betimsel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Tüm bağımsız değişkenler, ülkeler bazında ve refah bağlamında açıklanmıştır. Ardından 2000-2020 yılları arası için seçilen temsili üç yıl üzerinden grafik ve şekiller yardımıyla bulundukları refah rejimine göre incelenmiştir. Bu bölümde verilerin 2000 yılından günümüze kadar seyri incelendiği için veriler son yirmi yıldaki her yıl için ayrı toplanmıştır dolayısıyla araştırma boylamsal niteliktedir. Bu zaman dilimindeki eğilimleri neden sonuç ilişkisiyle incelendiği için de kesitsel niteliğe sahiptir. Betimleyici araştırma türlerinden en çok oransal ve karşılaştırmalı araştırmalar kullanılmıştır. Nicel veri toplama araçları üzerinden yapılan karşılaştırmalı araştırmalar iki veya daha fazla olgunun benzerlik veya farklılıklarının mukayeseli olarak daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Karşılaştırmalı betimsel araştırmalar genelde kültürel ve ülkeler arası kıyaslamalarda kullanılmaktadır (Walliman, 2006, s. 40).

Sosyal ve politik dünyalar çok nedenlidir, bu da belirli bir ilişkiyi tanımlamayı zorlaştırmaktadır (Lowndes vd., 2017, s. 261). Bilimsel olarak istenen bir alanın incelenmesi için sosyal bilimlerde birçok değişkene gereksinim duyulmaktadır. Bir değişkeni etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Ülkeler arası karşılaştırmalarda, özellikle de mevcut çalışmanın odağını oluşturan refah gibi geniş bir olgu üzerinden inceleme yapılırken GSYİH gibi başlıca ekonomik göstergeler değil refah düzeyini ölçmeye yarayacak birçok etkenin dikkate alınması gerekmektedir. Bir insan davranışı tek bir tutum üzerinden değerlendirilemeyeceği gibi bir ülkenin de karakteri, rejimi de birkaç eğilim üzerinden tanımlanamaz. Hatta sadece nicel göstergeler bile bir ülkenin kimliğini tanımlamak ve açıklamak için kısıtlı kalabilmektedir. Bu avantajları nedeniyle birçok alanda çok değişkenli istatistiksel yöntemler kullanılmaktadır.

Bu nedenlerle mevcut çalışmanın ampirik analizinde nicel araştırma yöntemlerinden çok değişkenli istatistiksel analizler tercih edilmiştir. Çok değişkenli istatistik yöntemleri genellikle sınıflandırma yapma amacıyla kullanılmaktadır. Gözlem yapılan yeni bir birimin ait olduğu grubu en az hata ile tespit etmek oldukça önemlidir (Baydemir, 2021, s. 32). Sınıflandırma yöntemlerinde sınıfların önceden tayin edilmiş olması durumunda diskriminant analizi veya logistik regresyon analizi tercih edilmektedir. Gruplar önceden bilinmiyorsa grupları belirleme ve sınıflandırma amacıyla daha çok kümeleme ve çok boyutlu ölçekleme analizi kullanılmaktadır (Burmaoğlu & Oktay, 2009: 24). Çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden kümeleme (cluster) ve ayırma (diskriminant) analizleri, sınıflandırma çalışmalarında kullanılan uygulamalardır. Diskriminant analizinde, sınıflandırma, araştırılan yeni nesnelerin halihazırda var olan (tayin edilen) gruplara göre sınıflandırılması anlamına

gelirken kümeleme analizinde gruplar başlangıçta bilinmez ve yalnızca analizdeki sınıflandırma tarafından oluşturulur (Eckey vd., 2002, s. 290).

Bu çalışma mevcut literatürün üzerine farklı ülkeleri de dâhil ederek özellikle Türkiye'nin refah devleti modelini odağına aldığı için diskriminant analizinin uygulanması uygun görülmüştür. Ülkeleri refah rejimleri bağlamında ampirik olarak kategorize etmeye çalışan araştırmalarda genel olarak sınıflandırma analizleri yapılmıştır, öne çıkan ise kümeleme (cluster) analizi tekniğidir. Sınıflandırmada oluşacak grupların önceden bilinip bilinmemesine göre kullanılacak yöntem değişmektedir. Sınıfların önceden bilinmemesi durumuna göre sınıflandırmada çok boyutlu ölçekleme analizi ve kümeleme analizi kullanılırken sınıfların önceden bilinmesi durumunda ise diskriminant analizi ve lojistik regresyon analizi kullanılmaktadır (Burmaoğlu vd., 2009, s. 24). Kümeleme analizi de küme sayısının tayin edilip edilmemesine göre kendi içinde ayrılmaktadır. Bu çalışmanın literatürdeki örneklerden ve çalışmanın amacına uygunluğundan yola çıkarak iki yöntem de veriler üzerinde denenmiştir. Diskriminant analizindeki sınıflandırma bu çalışma için daha net ve belirgin bir sonuçlar çıkarmıştır. Aynı zamanda diskriminant analizinde kümeleme analizinden farklı olarak ülkeler için önsel gruplar atanmaktadır. Refah rejimlerine dair birçok çalışma yapılmış olması ve bu ülkelerin rejimlerinin literatürde yeri olması bakımından da diskriminant analizinde karar kılınmıştır.

Çok değişkenli metotlardan sırasıyla faktör analizi, diskriminant analizi ve çok boyutlu ölçekleme uygulanmıştır. İlk olarak verilerin arasındaki korelasyonun varlığını test etmek ve değişkenleri birbiriyle uyumlu faktörler altında birleştirmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. 27 değişken üç grupta toplanmıştır. Ardından çalışmanın odak amprliğini oluşturan diskriminant analizi ile ülkeler refah rejimlerine göre gruplandırılmıştır. Burada ülkelerin benzer ülkelerle sınıflandırılması ve Türkiye'nin hangi rejim sınıfında yer aldığını tespit etmek amaçlanmıştır. Son olarak da çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden çok boyutlu ölçekleme ile ülkelerin birbirlerine olan uzaklık ve yakınlıkları üzerinden bir tablo ortaya konmaya çalışılmıştır. Faktör analizi, diskriminant analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizi; SPSS Statistics 17.0 istatistik programı yardımıyla uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evreni refah devletleri bağlamında tüm ülkelerdir. Ancak refah ülkeleri dendiğinde genel manada kalkınmış ve belli bir sosyo-ekonomik standartları yakalamış gelişmiş ülkeler anlaşılmaktadır. Aynı zamanda verilerine kolay ulaşılabilmesi ve aynı kaynaklardan ortak verilerin sağlıklı bir şekilde temin edilebilmesi için uluslararası kurumlar

veya örgütler altında toplanmış ülkeler tercih edilmektedir. Hem bu şartları sağlıyor olması hem de refah devletleri literatüründe sıklıkla kullanılması bakımından bu çalışmanın örneklemini tüm OECD ülkelerini içermektedir. Ancak OECD ülkelerinin bir kısmında bu çalışmada kullanılan değişkenlerin verilerine ulaşılamamıştır. Aynı zamanda analize dahil edilen ülkelerin büyük bir kısmının refah rejimleri sınıflandırma alanındaki temel literatürde yoğunlukla çalışılmış olmasına özen gösterilmiştir. Bu çalışma kapsamında yeni eklenen ülkelerin literatürü genişletmeye hizmet edecek olması, yapılan çalışmalarda Güney Avrupa refah rejimi özellikleri taşıyor olmaları veya Türkiye ile kısmen de olsa coğrafi veya sosyo-ekonomik ortak yönler taşıyor olmaları göz önünde bulundurulmuştur. Sonuç itibarıyla OECD ülkelerinin içinden 24 ülke (Kanada, Avustralya, İrlanda, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, İsveç, Danimarka, Avusturya, Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Türkiye, Finlandiya, İsviçre, Macaristan, Çekya, İsrail), çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. 2000 yılından günümüze kadar belirlenen verileri temin edilebilen ve gerekli ölçütleri barındıran ülkeler 24 OECD ülkesi örneklemine dâhil edilmiştir.

3.3. Veri Kaynaklarının Belirlenmesi, Toplanması ve Veri Seti

Nicel araştırmacılar, en çok zaman ve emeği verileri seçme ve toplama aşamasında harcarlar. Veri seçimi veya örneklem oluşturma kolay bir iş gibi görünse de birçok gizli güçlüğü içinde barındırır. Örneklem ve veriler, araştırmacının çıkarımlar yapmasına izin verecek nitelikte olmalıdır ancak çoğu zaman popülasyonu neyin oluşturduğu net olmamaktadır veya zaman içindeki değişimi ölçmek isteyen çalışmalarda analiz edilecek yıllara karar vermek için iyi bir arka plan okuması gerekmektedir (Lowndes vd., 2017, s. 256).

Verilerin belirlenmesi ve derlenmesi aşaması çalışmanın amacı doğrultusunda en etkili sonuca ulaştıracak değişkenlerin elde edilmesi ve bunlar içinden yıllara göre en çok temsil edilenlerin seçilmesi, kaydedilmesi ve tasnif edilmesi süreçlerini içerir. Bu aşama istatistiksel analiz için mühim bir rol oynar. İlgili literatürde kullanılan veriler de dikkate alınarak ulaşılabilen en geniş veri kaynağına ulaşılması ve literatürü genişletecek sonuçlar elde edilmesi amaçlanmıştır. Değişkenlerin bu amaçlara, ölçülmek istenen özelliklere uygun ve uygulanabilir olması göz önünde bulundurulmuştur. Bu veriler çalışmamızın bir nevi ham maddesini oluşturmaktadır. Verilerin belirlenmesi, düzenlenmesi ve sınıflandırılması için beklendiğinden uzun bir zaman harcanmıştır, çalışmanın en zorlu aşamasını da teşkil etmiştir.

Veriler, literatürdeki çalışmalarda kullanılmış olması ve ülkelerin refah düzeylerini yansıtmaya potansiyeli bakımından stratejik olarak seçilmiştir. Belirlenen verilerin toplanması aşamasının kısa sürede ve sistematik yapılmasına gayret edilmiştir. Bu şekilde en güvenilir, tutarlı ve eş zamanlı verilere ulaşılması amaçlanmıştır. Toplama ve düzenleme aşaması bittikten sonra da yıllara göre eksik verilerin tamamlanması maksadıyla analize geçmeden son kez tekrar eksikler tamamlanmaya ve güncellenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın veri seti, 2000-2020 yıllarında seçilmiş OECD ülkelerinin refah seviyelerini temsil eden iş gücü, eğitim ve yaşam koşulları kategorilerinde seçilen değişkenlerin derlenmesi sonucu oluşturulmuştur. Mevcut çalışma, Dünya Bankası, OECD ve UNESCO'nun en güncel karşılaştırılabilir verilerinin sağlandığı 24 OECD ülkesine ve yıllık bazdaki 27 değişkene odaklanmıştır. Bu kaynaklar ülkelerin refah kapsamlarının karşılaştırılması için çok yönlü göstergeler sunmaktadır. Bu veriler iş gücü göstergeleri, eğitim göstergeleri ve temel yaşam koşulları göstergeleri olarak üç başlıkta toplanmıştır. Analizin yapıldığı 2021 yılına kadarki temin edilebilen veriler alınmıştır. Dolayısıyla 2020 yılına ait yayımlanan veri setleri de oldukça azdır.

2000-2020 yıllarına ait her ülke için yıllık olarak toplanan veriler çalışmada kullanılan analiz türüne göre farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Betimsel araştırmada içinden örneklem olarak üç yıl seçilmiştir. Ampirik analizde sadece birkaç göstergede verisi olduğu için 2020 yılı dâhil edilmemiş ve analiz 2000-2019 yılları arasındaki 20 yıl üzerinden hesaplanmıştır. Ampirik analizde ise yirmi yılın ortalaması alınarak tek bir yıla indirilmiştir. Ortalama hesaplanırken iki yöntem denenmiştir. Önce tüm yıllar toplanıp 20'ye bölünmüştür. Ardından tüm yıllar toplanıp verisi olan yıl sayısına bölünmüştür. Örneğin Türkiye'nin işsizlik verisinde 2015 yılı eksikse her yıla ait mevcut tüm işsizlik değerleri toplanıp 19'a bölünmüştür. Ampirik analize bu ortalama dahil edilmiştir. Bu yöntemle eksik verilerin ve ani dalgalanmaların ülkeler arası kıyaslama sonucunu değiştirmesini etkilemesi engellenmiştir.

Aşağıda tablo olarak şematize edilen veriler, uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan başlıca veri kaynakları olan Dünya Bankası (World Bank, 2022), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO, 2022), ve Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü'nün (OECD, 2022) web sitelerindeki veri tabanlarından derlenmiştir.

Tablo 4. Veri seti ve kaynakları

	Veri ismi	Açıklama	Kaynak
1	Mortality rate, infant	Bebek ölüm oranı	World Bank
2	Life expectancy at birth	Doğumdaki yaşam beklentisi	World Bank
3	Fertility rate/birth rate	Doğurganlık oranı	World Bank
4	Human Development Index (HDI)	İnsani kalkınma endeksi	Unesco
5	Vulnerable employment, total (% of total employment) (modeled ILO estimate)	Kayıt dışı istihdam	World Bank
6	Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	İşsizlik oranı	World Bank
7	Unemployment, female (% of female labor force) (modeled ILO estimate)	İşsizlik oranı, kadın	World Bank
8	Unemployment, male (% of male labor force) (modeled ILO estimate)	İşsizlik oranı, erkek	World Bank
9	Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24) (modeled ILO estimate)	Genç işsizlik	World Bank
10	Unemployment with advanced education (% of total labor force with advanced education)	Yükseköğretim işsizlik	World Bank
11	Growth Rate	Büyüme oranı	World Bank
12	GDP	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	World Bank
13	NEET	Ne Eğitim Ne İstihdam	OECD
14	Government expenditure on education, total (% of GDP) (WB)	Kamu eğitim harcamaları	World Bank
15	Government expenditure per student, tertiary (% of GDP per capita)	Kamu yükseköğretim harcamaları	World Bank
16	Government expenditure on tertiary education as % of GDP (%)	Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamaları	World Bank
17	Percentage of enrolment in tertiary education in private institutions	Özel ve vakıf yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranı	Unesco
18	Gross graduation ratio from first degree programmes (ISCED 6 and 7) in tertiary education, both sexes (%)	Yükseköğretimdeki mezun oranı	Unesco
19	Gross graduation ratio from first degree programmes (ISCED 6 and 7), in tertiary education, male	Yükseköğretimdeki mezun erkek oranı	Unesco
20	Gross graduation ratio from first degree programmes (ISCED 6 and 7), in tertiary education, female	Yükseköğretimdeki mezun kadın oranı	Unesco
21	GPI - Gender parity Index - Gross graduation ratio from first degree programmes (ISCED 6 and 7) in tertiary education	Yükseköğretim mezuniyet oranında cinsiyet eşitliği endeksi	Unesco
22	School enrollment, tertiary (% gross)	Yükseköğretimde okullaşma oranı	World Bank
23	School enrollment, tertiary, male (% gross)	Yükseköğretimde erkek okullaşma oranı	World Bank
24	School enrollment, tertiary, female (% gross)	Yükseköğretimde kadın okullaşma oranı	World Bank
25	GPI- School enrollment, tertiary	Yükseköğretim okullaşma oranında cinsiyet eşitliği endeksi	Unesco
26	Gini Index	Gini katsayısı	World Bank
27	Human capital index (HCI) (scale 0-1)	İnsan sermayesi endeksi	World Bank

3.4. Uygulanan Analizler

3.4.1. Betimsel Araştırma

Çalışmanın odağını oluşturan ileri istatistiksel yöntemlerden önce tamamlayıcı nitelikte betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. İkincil veriler kullanılarak hazırlanan betimsel istatistiklerde, çalışmada ele alınan tüm değişkenlerin her ülkede ve refah rejimi grubunda yıllar içindeki değişiminin neden-sonuç ilişkisi içinde gösterilmesi amaçlanmıştır. Betimsel istatistikler, derlenen verilerin şekil, tablo ve grafiklerle gösterilerek daha kolay ifade edilmesi, gruplandırılarak özetlenmesi, verilerin dağılımına ait özelliklerinin betimlenmesi ve değişme düzeylerinin hesaplanması metotlarını kapsamaktadır (Tavşancıl, 2022). Boylamsal ve kesitsel nitelikte olan bu araştırmada veriler görsel formlara dönüştürülerek yıllar içindeki değişimin ve ülkeler arasındaki ilişkinin daha net görünmesi sağlanmaktadır. Bu amaçla verilerin analizinde sütun (bar) grafiklerinden faydalanılmıştır. Bu grafiklerde, değişkenin düzeyi ve frekans yüzdeleri/değerleri gösterilmiştir. Aynı zamanda karşılaştırmalı betimsel araştırma ile ülkeler analiz edilmiştir.

Şekillerde örneklem olarak üç yıl seçilmiştir. Çalışmanın incelediği ilk dönem olarak başlangıç yılı 2000 yılı ve en güncel verilere ulaşılabilen 2019 veya 2020 yılları referans alınmıştır. Ara dönemi temsilen kırıma yılını olması sebebiyle 2008 küresel finansal krizin sonuçlarının en net olduğu 2009 yılı alınmıştır. Aynı zamanda 2009 yılı, Türkiye’de yükseköğretimdeki genişlemenin etkilerinin en fazla görünmeye başlaması sebebiyle hem ekonomik hem de eğitim göstergelerinde bariz bir kırılmanın gözlemlendiği dönemdir. Temsili olarak seçilen 2000, 2009, 2020 yıllarındaki veriler olmadığı durumda bu yıllara en yakın yılların verisi kullanılmıştır.

Betimsel araştırma sonucunda seçilen 24 OECD ülkesinin eğitim, iş gücü ve yaşam koşulları alanındaki 27 farklı değişkene göre yıllar içindeki seyri ortaya konmaktadır. Bu bağlamda 2008 küresel finansal krizin refah rejimlerine göre ülkeler üzerinde ve diğer refah göstergelerindeki etkisi de incelenmektedir. Betimsel araştırma uygulaması, derinlemesine uygulanan ampirik analiz türlerinin öncü bir incelemesi niteliğinde tamamlayıcı olmaktadır.

3.4.2. Faktör Analizi

Faktör analizi bir veri matrisinin temelini oluşturan yapıyı tanımayı amaç edinen ve temel işlevleri dışında birçok çok değişkenli istatistiksel yöntemin uygulanmasında önemli

roller üstlenebilen bir “çok değişkenli” bütünün genel adıdır. Faktör analizinin temel iki amacı, boyut indirgemek (ya da değişken sayısını azaltmak) ve değişkenler arası ilişkilerdeki yapıyı araştırmak yani aynı özelliklere sahip değişkenleri sınıflandırmaktır. Yorumlanması zor olan birbiri ile ilişkili çok sayıdaki değişkenden en az bilgi kaybı ve bağımsız, kavramsal açıdan anlamlı az sayıda yeni değişkenler (faktörler, boyutlar) bulmayı, ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Alpar, 2021, s. 257). Faktör analizi Spearman tarafından zekânın tek faktörlü olduğunu savunduğu “General Intelligence, Objectively Determined and Measured” (1904) isimli çalışmayla gündeme gelmiştir. Ardından 1927 yılında kendi çalışmasını geliştiren Spearman, faktör analizini uygulayarak zekânın tek faktörle açıklanamayacağını, zekâ gibi karmaşık yapılarda çok fazla faktörün etkisi olacağını ortaya atmıştır (Çolakoğlu & Büyükekşi, 2014, s. 58).

Faktörler, özellikler arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan varsayımsal niceliklerdir. Bir faktör hayali ve teorik bir değişkeni temsil eder, diğer bir ifadeyle karşılıklı olarak yüksek oranda ilişkili olan tüm değişkenlerin dayandığı bir yapıyı oluşturan sentetik yeni bir değişkendir (Bortz & Schuster, 2010, s. 386).

Teorik olarak uygun görülüp seçilen değişkenlerin istatistiksel olarak desteklenip desteklenmediğini kontrol etmek için faktör analizi yapılır (M. F. Aysan, 2013b, s. 152). İki değişkenin ortak bir şeyi ölçüp ölçmediği ve bunu ne ölçüde yaptığını belirlemek için korelasyon hesaplaması kullanılır. Testler arasındaki ilişkiyi açıklamak ve doğru yorumlayabilmek için birçok değişkene ihtiyaç duyulur. Değişken sayısı arttıkça dikkate alınması gereken korelasyon sayısı da hızla artmaktadır. Faktör analiziyle değişkenler bağıntılı oldukları ilişkilere göre birbirinden bağımsız, az sayıda gruplara ayrılırlar. Böyle bir şematik düzenleme ile hangi değişkenlerin benzer hangilerinin farklı bilgiler taşıdığına karar vermek kolaylaşmaktadır. Faktör analizi bir değişkenin diğer bir değişkene ne kadar iyi uyduğuna dair bilgi veren endeks numaraları sağlar ve değişkenler arasındaki ortak noktaları yorumlamayı sağlayan hipotezlerin temelini temsil eder (Bortz & Schuster, 2010, s. 386). Faktör analizindeki ilk soru mevcut değişkenlerden boyutsal bir yapının oluşturulup oluşturulamayacağı ve oluşturuluyorsa hangi veya kaç tane eğilimin anlamlı bir şekilde ayırt edilebileceğidir (Fromm, 2008, s. 315). Faktör analizinde, verileri indirgenmesiyle türetilen yeni faktörler regresyon, korelasyon, kümeleme ve diskriminant yöntemleri gibi analizlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Dolayısıyla faktör analizi çok sayıdaki değişkenden az sayıda faktörler oluşturmanın yanı sıra aynı zamanda ortak özellikteki verileri sınıflandırma, gruplandırma işlevini de sağlamaktadır.

Faktör analizi amaçları ve uygulanış biçimine göre açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi olarak iki teknik türe sahiptir. Çalışmaların çoğunluğunda ve bir açıklama yapılmadığı durumlarda açıklayıcı faktör analizi kullanılmaktadır. Açıklayıcı faktör analizinde, oluşacak yeni faktör sayısı ve değişkenler arasındaki ilişki bilinmemektedir. Doğrulayıcı faktör analizinde oluşacak yeni sentetik faktörlerin sayısı bilinmektedir ve değişkenlerin faktörler üzerindeki yükleri sabitlenir.

Faktör analizinde verilerin bu analize uygun olup olmadığını gösteren temel kriter örneklem büyüklüğünün değişken sayısından fazla olmasıdır. Faktör analizindeki gözlem sayısının büyüklüğüne dair çeşitli rakamlar ve kısıtlar belirtilmektedir. Ancak bu görüşleri eleştirenler gözlem sayısının büyüklüğünden ziyade değişkenlerin özelliklerinin ve araştırmanın tasarımının örneklem büyüklüğünden önemli olduğunu vurgulamışlardır (Albayrak, 2006; Y. Polat, 2012, s. 32). Faktör analizinde elde edilen R korelasyon matrisinin faktörleşebilmesi için korelasyon değerlerinin 0.30'dan küçük olmaması gerekmektedir. Diğer yandan 0.90'nın da üstünde olmaması beklenir. Yani değişkenler arasındaki çok yüksek düzeyde çoklu bağlantı olması istenmez (Alpar, 2021, s. 277).

Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett testleri verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını göstermektedir (Orçan, 2018, s. 418). Örneklem yeterliliğini ölçmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi kullanılmaktadır. KMO testinin değeri 0-1 aralığında değişmektedir. KMO değeri, herhangi bir değişkenin diğer değişkenler tarafından hatasız tahmin edilmesi durumunda 1 kabul edilmektedir. (Turanlı vd., 2012, s. 48). KMO değerinin büyüklüğüne dair (Kaiser, 1974, s. 35), 0.5'in altındaki değerleri kabul edilemez olarak, 0.5'li değerleri kötü, 0.6'lı değerleri vasat, 0.7'li değerleri orta, 0.8'li değerleri çok iyi, 0.9 ve üzeri değerleri mükemmel olarak nitelendirmiştir. 0.5'in üstündeki KMO değerleri kabul edilmekle birlikte iyi bir faktör modelinin 0.7'den büyük olması beklenmektedir.

Faktör analizi gibi bazı çok değişkenli analizlerin ön şartı, korelasyon matrisinin sıfırdan farklı olmasıdır. Bu amaçla kurulacak H_0 hipotezi, R matrisinin birim matrise eşit olduğu ($R=I$), H_1 hipotezi ise R matrisinin birim matrise eşit olmadığı ($R \neq I$) şeklindedir. İlişki matrislerinin hangi durumlarda birim matris olarak kabul edilebileceği Bartlett testi ile ölçülür (Alpar, 2021, s. 246). Bartlett küresellik testi sonucunda hipoteze yönelik p değeri anlamlı (>0.05) bulunmadıysa “R-matris birim matristir” denilmektedir. P değeri anlamlı (<0.05) bulunduysa “R-matris birim matris değildir” ifadesi kabul edilmektedir. R-matrisin birim matris olması değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0 olması anlamına gelmektedir

(Çolakoğlu & Büyükekşi, 2014, s. 60). Dolayısıyla Bartlett ölçüm sonucunun 0.05'ten küçük olması beklenmektedir.

Ortak varyans, değişkenler kümesindeki yapıyı tanımlamak için kullanılan yöntemdir. Faktör analizinde ortak varyans (commonality) dikkate alınmaktadır. Herhangi bir değişkenin diğer tüm değişkenlerle paylaştığı varyans oranını gösterir. Her bir değişkenin ortak varyansı 0.5'in üstündedir. Bu oran değişkenlerin paylaşılan varyanslarını gösterir (Alpar, 2021, s. 264). Değişkenin faktör yük değerlerinin karesi alınarak hesaplanır. Faktör analizi yönteminden sonra değişkenlerin kaç boyut altında toplanacağını belirlenmektedir. Bu bileşen veya faktör sayısının belirlenmesinde çeşitli yöntemler bulunsa da en yaygın kullanılan özdeğer (eigen value) katsayısı üzerinden değerlendirme yöntemidir.

Özdeğer katsayısı en çok faydalanılan değerlerden biri olup temel bileşenler ve ortak varyans analizlerinde kullanılmaktadır. Bu ölçüt hem varyans hesaplamada hem de faktör belirlemede dikkate alınmaktadır. Özdeğer, “bir faktörün açıklayıcılığının bir değişkenin açıklayıcılığı kadar olması varsayımına dayanır. Özdeğeri 1'den küçük olan faktörler önemsiz faktör, 12'den büyük olanlar ise önemli faktör olarak nitelendirilmektedir (Alpar, 2021, s. 281). Özdeğerin yüksek olması faktörün açıkladığı varyansın da yüksek olduğunu gösterir. Bu analizde de özdeğeri 1'in üstündeki değişkenler anlamlı kabul edilmiştir.

Faktörler tespit edildikten sonra; faktörleri daha iyi ve net bir şekilde yorumlayabilecek bir yapıya getirme amacıyla rotasyon (faktör döndürme) uygulanmaktadır (Ö. Ü. Y. Polat & Süzölmüş, 2021, s. 162). Değişkenlerin faktörler altında oluşturduğu yüklenmelerin daha anlaşılır hale getirilmesini sağlar (Çolakoğlu & Büyükekşi, 2014, s. 62). Faktör döndürmesinde dik (ortagonal) ve eğik (oblik) döndürme olmak üzere iki yöntem kullanılır. Dik döndürme yöntemlerinde sıklıkla kullanılan; quartimax, varimax, equamax iken, eğik döndürme yöntemlerinde; oblimin ve promax yaygın olarak kullanılmaktadır. Faktör matrisinde rotasyon yapmanın başlıca nedeni, daha basit ve anlamlı bir faktör matrisi elde etmek için önceki faktörlerin açıkladığı toplam varyansın faktörler arasında yeniden dağıtılmasıdır. Yani her faktörün, değişkenlerden sadece bazıları için sıfır olmayan yüklere sahip olması gerekir (Turanlı vd., 2012, s. 53). Dik döndürmede faktörlerin arasında ilişki yokken, eğik döndürmede faktörler arasında bağımlılık bulunmaktadır. Dik döndürme tekniklerinden “varimax” en yaygın kullanılan rotasyon yöntemi olarak kabul edilir. Bu çalışmada da rotasyon işleminde varimax seçeneği tercih edilmiştir. Varimax yönteminde faktör yükleri matrisinin sütunlarına öncelik verilerek döndürme yapılır.

Açıklanan toplam varyans tablosunda başlangıç özdeğerleri ve rotasyon sonrası faktör yükleri gösterilmektedir. En az sayıdaki faktör ile en yüksek varyansın açıklanması durumu faktör analizinin iyi bir derecede olduğunu gösterir. Toplam varyansın %50-75'ini açıklayan bir analiz geçerli olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada diskriminant analizinin potansiyel değişkenlerinin aralarında yüksek korelasyonlu olanlarının bir araya getirilmesi sağlamak ve istatistiksel olarak desteklenip desteklenmediğini kontrol etmek amacıyla ilk olarak faktör analizi uygulanmıştır. Çok sayıdaki ülkenin karşılaştırmalı olarak değerlendirebilmesine yönelik seçilen 27 değişkenin yeni ve anlamlı başlıklar altında toplanması sağlanmıştır. Yorumlanması zor olan çok sayıda değişkenin hangi temel boyut ile ifade edilip edilemeyeceği anlaşılmak istenmiştir. Verilerin boyutunu indirgemek ve ilgili olduğu başlıkları belirlemek amacıyla faktör analizinin birçok farklı varyasyonları denenmiş, belli değişkenler dışlanarak analiz tekrarlanmıştır. Öncelikle faktör analizinde tüm değişkenler birlikte analiz edilmiştir. Korelasyonu düşük olan veriler elenerek faktörleştirme tekrarlanmıştır. Tüm değişkenler birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan faktör analizi sonucunda 18 değişken kalmış ve beş boyut oluşmuştur. Bu analizlerde değişkenlerin büyük çoğunluğunun ilk üç boyutta yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Bu sonuca göre faktörleşen 18 değişkenle diskriminant analizi uygulandığında orijinal sınıflandırma yüzdesi %100 olarak çıkmıştır. Bu şekilde diskriminant analizine sokulan tüm değişkenler kendi içinde yüksek korelasyonlu olduğu için her denemede %100 çıkmaktaydı. Değişkenlerin yoğunlukla gruplandığı üç boyutun sınıfını ayrı oluşturup yeni faktör türetme yoluna gidildi. Değişkenler bu üç boyuta göre iş gücü, eğitim ve temel yaşam göstergeleri olarak adlandırıldı. Ayrı ayrı ele alınarak yapılan faktör analizine 27 değişkenin tamamı yeniden dâhil edildi. Bu seçimde iş gücü, eğitim ve yaşam göstergelerine işaret eden değişkenler başlangıçta denenilen bütüncül faktör analizlerinin gruplandırmaları baz alınarak tercih edilmiştir. Son uygulanan faktör analizinde değişkenler tek tek seçilmiş ve bu üç başlığa dâhil edilmiştir. Tüm değişkenlerin ortak değerlendirildiği faktör analizi denemeleri değişkenlerin kaç başlıkta toplanabileceğini göstermesi ve öncel sınıflandırmadaki başlıkların belirlenmesi açısından önemli olmuştur. Bu başlıkların adlandırılmasında faktör yükünün büyüklüğü ve değişkenlerin ortak özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Parçalı şekilde uygulanan faktör analizindeki faktörleştirme ile değişkenler kendi içinde yüksek korelasyonlu ama eğitim, iş gücü ve yaşam koşulları boyutları arasında ilişkisiz hale dönüştürülmüş oldu. Dolayısıyla diskriminant analizinde ilişkisiz faktör skorları üzerinden sınıflamaya gidilmiş

oldu. Ayrı ele alınan değişken kümelerinde ülkelerin gerçek sınıflandırma sonuçları elde edilmiş oldu.

Özetlemek gerekirse çalışmanın bu kısmında, tüm değişkenlerin ortak değerlendirildiği faktör analizi sonucuna göre bir diskriminant analizi yapılmamıştır ancak bu denemeler değişkenler arasındaki temel gruplandırmaları görmemizi sağlamış ve buna göre değişkenlerin konu başlıkları belli olmuştur. Ayrıca tüm değişkenler birlikte ele alındığında yüksek korelasyon olduğu görülmüş ve diskriminant analizinde çıkan %100'lük sınıflandırma puanı yeni yöntem uygulamaya sevk etmiştir. Çalışmanın esas faktör analizi üç başlıkta ayrı ayrı seçilen değişkenler üzerinden parçalı olarak uygulanan faktör yöntemi olmuştur. Tüm değişkenler içinden iş gücü, eğitim ve yaşam koşulları göstergeleri başlığı altında seçilen değişkenler üç ayrı faktör analiziyle değerlendirilmiştir. Her alanın kendi içindeki değişkenlerinin istatistiksel olarak faktörleşebilir olduğu analizlerin sonucundaki tablolarda görülmektedir. 27 değişkenin üç başlıkta toplanmış hali şu şekildedir;

Grup 1, iş gücü ve temel ekonomik göstergeler başlığında incelenmiştir. Bu boyut işsizlik ve istihdam durumlarına göre refah devletlerinin cömertliğini ve yaşam standardının kalitesini göstermektedir. Bu boyutta işsizlik oranı, kadın ve erkek işsizlik oranları, kayıt dışı istihdam, genç işsizlik, yükseköğretim mezunu işsizlik, büyüme oranı, GSYİH ve NEET (15-29 yaşları) oranları bağımsız değişken olarak yer almaktadır. İş gücü endeksi olarak tanımlanacaktır.

Grup 2, eğitim göstergeleri üzerinden refah devletlerinin insan niteliğini ve bilgiye ulaşma kapasitelerini ortaya koymaktadır, Özellikle de yükseköğretim girdilerini ve çıktılarını, yükseköğretimin finansmanını, bu finansmanda devletin katkısını ortaya koyan göstergeleri kapsamaktadır. Ele alınan değişkenler; kamu ve özel/ ve kâr amacı taşımayan kurumlarda yükseköğretimdeki kadın/erkek/toplam okullaşma oranı, yükseköğretimde kadın/erkek/toplam mezun oranı, okullaşma ve mezuniyet oranındaki cinsiyet eşitliği endeksi, GSYİH içindeki eğitime ve yükseköğretime yapılan kamu harcamaları ile yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarını oluşturmaktadır. Eğitim endeksi olarak adlandırılmıştır.

Grup 3, temel yaşam koşulları göstergeleri, refah devletlerindeki hayat standardını ve sağlıklı, uzun bir yaşamı ifade etmektedir. Bu boyut içinde bebek ölüm oranı, doğumdaki yaşam beklentisi, doğurganlık oranı, insani kalkınma endeksi (HDI), Gini katsayısı ve insan sermayesi endeksi (HCI) yer almaktadır. Yaşam koşulları endeksi olarak tanımlanmıştır.

3.4.3. Diskriminant Analizi

Çok değişkenli analiz türlerinden biri olan diskriminant analizi, nesnelerin ait oldukları grupları belirlemeyi sağlayan bir sınıflandırma tekniğidir. Bu yöntemde grup farklılıklarını ayırt etmek için kullanılan, iki veya daha fazla örnekleme en az hata ile sınıflandırmak için sınıflandırma fonksiyonlarının elde edilmesini sağlayan sonra da hangi gruba ait olduğu öğrenilmek istenen bir grup üyelikleri bilinmeyen birimleri bağımsız değişkenlerine göre bir gruba atayan çok değişkenli analiz yöntemlerinden biridir.

Diskriminant analizi, nominal ölçekli bağımlı değişkenin ve aralık veya oran ölçekli bağımsız değişkenlerin olduğu çalışmalarla yaygın olarak kullanılır. Nominal ölçekli değişkenler incelenen birimin iki veya daha fazla alt gruba olan aidiyet ilişkisini temsil eder. Bu değişkenlere grup değişkeni de denir. Metrik bağımsız değişkenler ise bu farklı alt grupları tanımlamaya hizmet eder. Grupların her birinin tipik özelliklere sahip olup olmadığının belirlenmesi gerektiği için metrik değişkenlere karakteristik değişkenler de denilmektedir. Sınıflandırmada amaç, birkaç metrik ölçekli değişken kullanarak nominal ölçekli değişkenlerin en iyi şekilde açıklanmasını sağlamaktır (Eckey vd., 2002, s. 289). Diskriminant analizinin temeli, incelenen yapıların grubunun belirlenmesini sağlayacak bir fonksiyonun olmasına dayanır. Bu fonksiyonun bulunmasında belirlenecek grupların ortalamaları arasındaki farkın yüksek olması amaçlanmaktadır. Gruplara ait varyans-kovaryans matrislerinin eşit olursa lineer diskriminant analizi ile ayırma fonksiyonları oluşturulmaktadır. Eğer gruplara ait varyans-kovaryans matrisleri farklı ise karesel diskriminant analizi ile ayırma fonksiyonları oluşturulmaktadır (Servi & Erişoğlu, 2020, s. 177)

Çok boyutlu diskriminant analizi, bir olayı/birimi, önceden belirlenmiş birkaç gruptan birine atamaktadır (Herrmann, 1973, s. 368). Diskriminant analizi, "grup ilişkisi bilinmeyen, özelliklerine göre yeni bir öge hangi gruba sınıflandırılmalıdır?" sorusunu sorar. Grup farklılıklarını analiz ederek bilimsele alana hizmet eder, aynı zamanda diğer bir uygulama alanı olan yeni bir elemanın grup üyeliğini ve belirlenmesiyle oldukça da pratiktir (Backhaus vd., 2000, s. 146). Diskriminant (ayırma) analizi, her birinde p tane değişken bulunan k tane gruptan elde edilecek doğrusal kombinasyonlar yardımıyla, p tane değişkeni olan yeni bir gözlemi (ülkeyi) bu gruplardan herhangi birine atamak istediğimizde kullanılan bir yöntemdir (Alpar, 2021, s. 707). Grup üyeliği olmayan yeni ögenin hangi grupta yer aldığı sorusuna cevap aranır. Burada öncelikle iki soru ortaya çıkar;

- Gruplar değişkenler açısından birbirinden önemli derecede farklılık gösteriyor mu?

- Gruplar arasında ayırım yapmak için hangi değişkenler uygundur?

Bu yöntemin iki amacı vardır;

Ayrıştırma: Önceden tanımlanmış sınıfları mümkün olduğunca ayıracak bir sınıflandırıcı (sınıflandırma kuralı) oluşturmak için belirlenen (labeled) gözlemlerdeki öğrenme setindeki bilgileri kullanır.

Sınıflandırma: Yeni bir belirlenmemiş (unlabeled) bir gözlem üzerinde bir dizi ölçüm verildiğinde o gözlemin sınıfını tahmin etmek için sınıflandırıcı kullanılır. (Izenman, 2008, s. 237).

Diskriminant analizinin bir diğer işlevi ise, gruplardan herhangi birisine ait olan fakat hangi gruptan geldiği bilinmeyen bir birimin ait olduğu grubu en az hata ile saptamaktır (Burmaoğlu vd., 2009, s. 25). Diskriminant analizi üzerindeki ilk çalışmalar 1936 yılında Fisher tarafından yapılmıştır. her, iki grubu birbirinden ayırabilmek amacıyla bağımsız değişkenlerin lineer bir bileşimi olan diskriminant fonksiyonlarını oluşturmuştur (Sevindik & Şiray, 2018, s. 118). J. Bryan (1951) bunu çok boyutlu diskriminant analizi olarak genişletmiştir. Bu formda bir tahmin modeli olarak ilk kez G. Miller (1960) tarafından kullanılmıştır (Herrmann, 1973, s. 369).

Diskriminant analizi iki aşamalı olarak incelenebilir:

- 1- Ayırma fonksiyonlarının önemlilik testi
- 2- Sınıflama (yeni gözlemler için grup üyeliklerinin kestirilmesi).

Diskriminant analizinin uygulayabilmek için gerekli kısıtlar:

- 1- Bağımsız değişkenlerin çok değişkenli normal dağılım göstermesi
- 2- Bağımsız değişkenlerin varyans-kovaryanslar matrislerinin homojen olması,
- 3- Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmaması
- 4- Bağımsız değişkenler arası ilişkilerin doğrusal olması
- 5- Grupların aşırı ve gereksiz değişkenlerin içermemesi
- 6- Değişkenlerin ortalamaları ile varyansları arasında bir ilişki bulunmaması (Alpar, 2021, s. 713; Sevindik & Şiray, 2018, s. 119).

Diskriminant fonksiyonları birbirine yakın olan grupları ortak özelliklerine göre belirlemeyi sağlayacak matematiksel denklemlerdir. Her diskriminant fonksiyonu için bir kanonik korelasyonu hesaplanmaktadır. Kanonik korelasyon, diskriminant skorları ile gruplar arasındaki ilişkinin boyutunu göstermektedir ve korelasyon matrisinin özdeğer ve öz

vektörleri üzerinden hesaplanır. Özdeğer, bağımsız değişkenler ve gruplar arasındaki varyansı temsil eden kanonik korelasyonun karesini gösterir. Yüzde varyans, toplam değişkenlerin ne kadarlık oranının kanonik değişkenlerce açıklandığına işaret eder. Kanonik korelasyon, diskriminant puanları ile gruplar arasındaki ilişkiyi ölçmekte ve 1'e yakın değerler diskriminant puanları ile gruplar arasında güçlü bir korelasyona işaret etmektedir (Öz vd., 2011, s. 57).

Wilk's lamda tablosundaki istatistiklerde tek yönlü varyansları çözümlemeye yarayan değerler içermektedir. Wilk's lamda değeri grup içi kareler toplamının, genel kareler toplamına bölünmesiyle elde edilir. Wilk's lamda istatistiğinin anlamlılığı, F ya da Ki-kare dağılımı yardımıyla test edilir ve sonuçta p tane bağımsız değişkenin k tane grubu birbirinden ayırıp ayıramayacağı belirlenir (Elhan vd., 2021, s. 715). Wilk's lamda değeri ne kadar büyük olursa, özellikle grup farklılıklarıyla ilgili olan ayırıcı değişkenlerde o kadar az bilgi bulunmaktadır. Wilk's lamda istatistiğine eşlik eden Ki-kare testi kalan bilgilerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını gösterir. Fonksiyonların önemini belirlemek için Wilk's lambda ve ki-kare kullanımı çok sayıda istatistikçi tarafından savunulmaktadır. Genellikle tüm istatistiksel testlerde olduğu gibi örneklem büyüklüğü yeterliyse önemi az olan farklılıklarla bile istatistiksel anlamlılık elde edilmektedir. (Brown & Tinsley, 1983, s. 301).

Dikriminant analizi sayısal olarak aşağıdaki gibi formüle edilmektedir.

$$X = \lambda_1 x_1 + \lambda_2 x_2 + \lambda_3 x_3 + \lambda_4 x_4 \quad 4.1$$

$a' = (a_1, a_2, \dots, a_p)$, olmak üzere modelin doğrusal bileşiminin tanımı aşağıdaki gibidir:

$$l_i = a_1 y_1 + a_2 y_2 + \dots + a_p y_p = a' y \quad 4.2$$

p değişken sayısı olmak üzere y_1 'den y_p 'ye söz konusu değerleri ağırlıklandırmak için kullanılmaktadır. Diskriminant analizinin esası bağımlı değişken grupları arasında standartlaştırılmış farkı maksimum yapacak a vektörünü bulmaktır. s_l , doğrusal kombinasyonların havuzlanmış standart hatası olmak üzere d'yi maksimum yapan bir vektör istenmektedir.

$$d = \frac{(\bar{l}_1 - \bar{l}_2)}{s_l} \quad 4.3$$

$(\bar{l}_1 - \bar{l}_2)$ negatif değer alabileceğinden dolayı karesi alınmaktadır.

$$d^2 = \frac{(\bar{l}_1 - \bar{l}_2)^2}{s^2_1} \quad 4.4$$

Fakat uzaklığın karesini maksimum yapan vektör hangisidir? Ortalama vektörler arasındaki uzaklığın karesi a 'nın bir fonksiyonu olup denklem 4.5'te verilmektedir.

$$d^2 = \frac{(\bar{l}_1 - \bar{l}_2)^2}{s^2_1} = \frac{[a'(\bar{y}_1 - \bar{y}_2)]^2}{a'S_p a} \quad 4.5$$

a' tahmin edilen katsayıların ters matrisidir. $\bar{y}_1 - \bar{y}_2$, vektörlerin ortalamalarının farkıdır ve $a'S_p a$, l 'nin varyansdır.

$$a = S_p^{-1}(\bar{y}_1 - \bar{y}_2) \quad 4.6$$

olduğunda veya a eşitliğin bir çarpanı olduğunda maksimum nokta gösterilebilmektedir. a , üstteki denklemde yerine yazıldığında

$$d^2 = \frac{(\bar{l}_1 - \bar{l}_2)^2}{s^2_1} = (\bar{y}_1 - \bar{y}_2)' S_p^{-1} (\bar{y}_1 - \bar{y}_2) = \frac{(\bar{y}_1 - \bar{y}_2)^2}{S_p} \quad 4.7$$

eşitliği elde edilmektedir. Yapısal olarak vektörlerin ortalama farklarının karesi alınmakta ve havuzlanmış kovaryans matrisine bölünmektedir.

MANOVA (Varyansın çok değişkenli analizi) iki başlıca matris özelliği barındırmaktadır. Hipotez matrisi; H ve hata matrisi; E . İki gruplu durumdan çok gruplu duruma geçerken $(\bar{y}_1 - \bar{y}_2)'(\bar{y}_1 - \bar{y}_2)$ 'nin yerine H ve S_p 'nin yerine E kullanılmaktadır. Bu, λ 'yı üretmektedir. λ 'nın formülü,

$$\lambda = \frac{a'Ha}{a'Ea} \quad 4.8$$

şeklindedir. a 'nın 0'ın dışında hangi değerleri alması durumunda λ maksimum olmaktadır?

$$a'Ha = \lambda a'Ea \quad 4.9$$

$$a' (Ha - \lambda Ea) = 0 \quad 4.10$$

$$(Ha - \lambda Ea) = 0 \quad 4.11$$

$$(E^{-1}H - \lambda I)a = 0 \quad 4.12$$

4.12 numaralı denklemin sonuçları özdeğerleri ve benzer şekilde $E^{-1}H$ 'nin özvektörleridir. 0 dışındaki özdeğerlerin sayısı H 'nin rankı ve k tahmin edicilerinin sayısından küçük olanı veya p evren sayısından bir eksiktir.

Maksimum değeri üreten katsayı vektörü olarak a_1 ile λ_1 'in en yüksek özdeğeri $\lambda = \frac{a'Ha}{a'Ea}$ in maksimum değeri olmaktadır. λ_1 'den λ_s özdeğerleri ile ilgili olarak $E^{-1}H$ 'nin $a_1, a_2, \dots, a_s$ özvektörlerini elde etmede $\bar{y}_1, \bar{y}_2, \dots, \bar{y}_p$ arasındaki farkların boyutları veya yönlerini ortaya çıkaran $l_1 = a'_1y, l_2 = a'_2y, \dots, l_s = a'_sy$ gibi s tane diskriminant fonksiyonu üretilmektedir. Rencher ve Christensen'in (2012) belirttiği gibi bu tür diskriminant fonksiyonları korelasyonsuzdur fakat ortogonal değildir çünkü $E^{-1}H$ simetrik bir matris değildir (Denis, 2021, ss. 394-406).

Diskriminant analizinde kullanılacak bağımlı ve bağımsız değişkenler aşağıdaki gibidir.

Bağımlı Değişken: 2000-2020 arası dönemde dört refah rejimine ait seçilen OECD ülkeleri. Bağımlı değişkenler dört farklı refah devleti rejimine göre seçilen 24 ülkeden oluşmaktadır. Her bir ülke bir gruba yerleşecek yapıda seçilmiştir. Muhafazakâr refah rejiminden altı ülke, İskandinav refah modelinden beş ülke, liberal refah rejiminden yedi ülke ve Güney Avrupa refah rejiminden altı ülke diskriminant analizinin bağımlı değişkenini oluşturmaktadır.

Bağımsız Değişken: Diskriminant analizinde kullanılan bağımsız değişkenler faktör analizinin sonucunda ortaya çıkan boyutlardan oluşmaktadır. Bu boyutlar içindeki değişkenler dört refah grubu arasındaki farklılığı en belirgin şekilde ortaya koyabilecek ve grup üyeliklerini kestirmeyi sağlayacak refah göstergeleri olarak seçilmiştir. Faktör analizi sonucuna göre indirgenen değişkenler eğitim, iş gücü ve yaşam koşulları başlıklarında toplanan 27 değişkenden oluşmaktadır. Diskriminant analizine dâhil edilen bağımsız değişkenler işgücü1, işgücü2, işgücü3, eğitim1, eğitim2, eğitim3, eğitim4, eğitim5 ve yaşam koşulları1, yaşam koşulları2 boyutlarında toplanmıştır.

Özetle bu çalışmanın bağımlı değişkeni dört refah devlet rejimi grubu, bağımsız değişkeni ise refah devletlerine ilişkin iş gücü, eğitim ve yaşam koşulları alanındaki özelliklerdir.

Tablo 5. Faktör analizi sonucunda gruplanan bağımsız değişken listesi

İşgücü1	Kadın işsizlik oranı
	İşsizlik oranı
	Erkek işsizlik oranı
	Yükseköğretim mezunu işsizlik
	Genç işsizlik oranı
	NEET (15-29)
	Kayıt dışı İstihdam
	NEET (15-29)
	Kayıt dışı İstihdam
İşgücü2	Büyüme oranı
İşgücü3	GSYİH
Eğitim1	Yükseköğretimde brüt okullaşma oranı
	Yükseköğretimde brüt erkek okullaşma oranı
	Yükseköğretimde brüt kadın okullaşma oranı
Eğitim2	Yükseköğretimdeki mezun oranı
	Yükseköğretimdeki mezun erkek oranı
	Yükseköğretimdeki mezun kadın oranı
Eğitim3	Yükseköğretimdeki okullaşma oranında cinsiyet eşitliği endeksi
	Yükseköğretim mezuniyetinde cinsiyet eşitliği endeksi
	Eğitime yapılan kamu harcamaları (%GSYİH)
Eğitim4	Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamaları (%GSYİH)
Eğitim5	Yükseköğretime yapılan kamu harcamaları (%GSYİH)
	Özel ve vakıf yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranı
Yaşam Koşulları1	İnsani kalkınma endeksi (HDI)
	İnsan sermayesi endeksi (HCI)
	Doğustaki yaşam beklentisi
	Bebek ölüm oranı
Yaşam Koşulları2	Doğurganlık oranı
	Gini katsayısı

Bağımsız değişkenler tablo 5’te faktör analizi sonrası oluşan boyutları üzerinden gösterilmiştir. Faktör sonucunda test edilen bağımsız değişkenler diskriminant analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizinde girdi olarak kullanılmıştır.

Refah rejimi tipolojileri, ülkeler arasındaki kurumsal farklılıkları incelemek için tanımlayıcı ve kavramsal bir değere sahiptir (M. F. Aysan, 2013a, s. 145). Gruplandırılan ülkeler basit birkaç gözlem sonucu oluşturulmuş değildir. Literatüre hakimiyet, kapsamlı veri toplama ve iyi bir metodoloji yürütmeyi gerektirmektedir. Bununla birlikte bir ülke için sınırları çok net bir çizgi çekmek mümkün değildir. Ele alınan göstergelere ve boyutlara göre ülkeler farklı gruplara geçişkenlik veya benzerlik gösterebilmektedir. Bu bakımdan bazı ülkeler belli rejim tiplerini doğrudan temsil ediyorken bazı ülkeler farklı gruplarda yer almaktadır. Diskriminant analizinde ülkelere ilk atanan asıl gruptaki rejimler literatürün geneli göz önünde bulundurularak yazılmıştır. Esping-Andersen'in çalışmalarında da özellikle Hollanda, Belçika ve İrlanda incelediği değişkene göre farklı ülke gruplarıyla yer almışlardır. Hatta dekomodifikasyon deresi üzerinden oluşturduğu tabloda Finlandiya muhafazakâr ülkelerle aynı grupta verilmiştir. Dolayısıyla bir ülkeyi refah sosyal değişkenlerden üzerinden sadece nicel bir şekilde değerlendirmek ve sınıflandırmak zor olmaktadır. Bu sebeple olabildiğince geniş bir yelpazede veriler oluşturulmuştur. Bu çalışmada da verilen grup sayısı ve rejim modelleri tartışmaya açık olsa da diskriminant analizi atanan grupların doğruluğunu test etmekte hatta çapraz doğrulama ile bir nevi sağlamasını da yapmaktadır.

3.4.4. Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi

Çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden biri olan çok boyutlu ölçekleme adından da anlaşılacağı üzere, uzaklık değerlerini kullanarak, incelenen öğelerin arasındaki mesafeyi orijinaline en yakın şekilde daha küçük bir boyutta ortaya koymakta yani çok boyutlu mesafeleri az boyuta indirgemekte, ölçeklemektedir. Boyut indirgeme tekniğinin grafikselleştirilmiş halidir. Bu bakımdan analiz sonucunda oluşan grafikler harita olarak adlandırılmaktadır. Benzerlik ve farklılık kavramını ampirik olarak ölçmeye yardımcı olan istatistiksel bir araç olarak birçok alanda kullanılmaktadır.

Çok Boyutlu Ölçekleme (multidimensional scaling) yöntemi; n nesne/birim arasındaki p değişkene bağlı olarak belirlenen uzaklıklara dayalı olarak nesnelerin k ($k < p$) boyutlu bir evrende grafiğini/haritasını oluşturarak sağlayarak nesneler arasındaki ilişkileri belirlemeye, nesneler arasındaki ilişkilerin bilinmeyip aralarındaki uzaklıkların hesaplanabiliyor olduğu durumlarda uzaklıklardan faydalananarak nesneler arasındaki ilişkiyi göstermeye ve p boyutlu bir evrende tanımlanan nesneleri orijinal konumların oldukça yakın bir şekilde daha az boyutlu kavramsal bir evrene dönüştürerek nesneler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya yardımcı olan grafik temelli bir analizdir. Grafik tabanlı olan bu yöntemde verilerin dağılımı

ile ilgili bir varsayım bulunmamakta ve uzaklık matrisinin grafik koordinatlarına dönüştürülmesi ile haritalı görseller elde edilmektedir (Gözükara Bağ & Alpar, 2021, s. 391). Çok boyutlu ölçekleme bir nevi bilginin görselleştirilmiş halidir (Ayvaz Kızılgöl & Kuvat, 2020, s. 119). Aralarındaki farklılıkların tespit edilmeye çalışıldığı bu nesneler/ülkeler uzayda bir noktaya dönüştürülmekte ve bu noktalar arasındaki uzaklığa göre benzerlik (similarity) veya benzersizlikleri (dissimilarity) değerlendirilmektedir.

Çok boyutlu ölçekleme oldukça kullanışlı bir yöntemdir çünkü bir resmi yorumlamak rakamlardan oluşan bir tabloyu yorumlamaktan daha kolaydır. Bu yöntemde analizi yapılan ürünlerin birbirinden ne kadar farklı olduğunun veya şehirlerin/ülkelerin arasındaki mesafelerin derecesi önemli olmaktadır. Bu farklılığı oluşturan verilerin oluşturduğu matris, bu mesafeleri bir, iki veya üç boyutlu temsili grafiğe dönüştürerek bir çıktı oluşturur. Çok boyutlu ölçeklemede üçten fazla boyut oluşturmak mümkün olsa da buna çok nadir rastlanır. Çok boyutlu ölçekleme grafiklerinin bir avantajı da iki nokta arasındaki mesafelerin öngörülmesi olarak yorumlanabiliyor olmasıdır. Çok boyutlu bir ölçekleme grafiğindeki iki nokta birbirinden uzaksa, orijinal farklılık matrisinde bu ülkeler veya analizi yapılan nesneler birbirinden oldukça farklıdır; grafikte iki nokta birbirine yakınsa, orijinal matriste de oldukça benzer özelliklere sahiptirler. (George & Mallery, 2019, s. 247).

Faktör analizine alternatif olarak geliştirilen çok boyutlu ölçeklemede, birimler arasındaki benzerlik ya da farklılıklardan yararlanılarak daha az boyutta nesnelerin grafiksel olarak açıklanması amaçlanmakta, faktör analizinde ise değişkenler ve aralarındaki korelasyonlardan yararlanılmaktadır (Özdamar, 2004). Veri görselleştirme tekniği olan çok boyutlu ölçekleme, nesneler arasındaki ilişkileri belirlemede faktör analizinde olduğu gibi boyut indirgemeyi kullanmakta, aynı zamanda kümeleme analizine benzer şekilde de nokta kümelerini tanımlamaya çalışmaktadır (Denis, 2021, s. 490). Çok boyutlu ölçekleme, faktör analizi gibi veri noktalarının çizildiği birçok boyut oluşturur ancak faktör analizinden farklı olarak çok boyutlu ölçeklemede boyutların ve faktörlerin anlamı analizin merkezinde değildir. Çok boyutlu ölçekleme de bir veri matrisini daha basit bir veri matrisine indirger ancak faktör analizi tipik olarak korelasyonel verileri kullanırken, çok boyutlu ölçekleme farklılık derecelendirmelerini kullanır. Aynı zamanda çok boyutlu ölçekleme, faktör analizi gibi farklılık (dissimilarity) matrisi olarak kovaryans ve korelasyon matrislerini analiz etmekle sınırlı olmadığı için daha esnektir, daha geniş bir matris dizisini işleyebilir. Faktör analizi ilk korelasyon ve kovaryans matrislerinin hesaplanmasını gerektirirken ve bunları açıklarken, çok boyutlu ölçekleme nesneler arasındaki mesafeleri açıklamaya çalışır ve her türlü uzaklığa

uygulanabilir. Faktör analizinin uygulanabilmesi için çok değişkenli normallik sağlanması ve ilişkilerin doğrusal olması gibi koşullar vardır, çok boyutlu ölçeklemede değişkenlere dair bir varsayım bulunmamaktadır. Faktör analizi için şartların sağlanamadığı durumlarda çok boyutlu ölçekleme bir alternatif olabilmektedir. Çok boyutlu ölçekleme ile kümeleme analizi arasında da bazı benzerlikler ve yakınlıklar bulunmaktadır. Çok boyutlu yönteminde ve faktör analizinde nesneler arasındaki ilişki veya benzerlikler daha çok iki boyutlu bir yapıda gösterilirken kümeleme analizinde şekilsel olarak bu ilişkiler ağaç diyagramları ile gösterilmektedir. Her iki analizde de değişkenler veya vakalar arasındaki mesafeler incelenebilmektedir. Ancak kümeleme analizinde, vakalar kümeler halinde gruplandırılmaktadır. Çok boyutlu ölçekleme de gruplar oluşturmak yerine, durumlar arasındaki mesafelerin hem görsel hem de niceliksel sonuçlarının gösterildiği grafikler oluşturulmaktadır. Kümeleme analizinin aksine çok boyutlu ölçekleme genelde ülkeler ve şehirlerarası mesafeler gibi yersel uzaklıklardan faydalanmaktadır (Denis, 2021, s. 490; George & Mallery, 2019, s. 247; Gözükara Bağ & Alpar, 2021, s. 392).

Çalışmanın bu kısmında ülkeleri çok boyutlu ölçekleme ile değerlendirmek ve aralarındaki ilişkileri Öklid uzaklığı üzerinden görselleştirmek için SPSS dosyasından analiz etmek istenilen değişkenler faktör analizi sonucuna göre seçilmiştir. Öklid mesafesi, uzaklıkları tanımlamak için kullanılan en yaygın yaklaşımdır ve genellikle kovaryans matrisini içeren herhangi bir istatistiksel mesafeye tercih edilmektedir (Denis, 2021, s. 493). 2000-2020 yılları arası verilerin ortalaması alınarak ülkeler arası mesafe bu ortalama üzerinden çok boyutlu ölçekleme analizine alınmıştır. Önce tüm değişkenlerin seçildiği bir analiz uygulanmıştır. Burada işgücü1, işgücü2, işgücü3, eğitim1, eğitim2, eğitim3, eğitim4, eğitim5 ve yaşam koşulları1 ile yaşam koşulları2 boyutları bağımsız değişken olarak alınmıştır. Bu verilerden bir farklılık matrisi hesaplanması için değişkenler arası mesafe tüm durumlar kullanılarak seçilmiştir. Değişkenlerin modellenmesi için 2 boyutlu grafik oluşturulması tercih edilmiştir.

Çok boyutlu ölçekleme grafiğindeki öğelerin her biri için grafikteki koordinatlar oluşturulmaktadır. İki boyutlu bir grafik için bunlar, grafikteki x ve y koordinatlarıdır. Asıl ilgilenilecek ve yorumlanacak husus da noktalar arası mesafelerdir (George & Mallery, 2019, s. 256). Bu mesafelerin daha net anlaşılması için bu çalışmanın temelini oluşturan dört refah devleti rejimi ülkeleri, diskriminant analizinde çıkan sonuca göre ait olduğu ülkelerle aynı renkte gösterilmiştir. Ülke isimleri Dünya Bankası veri tabanında kullanılan uluslararası ülke kısaltmaları yardımıyla gösterilmiştir.

4. ÇALIŞMANIN DEĞİŞKENLERİ VE BETİMSSEL ARAŞTIRMA

Bu bölümde, çalışmanın tüm verilerinin her biri ayrı bir başlıkta ele alınmaktadır. Ülkelerin refah düzeyini temsil etmek üzere titizlikle seçilen veriler eğitim, iktisadi durum ve temel yaşam koşulları olmak üzere sosyal politikanın üç alanına odaklanmıştır. Bu değişkenler hem refah devleti sınıflandırma literatüründe kullanılmış hem de eğitim, iş gücü ve yaşam koşulları alanındaki başlıca göstergeleri oluşturuyor olmasına göre tercih edilmiştir. Ülkelerin refah düzeylerini mukayeseli test etmek ve Türkiye'nin refah devleti rejimini belirlemek için geniş bir çerçevede seçilen ve üç başlıkta toplanan tüm veriler bu araştırma kapsamındaki önemini de kapsayacak şekilde açıklanmaktadır. Aynı zamanda bu veriler 2000-2020 yılları arasındaki seyri bakımından her ülke için grafiklerle ayrı ayrı görselleştirilmektedir. Tüm ülkelerin tek bir tabloda ele alındığı grafikler anlaşılması güç bir resim ortaya çıkardığı için her ülke için tek tek incelenmesi tercih edilmiştir. Ancak hem yıl hem ülke hem de veriler çok boyutlu olduğu için karmaşayı önlemek ve anlaşılır bir tablo sunabilmek için yıllar arasından örneklem seçilmiştir. Çalışmanın ampirik analizi için 2000-2020 yılları arasında yıllık olarak derlenen verilerden her dönemi temsilen üç yıl seçilmiş ve sadece bu üç yılın rakamlarına grafikte yer verilmiştir. Bu grafiklerde 20 yılın tüm verilerinin içinden ilk dönem, kırılma dönemi ve en güncel dönem gösterilmektedir. Genel olarak 2000-2009-2019 yıllarına yer vermeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamındaki zaman diliminin başlangıcı olması sebebiyle verilere erişilebildiği ölçüde 2000 yılı seçilmiştir. 2000 yılına ait veri bulunmadığında bir sonraki yıl alınmıştır. Ortadaki kırılma dönemini temsilen ise grafiklerde genel olarak 2008 veya 2009 yılı kullanılmıştır. 2008 yılı tüm ülkelerin etkisi altında kaldığı Küresel Finansal Krizin en çok hissedildiği dönemdir. Ekonomideki her değişim mevcut çalışmanın iş gücü ve ekonomik göstergeler başlığındaki tüm değişkenleri direk etkilediği gibi hayatın her alanında ciddi bir etkiye sebep olmaktadır. 2008 yılı aynı zamanda çalışmanın odak ülkesi olan Türkiye'nin yükseköğretimdeki genişlemesinin en bariz görüldüğü yıl olmuştur. 2006-2007 yıllarında üniversite sayısı hızla artmıştır. Ancak yükseköğretimdeki okullaşma oranı 2008 yılı ve sonrasında bariz şekilde yükselmiştir. 2008 yılına kadar yıllık ortalama %2 olan yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı 2008 yılından sonra ortalama %6 civarında bir artış göstermiştir. 2000/2001 öğretim yılında %22.3 olan yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı 2006/2007 öğretim yılında %36.6, 2007/2008 öğretim yılında %38.2 olmuştur. Aynı oran 2008/2009 eğitim yılında ise %44.3'e yükselmiştir (TÜİK, 2021). 2018/2019 yılında ise yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı %109.46'ya ve 2020/2021 yılında da %117.77'ye

ulaşmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021, s. 1). Erişilebilen en güncel veriler de grafiklerdeki son yılı oluşturmaktadır. 2020 yılına ait çok az değişkenin verisi temin edilebilmektedir. Bu nedenle ülkelere ait en güncel hangi yıl ise o yılın verisi çekilmiştir. Grafiklerde genel olarak en güncel haliyle 2018 ve 2019 yıllarına ait veriler kullanılmıştır.

Verilerin görselleştirildiği grafiklerde ülkeler dört grup üzerinden incelenmiştir. Ülkeler bazında Esping-Andersen'in 18 ülke üzerinden ortaya koyduğu üç farklı model 24 ülke ve dört model olarak genişletilmiştir. Ancak bu bölümde ülke grafikleri sosyal demokrat, muhafazakâr ve liberal olarak üç refah kümesinde değerlendirilmiştir. Andersen'in çalışmasında yer almayan ülkeler ise tamamı bir grupta olacak şekilde gösterilmiştir. Esping-Andersen, esas olarak Batı Avrupa ülkeleri ve Anglo-Sakson dünyasına odaklanan karşılaştırmalı analizi sonucu ortaya koyduğu üç farklı refah yörüngesini "ideal-tipik" olarak görmektedir. Ortaya koyduğu bu normlardan daha büyük veya küçük varyasyonlar ortaya çıkacağı ancak büyük resmi çok fazla değiştirmeyeceği (Aspalter vd., 2009, s. 171) görüşü grafikler üzerinden de test edilmeye çalışılmaktadır.

Bu bölümde ülkelerin her değişkene göre yıllar içindeki değişimi incelenirken hem kolay anlaşılması hem de bir sistematik içinde ele alınması için gruplandırma gereği duyulmuştur. Bu amaçla Esping-Andersen'in (1990, s. 74) kümeleme puanlarına göre sınıflandırması baz alınmaktadır. Ülke grafikleri bu tasnife göre gruplandırılıp yorumlanmaktadır. Esping-Andersen'in ülke dekomodifikasyon dereceleri üzerinden yaptığı sınıflandırma ile kümeleme analizi sonucunda değişen birkaç ülke bulunmaktadır. Örneğin, İrlanda dekomodifikasyon derecesinde liberal ülkelerle birlikte yer alırken kümeleme skorunda muhafazakâr ülke grubunun orta dereceli ülkelerinden biri olarak görünmektedir. Finlandiya ve İsviçre, dekomodifikasyon derecesine göre muhafazakâr ülke grubunda gösterilmiştir. Ancak kümeleme tablosunda Finlandiya, sosyal demokrat; İsviçre ise liberal rejim ülkeleriyle görünmektedir. Bu değişiklik gösteren ülkeler genel olarak da kümeleme sonucuna göre bulunduğu grubun en düşük puanlarına sahiptirler.

Esping-Andersen sınıflandırmasındaki kümeleme endeks puanının yüksekliğine göre, sosyal demokrat refah rejimi ülkeleri Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya, Hollanda, muhafazakâr refah modeli ülkeleri Fransa, Almanya, Avusturya, Belçika, İrlanda ve İtalya, liberal refah modelindeki ülkeler ise Kanada, İsviçre, Yeni Zelanda, Avustralya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bu çalışmada OECD ülkelerinden mümkün olan tüm ülkelerin dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Ancak verilerin odaklanılan yıllar içinde çalışma

kapsamındaki tüm verilerine ulaşılabilen ülkeler seçilmek durumunda kalmıştır. Bu sınırlandırmanın sonucunda mevcut araştırma kapsamına alınan 24 ülkeden yedisi Esping-Andersen tasnifinde yer almayan ülkelerdir. Bu çalışmaya özgü olan bu ülkeler de Yunanistan, İspanya, Portekiz, Macaristan, Çekya, İsrail ve Türkiye’dir. Bu ülkeler “yeni eklenen ülkeler” ismiyle her bir veri başlığının son grafik kümesini oluşturmaktadır. Bu bölümdeki grafiklerde genel olarak Türkiye’nin 2000 yılından sonraki sürecindeki değişime odaklanılacaktır. Çalışmanın analiz kısmında ortaya çıkan sonuç, refah göstergelerinin ülkeler bazında incelendiği grafiklere yansıtılmamaktadır.

4.1. 2000-2020 Yılları Arası Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait Eğitim Göstergeleri

Günümüz bilgi toplumunda bireyin yaşam kalitesi, toplumların sosyal ve kültürel dönüşümü, devletlerin ekonomik kalkınması eğitim ile doğrudan ilişkili bir durumdadır. İnsanlık tarihi boyunca, bir şekilde var olan eğitim-öğretim sistemi dönemler içinde yöntem, kapsam ve kurumsallık bakımından değişim göstermiştir. Tarım toplumunda en önemli unsur insan gücü iken sanayi toplumunda ilk sıraya makine yerleşmiştir. Bilgi veya teknoloji toplumu gibi tanımlamaların muhatabı olan günümüz dünyasında insan kalitesi daha geniş ifadeyle beşerî sermayenin niteliği, kalkınmanın temel dinamiği konumundadır. Temel üretim faktörünün bilgi kabul edildiği, bilginin işlenmesi, depolanması, iletişim ve teknolojik bilgi kaynaklarının kullanıldığı bu toplumsal yapıda en önemli görevi yükseköğretim kurumları üstlenmektedir.

Eğitim sistemi içinde yükseköğretim, kalkınmanın kaynağıdır, aynı zamanda ekonomik ve sosyal refah büyük oranda bu kaynak üzerine inşa edilmektedir. Eğitim, ekonomik verimliliği ve sosyal dengeyi sağlamanın kilit unsuru durumundadır. Emeğin değerini ve verimliliğini artırmaya yardımcı olduğu için yoksulluktan kurtulmanın da başlıca yoludur. Aynı zamanda iş gücündeki genel üretkenliğin ve düşünsel esnekliğin artmasını sağlar. Bu nedenle, bir ülkenin yükseköğretim sistemi, günümüzde değişen teknolojiler ve üretim metotlarıyla karakterize edilen dünya piyasasında o ülkenin rekabet edebiliyor olduğunun göstergesi olmaktadır (Ghosh & Kundu, 2019).

Bir ülke ekonomisinin veya bir kurumun başarısı sahip olunan insan gücü kaynağının nitelikleri ile sınırlı ve orantılıdır (Yaylalı & Lebe, 2011, s. 25). Daha geniş bir tabirle beşerî sermaye olarak kavramsallaşan bu birikim, toplumların ve devletlerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarında her geçen gün artan bir güce sahiptir. Üretim faktörlerinden biri olan iş gücünün niteliğini artırmak, bilgi-beceri ve deneyimini geliştirmek sosyo-ekonomik büyüme ve eğitim ilişkisinin temel dinamiğidir. Ülkeler arası rekabetin, gelişen teknolojik imkânların

en verimli şekilde kullanılması ve geliştirilmesi de beşerî sermayenin gücüyle bağlantılıdır. Beşerî sermayenin ana kaynağını oluşturan eğitim 21. yüzyıl bilgi ve teknoloji toplumunun itici gücünü ve uygulanacak her yeniliğin yapı taşını oluşturmaktadır. Modern ekonomik büyüme, teknolojinin dönüşümü ve adaptasyonu, emek ve sermayenin kalitesinin artmasına bağlıdır.

Beşerî sermayeyi artırmak, Türkiye'nin ekonomik refahının artmasının ve daha müreffeh bir ülke olmasının yegâne koşuludur (M. F. Aysan, 2020, s. 112). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için uluslararası rekabette nispeten daha mühim olan eğitim seviyesi ve kalitesi; bireyin, toplumun ve devletin gelişiminde gerek doğrudan gerek dolaylı olarak ama her aşamada güçlü bir etkiye sahiptir. Eğitim, kişinin karakterini inşa etmesinde, bilgi, beceri, deneyim kazanmasında ve entelektüel gelişiminde aktif bir süreç olmakla beraber mevcut ekonomik sistem içerisinde refahını maksimize etmesini sağlayacak hayati bir güçtür. Üniversiteler toplumsal gelişim ve dönüşüme katkısı bakımından da sosyal değişimlerde merkezi bir roldedir.

Eğitim sürecinin en üst basamağını oluşturan yükseköğretim günümüzde belki de tarihte hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Medeniyetler tarihine önemli katkılarda bulunan üniversiteler, günümüzde küresel dünyanın bilgi toplumu paradigması içerisinde çok daha etkin bir konumdadırlar. Yükseköğretim mesleki formasyon kazandırmakla birlikte evrensel insanlık tecrübesinden beslenen ve bu birikimin zenginleşmesine katkı sağlayan bireyler yetiştirmek için de merkezi bir role sahiptir (Çetinsaya, 2014, s. 13).

Hayatın her alanını kuşatan aynı zamanda da uzun bir dönemini kapsayan eğitim sürecinin bir maliyeti olmakta ve ciddi bir yatırım gerektirmektedir. Bu maliyette devletin sorumluluğunda olan ve devlet tarafından karşılanan kısmı kamu harcamalarını oluşturur. Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı devletin okul öncesinden yükseköğretime kadar olan bölümünde, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) da yükseköğretimin her kademesindeki eğitimden sorumlu kamu kuruluşlarıdır. Kamu eğitim harcamalarının yapıldığı bu kurumlar hizmet sunucusu olarak eğitim faaliyetlerinin yürütülmesini sağlamaktadır.

Yükseköğretim finans kaynağının büyük bir çoğunluğunu Türkiye'den farklı olarak özel kaynaklarla sağlayan ABD, Japonya ve Birleşik Krallık'ta öğrencilere kredi sağlama, öğrenciyi borçlandırma politikası çeşitlilik göstermekte ve öğrencilere farklı seçenekler sunmaktadır (Yakut Özek & Akbaşlı, 2021, s. 1071). OECD'nin en güncel verisi olan 2018 yılının yükseköğretim göstergelerine göre yükseköğretim maliyetini kamu kaynaklarıyla karşılayan ülkelerde en yüksek orana sahip olan ülkelerin sosyal demokrat ve sonra da muhafazakâr refah rejim ülkeleri olduğu göze çarpmaktadır. Yükseköğretim maliyetini özel kaynaklardan sağlayan ülkelerde de başlı liberal model ülkeleri çekmektedir. Birleşik Krallık,

yükseköğretimde özel kaynakların kullanımında %71.3 oranla ilk sıradadır. Aynı oran Finlandiya’da %3.8’dir. Türkiye’de ise yükseköğretimde özel kaynak oranı %27.2’dir. Türkiye’de yükseköğretim finansmanında %72’lik oran kamu kaynaklarına aittir. Birleşik Krallık’ta bu oran %24.6, Amerika Birleşik Devletlerinde ise %35.6’dır (OECD, 2022c). Farklı finans modellerine sahip ülkelerin artan yükseköğretim harcamaları bakımından oranı da refah devletlerinde kamu-özel kaynak kullanımını yansıtmaktadır.

1999 yılında Avrupa’da ortak bir yükseköğretim alanı oluşturmak fikriyle başlayan Bologna süreci başta Avrupa olmak üzere sonradan dâhil olan ülkelerle de birçok ülkenin yükseköğretim sistemindeki dönüşümün, refah devletleri nezdinde getirdiği değişime ve rejimlerin uygulamalarına bir örnek olması bakımından önemlidir. Yükseköğretim sistemlerinin aynı programlar ve yıllar bazında yapılması Avrupa yükseköğretim sistemini tek tipleşmeye, standartlaşmaya ve kendine has özelliklerini yitirmeye başlamasına sebep olmuştur. Aynı zamanda bu süreç yükseköğretimi piyasalaştırmıştır. Bu dönemin etkisiyle Kıta Avrupası ülkelerinin yükseköğretim sistemi kısmen Anglo-Sakson model özellikleri taşımaya başlamıştır (Çelik, 2012, ss. 103-104). Örneğin, Almanya ve Avusturya başta olmak üzere birçok Kıta Avrupa ülkesinde uygulanan lisans ve yüksek lisansın birlikte olduğu Diplom sistemi, birçok fakültede üç yıllık lisans, iki yıllık yüksek lisans şeklinde ayrılmaya başlamıştır. Ancak Almanya ve Avusturya gibi muhafazakâr rejimin temsilcisi konumundaki ülkeler Bologna sürecinin getirdiği yükseköğretimin iki/üç döngülü yapısına tam olarak geçiş sağlamamışlardır. Bu ülkelerde Diplom sistemi günümüzde de bazı bölümlerde uygulanmaya devam edilmektedir. Üç yıllık lisans programlarına geçiş Bologna süreciyle başlamış olsa da olabildiğince temkinli ve sınırlı yürütülmektedir. Diplom sistemiyle eğitimini sürdüren bazı lisans/yüksek lisans programı özellikle de daha köklü denecek üniversitelerde devam etmektedir. Çelik’e (2012) göre, 2001’de dâhil olduğu Bologna süreciyle birlikte Türkiye üniversitelerinin en önemli yapısal sorunu sayılabilecek olan topluma hesap verebilirliğin eksikliğini derinleştirmiştir. Üniversiteler topluma hesap vermeleri gerekirken YÖK, Bologna, kalite güvence ajansları bir takım bürokratik yapılara hesap vermektedirler (Çelik, 2012, s. 104).

Refah devleti süreçleriyle toplumun her kesiminin yükseköğretime erişim taleplerinin giderek artması, küresel ekonominin bilgi ve iletişim temelli yeni bir örgütlenme mantığı içerisinde faaliyet göstermesi, yükseköğretimin son elli yılda dünya üzerinde devasa bir kapasite artışına gitmesine yol açmıştır. Buna ilaveten küresel ekonomik rekabet, yükseköğretime ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine atfedilen önemi artırmıştır (Çetinsaya, 2014, s. 13). Küresel çaptaki bu genişleme Türkiye’de de etkisini göstermiştir.

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının sayı ve kapasitesinin artmasındaki en belirgin süreç son 15 yıla aittir.

Türkiye’de son yıllardaki yükseköğretim çalışmalarında devlet üniversiteleri, yoğunlukla kuruluş tarihine göre genel olarak üç dalga halinde ele alınmaktadır. 1992 yılından önce kurulmuş olan devlet üniversiteleri birinci dalga (28 üniversite), 1992-1994 döneminde kurulmuş olan üniversiteler ikinci dalga (25 üniversite), 2006 ve sonrasında kurulmuş olanlar ise üçüncü dalga (59 üniversite) olarak tanımlanmıştır (Gür vd., 2018). 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de devlet ve vakıf üniversiteleri olmak üzere toplam 208 üniversite bulunmaktadır (YÖK, 2022). Türkiye’de 2006 sonrası gerek devlet ve vakıf üniversitelerindeki bu artış gerekse gelir oranı en yüksek eğitim kademesinin yükseköğretim oluşu talebin de ciddi oranda artmasını sağlamıştır. 2007/2008 eğitim döneminde yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı %38.2 iken 2020/2021 eğitim döneminde %117.77 olmuştur (TÜİK, 2021). Yükseköğretimdeki bu yaygınlaşma politikası sosyal politikalar açısından birçok yönüyle anlamlıdır. Artan üniversite sayısı ve kontenjanlar, erişimi artırmakla birlikte aynı zamanda yükseköğretime katılımı kolaylaştırmıştır. Bu durumda eğitimdeki eşitsizliklerin azaltılmasına ve fırsat eşitliğinin sağlanmasına büyük katkı sağlanmaktadır. Özellikle dünyada ve Türkiye’de yükseköğretimin evrenselleşmesi, ilk dönemlerdeki seçkinliğin yükseköğretim anlayışını değiştirmiştir. Yükseköğretimde de bu genişlemeyi birçok ülke Türkiye’den daha önce gerçekleştirmişlerdir. Yu ve Delaney (2016), 1999-2005 yıllarında gelişmiş ülkeler nezdinde analiz etmişler ve bu ülkelerin %86.6’sının bu dönemde genişleme yaşadığını, %17.9’unun da brüt okullaşma oranının %100’ün üzerine çıktığını ortaya koymuşlardır.

Brennan (2004), küresel bazda yükseköğretimde yaşanan bu değişimleri üç dönemde ele almıştır. İkinci dünya savaşına kadar olan sürede üniversitelerin seçkinlere hitap ettiği “seçkinler dönemi”, ikinci dünya savaşı ile 1980 yılları arasında ise geniş bir teknik ve ekonomik seçkin rollere hazırlık yeri olarak “kitleli dönem” olarak ifade etmiş, en son ise 1980 ve sonrasında tüm nüfusun teknolojik değişime adaptasyonu olarak “evrensel dönem” olarak tanımlamıştır (aktaran: Yakut Özek & Akbaşlı, 2021, s. 1053).

Yükseköğretimin yaşam koşulları üzerindeki önemini göstermek açısından eğitim seviyelerine göre yoksulluk ve gelir oranlarını incelemek faydalı olacaktır. Eğitim seviyelerine göre yoksulluk oranları arasında yükseköğretim mezunları, 2021 yılında %2.5 ile en düşük yoksulluk oranına sahip olmuştur. Onun bir alt eğitim kademesini teşkil eden lise ve dengi okul mezunlarındaki yoksulluk oranı %7.5 ile üç kat daha fazladır. Eğitim durumuna göre iş gelirleri baz alındığında da 2021 yılında yıllık ortalama esas iş geliri 68 229 TL ile en yüksek yükseköğretim mezunlarıdır. Lise ve dengi okul mezunları ise 47 326 TL yıllık

ortalama iş gelirin e sahip olmuştur (TÜİK, 2022b). Eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk oranı azalmakta ve iş geliri de bariz oranlarda artmaktadır. Eğitim kademeleri içinde ekonomik göstergeler üzerinden bireyin refahının en yüksek oranda fark oluşturduğu düzey yükseköğretim mezuniyetidir.

Yükseköğretimin bireyler ve toplumlar için sosyal ve ekonomik alanlarda oluşturduğu faydalar ve öngörüler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yükseköğretime yapılan yatırımlara gerekçe sağlamaktadır. Özellikle sivil toplum kuruluşlarına verdiği destek ve bu destekle başka siyasi ve sosyal değişimlere katkıda bulunma potansiyeli bazı gelişmekte olan ülkelerde önemli olan bir diğer role sahiptir. Dolayısıyla yükseköğretimin hem gelişmiş kapitalizm biçimlerini hem de yeni demokratik vatandaşlık biçimlerini desteklemede merkezi bir konumda olduğu görünmektedir (Brennan, 2002, s. 73).

William ve Beer'in yükseköğretim sistemleri üzerinden refah devletlerini karşılaştırmalı analiz ettikleri çalışmalarında sosyal demokrat ülkelerin yükseköğrenimi konusunda prototip sosyal demokrat rejimin ilkelerini taşıdığı sonucuna varmışlardır. Liberal ve muhafazakâr ülkelerdeki yükseköğretim sistemlerinin de rejiminin bazı özelliklerini paylaştıklarını göstermişlerdir (Willemse & Beer, 2012).

Mevcut çalışmada refah devletlerinin rejim tiplerine göre gruplandırılması amacıyla eğitim göstergeleri de kullanılmıştır. Eğitim alanındaki göstergelerde genel olarak yükseköğretime odaklanılmıştır. GSYİH içindeki toplam eğitim harcamaları tüm eğitim kademelerine aittir bunun dışındaki eğitim verileri yükseköğretim düzeyini yansıtmaktadır. Bu verilerde Avrupa Birliği'nin oluşturduğu Uluslararası Eğitim Sınıflama Standardı (ISCED- International Standard Classification of Education) baz alınmıştır. ISCED, ülkelerin eğitim istatistiklerinin uluslararası düzeyde karşılaştırılabilirliğine imkân tanıyan bir araçtır (Çalışkan vd., 2021, s. 4).

- *ISCED 0: Erken çocukluk dönemi eğitimi
- * ISCED 1: Temel eğitim
- * ISCED 2: Alt düzey ortaöğretim eğitimi
- * ISCED 3: Üst düzey ortaöğretim eğitimi
- * ISCED 4: Ortaöğretim sonrası yükseköğretim derecesinde olmayan eğitim
- * ISCED 5: Kısa dönem yükseköğretim eğitimi
- * ISCED 6: Lisans veya eşdeğeri seviye
- * ISCED 7: Yüksek lisans veya eşdeğeri
- * ISCED 8: Doktora veya eşdeğeri.

(Eurostat, 2021, s. 49).

Bu eğitim seviyeleri uluslararası alanda eğitim programları içinde temel düzeyden uzmanlık düzeyine kadar olan tüm seviyeleri yansıtmaktadır. Bu veriler içinden mevcut analiz için eğitim değişkenlerinde yükseköğretim verileri baz alınmıştır. Avrupa Birliği'nin tanımına göre (Eurostat, 2021, s. 49), üniversite eğitimi (tertiary education), ISCED 5-ISCED 8 arası dönemleri ifade etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan yükseköğretim göstergeleri, kısa dönem yükseköğretimi ifade eden ön lisans eğitimlerinden doktora düzeyi dâhil tüm yükseköğretim seviyelerini kapsamaktadır.

GSYİH içindeki kamu eğitim harcamaları okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm eğitim süreçlerindeki milli gelir payını ifade etmektedir. Bunun haricindeki diğer değişkenler yükseköğretim özelinde ele alınmıştır. 2007 yılında Türkiye'de yüksek öğretimde büyük oranda bir genişlemenin olması Türkiye için refah değişimini, eğitimde eşitliği, eğitime erişim imkânlarını gösterecek mühim bir dönüm noktasıdır. Bu kabulden yola çıkarak ve çalışmanın kapsamını daha spesifik bir düzlemde toplamak amacıyla yükseköğretim göstergeleri tercih edilmiştir. Çalışmanın ilgi alanına giren ve tüm ülkeler nezdinde temin edilebilirliği en yüksek olanlar seçilmiştir.

4.1.1. Kamu Eğitim Harcamaları

Eğitime yönelik kamu harcamaları, eğitim kurumlarına doğrudan yapılan masrafların yanı sıra hane halklarına ve eğitim kurumlarını yönetenlere verilen eğitimle ilgili kamu sübvansiyonlarını içerir. GSYİH'nın yüzdesi üzerinden gösterilir. Eğitim hizmetlerini desteklemek amacıyla okullara, üniversitelere, diğer kamu ve özel kuruluşlara yapılan harcamaları kapsar (OECD, 2022b). Bu gösterge diğer yatırımlar içinde devletlerin eğitime verdiği katkıyı ve önceliği göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda refah hizmetlerini sunmada kamu-özel sektör arasındaki ağırlığa göre refah rejimlerini anlama noktasında belirleyici olmaktadır. Kamu eğitim harcamaları piyasa gücünün yüksek olduğu liberal refah modeline sahip ülkelerde oldukça düşüktür. Eğitimin büyük oranda ücretli olduğu bu ülkelerde de eğitim daha çok özel kaynaklarca finanse edilmektedir.

Refah devletleri, genel anlamda kazanç olanaklarının dağılımını ve böylece gelir dağılımı etkilemektedir. Beşerî sermaye teorisine göre maaş, beşerî sermayeye olan yatırımların örneğin eğitim getirisi olarak görülebilmektedir. Eğer beşerî sermaye dağılımı eşit değilse maaşların da eşit olmayacağı beklenir. Refah devleti, beşerî sermayenin eşit dağılımını destekleyerek olanaklar dâhilinde örneğin, herkes için mevcut yüksek kalitede kamu destekli okullar, eşitliği artırmaktadır. Bu hipotezi test etmek okul dönemi ile iş gücü

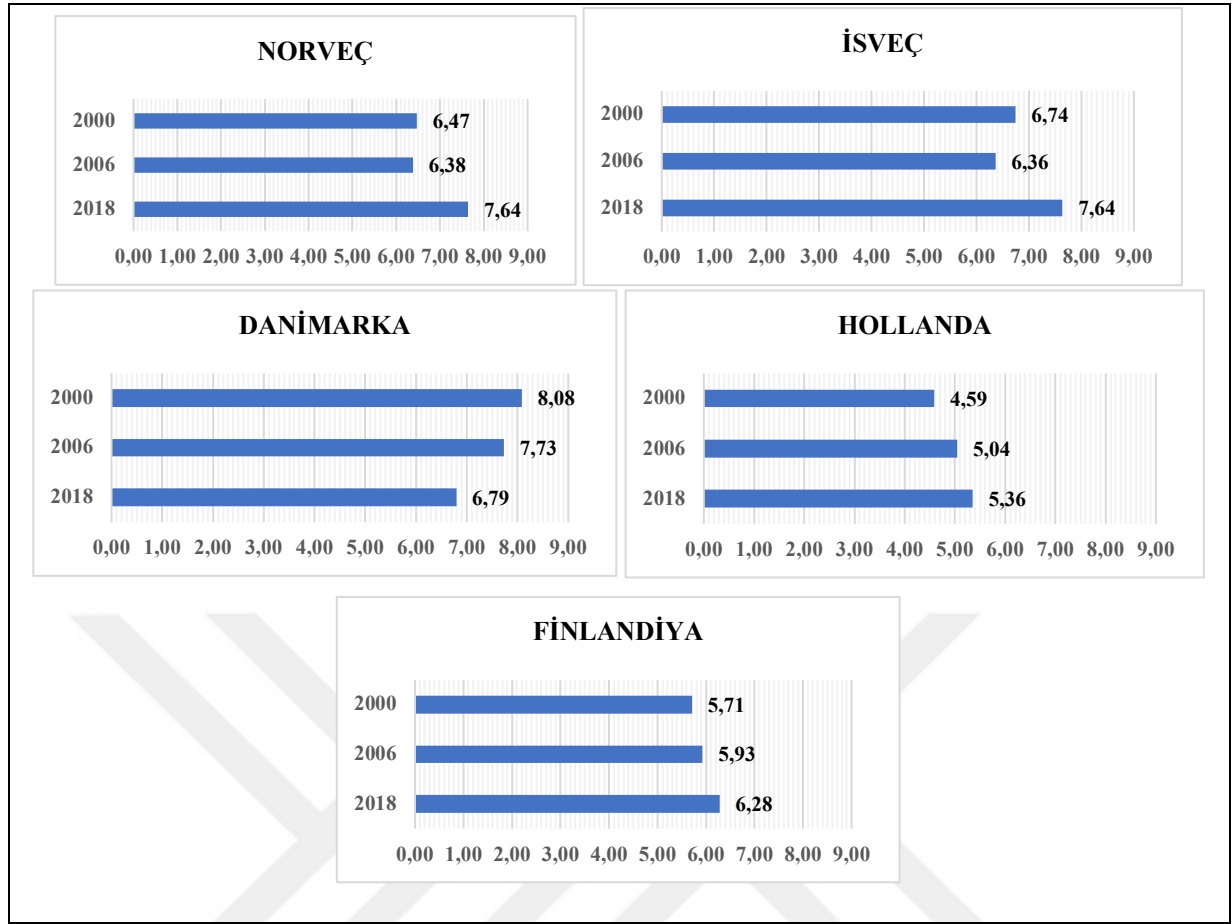
gelirinin paraya dönüşmesi arasında uzun bir ara olacağından ötürü oldukça zordur. Buna rağmen, bu hipotez için ampirik destek güncel anlamda kurulmuştur. 1960 ile 1969 yılları arasında eğitim üzerindeki kamu harcamaları verilerini kullanarak Sylwester (2002), kamu eğitimine gayri safi yurt içi hasıladan ayrılan pay arttıkça sonraki yıllarda daha az gelir eşitsizliği yaşandığını analiz etmiştir. Bu araştırma, ülkeler arasındaki ignore edilmiş farklılıkların eşitsizlik düzeyini etkilediğini varsayarak karşı olgusal düşünceyi ele almaktadır. Eğer eşitsizlik dereceleri ülkeler arasında önemli derecede değişirse sonuç eğitime daha fazla harcama yapan ülkelerin yapmadıkları zamandakinden daha az eşitsizliği deneyimleyeceklerini işaret etmektedir. Eğitim üzerine yapılan kamu harcamaları yükseköğretimi içerdiği gibi ilk ve orta öğretimi de içermektedir (Bergh, 2005, ss. 353-354).

1960-1983 yılları arası dünya çapında kamu eğitim sistemlerinin genişlemesi, her ülkedeki çocuğun ortalama eğitim seviyesinin artmasını sağlamıştır. Düşük ve yüksek gelirli ülkeler arasındaki eğitim imkânları farkı görece ve mutlak olarak daralmıştır. Eğitime yapılan kamu harcamalarındaki artışın çoğu, yetişkin başına reel gelir artışındaki artışa bağlanmaktadır. Okul çağındaki nüfusun hızlı artışı ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde öğrenci başına düşen mevcut kaynakları aşındırmıştır. Bazı bölgeler, gelirlere, öğretmen maliyetlerine ve nüfus dağılımına bağlı olarak, eğitime yönelik kamu harcamalarını beklenenden daha hızlı veya yavaş artırmıştır. Doğu Asya ve Afrika, bu bağlamda, daha başarılı olurken Güney ve Batı Asya ve Latin Amerika, eğitime bu çerçevede beklenenden daha az yatırım yapıyor (Schultz, 1988, s. 546).

Schultz'un (1988) tarihli çalışmasında da o yıla kadar yüksek ve düşük gelirli ülkeler arasında eğitimin ekonomik değerini yansıtan eğitim yılı farkının hızla kapandığını göstermiştir (Knowles vd., 2002, s. 119).

Bu gösterge altında öncelikle kamunun toplam eğitim harcamalarının refah devletlerindeki oranı ve yıllara göre değişimi Dünya Bankası verilerinin ışığında ele alınmaktadır.

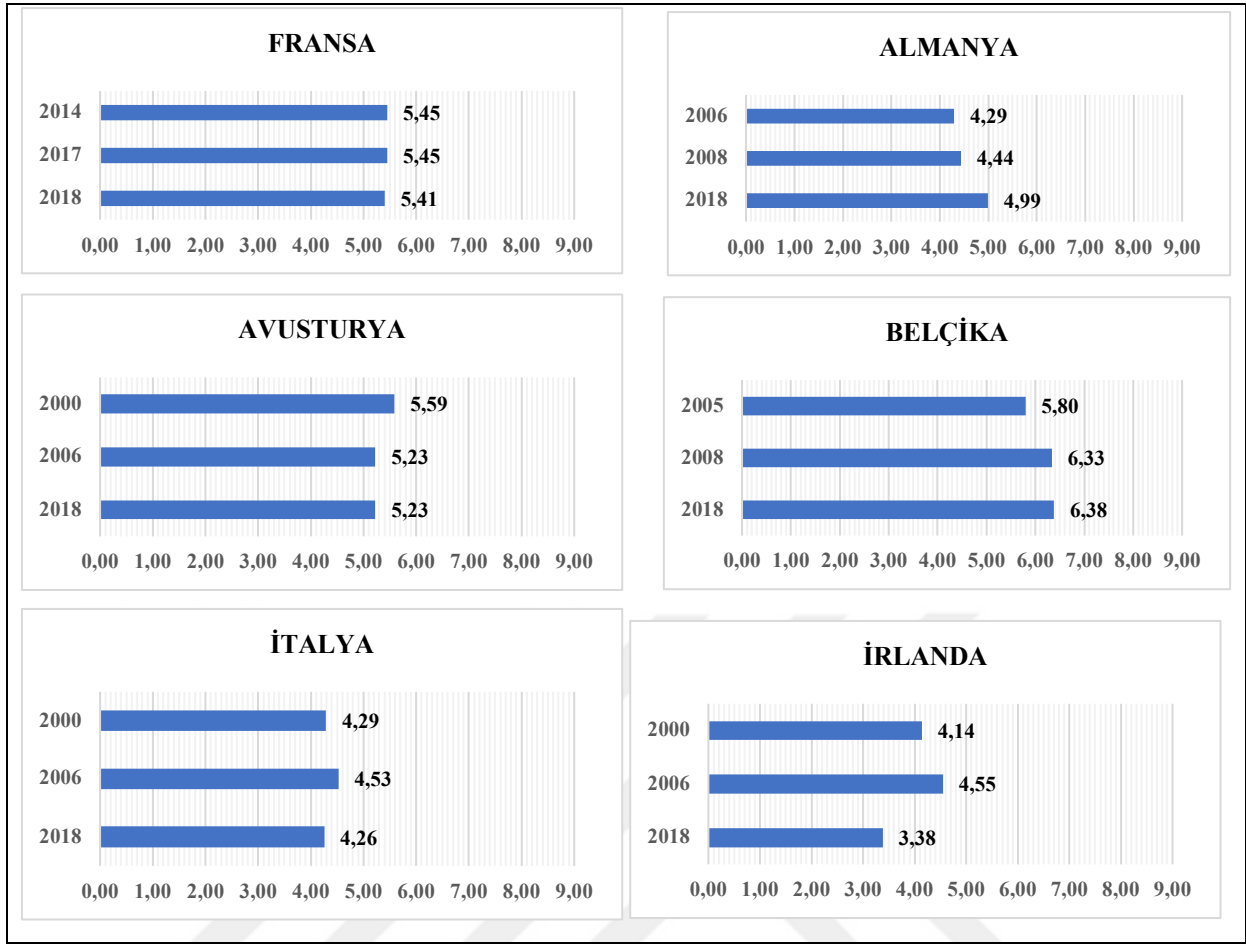
Bir sonraki grafiklerde de yükseköğretim harcamalarının GSYİH içindeki oranı seçilen OECD ülkelerinin verileri Esping-Andersen sınıflandırması sonucuna göre gruplandırılmış haliyle karşılaştırmalı analiz edilmektedir.

Şekil 2. Kamu eğitim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022f) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

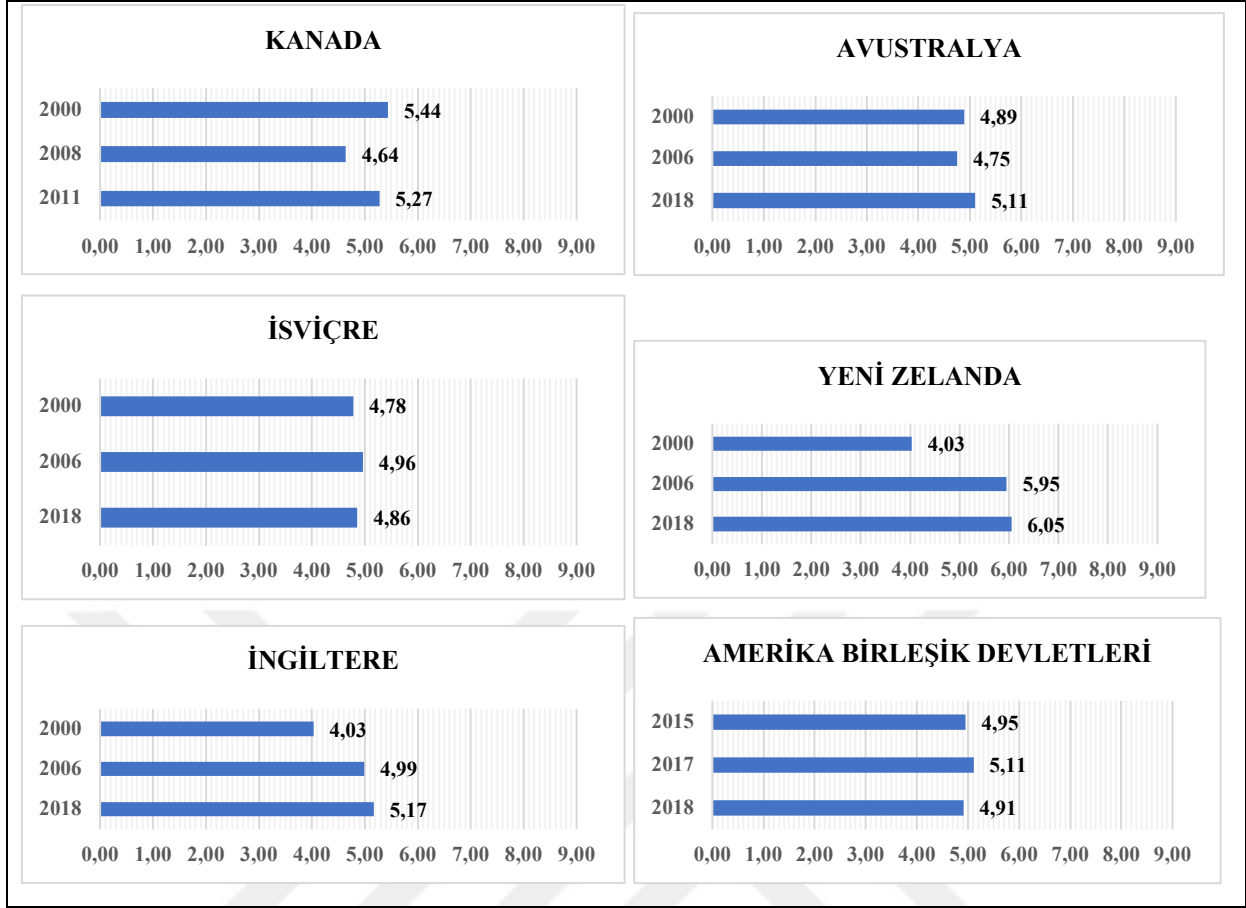
Şekil 2'de Esping-Andersen'in İskandinav (sosyal demokrat) rejim grubundaki ülkelerin toplam kamu eğitim harcamalarının GSYİH içindeki oranını yansıtan grafiklere yer verilmiştir. Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya ve Hollanda'nın oluşturduğu bu ülkeler grubunda ilk dikkat çeken eğitim harcama oranlarının yüksek oluşudur. Tabloda yer alan ülkelerin tamamının GSYİH içindeki toplam eğitime harcadığı oran %5'in üzerindedir. 2000 yılında %8.08 oranıyla en yüksek eğitim harcamalarında bulunan ülke Danimarka iken 2018 yılında %7.64 oranlarıyla Norveç ve İsveç ilk sırada yer almaktadır. Danimarka 2000 yılından sonra eğitim harcama oranındaki düşüş ile dikkat çekmektedir. Danimarka haricindeki ülkelerde kamu eğitim harcamaları yıllar içinde artış göstermiştir. Bu grup içinde kamu eğitim harcamaları en düşük ülke Finlandiya ve Hollanda'dır. Finlandiya ve Hollanda Esping-Andersen sınıflandırmasında, grubundaki diğer ülkelere göre kümeleme puanı en düşük ülkelerdir.

Şekil 3. Kamu eğitim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022f) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda yer alan muhafazakâr rejim ülkelerinin eğitime harcadıkları milli gelir oranı sosyal demokrat ülkelere göre nispeten düşüktür. Bu grupta Avusturya hariç 2000-2018 yılları arasında marjinal bir değişim yaşayan ülke bulunmamaktadır. Avusturya'nın 200 yılında %1.40 olan eğitime harcama oranı, 2018 yılında %5.23'e yükselerek, 4 kata yakın bir artış göstermiştir. Bu grupta İrlanda yıllar içinde hızlı değişim göstermektedir. 2000 yılında %4.14 olan eğitim harcamaları oranı, 2010 yılında %6.1 oranıyla zirve yapmış sonrasında azalmaya başlamıştır. 2018 yılında %3.38 seviyesine kadar inmiştir (World Bank, 2022f). Dolayısıyla bu grup ülkeler içinde en düşük eğitim harcamaları oranına sahip ülke olmuştur.

Şekil 4. Kamu eğitim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022f) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Anglo-Sakson ülkelerinin yer aldığı liberal ülkelerin GSYİH içindeki eğitim harcamalarında 2018 yılı itibarıyla Avustralya (%5.11), Birleşik Krallık (%5.17) ve ABD (%4.91) oldukça yakın oranlara sahiptir. Kanada'nın da bulunabilen en güncel verisi 2011 yılına ait olup, bu grup ülkelere (%5.27) yakın bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Kamu eğitim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) yeni eklenen ülkelerdeki durumu

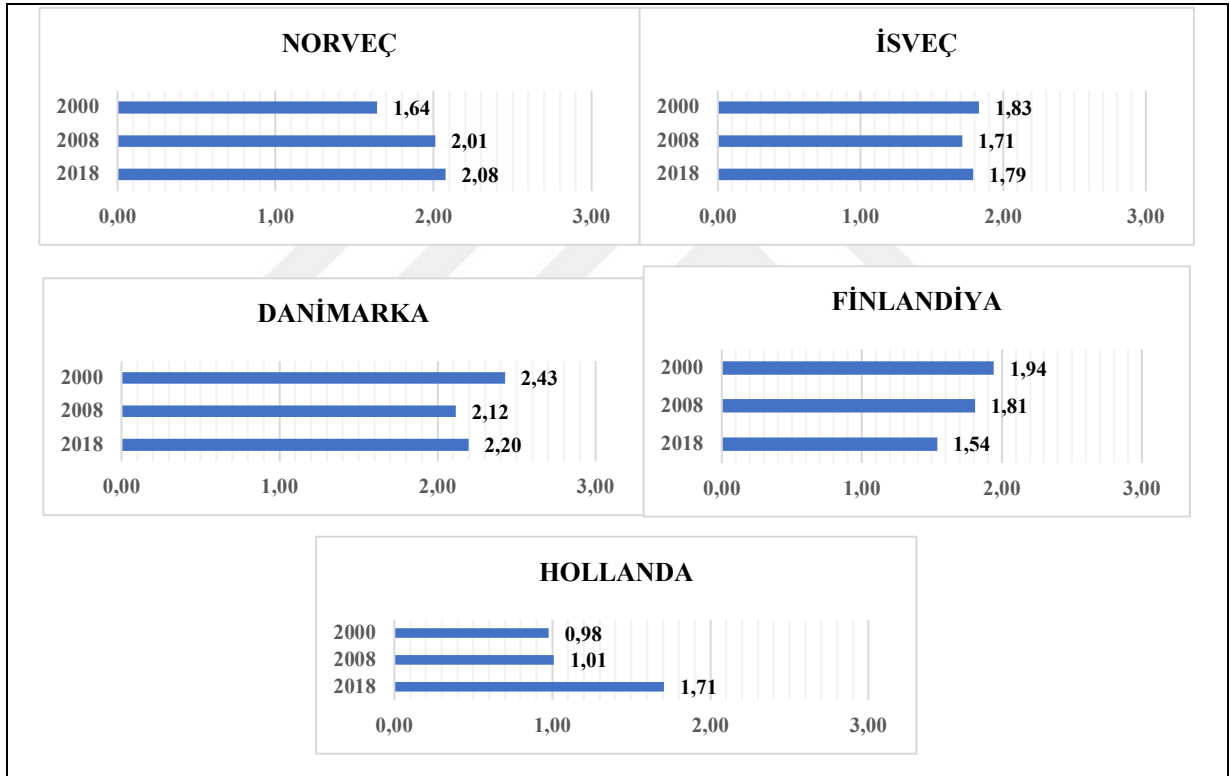
Kaynak: World Bank (2022f) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bu grup ülkeler içinde eğitime harcadığı milli gelir oranıyla en yüksek orana sahip ülke İsrail'dir. Ancak İsrail de 2008 krizi döneminde birçok ülke gibi bir azalma göstermiştir. 2018 yılında eğitimdeki kamu harcamaları 2000 yılıyla eşit hala gelmiştir. 2018 yılı itibariyle bu ülkelerin eğitimdeki kamu harcamaları oranı ortalama %4 civarındadır. En hızlı artış gösteren ülke Türkiye olmuştur. 2000 yılında %2.53 olan eğitim harcamaları oranı, 2018 yılında %4.29'a yükselmiştir.

4.1.2. Kamu Yükseköğretim Harcamaları

Ülkeler, ekonomik büyümeyi teşvik etmek, verimliliği artırmak, kişisel ve sosyal gelişime katkıda bulunmak ve sosyal eşitsizlikleri azaltmak için yükseköğretim kurumlarına yatırım yapmaktadırlar (Gür & Yurdakul, 2020, s. 123). Yükseköğretim sistemine yapılan devlet yatırımları, refah devletinin doğrudan beşerî sermaye yatırımını oluşturmaktadır. Yükseköğretim mezunu nüfusun yüksekliği ülkelerin hem eğitim hem de iş gücü alanlarında kalkınmasının temel unsurlarındandır.

Bu bölümde yükseköğretime ayrılan bütçenin GSYİH içindeki oranı refah rejimi ülkelerine göre gösterilecektir.

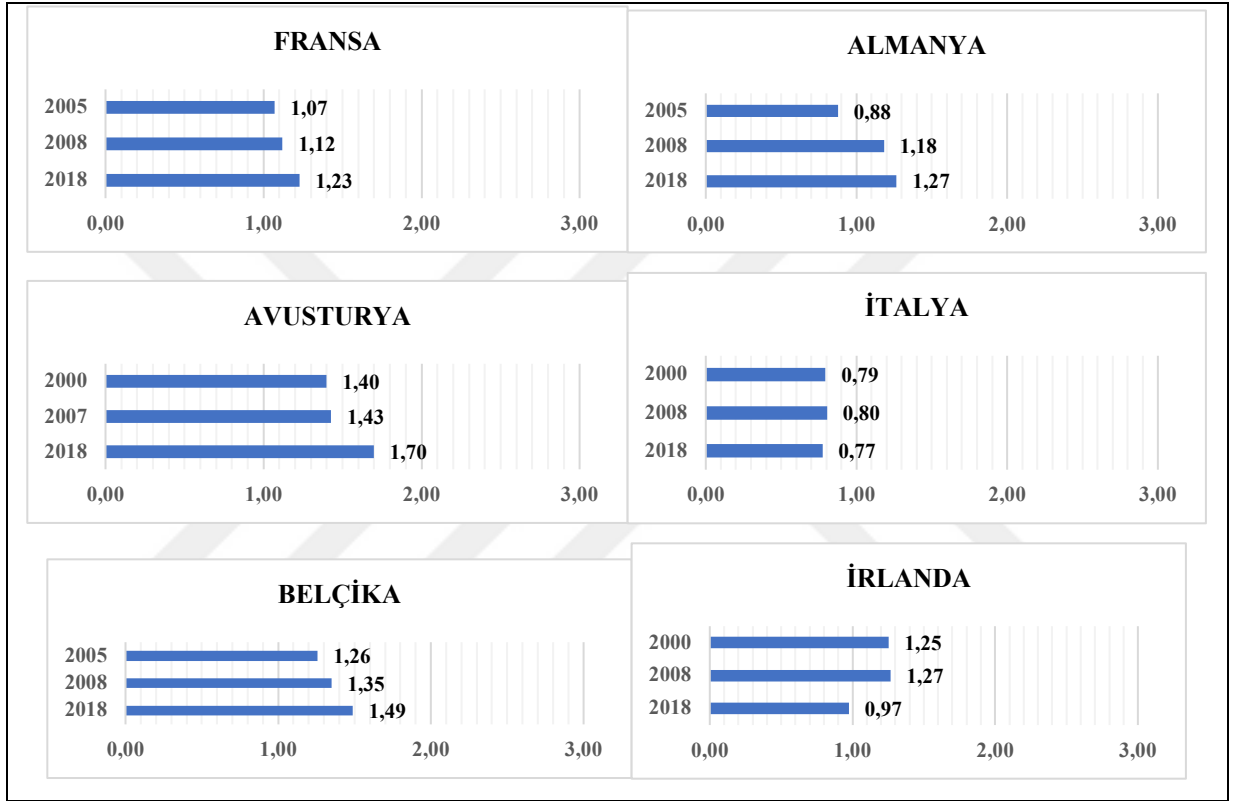

Şekil 6. Kamu yükseköğretim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022d) ve OECD (2022b) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 6'da sosyal demokrat refah rejim ülkelerinde kamu yükseköğretim harcamalarının yıllar içindeki seyri gösterilmiştir. Yükseköğretim harcamalarının milli gelir içindeki oranında da en yüksek paya sahip ülkeler sosyal demokrat model ülkeleri olarak göze çarpmaktadır. Esping-Andersen'in tasnifinde sosyal demokrat rejim ülkesinde yer alan Hollanda ve Belçika

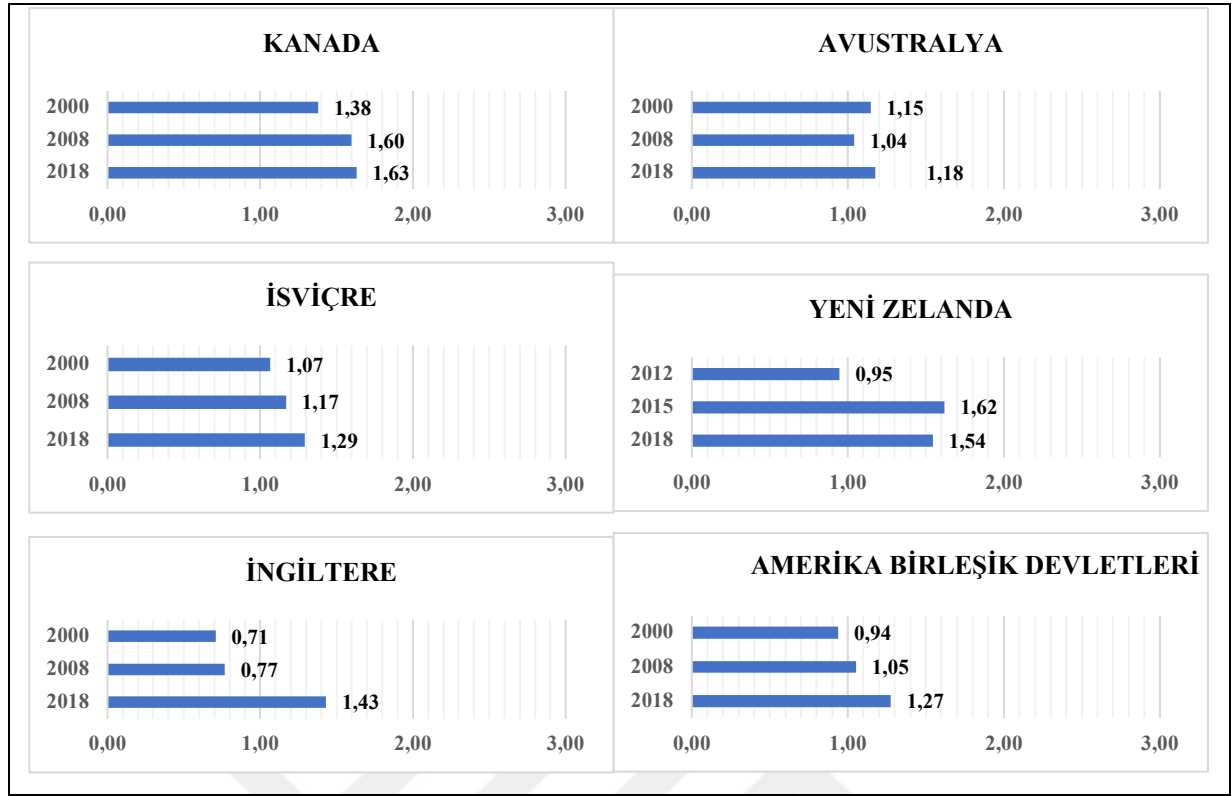
eğitim verilerinde genel olarak bu gruptan ayrılmaktadır. Bu iki ülke İskandinav ülkelerine göre daha düşük eğitim ve yükseköğretim harcama oranına sahiptir. Diğer yandan Hollanda dışında 2000 yılı ile 2018 yılı arasında marjinal oranda bir değişim bulunmamaktadır. Bu beş ülkede Norveç, İsveç ve Danimarka, GSYİH içindeki yükseköğretim harcamaları oranında %2'ye varan orana sahiptir. Hollanda ve Belçika ise %1.5 düzeyinde kalmaktadır. Hollanda ise Belçika'dan farklı olarak 2018 yılında ciddi bir artış göstermiş ve önceki yıllarda daha düşük seviyede olduğu Belçika'dan fazla bir orana sahip olmuştur.

Şekil 7. Kamu yükseköğretim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022d) ve OECD (2022b) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

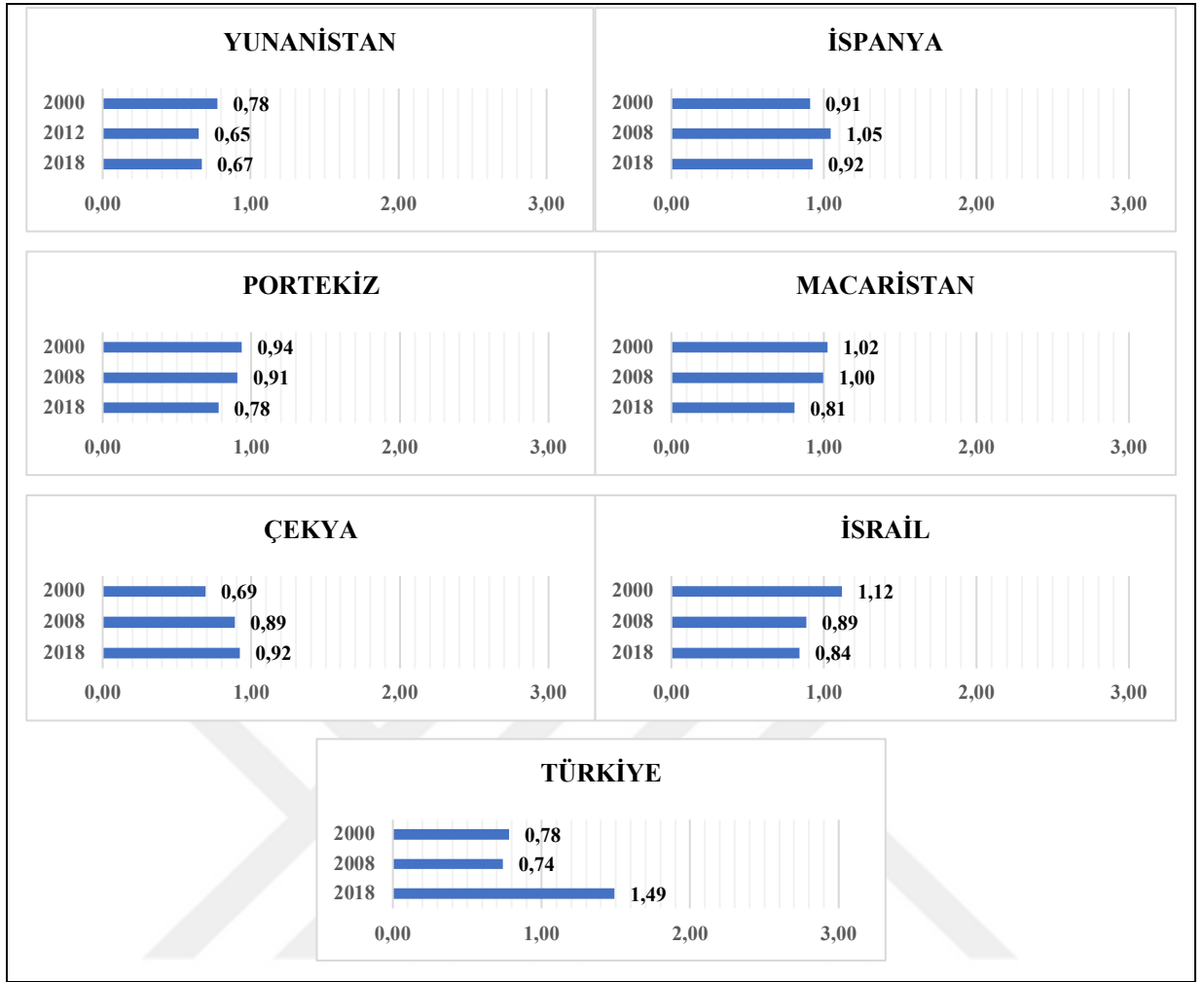
Şekil 7'de görüldüğü üzere; Fransa, Avusturya, Almanya, Finlandiya, İsveç ve İtalya'nın oluşturduğu muhafazakâr grubun yükseköğretim harcamaları oranında en yüksek paya sahip olan ülke Finlandiya, en az harcama oranına sahip ülke ise İtalya'dır. Bu bakımdan Finlandiya'nın sosyal demokrat modeldeki ülkelerle daha yakın bir yükseköğretim harcama oranına sahip olduğu görünmektedir. Diğer dikkat çeken husus ise, Finlandiya'nın yükseköğretim harcamalarına sahip oluşu ama her geçen yıl düşen oranlarda seyretmesidir. 2000 yılında %1.94 olan yükseköğretim harcamaları oranı, 2018 yılında %1.54 olmuştur.

Şekil 8. Kamu yükseköğretim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022d) ve OECD (2022b) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 8'de liberal politikalar izleyen ülkeler grubunda eğitim harcamalarının GSYİH içindeki oranının %1 civarında olduğu göze çarpmaktadır. Daha çok Anglo-Sakson ülkelerinin yer aldığı bu grup içinde eğitim harcamaları değişkenine göre en fazla harcama oranına sahip ülke Kanada ve Yeni Zelanda'dır. Birleşik Krallık'ın 2008 yılında %0.77 olan eğitim harcaması oranının 2018 yılında %1.43'e çıkması dikkat çekicidir. Yaklaşık iki kat artış göstermiştir. Toplam eğitim harcamalarında düşüş yaşanan tek ülke ise İrlanda olmuştur.

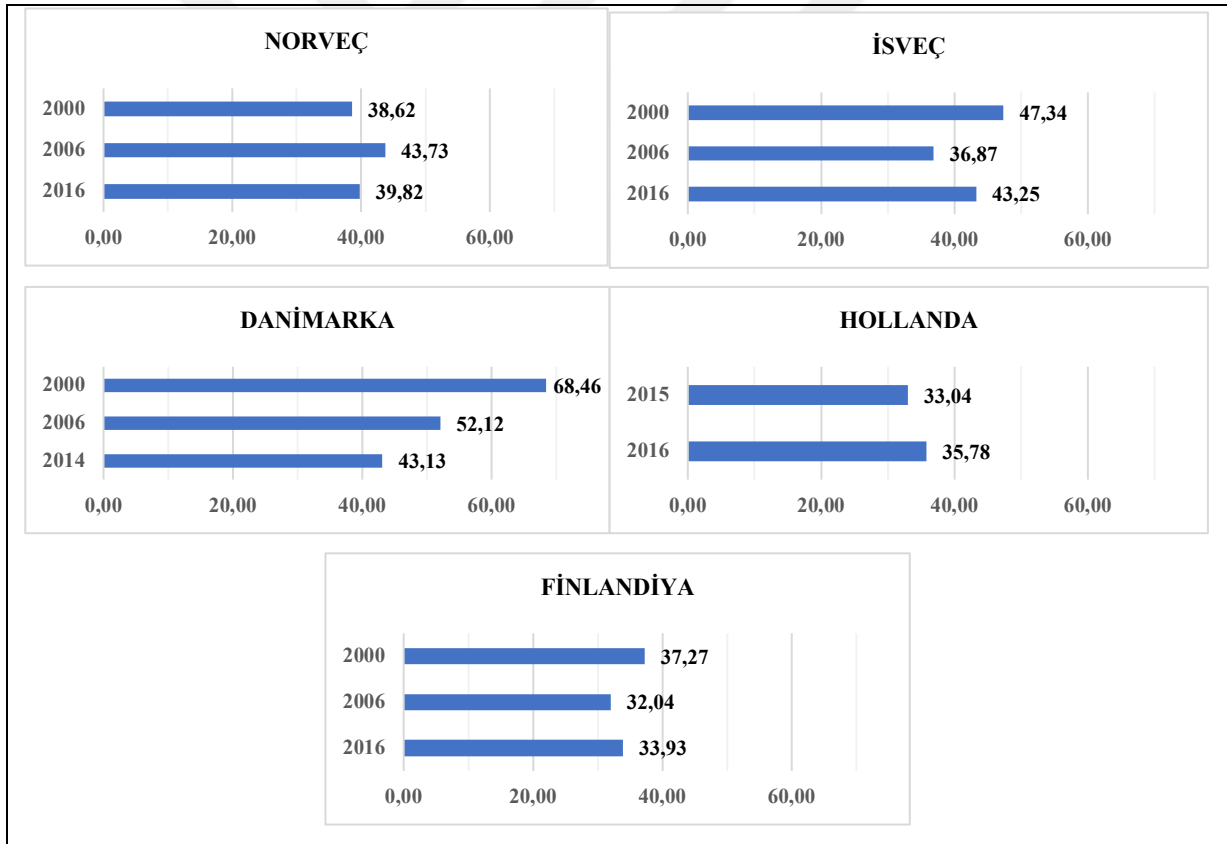
Şekil 9. Kamu yükseköğretim harcamalarının (GSYİH'nın yüzdesi olarak) yeni eklenen ülkelerdeki durumu

Kaynak: World Bank (2022d) ve OECD (2022b) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 9'da Esping-Andersen'in çalışmasında olmayıp bu çalışmaya dâhil edilen ülkeler analiz kısmından bağımsız olarak bu bölümde tek başlıkta incelenmektedir. Büyük bir kısmı literatürde Güney Avrupa refah rejimine ait ülkelerden oluşmaktadır. Genel olarak Türkiye'nin 2000-2018 yılları arasındaki seyrine odaklanılmaktadır. Yunanistan, İspanya, Portekiz, Macaristan, Çekya, İsrail ve Türkiye'den oluşan bu yeni grupta GSYİH içindeki toplam yükseköğretim harcamalarının oranının tüm yıllarda da %1'in biraz altında kaldığı görülmektedir. Türkiye dışındaki ülkelerde de bariz bir artış yoktur aksine ya stabil bir durum ya da kısmi düşüşler göze çarpmaktadır. Türkiye 2000 yılında %0.78 olan yükseköğretim harcamaları oranını 2018 yılında %1.49'a çıkararak aynı yılda Birleşik Krallık ve Finlandiya ile aynı oranlara sahip olmuştur.

4.1.3. Yükseköğretimde Öğrenci Başına Düşen Kamu Harcamaları

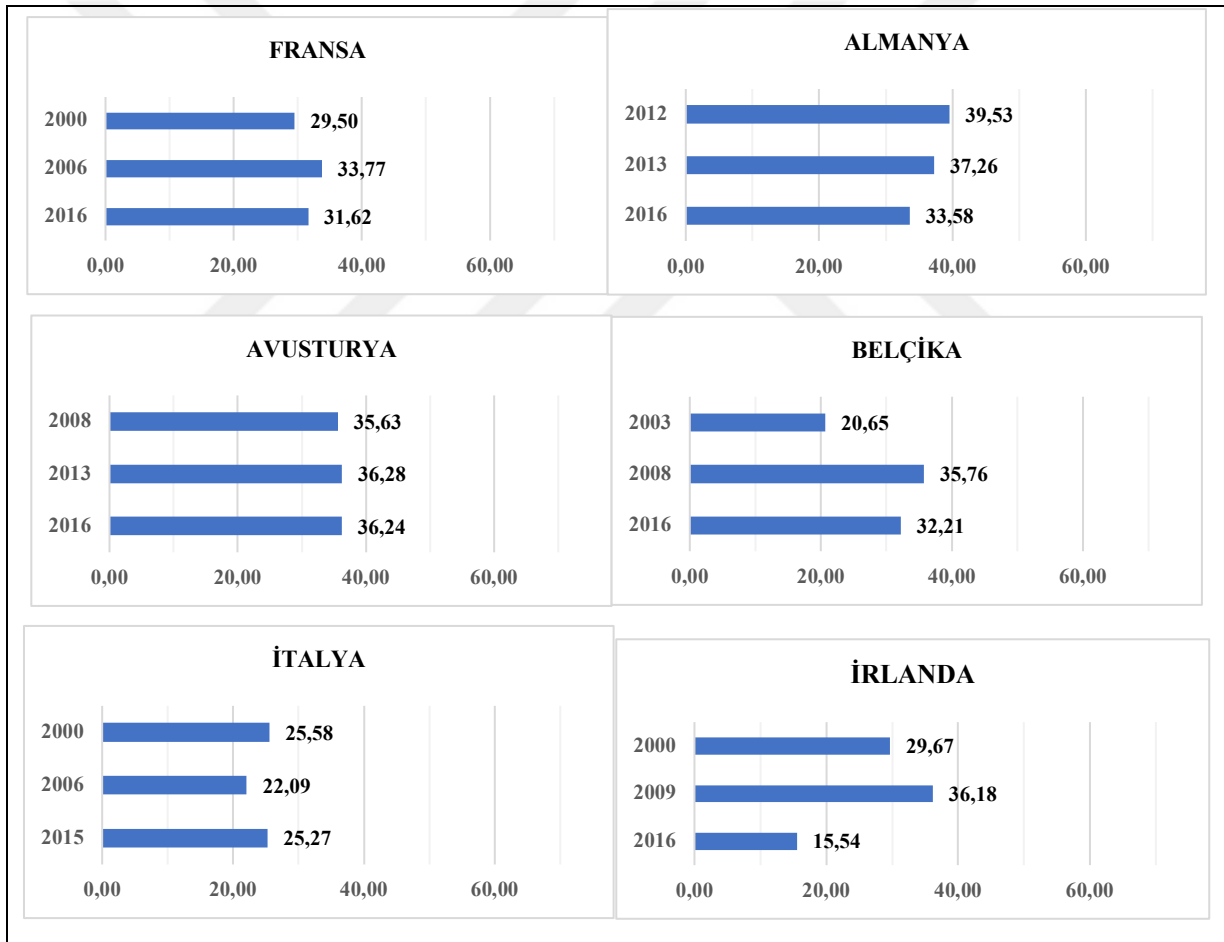
Öğrenci başına düşen kamu harcaması, belirli bir eğitim düzeyinde öğrenci başına düşen ortalama kamu harcamalarını (cari harcamalar, sermaye harcamaları ve transfer harcamaları) gösterir ve GSYİH'nın yüzdesi olarak ifade edilir. Yükseköğretimdeki öğrenci başına düşen kamu harcamaları ise, kişi başına düşen yükseköğretimde öğrenci başına düşen toplam kamu harcaması, yükseköğrenime ayrılan toplam kamu harcamalarının yükseköğretim düzeyinde öğrenci sayısına bölünmesiyle hesaplanmakta, kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasılanın bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir. (World Bank, 2022h). Eğitime yapılan yatırımların direk bireye düşen payını yansıtmaması bakımından önemli bir eğitim göstergesidir. Yıllara göre temin edilebilen verisi az olduğu için ülkelerin çoğunluğunda ortak olan yıllara yer verilmiştir. Grafiklerde genel olarak 2000-2006-2016 yılları gösterilmiştir. En güncel veri birçok ülkede 2016 yılında son bulmaktadır.

Şekil 10. Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarının sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022c) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

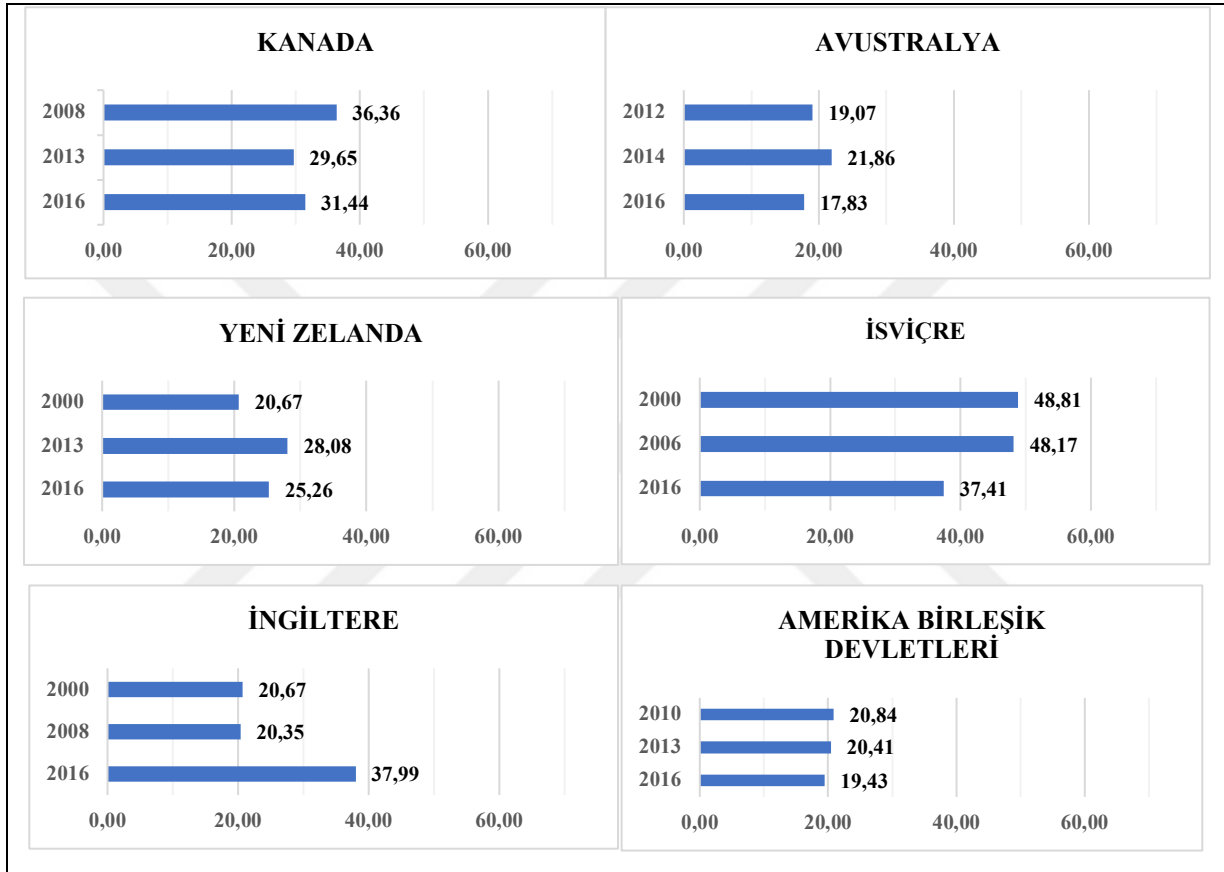
Şekil 10’da gösterildiği üzere öğrenci başına düşen yükseköğretim harcamalarında 2000 yılında en yüksek oran İskandinav ülkelerinden Danimarka’ya aittir. 2002 yılında aynı oran %72’yi bulmuş ve son 20 yılın en yüksek oranına ulaşmıştır (World Bank, 2022h). 2002 yılı sonrasında yaşanan düşme en güncel veri yılı olan 2014’te de %43.13’e kadar gerilemiştir. Mevcut haliyle de İsveç ile birlikte en yüksek iki ülke olmuştur. Hem güncel verilere hem de son dönemlerdeki seyrine bakıldığında Esping-Andersen’in sosyal demokrat ülke grubundan ayrılan iki ülke Hollanda ve Belçika’dır. Bu iki ülke, diğer eğitim harcamalarında olduğu gibi öğrenci başına düşen yükseköğretim harcamalarında da sosyal demokrat ülkelerinden daha düşük orana sahiptir.

Şekil 11. Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarının muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022c) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

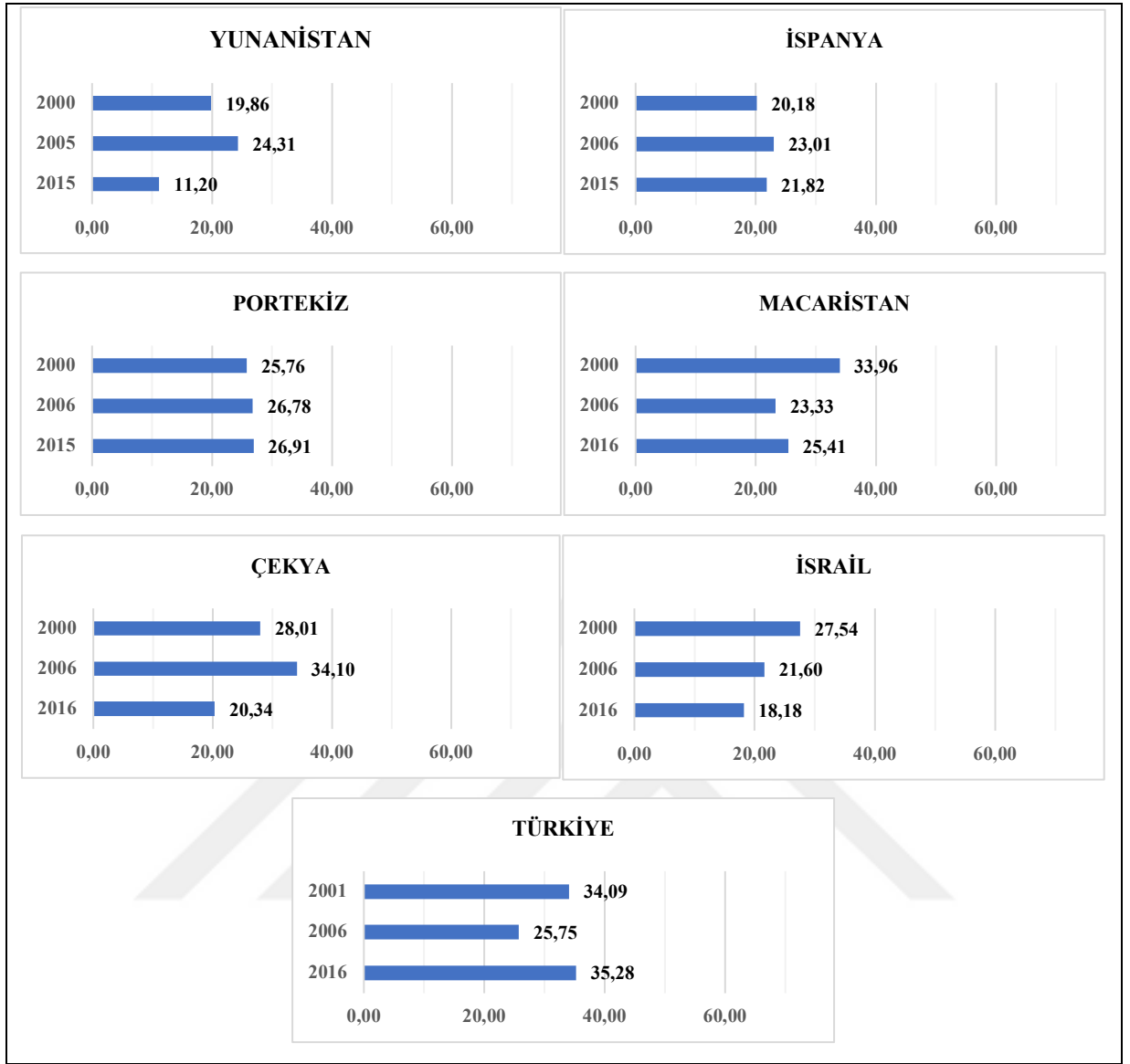
Şekil 11’de muhafazakâr refah rejim ülkeleri sosyal demokrat modelden sonra en yüksek yükseköğretimdeki öğrenci başına düşen eğitim harcamalarına sahip grup görünmektedir. Bu grupta İsviçre’nin oranı 2000 yılından sonra düşmeye devam etse de grubun en yüksek oranına sahiptir. Avusturya’da 2016 yılında %36.24 oranıyla İsviçre ile en yüksek orana sahip ülke konumunu paylaşmaktadır. Bu gruptaki en düşük harcama oranına sahip ülke İtalya’dır.

Şekil 12. Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarının liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022c) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Eğitimde özelleşmenin temsili olan ABD’nin de içinde yer aldığı liberal rejim ülkelerinde öğrenci başına düşen yükseköğretim harcamaları birbirinden farklılık arz etmekle birlikte sosyal demokrat ülkelere göre oldukça düşük görünmektedir. İrlanda da %30 civarında olan oran 2009 yılı en yüksek orana ulaştıktan sonra hızla düşmeye başlamış ve 2016 yılında %15.54’e kadar düşmüştür. Birleşik Krallık da ise 2000 yılından sonra düzenli yaşanan artış 2013 yılında %40’lara ulaştıktan sonra hafif düşüşe geçmiştir.

Şekil 13. Yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarının yeni eklenen ülkelerdeki durumu

Kaynak: World Bank (2022c) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu gruptaki ülkelerde ulaşılabilen en güncel veriler ışığında yükseköğretimde öğrenci başına düşen kamu harcamalarında %35,28 ile en yüksek orana sahip ülkenin Türkiye olduğu görünmektedir. Ancak bu oran Türkiye'nin kendi içinde değerlendirildiğinde 2001 yılı harcamasıyla oldukça yakındır. Türkiye'nin son 20 yılına ait tüm verilere detaylı bakıldığında en yüksek oranın olduğu yıl %42,7 ile 2012 yılı olduğu ve bu yıldan itibaren düşüş yaşadığı görünmektedir (World Bank, 2022i).

4.1.4. Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı (Kadın/Erkek/Toplam) ve Cinsiyet Eşitliği Endeksi

Yükseköğretim brüt okullaşma oranları, ülkelerdeki yükseköğretime erişim ve katılıma dair fikir veren ve yükseköğretimin yaygınlığını yansıtan, yükseköğretim çağındaki nüfusun eğitim ihtiyaçlarının ülkeler tarafından ne ölçüde karşılanabildiğini gösteren önemli bir eğitim göstergesidir. Referans yılında yükseköğretimde kayıtlı olan toplam öğrenci sayısına gösterir. Bir ülke içinde belirli bir zaman aralığında beşerî sermaye stokunu ve yüksek yetenekli iş gücünü yansıtmaktadır. OECD kaynaklarında uluslararası mukayeselerde daha çok brüt okullaşma oranı kullanılmaktadır. Brüt yükseköğretimdeki okullaşma oranının yüksek olması, yükseköğretime katılımın yüksek olmasını gösterir. Eğitime eşit erişimin yoksulların sosyal ve ekonomik hareketliliğini mümkün kıldığı varsayılmaktadır (Ghosh & Kundu, 2019, s. 105).

Yükseköğretimin yaygınlaşmasına eleştirel yaklaşımlar bulunsun da, yükseköğretim dünya toplumlarından fikirleri ve eylemleri toplayarak genişletilmiş bir açıdan aktarma fonksiyonuyla eğitilmiş nüfus ve kurumlara sahip bir dünya oluşturmaktadır (Frank vd., 2000). Neo kurumsal bilim adamları dünya kültürünü devam ettiren ve yayan birincil bir mekanizma olarak örgütsel yapıları vurgulamışlardır. Üniversiteler de aynı roledir. Aslında üniversiteler dünya kültürünün temalarını ve çelişkilerini yansıtmaktadır (Schofer & Meyer, 2005, s. 917). Aynı zamanda akademik ve mesleki yeterliliği yüksek, alanında uzmanlaşmış nüfusun yüksekliğini temsil eder. Yükseköğretim sistemi beşerî bilimlerden kültür-sanat alanına, teknik bilimlerden doğa bilimlerine, mesleki kazanımlardan yönetsel kazanımlara kadar çok geniş bir yeterlilik havzasını kapsamaktadır.

T. H. Marshall, 1950 yılında yayımladığı “Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf” isimli meşhur eserinde vatandaşlığı/yurttaşlığı sivil, politik ve sosyal olarak üçe ayırmaktadır. Sosyal hakları bir miktar ekonomik refah ve güvenlik hakkından, toplumsal mirası paylaşma ve mevcut standartlara göre medeni bir hayat yaşama hakkına kadar geniş bir yelpazede değerlendirmiştir. Bu sosyal haklarla bağlantısı en yakın yapılar, eğitim sistemi ve sosyal hizmetlerdir (Marshall, 2006, s. 30). Marshall’a göre devletin zorla müdahale etmesini onaylayabileceği tek kesin olan hak ise çocukların eğitim alma hakkıdır (Marshall, 2010, s. 19). Eğitim, devletin sorumluluğundaki en temel vatandaşlık hakkı olarak yer almıştır.

Özellikle son yarım yüzyıldır dünya çapında ulusal kalkınmayı artırmak, nitelikli bireyler yetiştirmek ve uluslararası rekabette güçlenmek amacıyla yükseköğretime

yaygınlaştırma politikaları hız kazanmıştır. Yükseköğretimdeki bu büyümeyi, okullaşma oranları üzerinden Trow (1972), üç şekilde kategorize etmiştir; 1- Yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranının %15'in altında olduğu elitist sistemler, 2- Yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranının %15-%50 arasında olduğu kitlesel sistemler, 3- Yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranının %50'nin üstünde olduğu evrensel sistemler. Dolayısıyla yükseköğretim sistemindeki dönüşüm bir devletin sosyal, ekonomik, kültürel dokusunda da köklü değişikliklere yol açmaktadır. Yükseköğretimin seçkin ve zengin ailelerden oluştuğu elitist sistemlerden evrensele doğru geçtiği aşama sosyal adalet, toplumsal eşitlik sorumluluklarının da arttığının işareti olmaktadır. Bu nedenle Schofer & Meyer, (2005), 1960 sonrası birçok ülke artan demokratikleşme ve bilimselleşmeyi, insan haklarının genişlemesini, kalkınma planlamalarının artmasını ve dünya politikasının yapılanmasının sonucu olarak yükseköğretimde hızlı bir genişleme yaşandığını belirtmektedir.

Dünya çapında eğitimin performansını yansıtmada dört farklı okullaşma oranı hesaplanmaktadır. Genel okullaşma oranı, yaşa göre okullaşma oranı, net okullaşma oranı ve brüt okullaşma oranı. Bu çalışmada yükseköğretim kademesindeki brüt okullaşma oranı verileri tercih edilmiştir. Tüm eğitim düzeylerinin toplamını yansıtan ve eğitim sistemine yönelik umumi durumu gösteren genel okullaşma oranında kayıtlı öğrencilere dair detaylı bilgiler yer almamaktadır. Yaşa göre okullaşma oranında sadece belli bir yaş grubundaki nüfusun eğitime kayıt sayısı belirtilmekte ve o yaş grubundakilerin hangi eğitim seviyesinde olduğu bilinmemektedir. Yükseköğretimdeki kayıt durumunun gösterildiği net ve brüt okullaşma oranları bu çalışmanın amaçları doğrultusundaki iki okullaşma verisini sunmaktadır. Yükseköğretim için brüt okullaşma oranı, yaşa bakılmaksızın mevcut yıldaki yükseköğretime kayıtlı toplam öğrenci sayısının, resmi olarak yükseköğretime tekabül eden yaş grubundaki nüfusa oranıdır. Brüt okullaşma oranı, öğrencinin sınıfta kalması, teorik yaştan daha geç veya erken okula başlaması, yükseköğretimde birden fazla bölüme kayıt yaptırması (açıköğretim dâhil) gibi sebeplerle %100'ün üstünde bir rakam olabilmektedir. Brüt okullaşma oranının %90'ın üstünde olması ilgili eğitim düzeyindeki mevcut kapasitenin o yaş grubunun tamamı için yeterli olacağı şeklinde yorumlanmaktadır (Günay & Günay, 2016, s. 15). Brüt okullaşma oranının çok yüksek olması da kapasitenin fazla olması veya başarılı bir sistemden ziyade sınıf tekrarı yapanların, teorik yaş aralığının dışındaki kayıtların ve birden fazla bölüme kayıtlı olanların fazla olduğunu gösterir.

Net okullaşma oranı ise ilgili eğitim yılında yükseköğretim seviyesindeki resmi yaş grubunda bulunan öğrencilerin, yükseköğretim yaş düzeyinde bulunan toplam nüfusa oranıdır. Net okullaşma oranı o eğitim düzeyindeki teorik yaş grubu dışındakileri hariç tutmaktadır. Dolayısıyla net okullaşma oranı en fazla %100 olmaktadır.

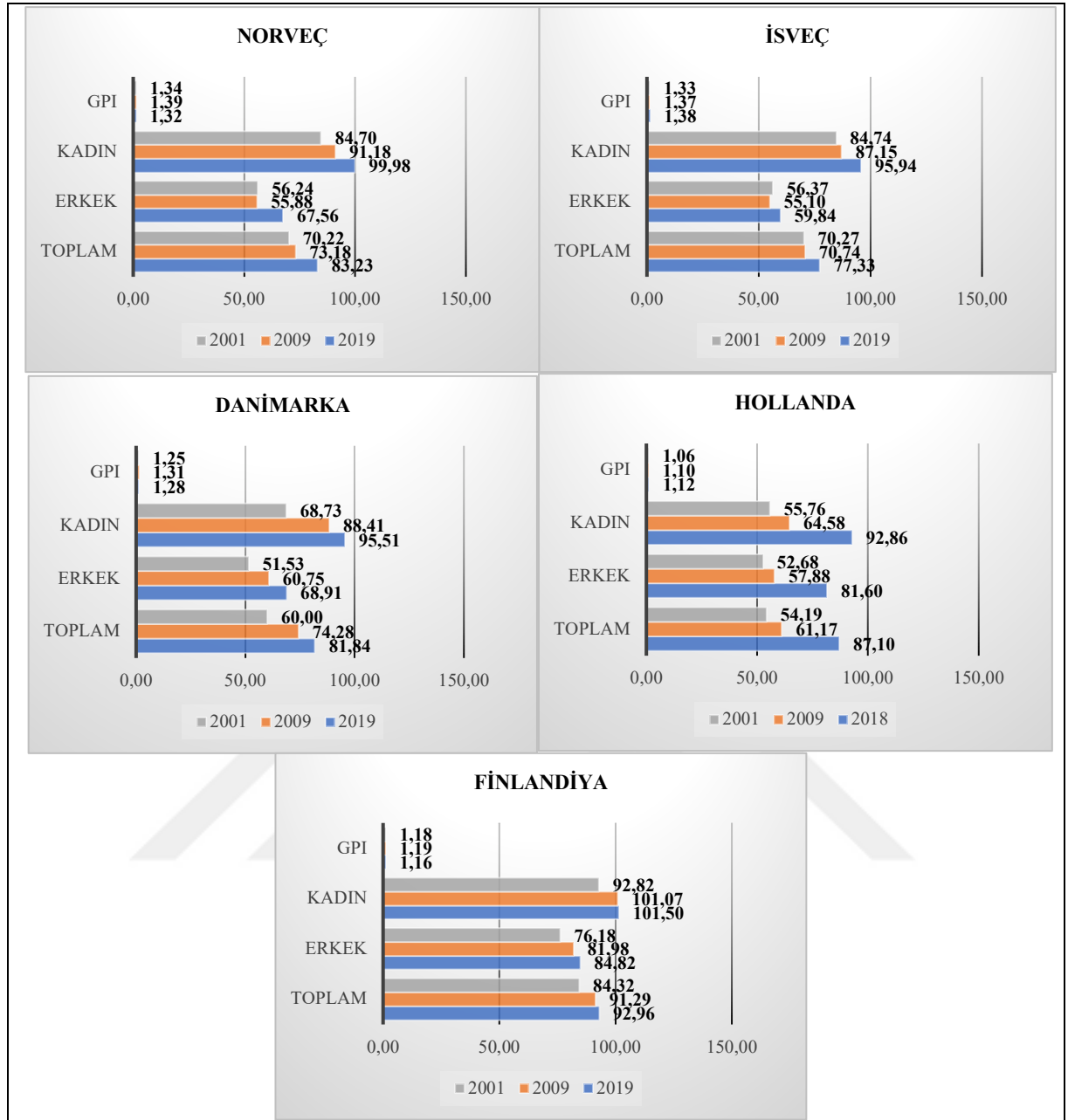
Yükseköğretim düzeyi, yaş sınırlarının en esnek olduğu ve en üst kademedeki eğitim seviyesi olması sebebiyle yaş aralığı oldukça geniş öğrenci kitlesini barındırmaktadır. Aynı zamanda yükseköğretim programlarının süreleri ülkelere ve bölümlere göre değişiklik göstermektedir, bu nedenle yükseköğretimde standart bir yaş aralığı tayin etmek oldukça güçtür ve yaş sınırlaması birçok bireyi kayıt dışı tutmaktadır. Dolayısıyla net okullaşma oranı, bulunduğu eğitim düzeyinin teorik yaşını geçmiş veya henüz o eğitim düzeyi yaşına gelmemiş olanları kapsamadığı için yükseköğretim düzeyi için bu çalışmada uygun görülmemiştir. Brüt okullaşma oranı farklı alanlardaki ve ülkeler arasındaki eğitim sürelerini dikkate almadığı için yükseköğretime katılımdaki geniş bir ölçeği yansıtmaktadır. Dünya Bankası ve Unesco kayıtlarında da yükseköğretime dair sadece brüt okullaşma oranı temin edilebilmektedir. UNESCO'nun (2022b) yükseköğretim için hesaplamalarda baz aldığı yaş ölçütü lise eğitimi sonrasındaki beş yıllık yaş grubudur.

Cinsiyet Paritesi Endeksi (Gender Parity Index- GPI) erkeklerin kadınlara göre oranını ölçmek için kullanılan sosyo-ekonomik bir endekstir. Erkeklerin ve kadınların eğitime göreli kayıtlarını ölçmek için kullanılır. Yükseköğretimdeki okullaşmanın cinsiyet paritesi endeksi yükseköğretime kayıt yaptıran erkek sayısına kadın sayısının bölümü olarak hesaplanır. GPI'nin temel amacı kız ve erkeklerin eğitime eşit katılımını sağlamaktır. GPI değeri 1 ise, kadın ve erkek paritesinin eşit olduğunu gösterir. GPI 1'den küçükse erkekler lehine, 1'den büyükse kızlar lehine eşitsizlik olduğu söylenebilir (Ghosh & Kundu, 2019, s. 105). Eğitime erişimin cinsiyetler bazında da eşit olması yüksek sosyal refah düzeyinin bir göstergesidir.

Cinsiyet Paritesi Endeksi (GPI), cinsiyet eşitliğine yönelik ilerlemeyi ve erkekler için mevcut olanlara kıyasla kadınlar için mevcut olan eğitim fırsatlarının seviyesini ölçmek için önemli bir endeks olarak kabul edilir. Eğitime katılma ve eğitimdeki başarıda cinsiyet uçurumunu azaltmak yalnızca kadınların iş gücüne katılımını artırmaya yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda kadının ve kız çocuğunun ailedeki rolüyle güçlü bir şekilde ilişkilidir. Çocuk yaşta evliliklerin azalması, kadının şiddet içeren istismara maruz kalmaması, genetik sağlığın iyileşmesi ve iyi bir anne rolünün gelişmesi üzerinde etkilidir. Eğitimde denkliği olan kadınların ücretsiz işleri erkeklerle daha adil paylaşmaları, mesleki ve teknik mesleklerde

alışmaları ve liderlik rolleri üstlenmeleri daha olasıdır. Aynı zamanda kadının toplumdaki güçlenmesinin de önemli bir göstergesidir (Ghosh & Kundu, 2019, s. 104)

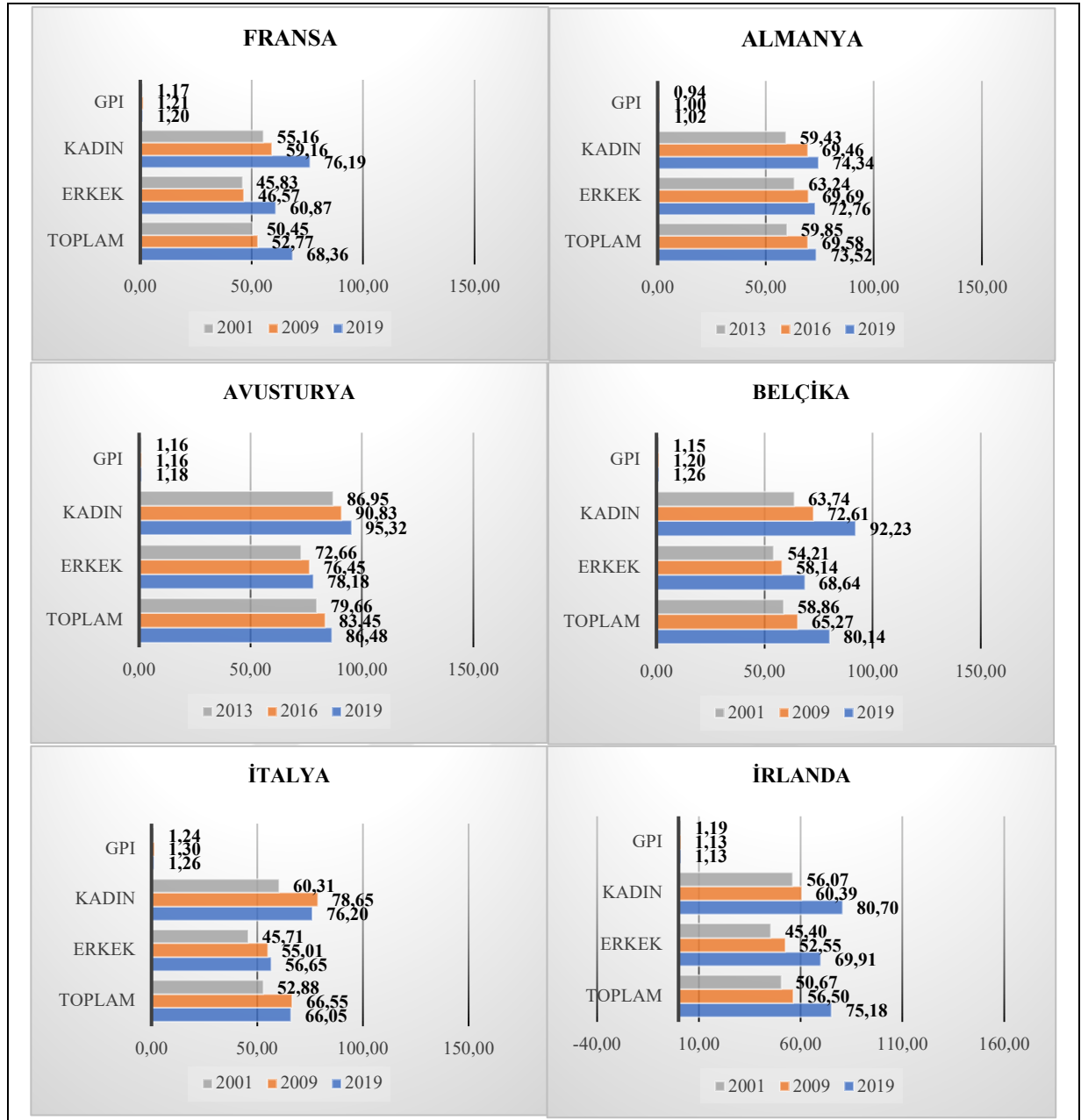
Eğitime eşit erişimin yoksulların sosyal ve ekonomik hareketliliğini mümkün kıldığı varsayılmaktadır. Schultz'a (2002) göre hem gelişmekte olan hem de ekonomik olarak daha gelişmiş ülkeler için, kızları eğitmekten elde edilen ekonomik kazanımlar, erkekleri eğitmekten daha yüksektir. Mamen ve Paxson (2000), kadın eğitiminin, erkek eğitimi gibi, vasıflı çalışma çağındaki nüfusu genişleterek ve kadın iş gücünün verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi desteklediği sonucuna varmıştır. Erkek ve kadın beşeri sermayesi azalan getirilere sahip üretim faktörleriye ve kusursuz bir şekilde ikame edilemezse, eğitimin erkekler ve kadınlar arasında dengeli bir şekilde dağıtılmasının ekonomik büyümeyi de desteklemesi muhtemeldir (Knowles vd., 2002). Knowles ve ark. (2002) bu çalışmalarında kadınların eğitimindeki artışın ücretlerini artırdığını ve kadınlar için eğitimin getirisinin genellikle erkeklerden daha fazla olduğunu doğrulayan birçok ampirik çalışmaya yer vermişlerdir. Kadınların eğitimindeki artışın insani gelişmeyi iyileştirdiği, düşük kadın eğitiminin de ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymuşlardır. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların eğitim almasının doğurganlığı, bebek ölümlerini azaltmaya ve çocukların eğitimini artırmaya yardımcı olacağını bildirmektedir. Psacharopoulos (1994) da kadın eğitime yapılan yatırımın daha pozitif geri dönüşü olduğunu ve erkeklerin eğitime göre marjinal oranda daha yüksek bir çıktı sağladığını tespit etmiştir. 1960-1983 döneminde tüm dünyada kamu eğitim sistemlerinin yaygınlaşmasıyla kadınların ve erkeklerin eğitim düzeyi arasındaki geniş fark da ortalama olarak daralmıştır (Schultz, 1988, s. 546).

Şekil 14. Yükseköğretimde cinsiyete göre brüt okullaşma oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) ve World Bank (2022c) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

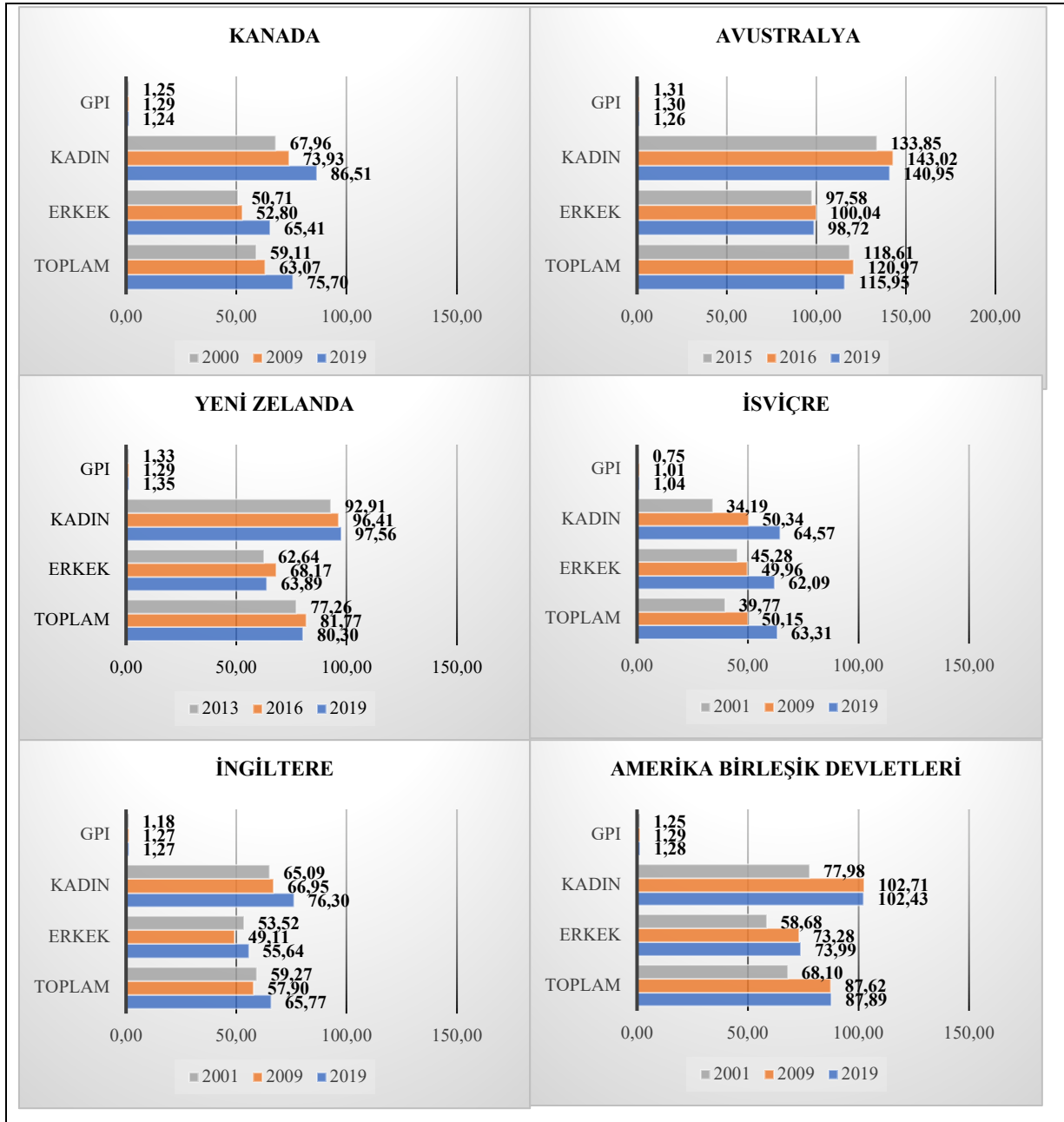
Tabloda başlıca sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinin yükseköğretimdeki kadın, erkek ve toplam brüt okullaşma oranlarına yer verilmiştir. Esping-Andersen'in İskandinav refah grubuna dâhil ettiği ülkelerin tamamında bu oran yıllar içinde artış göstermiştir ve hepsinde de %75'in üzerindedir. En yüksek brüt okullaşma oranına sahip ülke 2019 yılı itibarıyla %92.96 oranıyla Finlandiya, en düşük orana sahip ülke ise %77.33 oranıyla İsveç'tir. Bu veride bu grupta en uzak kalan ülke İsveç görünmektedir.

Şekil 15. Yükseköğretimde cinsiyete göre brüt okullaşma oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) ve World Bank (2022c) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

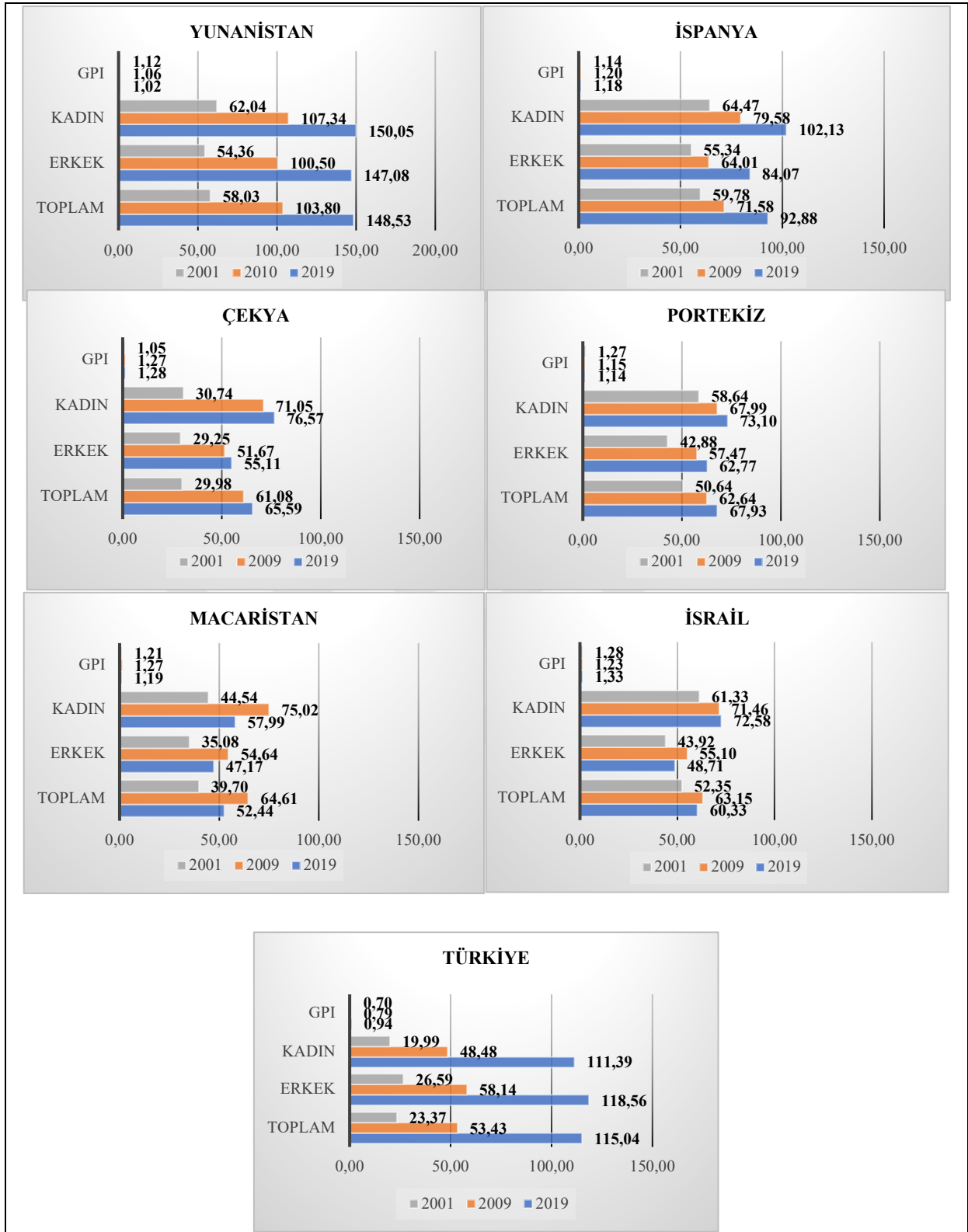
Tablodaki muhafazakâr grup kabul edilen ülkelerdeki yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranının genel seyri sosyal demokrat ülkelere göre düşük görünmektedir. Bu grubun 2019 yılındaki en yüksek orana sahip ülkesi %86.48 oranıyla Avusturya'dır. Sonra sırasıyla Belçika, İrlanda, Almanya, Fransa ve İtalya gelmektedir. İtalya %66.05 oranıyla en yüksek yükseköğretim brüt okullaşma oranına sahip ülke ile arasında 20 puanlık bir fark sergilemektedir. Muhafazakâr rejim ülkelerinde yıllar içinde kadınların yükseköğretim okullaşma oranı erkeklere göre anlamlı bir şekilde fazla artış göstermiştir.

Şekil 16. Yükseköğretimde cinsiyete göre brüt okullaşma oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) ve World Bank (2022c) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda liberal grup ülkelerinin yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı gösterilmiştir. Liberal rejimin temsilcisi olan ülkeler içinde İsviçre %63.31 ve Birleşik Krallık %65.77 oranıyla en düşük orana sahip iki ülke olarak göze çarpmaktadır. Esping-Andersen'in dekomodifikasyon puanındaki sıralamada muhafazakâr rejim ülkeleriyle yer alan İsviçre literatürde genel olarak da kabul gördüğü gibi yükseköğretim göstergelerinde de liberalden çok muhafazakâr model ülkeleriyle yakınlık göstermektedir. Yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı son 20 yıllık zarfta her ülkede artış göstermiştir ancak iki kata yakın bir artışla bu grup içinde en fazla orana sahip olan İsviçre'dir.

Şekil 17. Yükseköğretimde cinsiyete göre brüt okullaşma oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) yeni eklenen ülkelerdeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) ve World Bank (2022c) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda büyük çoğunluğu Güney Avrupa veya Akdeniz refah rejiminde kabul edilen ülkelerle birlikte Çekya ve Macaristan üzerinde refah rejimi çalışmaları yapılmış ülkelere yer verilmiştir. Bu ülkeler aynı zamanda Avrupa’da yer almakta ve Türkiye ile bazı noktalarda paralel özellik göstermektedirler. Türkiye’nin de yer aldığı bu grupta yıllar içinde Macaristan dışındaki tüm ülkeler yükseköğretim brüt okullaşma oranında artış göstermiştir. En fazla artış 2001 yılında %23.37’den 2019’da %115.04’e yükselen Türkiye ve akabinde aynı yıllarda %58.03’ten %148.53 oranına ulaşan Yunanistan olmuştur. Çekya da %29.98’den %65.69’a çıkarak artış oranında yüksek bir orana sahiptir.

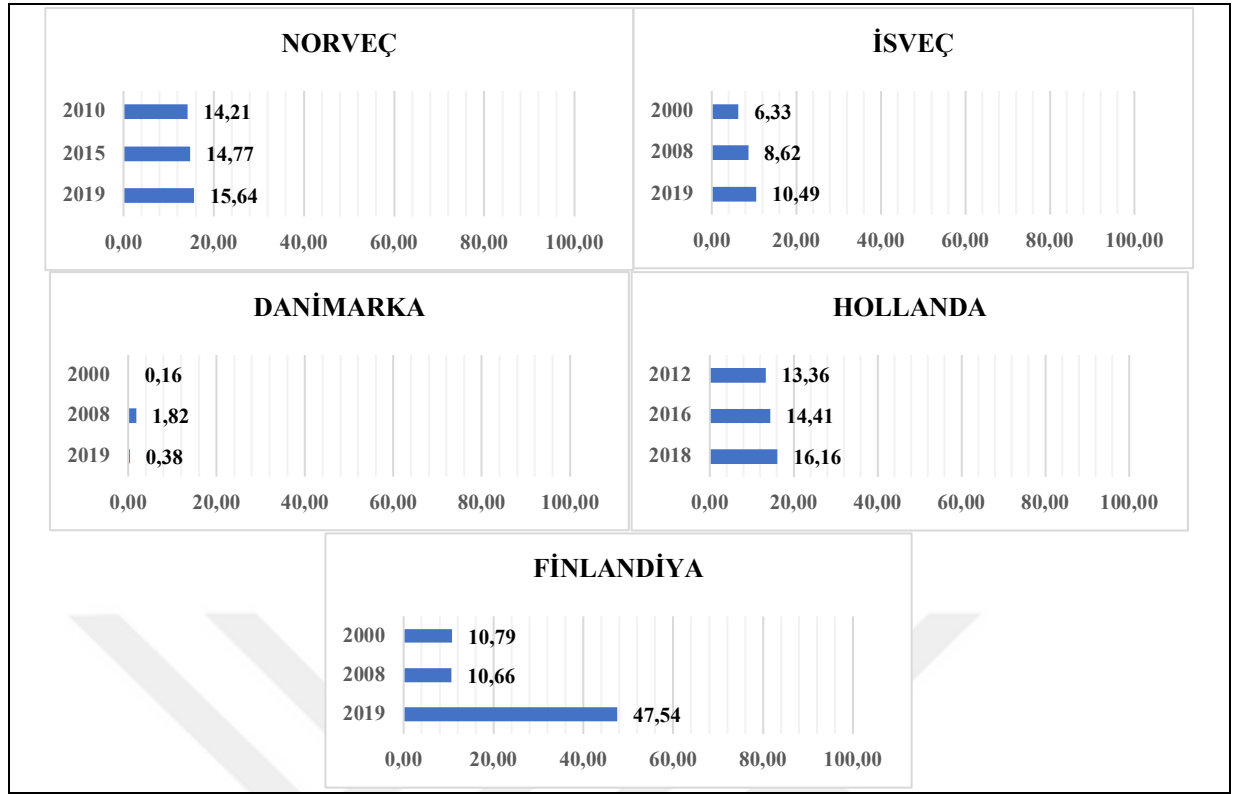
Türkiye’de yükseköğretime kayıta en hızlı artış üniversitelerdeki yaygınlaşmanın etkisinin ortaya çıkmaya başladığı 2008/2009 eğitim yılından sonra görülmektedir. O yıllara kadar olan yıllık ortalama %2 civarındaki artış sonraki yıllarda %6’nın üzerine çıkmıştır. “Türkiye’de yükseköğretim brüt okullaşma oranının %90’ın üzerine çıkması yükseköğretimdeki mevcut kapasitenin 18-22 yaş grubundaki tüm gençler için yeterli olduğunu göstermektedir” (Gür & Yurdakul, 2020, s. 18). Türkiye’nin yükseköğretimde okullaşma oranında gösterdiği bu hızlı yükseliş son yıllarda dünyada ilk sıraya yerleşmesine sebep olmuştur. Bu da Türkiye’nin universal bir yükseköğretim sistemine sahip olduğunun göstergesidir.

Türkiye’de yükseköğretimdeki okullaşma oranı göze çarpar bir şekilde artış gösterirken yükseköğretim sisteminde büyük bir paya sahip olan açık öğretim sistemini ve liseden mezun nüfus içinde üniversiteye yerleşen oranını göz önünde bulundurulmadan yapılan değerlendirmeler eksik kalmaktadır. Yükseköğretim Kurumu (YÖK) istatistiklerinden hareketle 2020 yılında Yükseköğretime Giriş Sınavı’nda (YKS) 2.436.958 başvuran aday içinden, lisans, ön lisans ve açık öğretim olmak üzere toplam 921.886 öğrenci bir üniversiteye yerleşmiştir. Toplam öğrencilerin ortalama %38’ine tekabül etmektedir. Aynı oran 2009 YKS sınavında 1.450.582 adayın 786.677’sinin yerleşmesiyle %54 civarında olmuştur. 2001 yılında ise 1.474.197 adaydan 455.913’ü bir yükseköğretim programına yerleşmiştir, ortalama %31’ine karşılık gelmektedir. “Birleşik Krallık’ta 2019 yılında yükseköğretime müracaat eden 706 bin adaydan 541 bini yani %76.6’sı, ABD’de ise 2009-2018 yıllarında liseyi bitirenlerin ortalama %65-70’i liseyi bitirdikleri yıl” (Gür & Yurdakul, 2020, s. 38) bir yükseköğretim programına yerleşerek oransal olarak Türkiye’nin üstünde bir doluluk sağlamış olmaktadır. Türkiye’de ise liseyi bitirenlerin ortalama 1/3’i mezun olduğu için bir programa yerleşebilmektedir.

2019 yılında Türkiye yükseköğretim sisteminde toplam öğrenci sayısı 7.940.133'dür. Bunun içinde açık öğretime kayıtlı öğrenci sayısı 4.116.698'dir ve yaklaşık toplam kayıtlı öğrenci sayısının yarısını oluşturmaktadır (YÖK, 2022). Açık öğretime kayıtlı öğrencilerin büyük çoğunluğu ön lisans düzeyindedir. Gür ve Yurdakul'a (2020) göre açık öğretimin yükseköğretim içindeki payı düşürülmeli ve yükseköğretim sisteminin daha nitelikli büyümesi ve artan yükseköğretim talebine cevap üretebilmesi için, tercih edilebilir yüz yüze programların sayı ve kapasitesini artırmalıdır. Açık öğretimin yükseköğretim içerisindeki payı düşürülmeli ve toplumsal saygınlığı yüksek verimli bir sistem inşa edilmelidir.

4.1.5. Özel ve Vakıf Yükseköğretim Kurumlarındaki Okullaşma Oranı

Özel ve vakıf eğitim kurumlarına kayıt yüzdesi, kayıt açısından özel eğitimin göreceli ağırlığını dolayısıyla bir ülkedeki kamu dışındaki eğitimin ölçeğini ve kapasitesini ölçmektedir. Yükseköğretimdeki özel eğitim kurumlarına kayıtlı öğrencilerin sayısı, aynı eğitim düzeyindeki toplam kayıtların (kamu ve özel) yüzdesi olarak ifade edilir (UNESCO, 2022a). Yükseköğretime yapılan toplam kayıt içindeki kamu üniversiteleri dışındaki özel ve kâr amacı taşımayan kurumlara yapılan kaydı göstermektedir. Yükseköğretimdeki özel/vakıf veya kamu kurumlarının oranı ve bu okullardaki öğrenci sayısı rejim modellerindeki kamu/özel sektör ayrımı ve ağırlığı açısından belirleyici bir gösterge konumundadır. Kamu ve özel/vakıf yüksek öğretim kurumlarının etkisini ayırt etmeyi sağlamaktadır. Özel yükseköğretim kurumları ülkelere göre kavramsal olarak farklılık gösterdiği için kamu yükseköğretim kurumu dışında kalanlar kastedilmektedir ve bu sebeple Türkiye gibi ülkelerdeki kâr amacı taşımayan üniversitelerinin de anlaşılmasına açıklık getirmek için özel ve vakıf olarak tanımlanmıştır.

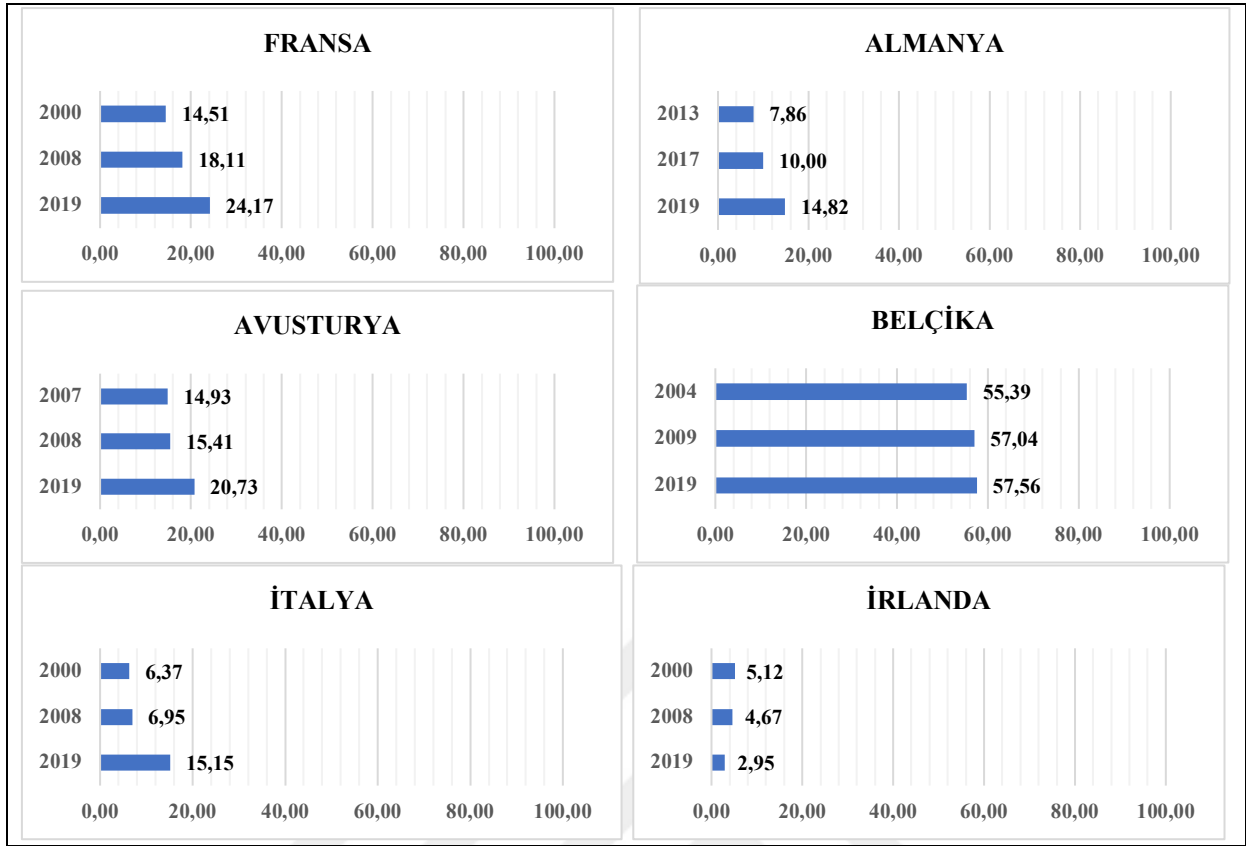

Şekil 18. Özel ve vakıf yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranlarının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere sosyal demokratik rejim ülkeleri özel ve vakıf üniversitelerindeki yükseköğretim kayıt oranında birbirinden farklı bir görüntü sergilemektedirler. Sosyal demokrat özellikler göz önünde bulundurulduğunda, dekomodifikasyon derecesi yüksek olan bu gruptaki ülkelerin eğitimde kamu kurumları ağırlıklı olması beklenmektedir.

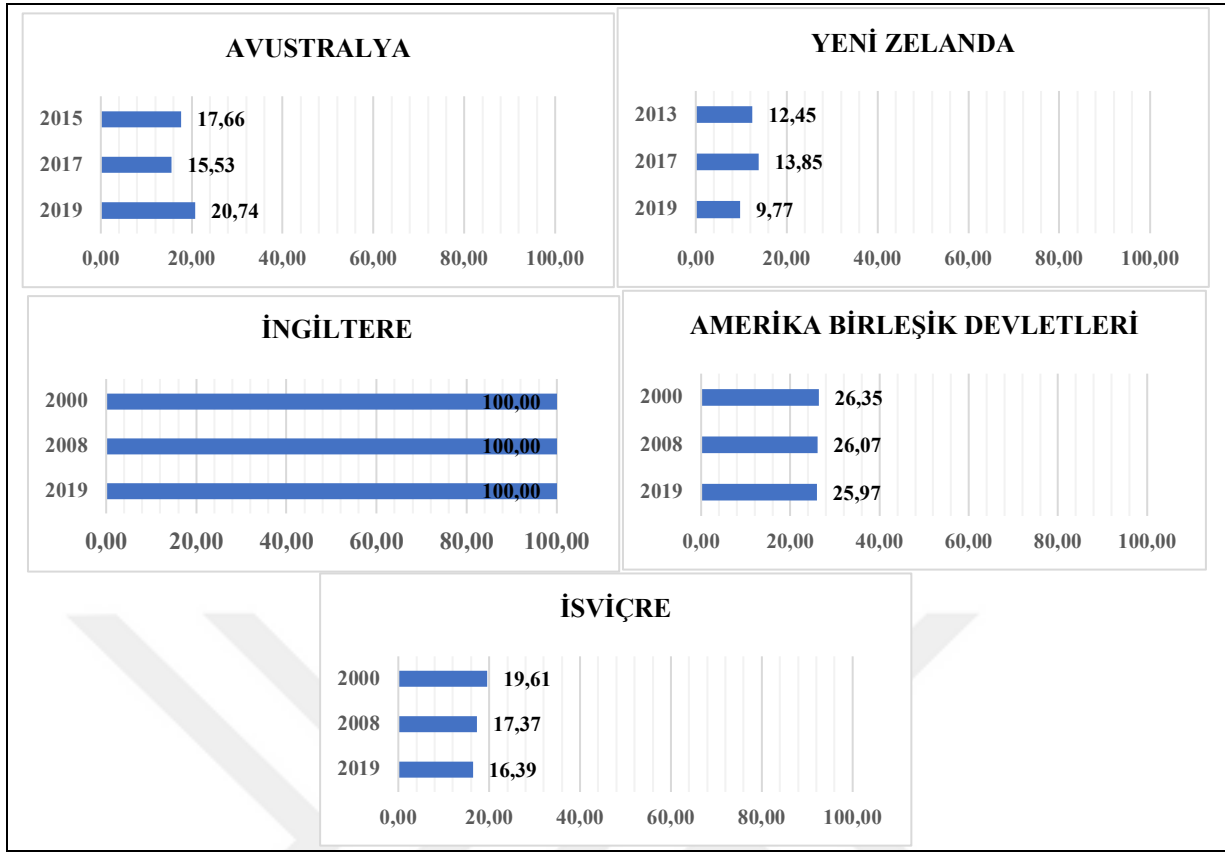
Yükseköğretimdeki özel okullaşma oranında 2000-2008 döneminde diğer ülkelerle yakın olup sonra açık bir farkla artış gösteren ülke Finlandiya göze çarpmaktadır. 2008’de %10.66 olan özel ve vakıf yükseköğretim kurumlarına kayıt oranı, 2009 yılında %16.31, 2011 yılında ise %25.63 seviyesine yükselmiştir (UNESCO, 2022a). Danimarka’nın özel ve vakıf üniversitelerindeki okullaşma oranı ise son 20 yılda %2.3’ün üstüne çıkmamıştır. 2019 yılında ise %0.38 oranıyla yükseköğretimde özel ve kâr amacı gütmeyen kurumların yeri yok denecek kadar az bir konumdadır.

Şekil 19. Özel ve vakıf yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranlarının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo da görüldüğü üzere muhafazakâr refah rejim ülkeleri kendi aralarında farklılık göstermektedir. Ancak bu grubun temsilcisi ülke olan Almanya, Fransa ve Avusturya nispeten yakın oranlardadır. İrlanda'yı da Esping-Andersen kümeleme sonucunda muhafazakâr küme puanı yüksek vermiş olsa da dekomodifikasyon derecesinde liberal ülkelerle göstermekteydi. Güney Avrupa refah rejimini inceleyen çalışmalarda İtalya bu gruba dâhil edilmektedir. Bu grup içinde Belçika tüm yıllarda %55'in üstünde bir oranla özel yükseköğretim kurumlarının kamu kurumlarından fazla olduğu ülke olarak dikkat çekmektedir. İrlanda ise 2000 yılında %5.12 oranını 2019'da %2.95'e düşürerek yükseköğretimdeki özel kayıt oranını düşüren ve en az kayıt oranına sahip ülkedir. İrlanda bu bakımdan Danimarka ile benzerlik göstermektedir.

Şekil 20. Özel ve vakıf yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranlarının (%) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu

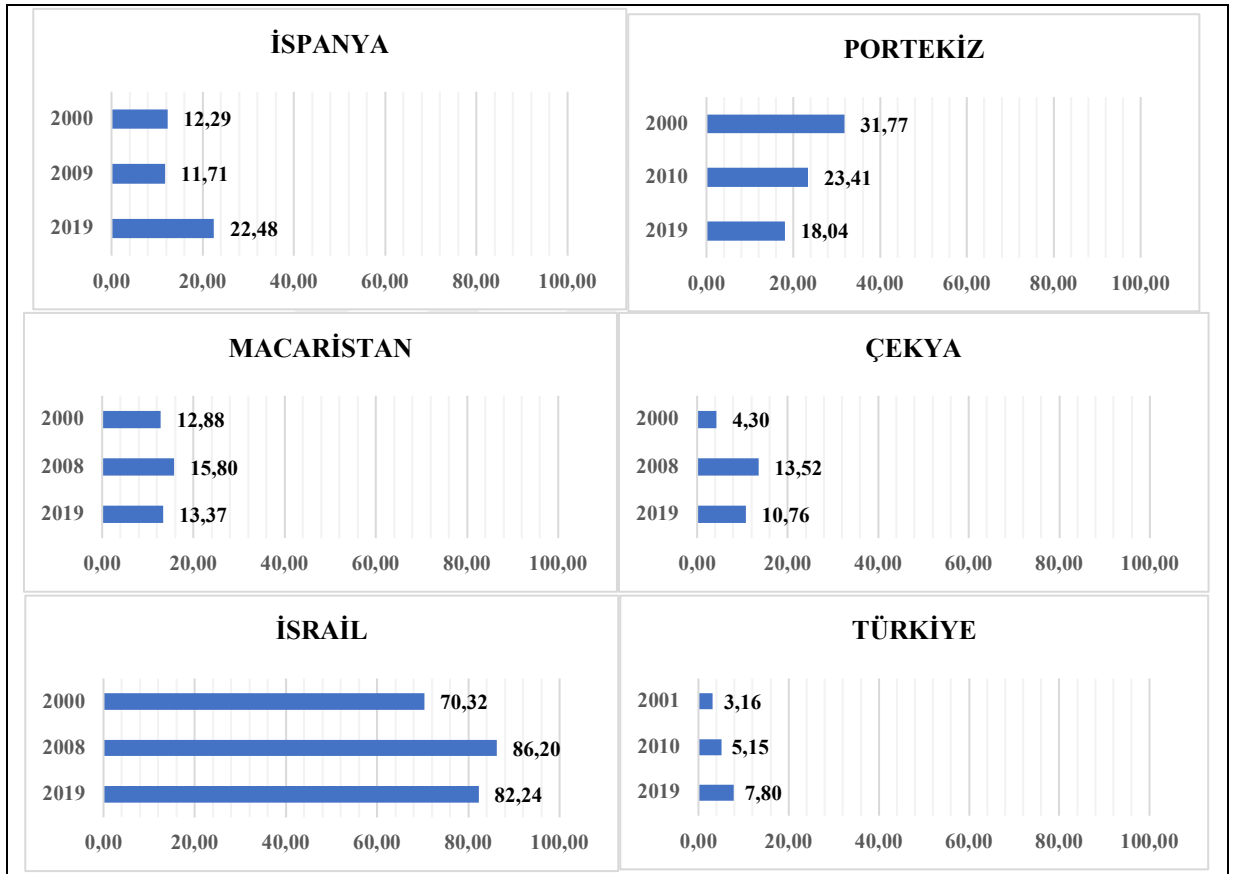
Kaynak: UNESCO (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu grupta yer alan ülkelerden Kanada'nın özel ve kâr amacı gütmeyen kurumlardaki yükseköğretim okullaşma oranına dair verisine ulaşamadığı için Kanada bu başlıkta yer almamıştır. Genel olarak özel okullaşma oranının en yüksek olması beklenen grup, piyasa merkezli olan liberal model ülkeleridir.

ABD ve Birleşik Krallık, eğitimin özelleştirilmesinde gelişmiş ülkeler arasında bir model olarak kabul edilmektedir. Bu ülkelerde özel kaynaklar, daha çok yükseköğretim kademesinde yoğunlaşmaktadır. Bunun sonucunda her iki ülke, OECD ülkeleri içerisinde milli gelirden yükseköğretime en fazla pay ayıran ülkeler olmuşlardır. Birleşik Krallık %100 özel okullaşma oranıyla yükseköğretim kurumlarının tamamının özel ve kâr amacı gütmeyen özel kurumlar olduğunu göstermektedir.

OECD'nin (2022c) yükseköğretimdeki kamu ve özel harcamalara yer verdiği en güncel grafiklerde, 2000-2018 yıllarında OECD ülkelerinde en fazla özel harcama oranına sahip liberal model ülkeleri olan Birleşik Krallık, Avustralya, ABD, Kanada, Yeni Zelanda ve bu

çalışmaya dâhil edilmeyen Japonya olmuştur. Özellikle Birleşik Krallık son yıllarda özel kaynak kullanımını en çok artıran ülke olarak dikkat çekmektedir. 2012 yılında %41.52 olan yükseköğretimde özel kaynaklı harcama oranı 2018 yılında %71.32'ye yükselmiştir. Aynı göstergede Finlandiya %3.78 oranıyla özel yükseköğretim harcaması en az olan ülke olarak göze çarpmaktadır. Özel yükseköğretim harcamalarında 2000-2018 grafiklerinde en az harcama oranına sahip hep İskandinav model ülkeleri olmuştur. Onların bir üstünde de muhafazakâr ve Güney Avrupa modeli ülkeleri toplanmıştır. Okullaşma oranından daha çok özel veya kamu kaynak kullanım oranları rejim modellerine göre daha belirleyici ve net ayırıştırıcı bir izlenim sunmaktadır.

Şekil 21. Özel ve vakıf yükseköğretim kurumlarındaki okullaşma oranlarının (%) yeni eklenen ülkelerdeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda bu çalışmaya dâhil edilen ülkeler içinde yükseköğretimde en yüksek özel okullaşma oranına sahip ülke İsrail, en düşük ise Türkiye'dir. Temin edilebilen en güncel yıl olan 2019 verileri üzerinden Portekiz ve İspanya'da yükseköğretimdeki özel kayıt oranı nispeten yakın görünmektedir. Aynı şekilde Macaristan ve Çekya'nın da yakın oranlara sahip olduğu söylenebilir. Türkiye'de yükseköğretimin özel ve kâr amacı gütmeyen kurumlarındaki

payı tüm ülkeler içinde en düşük ülkeler seviyesindedir. Türkiye’de bu kapsamdaki ülkeler vakıf üniversiteleri olarak tanımlanmaktadır. 2001 yılından itibaren Türkiye’de vakıf üniversitelerindeki okullaşma oranı iki kat artış göstermiştir ancak yine de 2019 yılı itibariyle %7.8 olan vakıf üniversitelerindeki okullaşma oranıyla büyük payın kamu üniversitelerinden oluştuğu bir yükseköğretim sistemine sahiptir. Danimarka %0.38 ve İrlanda %2.95 oranıyla Türkiye’den de az oranlara sahip iki ülkedir.

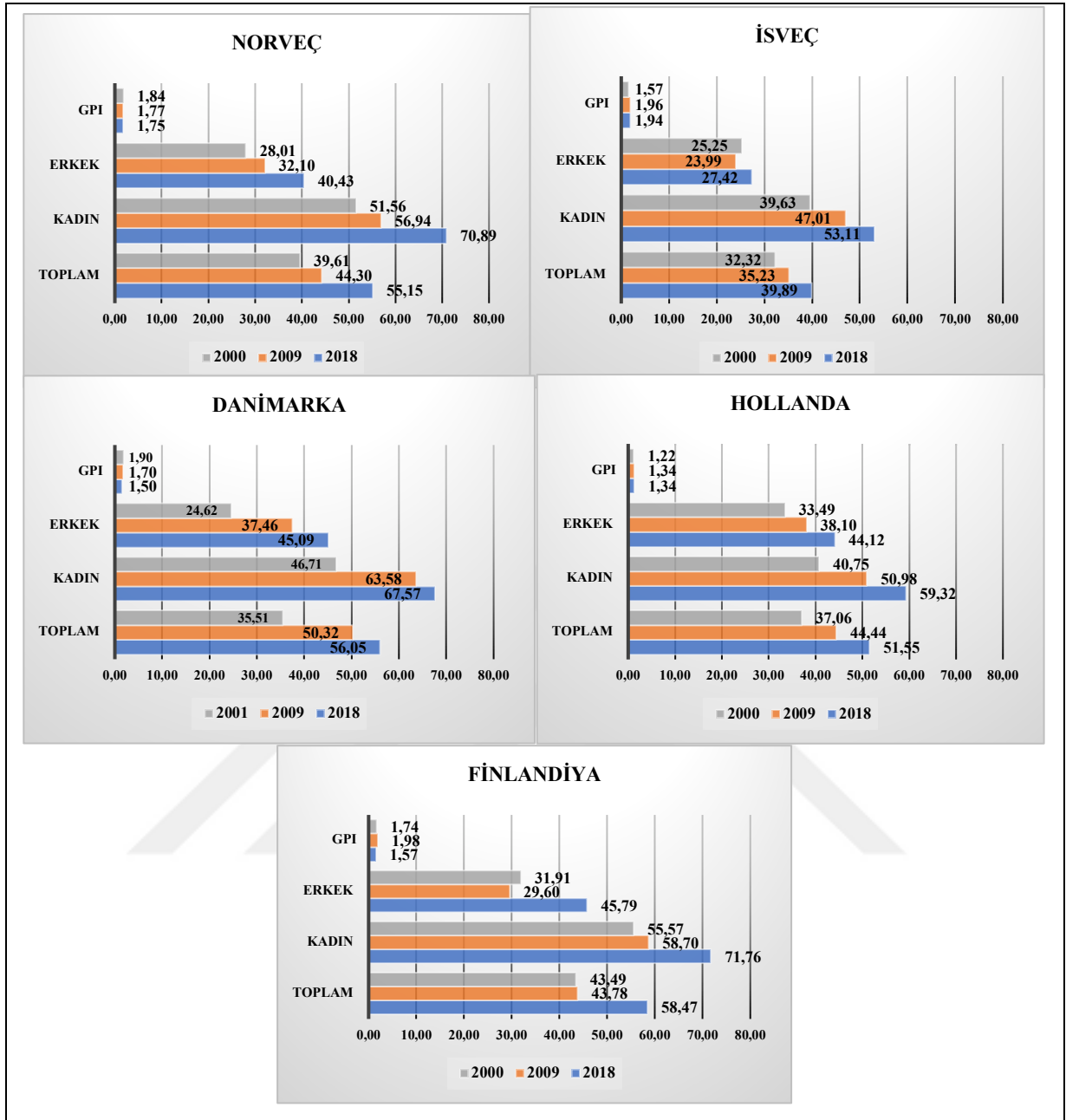
Yükseköğretim finansmanında özel kaynak kullanım oranında Türkiye okullaşma oranına göre daha fazla bir orana sahiptir. Türkiye’nin 2018’deki yükseköğretimdeki özel harcama oranı %27.18, İsrail’in ise %46.62 ile iki katından daha az bir orandadır. Özel(vakıf)/kamu okullaşma oranı ile kamu/özel harcama rakamları benzer pariteye sahip değildir. Yükseköğretimdeki özel harcama oranında Türkiye, Güney Avrupa ülkeleriyle oldukça yakın düzeylerdedir, muhafazakâr model ülkelerine de çok uzak bulunmamaktadır (OECD, 2022c).

4.1.6. Yükseköğretimde Mezun Oranı (Kadın/Erkek/Toplam) ve Cinsiyet Eşitliği Endeksi (GPI- Gender Parity Index)

Yükseköğretim sisteminin genel performansını değerlendirmek için kullanılan göstergelerden biri de nüfus içindeki yükseköğretim mezunu bireylerin oranıdır. Mezun göstergesi yükseköğretimin sisteminin çıktısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yükseköğretim düzeyinde mezun oranı yüksek olan ülkelerde yüksek vasıflı bir iş gücü yetişmesi ve sürdürme ihtimali daha yüksektir. Gelişmekte olan bilgi toplumu geniş düzeyde yüksek yetenekli insan arzı gerektirmektedir. Yükseköğretim mezun oranının yüksekliği ülkelerin yükseköğretim sisteminin verimliliğini gösterirken aynı zamanda beşerî sermayenin zenginliğini ve yüksek refah sahibi bireylerin niceliğini yansıtmaktadır. Ancak salt yükseköğretim mezuniyetinin etkisini ölçmek için, eğitimin diğer çıktıları olan yükseköğretim mezunlarının iş bulma oranı, işsiz kalma süresi, aylık maaş değişimleri gibi göstergelerle birlikte değerlendirdiğinde anlamlı olmaktadır. Bu çalışmada yükseköğretim mezun oranı, refah rejimleri arasındaki farklılığı test etmeye yönelik göstergelerden biri olarak analize dâhil edilmiştir.

Brüt mezun oranı yükseköğretimin birinci derece programlarından (ISCED 6 ve ISCED 7) mezun olanların sayısının aynı derecedeki teorik yaş nüfusuna oranlanmasıyla bulunmaktadır, yaş gözetmeksizin tüm mezunları kapsamaktadır (UNESCO, 2022a). GPI’ne dair genel bilgiler yükseköğretim okullaşma oranındaki GPI bölümünde detaylıca açıklanmıştır. Yükseköğretim mezuniyetindeki cinsiyet paritesi endeksi (GPI), yükseköğretimden mezun olan kadın sayısının erkek sayısına bölünmesiyle hesaplanır.

Bu bölümde 2000-2020 yılları arasında temin edilebilen veriler arasından seçilen üç yılda yükseköğretim mezun oranında yaşanan değişim ve bu değişimin cinsiyet boyutundaki farklılıkları sunulmaktadır.

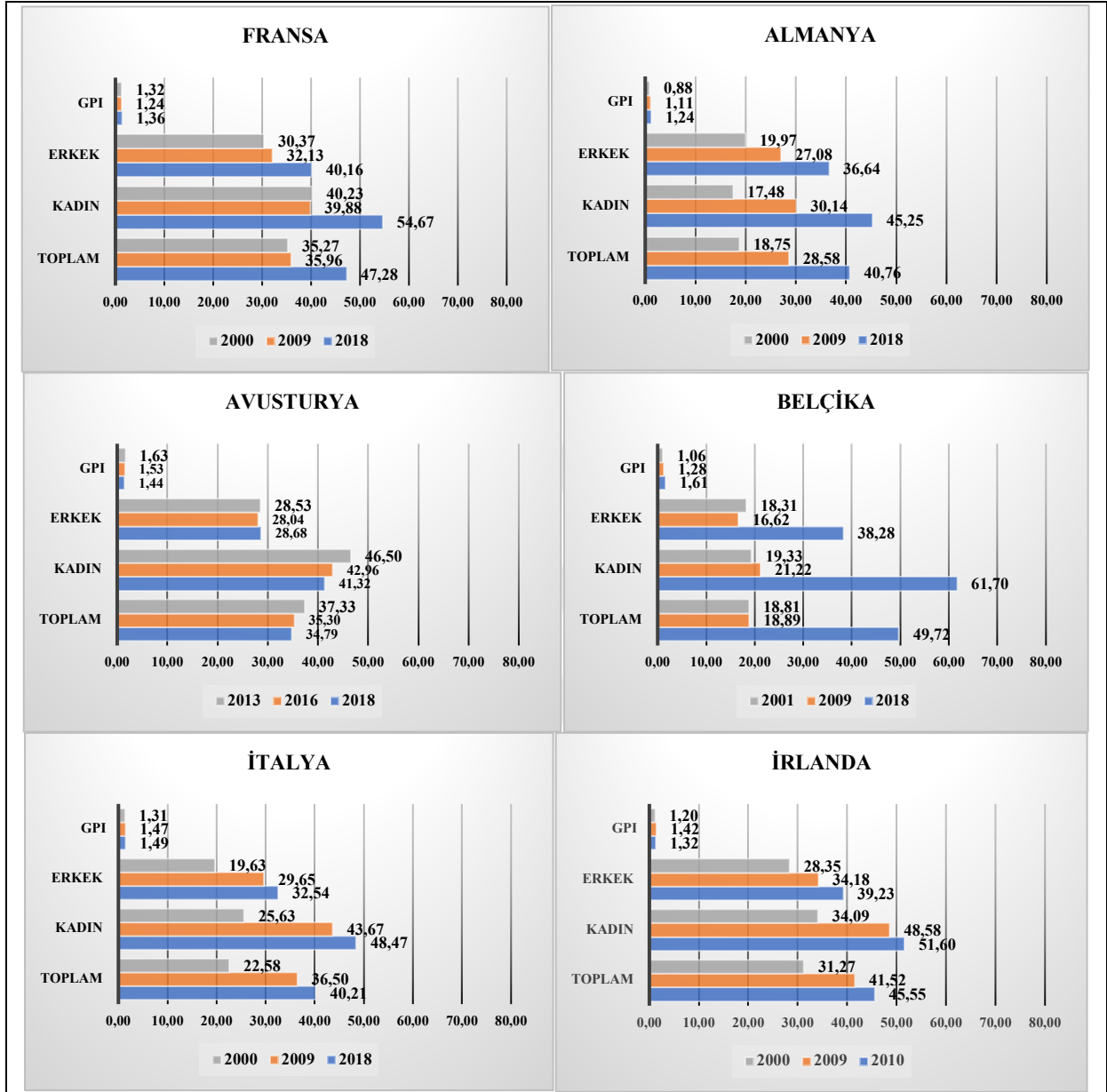

Şekil 22. Yükseköğretimde cinsiyete göre mezun oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda ilgili ülkelerin 2001-2009-2018 yıllarındaki yükseköğretimden mezuniyet oranları gösterilmiştir. Tüm ülkelerde ortak erişilebilen en güncel veri 2018 yılına aittir. Bu tabloda yer alan İskandinav grup ülkelerin tamamında yükseköğretim mezun oranları artmıştır. Mezun oranları İsveç'te çok az değişiklik göstermiştir. Ülkelerin genel durumuna bakıldığında 2001 yılında ortalama %30'larda olan yükseköğretim mezun oranı 2018 yılında %50'nin üstünde seyretmektedir. Mezun oranlarında kadınların oranının erkeklerden fazla olduğu dikkat çekicidir. Cinsiyet Paritesi Endeksi bu grup ülkelerin tamamında 1'in

üstündedir, mezun oranlarının kadınlar lehine olduğunu göstermektedir. GPI'nin en düşük ülke Hollanda'dır.

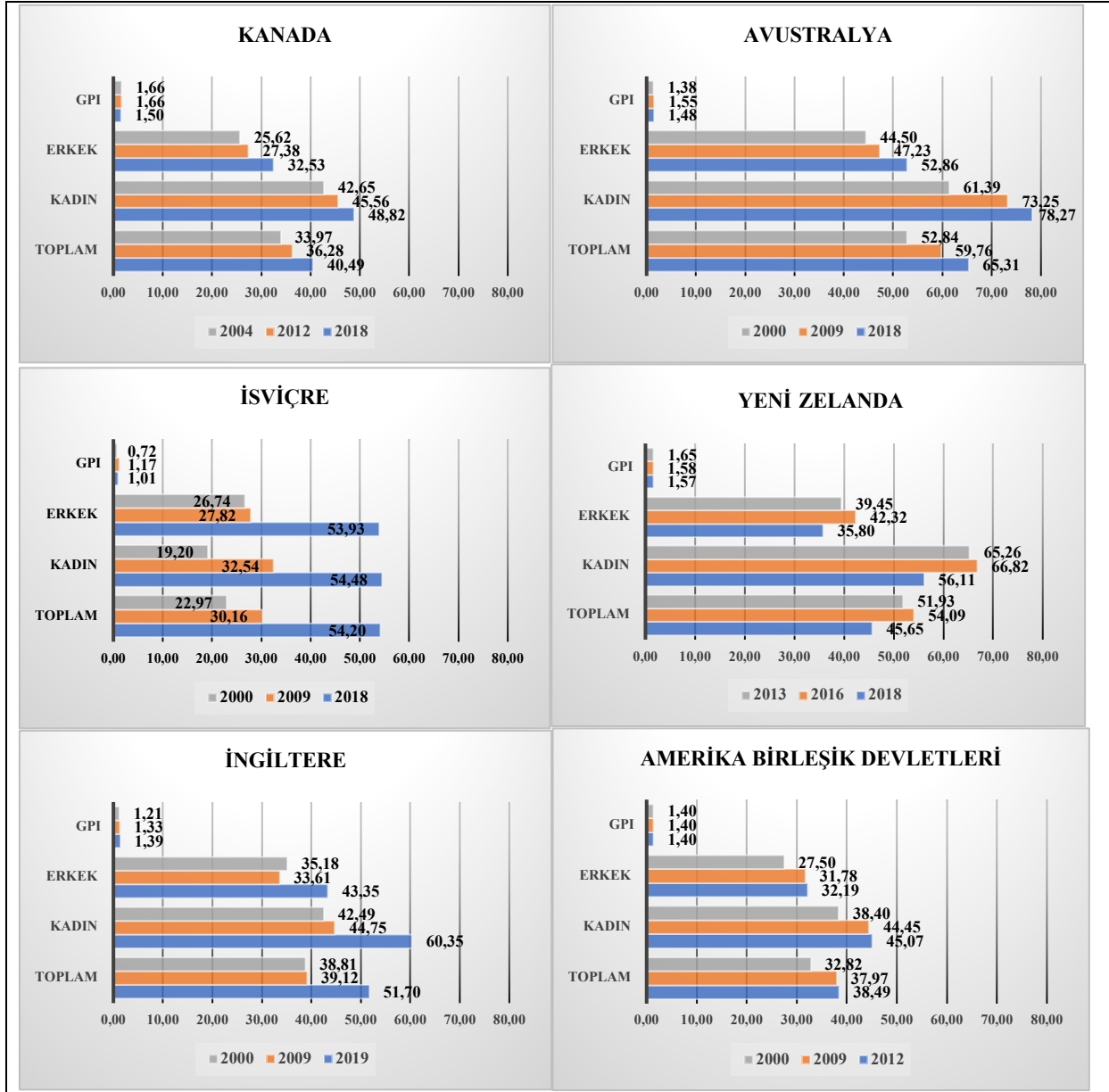

Şekil 23. Yükseköğretimde cinsiyete göre mezun oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 23'te muhafazakâr grup ülkelerinde birkaç ülkenin benzer artış gösterdiği diğerlerinin ise genelden ayrıldığı göze çarpmaktadır. 2000 yılı sonrası Avusturya hariç tüm ülkelerde artış görünmektedir. Avusturya'nın 2000 yılında %37.33 olan brüt yükseköğretim mezun oranı 2018 yılında %34.79'a gerilemiştir. Muhafazakâr rejim ülkelerinin genel durumuna baktığımızda 2018 yılı itibariyle İskandinav model ülkelere göre mezun oranlarının

kısmen düşük olduğu görünmektedir. Cinsiyet eşitliği etkisi de tüm yıllarda 1'in biraz üstünde ve kadınlar lehindedir. Almanya'da 2000 yılında 0.88 olan GPI, sonraki dönemlerde 1'in üstüne çıkmıştır.

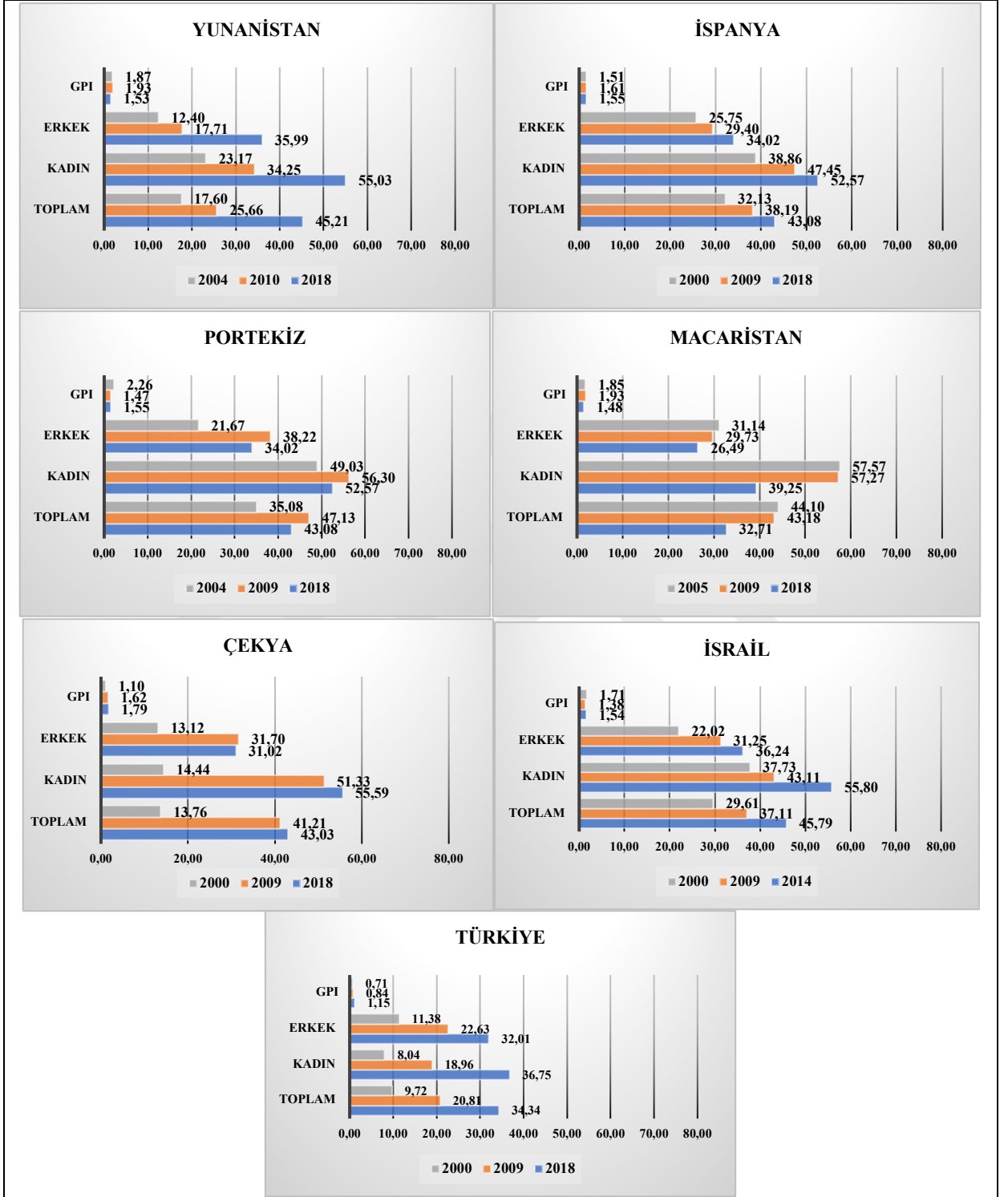

Şekil 24. Yükseköğretimde cinsiyete göre mezun oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Liberal rejim ülkelerinde yükseköğretim mezun oranında en yüksek ülke Avustralya'dır. Oransal olarak yıllar içinde en fazla artış İsviçre'de yaşanmıştır, 2000 yılındaki %22.97 oranından 2018'de %54.20'ye çıkmıştır. 2018 yılı itibarıyla en düşük brüt yükseköğretim mezun oranı %38.49 oranıyla ABD ve %40.49 ile Kanada olmuştur. Bu iki

ülke dışındaki ülkeler %50'in üzerindeki mezun oranıyla İskandinav ülkelerine en yakın gruptur.

Şekil 25. Yükseköğretimde cinsiyete göre mezun oranlarının (%) ve cinsiyet eşitliği endeksinin (GPI) yeni eklenen ülkelerdeki durumu

Kaynak: UNESCO (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 25'te yer alan ülke grubunda ve çalışmadaki tüm ülkeler içinde 2018 yılı itibariyle %32.71 oranıyla Macaristan en düşük brüt yükseköğretim mezun oranına sahip ülke olmuştur. Akabinde %34.34 oranıyla Türkiye gelmektedir. Macaristan 2005 yılında %44.10 oranındayken %25.82'lik bir düşüş yaşamıştır. Türkiye ise 2000 yılında %9.72 olan yükseköğretim brüt okullaşma oranında %3.5 artış göstermiş ve diğer ülkelerle olan farkını büyük ölçüde kapatmıştır. Türkiye'nin 20 yılda yükseköğretimde ciddi bir performans göstermiştir. 2018 sonrası artış hızında azalma yaşansa da artış devam ettiği müddetçe OECD ülkeleriyle aynı düzeyde olacaktır. Türkiye'de yükseköğretimden lisans düzeyinde 2009 yılında 220.260 kişi, 2014 yılında 399.049 ve 2019 yılında 486.200 kişi mezun olmuştur.

4.2. 2000- 2020 Yılları Arası Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait İş gücü ve Temel Ekonomik Göstergeleri

Ekonomik aktivitelerin refah seviyesi ile ilişkine dair en çok kullanılan göstergeler gelir ve servet durumu üzerine olmaktadır. Tüketim imkânı olan ve yüksek hayat standartlarına sahip bireyler, harcamalarından tasarruf yaparak ihtiyaç durumunda kendilerine güvence sağlayabilmektedir. Ekonomik olarak müreffeh düzeyde olan bireyler aynı zamanda nitelikli eğitim imkânlarına sahip olma, sağlık hizmetinden faydalanma, yüksek yaşam memnuniyeti gibi maddi olmayan olanaklara da sahiptirler (Türe, 2019, s. 314). Ekonomik göstergelere toplumsal yapıyı ölçen yeni faktörler eklenerek refah analizleri yapılıyor olsa da refahın maddi boyutu hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir.

Refahı ölçen faktörlerden biri olarak seçilen ekonomi ve iş gücü göstergeleriyle özellikle 2008 küresel krizinin refah rejimlerindeki etkisini yansıtması amaçlanmaktadır. 2007 ortalarında ABD merkezli başlayan kriz kısa sürede tüm ülkelere yayılmıştır. Tüm dünya ülkelerini derin etki altında bırakan küresel finansal krizin etkileri, kriz sonrası ülkelerin tepkileri ve mevcut durum büyüme oranları üzerinden tablolarla net bir şekilde okunacaktır.

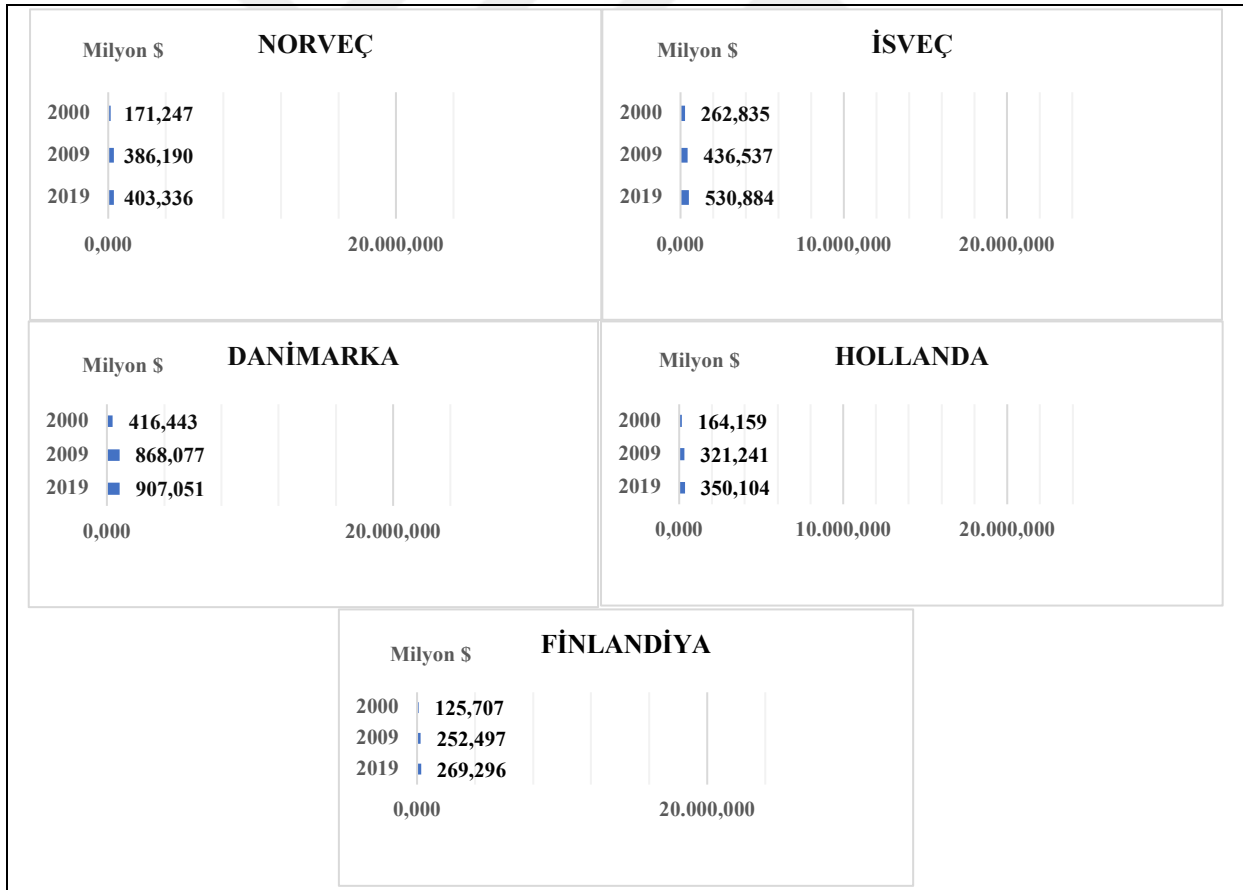
4.2.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Refah devletleri ve ülkelerin gelişmişlik seviyeleri üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan en temel parametre ülkelerin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) rakamları olmuştur. Ekonomik büyümeyi temsilen en çok kullanılan GSYİH aynı zamanda refah seviyesini etkileyen ekonomik faktörlerin de ona oranla değerlendirildiği göstergedir. İnsani gelişme endekslerinin gelişmesi ve refah göstergelerine dâhil edilmesiyle GSYİH'nın yüksek olması refah devleti olmanın tek kriteri olmaktan çıkmıştır. Ülkelerin müreffehlik göstergesi genişlemiş olsa da işsizlikte veya ekonomik büyümede yaşanan değişimler refah harcamalarındaki değişimi tetiklemektedir. Daha kıt duruma gelen kaynakların yeniden tahsisi

nedeniyle hükümetlerin yaptıkları refah harcamalarını düşürebilen daha az vergi geliri olarak ifade edilen düşük gayri safi yurt içi hasıla büyümesi yüksek işsizlik oranına eşlik etmektedir (Ding, 2014, s. 10).

GSYİH'nın düşük düzeylerinde meydana gelen küçük artışlar refah seviyesindeki yüksek artışlar sağlamakta ve bu durum ekonomik kazanımları temsil etmektedir. GSYİH belli bir eşiğin üstüne çıktığında GSYİH'daki artışın refah seviyesi üzerindeki etkisi azalmakta ve bu durum da yaşam tarzını temsil etmektedir. Ayrıca refah düzeyi ölçümünde GSYİH genel olarak tek başına yeterli kabul edilmemiş ve kişi başına GSYİH ile değerlendirilmesi tercih edilmiştir (Türe, 2019, s. 315)

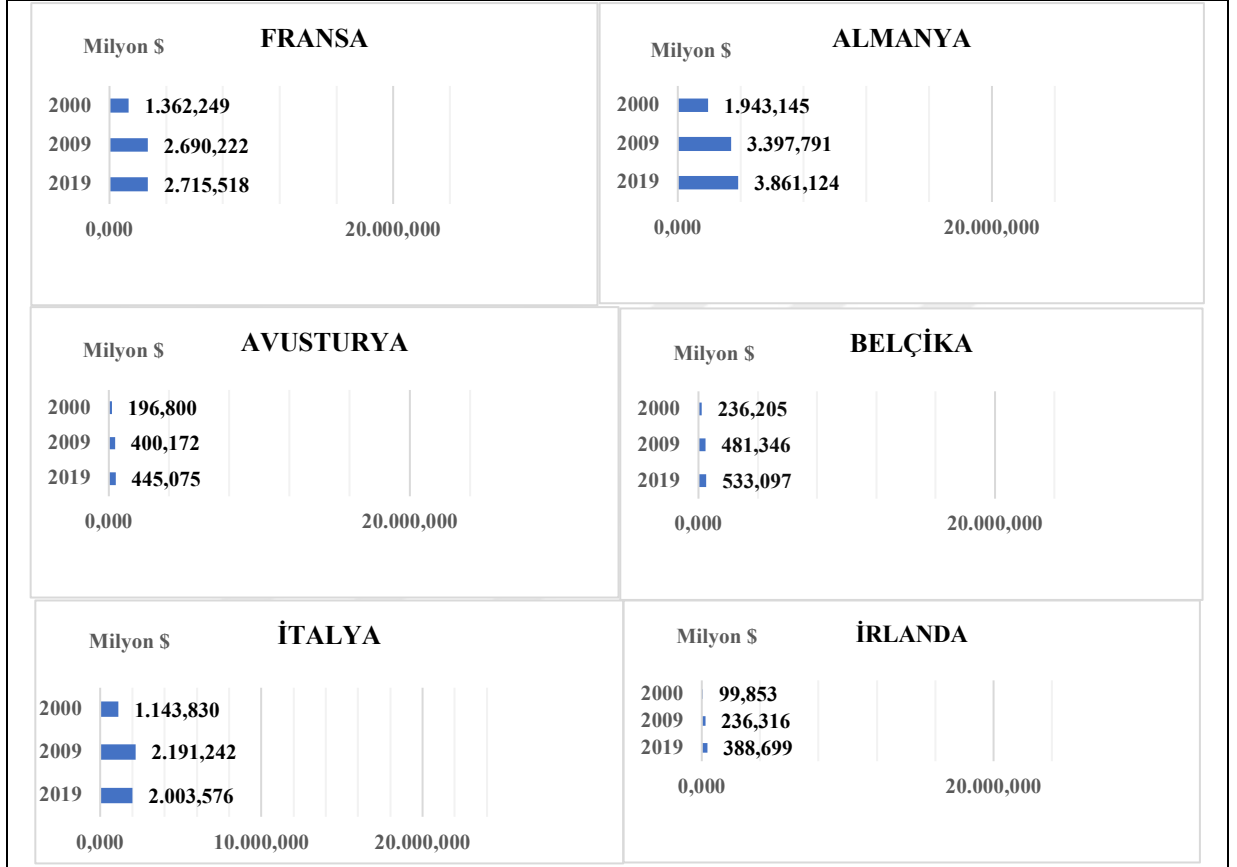
Maddi yaşam koşulları ya da ekonomik refah insanların tüketim olanaklarını ve kaynaklar üzerindeki hakimiyetini belirler. Bu koşullar GSYİH tarafından şekillendirilirken aynı zamanda insanların refahına katkıda bulunmayan (ekonomik kalkınmanın bazı olumsuz sonuçlarını dengelemeye yönelik faaliyetler) ekonomik faaliyetleri içerirken, insanların tüketim imkânlarını genişleten piyasa dışı faaliyetleri hariç tutmaktadır (OECD, 2011)

Şekil 26. GSYİH'nın sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

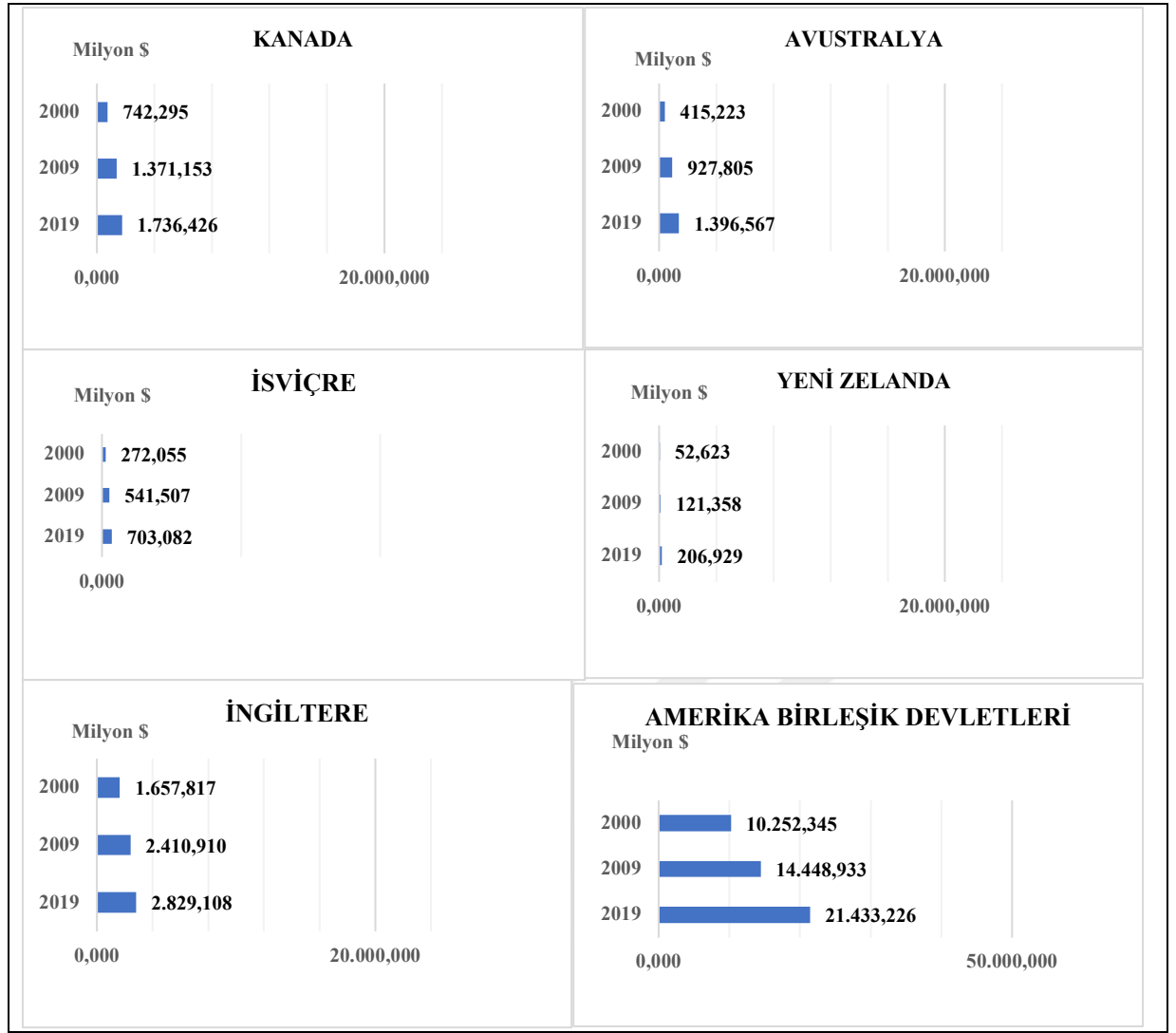
Şekil 26’da yer alan İskandinav refah rejimi kabul edilen ülkeler arasında GSYİH rakamı en yüksek olan Danimarka (907 051 milyon USD), en düşük olan ise Hollanda’dır (350 104 milyon USD). Diğer ülkeler 400-500 milyar USD aralığındadır. Bu modeldeki tüm ülkelerin 2000 yılındaki GSYİH değerleri 2019 yılında iki katın biraz üstünde artış göstermiştir.

Şekil 27. GSYİH’nın muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

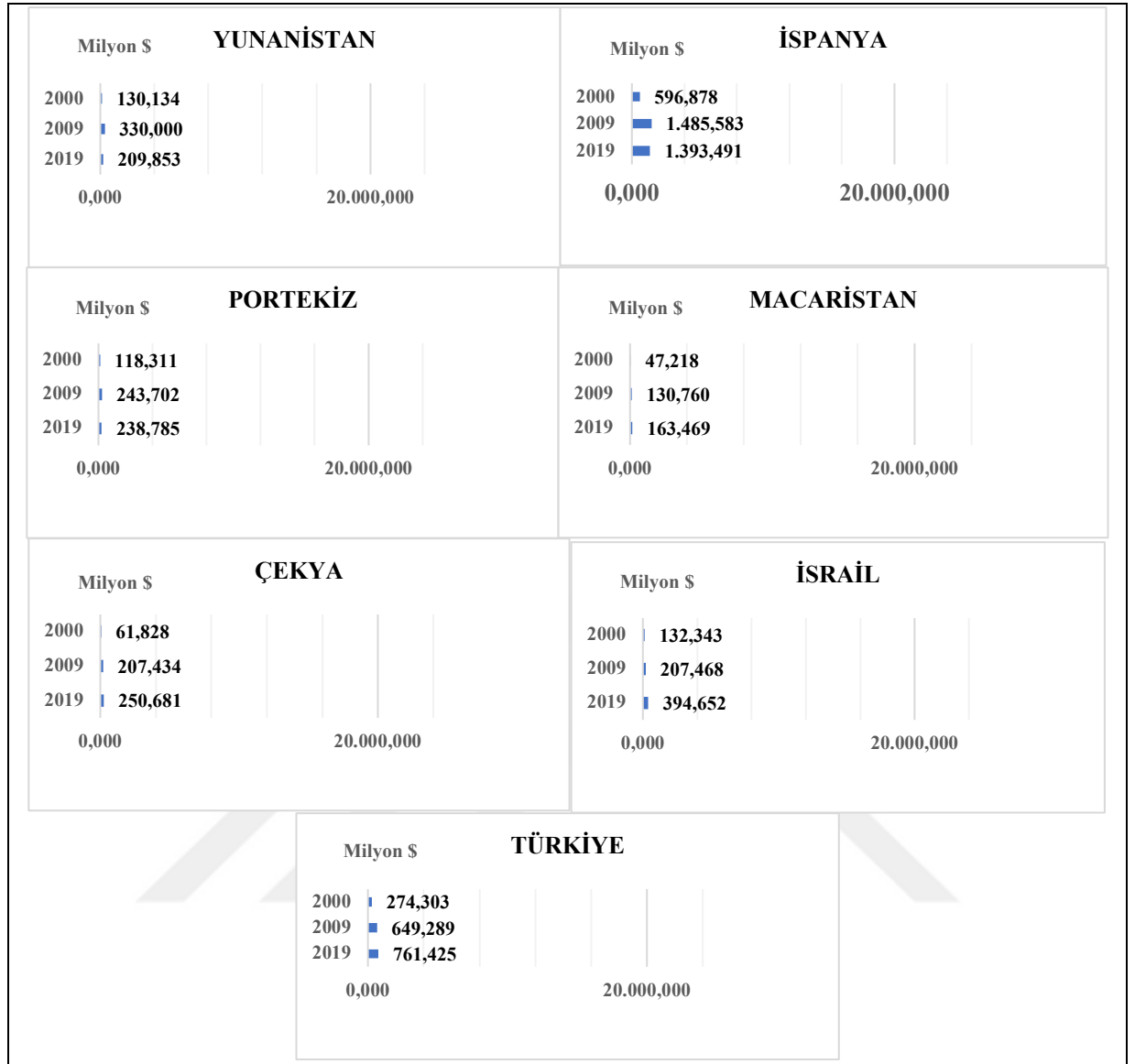
Şekil 27’de görüldüğü gibi muhafazakâr refah rejimine ait kabul edilen ülkelerin başta gelen temsilcisi Almanya ve Fransa’nın GSYİH’sı 2 milyon USD’nin üzerinde olarak bu grubun en yüksek değere sahip iki ülkesidir. Ardından yeni çalışmalarda Güney Avrupa modelinde yer alan İtalya 2 003 576 milyon USD ile gelmektedir. Belçika ve İrlanda çalışmalara göre farklı refah tiplerinde adlandırılan ülkeler olarak bu grubun en düşük GSYİH rakamına sahiptirler. Yine muhafazakâr grubun tipik ülkesi Avusturya GSYİH değerinde düşük görünse de nüfusa oranlanan kişi başı GSYİH değerinde Almanya’nın üstünde yer almaktadır. 2019 yılı itibariyle Almanya’nın kişi başı GSYİH değeri, 46 252.2 USD iken Avusturya’nın aynı yıl 50 114.4 USD değerinde olmuştur (World Bank, 2022d).

Şekil 28. GSYİH'nın liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

ABD, tüm yıllarda GSYİH değerinde en yüksek ülkedir ancak kişi başı GSYİH'da İrlanda, İsviçre ve Norveç daha yüksek değere sahiptir.

Şekil 29. GSYİH'nın yeni eklenen ülkelerdeki durumu

Kaynak: World Bank (2022a) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

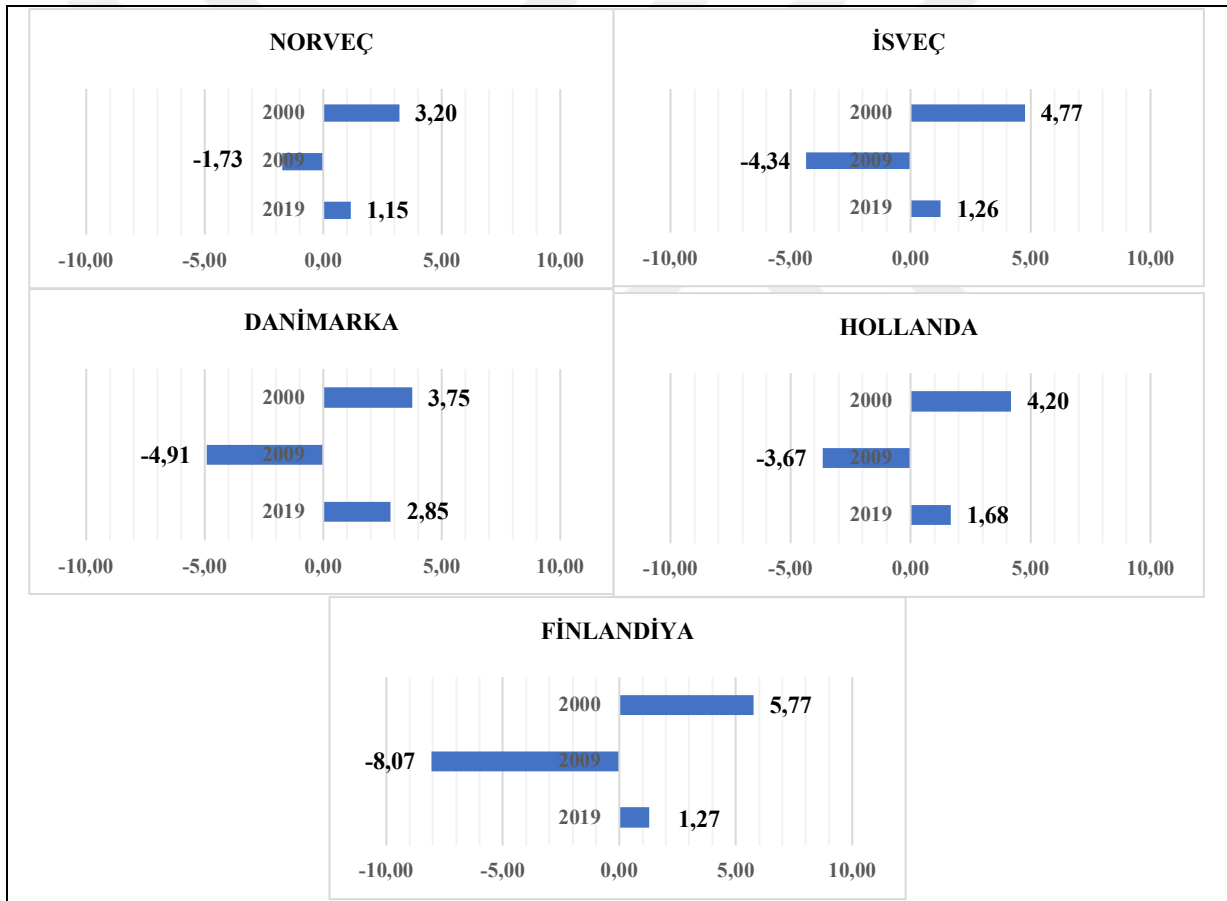
Şekil 2'de yeni eklenen ülkelerin nüfusu yüksek olsa da GSYİH değerinde alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu grupta GSYİH'sı 1 393 491 milyon USD ile en yüksek rakama sahip ülkedir. Diğer ülkelerin tamamı bir milyon değerinin altındadır. Bu ülkelerde İspanya'dan sonra 761 425 milyon USD ile ikinci sırada yer almaktadır.

4.2.2. Büyüme Oranı

Büyüme oranları uluslararası mukayeselerde GSYİH değerine göre daha belirleyici olan ekonomik bir kriterdir. Bir ülke ekonomisinin iktisadi açıdan değerlendirilmesinde büyüme

oranlarının seyri önem arz etmektedir. Neo Klasik yaklaşımı savunan birçok araştırmacıya göre refah devletlerinin boyutunun aşırı vergilendirmenin azaltması yolu ile ekonomik büyümeyi canlandırmaktadır. Ancak Atkinson ve Lindert'e göre, refah devleti kamu harcamalarını daha üretken yapmaktadır. Bunun da ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır (Beraldo vd., 2009, s. 946). Ekonomik büyüme, etkisi daha çok uzun dönemde ortaya çıkan ve topluma yansımaları daha çok gelir dağılımı adaleti ile ilişkili olan bir ekonomik göstergedir (Şentürk & Akbaş, 2014, s. 5821).

Büyüme oranlarının tablolarında 2008 küresel finansal krizinin etkisi daha net görünecektir. Bu nedenle 2000 yılı ve ekonomik kriz etkisinin sonuçlarının görüneceği 2009 yılı ve en güncel veri 2019 yılları baz alınmıştır.

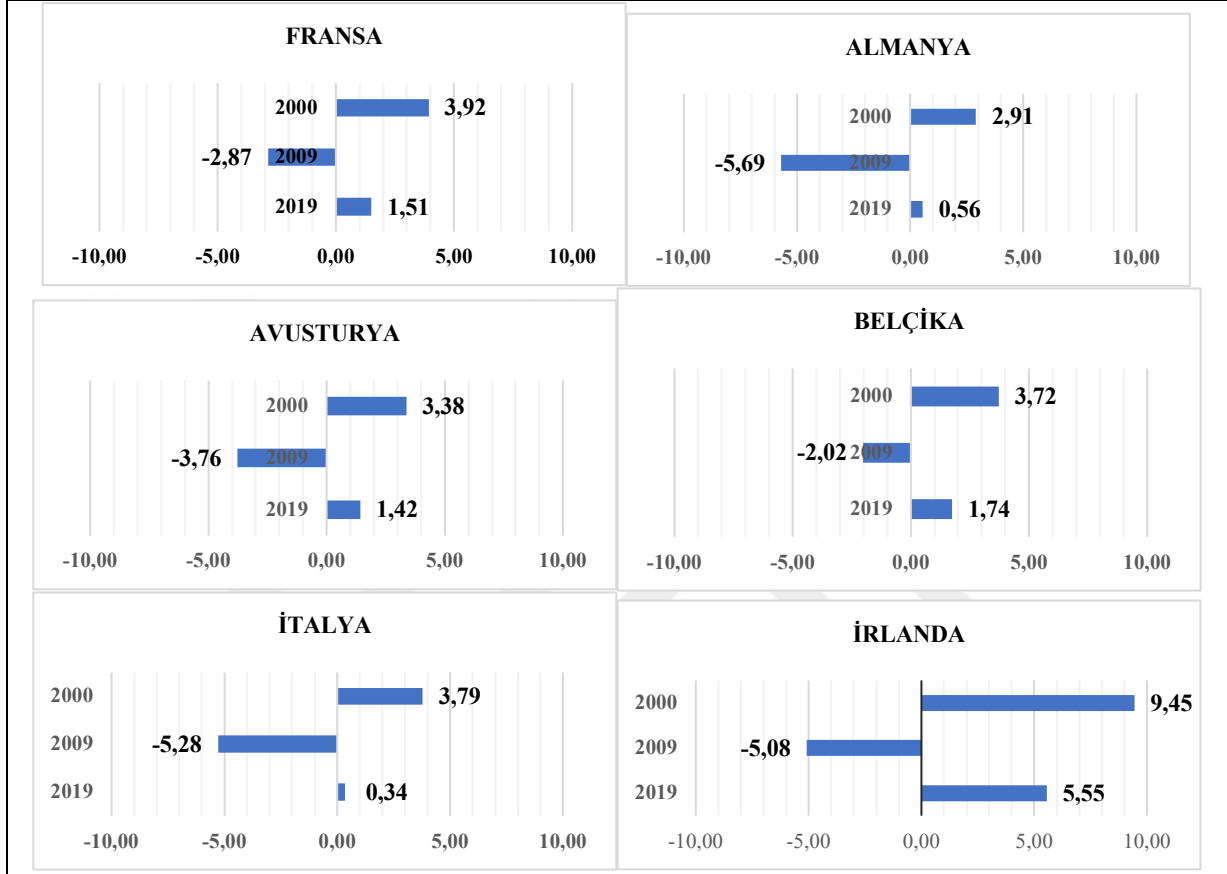

Şekil 30: Büyüme oranının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022b) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 30'da yer alan sosyal demokratik refah rejimine ait kabul edilen ülkelerde 2000 yılı büyüme oranları genel ülkelerdeki oranların nispeten üstündedir. Ancak 2009 yılında bu

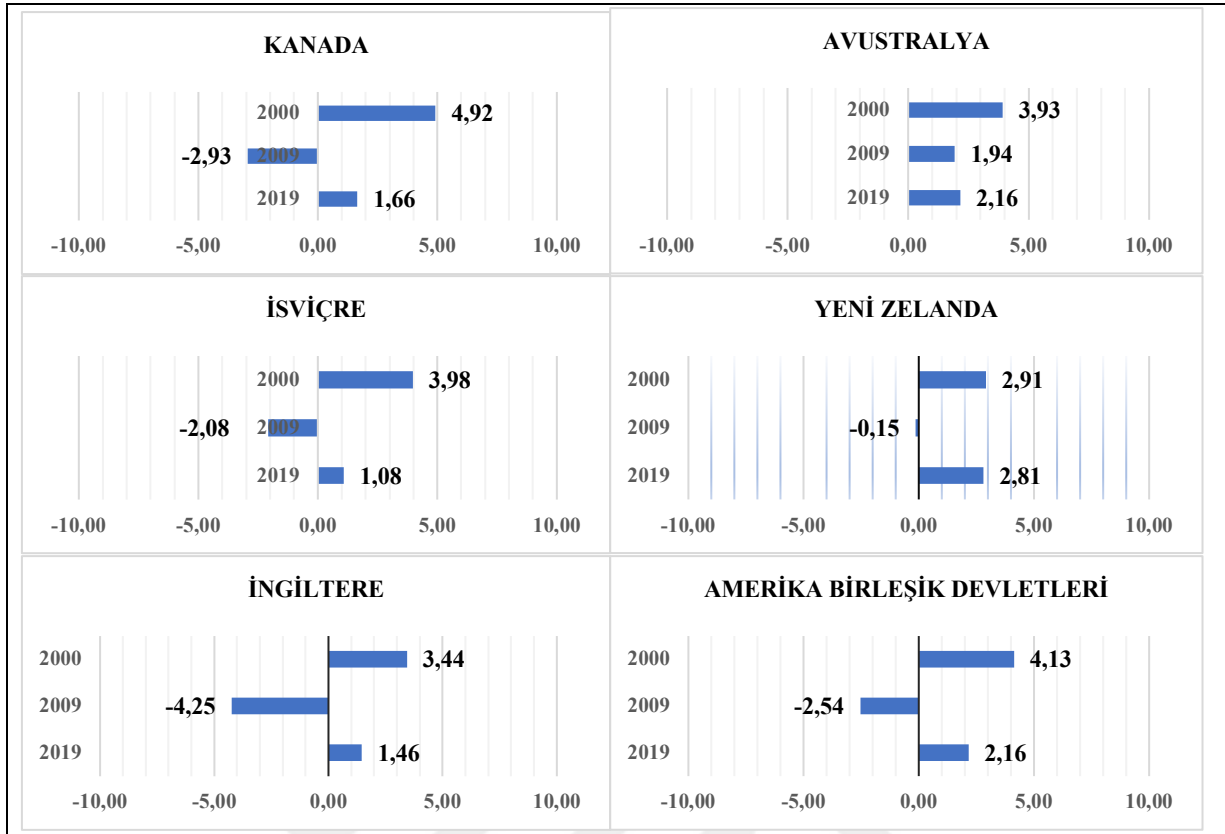
Ülkelerin de tamamında eksi büyüme oranına dmtr, daha doğru bir tabirle tüm ülkeler ekonomik küçülme yaamıtır. Kriz dönemi sonrası en çok gelir kaybı yaşayan ülke %-8.07 oranıyla Finlandiya olmuştur. 2019 yılında diğer ülkelerle aynı büyüme düzeyini yakaladığı görünmektedir. Güncel durum itibariyle de büyüme oranı en yüksek ülke %2.85 ile Danimarka’dır. Diğer İskandinav lkeleri yarısı orana sahiptir.

Şekil 31. Büyüme oranının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022b) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

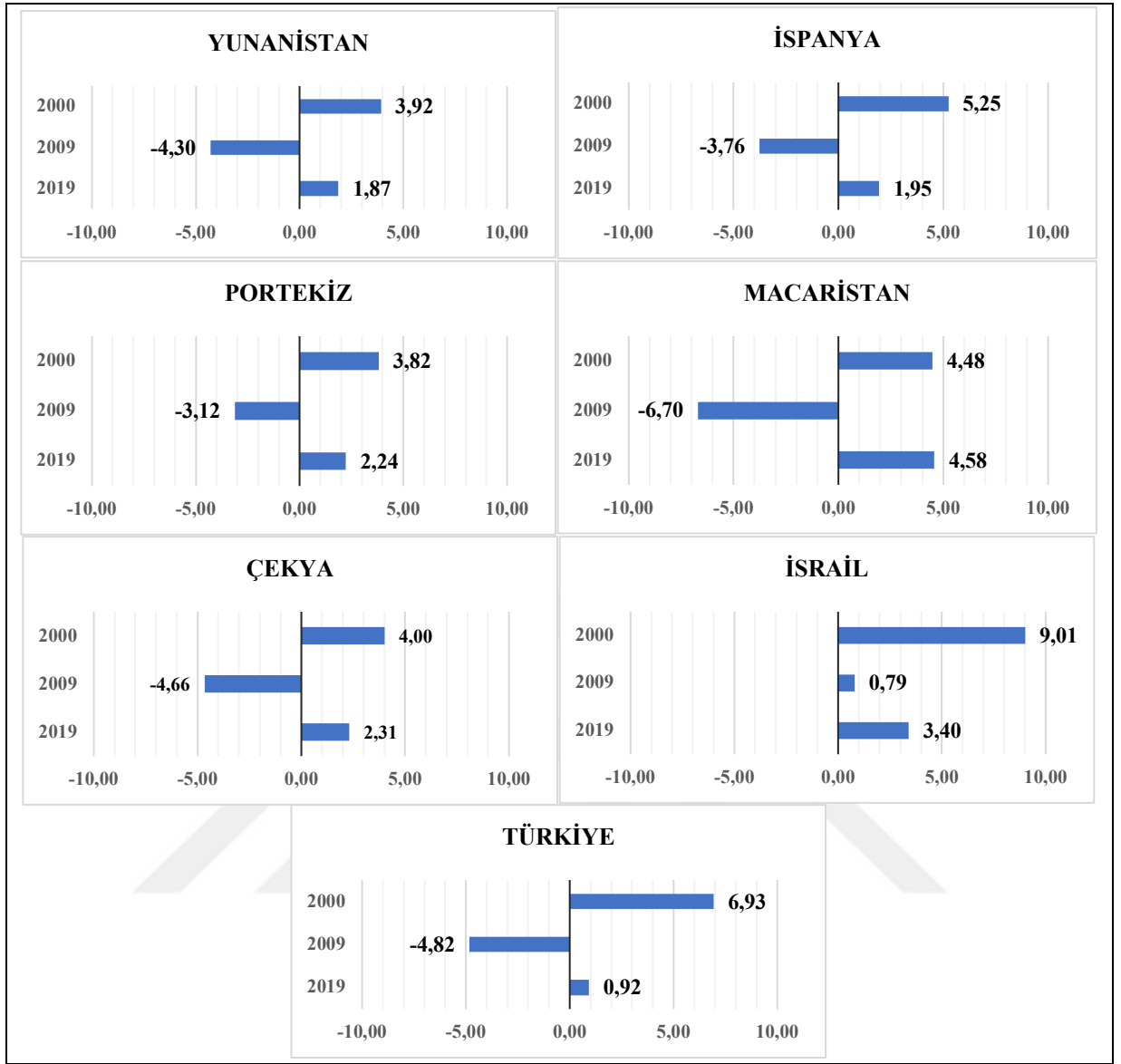
Şekil 31’de muhafazakâr refah rejimi ülkelerin ekonomik değişimleri incelendiğinde 2000 yılında İrlanda dışında hepsindeki büyüme oranı sosyal demokratik model ülkelerine göre kısmen düşüktür. 2009 yılında tüm ülkeler kriz etkisiyle gelir kaybı ve ekonomik küçülme yaamıtır. Ancak kriz sonrası en fazla büyüme gösteren de İrlanda olmuş ve diğer ülkelerden ne geçmiştir.

Şekil 32. Büyüme oranının (%) liberal refah rejimi ülkelerindeki durumu

Kaynak: World Bank (2022b) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 32’de yer alan liberal refah rejimi ülkelerinin 2000 yılı büyüme oranlarında en yüksek orana sahip %4.92 ile Kanada olmaktadır. Diğer ülkeler kısmen birbirine yakın oranlara sahiptir. Ancak 2009 yılında krize daha farklı reflexler göstermişlerdir. 2009 yılında gelir büyüme oranı sıfırın altına düşmeyen tek ülke Avustralya olmuştur. Diğer ülkelerin tamamı farklı oranlarda gelir kaybı yaşamıştır. Birleşik Krallık 2009 yılında %-4.25 oranıyla en fazla gelir kaybı yaşayan ülke olmuştur. Yeni Zelanda da 2009 yılında %-0.15 oranıyla nispeten az gelir kaybı yaşayan bir ülkedir, 2019 yılında da bu grupta büyüme oranı en yüksek ülke olarak yer almıştır.

Şekil 33: Büyüme oranının (%) yeni eklenen ülkelerdeki durumu

Kaynak: World Bank (2022b) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmaya özgü değerlendirmeye alınan ülkeler içinde Şekil 33’de görüldüğü üzere 2000 yılında en fazla büyüme gösteren ülke %9.01 oranıyla İsrail olmuştur. İsrail aynı zamanda bu grupta 2009 yılında büyüme oranı düşen (%0.7) ancak eksi değere inmeyen tek ülkedir. 2009 yılında en fazla gelir kaybı %-6.70 oranıyla Macaristan’da yaşanmıştır.

Türkiye kriz sonrasında hızlı büyüyen bir ülke olarak dikkat çekmiştir. 2011 yılı büyüme oranı %11.2 olmuştur ve aynı yılda en hızlı büyüyen ülke olan Çin’in %9.6, İsrail’in %5.5, Almaya %3.9 oranında büyüme göstermiştir. Türkiye bu büyüme oranını sonraki yıllarda düşürmüştü ancak aynı oranı (%11) 2021 yılında tekrar yakalamıştır (World Bank, 2022c).

4.2.3. İşsizlik Oranı (Kadın-Erkek-Toplam)

Bir ülkede ekonomik büyüme işsizliği düşürüyorsa alım gücünü artırıyor ve refah düzeyini artırıyor demektir. İşsizliğin bireysel bir maliyeti olduğu gibi piyasayı etkisizleştirme gibi bir sonucu da olmaktadır. İşsizliğin neden olduğu piyasa etkinsizliği, diğer anlamıyla toplumsal refah kaybı iktisat teorisinde kaynakların optimal dağılımının olmadığı anlamına gelmektedir (Cengiz & Şahin, 2011, s. 136).

İşsizliğin eşitsizlik boyutu ise pazardaki etkisi üzerinden daha iyi anlaşılmaktadır. İş gücünün piyasadaki yansımaya dair genel görüş, vasıfsız, düşük ücretli işçilerin, vasıflı ve yüksek ücretli işçilere göre daha kolay ikame edilebiliyor ve dolayısıyla pazarlık yapma konumlarının işsizlikten daha ani ve olumsuz etkileniyor olduğudur. İşsizlik oranı iş gücüne olan genel talebi yansıtmakta ve düşük seviyelerde seyreden işsizlik işverenlere göre işçilerin pazarlık yapma gücünü zorlaştırmaktadır. Bu mantıkla yüksek işsizlik ücret dağılımına katkıda bulunmaktadır. İşsizliğin harcanabilir gelir eşitsizliği üzerindeki ikinci etkisini de yadsınamaz. İşsiz biri, çalışırken aldığı ücretten daha az hak alıyorsa (ya da hiç almıyorsa) çok sayıda işsiz olduğu bir ekonomi işsizliğin olmadığı bir ekonomininkinden dağılımın en altındaki düşük gelire sahip olacaktır. Hane halklarının çoğunluğu gelirlerinden elde ettikleri kazanca güvendiğinden işsizlik genel manada harcanabilir gelirde bir düşüşü temsil etmektedir.

Eşitsizliğe yol açan işsizlikle ilgili refah devleti için iki potansiyel rol bulunmaktadır. Bunlardan ilki piyasa geliri üzerindeki etkileri ile ikincisi harcanabilir gelir üzerindeki etkileri ile ilgilenmektedir. İkinci rol ile başlamak gerekirse, işsiz birinin gelir kaybını etkilemede refah devletinin doğrudan rolü oldukça açıktır. Zengin bir refah devleti kayıp ücretler için yüksek bir yenilenme oranına sahip olarak ve kapsamlı bir sosyal koruma şemsiyesi altında nüfusun büyük bir bölümünü kapsayarak bu kayıpları asgari düzeye indirecektir. Sosyal haklar, fakirlere zenginliği yeniden dağıtmak için bir yol sağlayacak ve iş gücü piyasası risklerine karşı sigortalayacaktır.

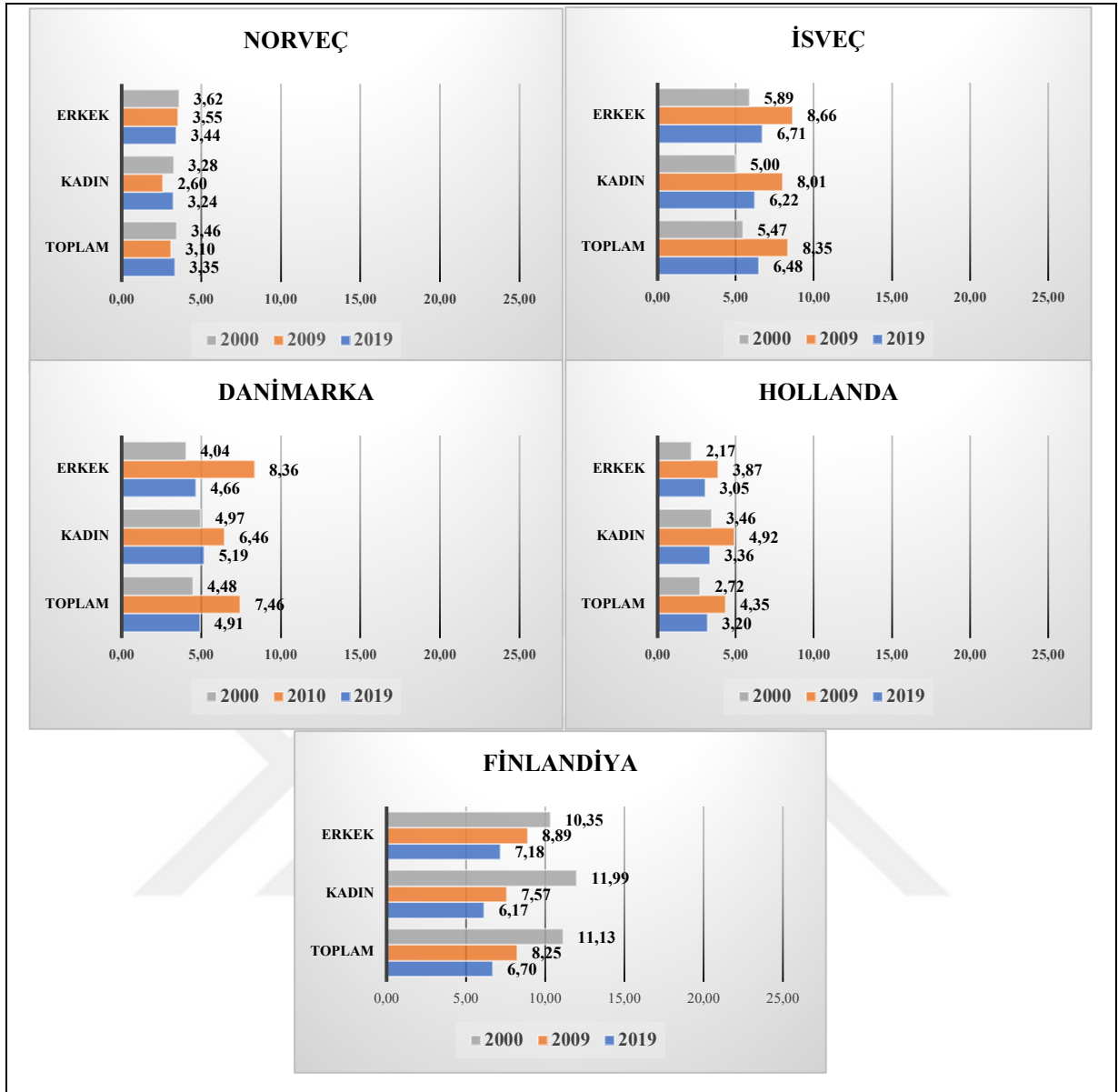
Refah devleti piyasa gelir eşitsizliğini de etkileyebilmektedir. Refah devletini tanımlayan iş gücü piyasası politikalarının iki yönü bulunmaktadır. Bunlar; daha çok işsizlik haklarını kapsayan pasif olan yön ve aktif yönü temsil eden istihdamı teşvik eden kapsayıcı politikalar. Pasif iş gücü piyasası politikası zenginlik yolu ile piyasa gelir eşitsizliğini etkilemektedir. Yüksek düzeydeki zenginlik insanları işsizlikten koruyacak ve düşük ücretli işi kabul etmede onları daha isteksiz yapacaktır. Aktif iş gücü piyasası politikası, az yetenekli işçiler için daha fazla ve daha iyi eğitimi ve bundan dolayı yüksek üretkenliği ve daha az piyasa eşitsizliğini teşvik edebilmektedir. Diğer yandan, eğer aktif iş gücü piyasası politikaları

cezalandırıcı olursa ve insanları düşük ücretli istihdama zorlarsa bu durumlar piyasa gelir eşitsizliğini arttırmaktadır (Rueda, 2015, ss. 297-298).

İşsizlik süresince gerçekleşen sosyal koruma refah devletleri rejimine göre değişmektedir. Özünde birbirleriyle bağlantılı üç tane destekleyici hüküm bulunmaktadır. Evrenselcilik, sosyal güvenlik ve gelir testi.

Farklı rejimlerin refah hükümleri değişen şekillerde üç ilke tarafından yönlendirilmektedir. Örneğin, cömertliğin derecesinin farklılaşmasında İskandinav refah devletleri (yüksek refah kapsamı) ve Anglo-Sakson refah devletleri (herkes için sabit hak oranları) içinde evrenselcilik daha belirgin iken sosyal güvenlik Bismarckian, Güney ve Doğu Avrupa refah devletleri içinde temel bileşendir. Gelir testi; Anglo-Sakson refah devletlerinin daha yaygın olarak kullanılan bir özelliğidir. Ancak diğer refah rejimi devletlerinde sosyal yardımlaşma ödemeleri olarak da kullanılmaktadır. Örneğin, Birleşik Krallık’da (Anglo-Sakson) işsizlik hakkı (prime dayalı iş arama ödeneği) talep edilmeden önce iki yıl Sosyal Sigorta payı şartını yerine getirenler maksimum altı ay için ödenebilmektedir. Yararlanmak isteyen çoğu kişi bu şartı sağlayamamakta ve bundan dolayı gelir testine dayalı sosyal yardım haklarına özellikle de gelire dayalı iş arama ödeneği ve gelir desteğine dayanmaktadır. Ancak bu karmaşık yaklaşım, daha düşük sabit bir fiyatın ödendiği gelir testine dayalı sosyal yardım planı (işsizlik ödeneği hakkı) ile geçmiş primlere dayalı ve önceki maaşların bir oranı olarak bir hakkın ödendiği sosyal sigortaya dayalı ödeneğin olduğu (işsizlik ödeneği) İsveç’te de belirgindir. Aynı şekilde, Almanya’da üç katlı bir sistem (Bismarckian) uygulanmaktadır. Tam katkı kaydı ile tam işsizlik ödeneği alanlar, daha küçük bir katkı kriteri ile gelir testine dayalı sigorta hakkı alırken yeterli katkı kaydı bulunmayanlar sosyal yardım (Sozialhilfe) tablosuna dayanmalıdır.

Her bir refah devleti rejiminde işsizlik koruması bu farklı ilkelerin karmaşık karışımını temsil etmektedir. Ancak özellikle işsizlere ödenen hakların cömertliği (yenilenme oranı), değerlendirme süreci ve şartları, hak kazanılan ödemenin süresi ve hak sahipliği öncesi bekleme süresi etkinleştirilmesi, bu ilkelerin işselleştirilmesi oranında farklı siyasi geleneklerin etkisi nedeniyle refah devletleri rejimlerinde açık farklılıklar bulunmaktadır. Her bir açıdan İskandinav refah devletleri özellikle Anglo-Sakson ve Doğu Avrupa rejimlerine göre diğer refah devleti rejimlerinden genel manada daha cömerttir (Bambra & Eikemo, 2009, s. 93).

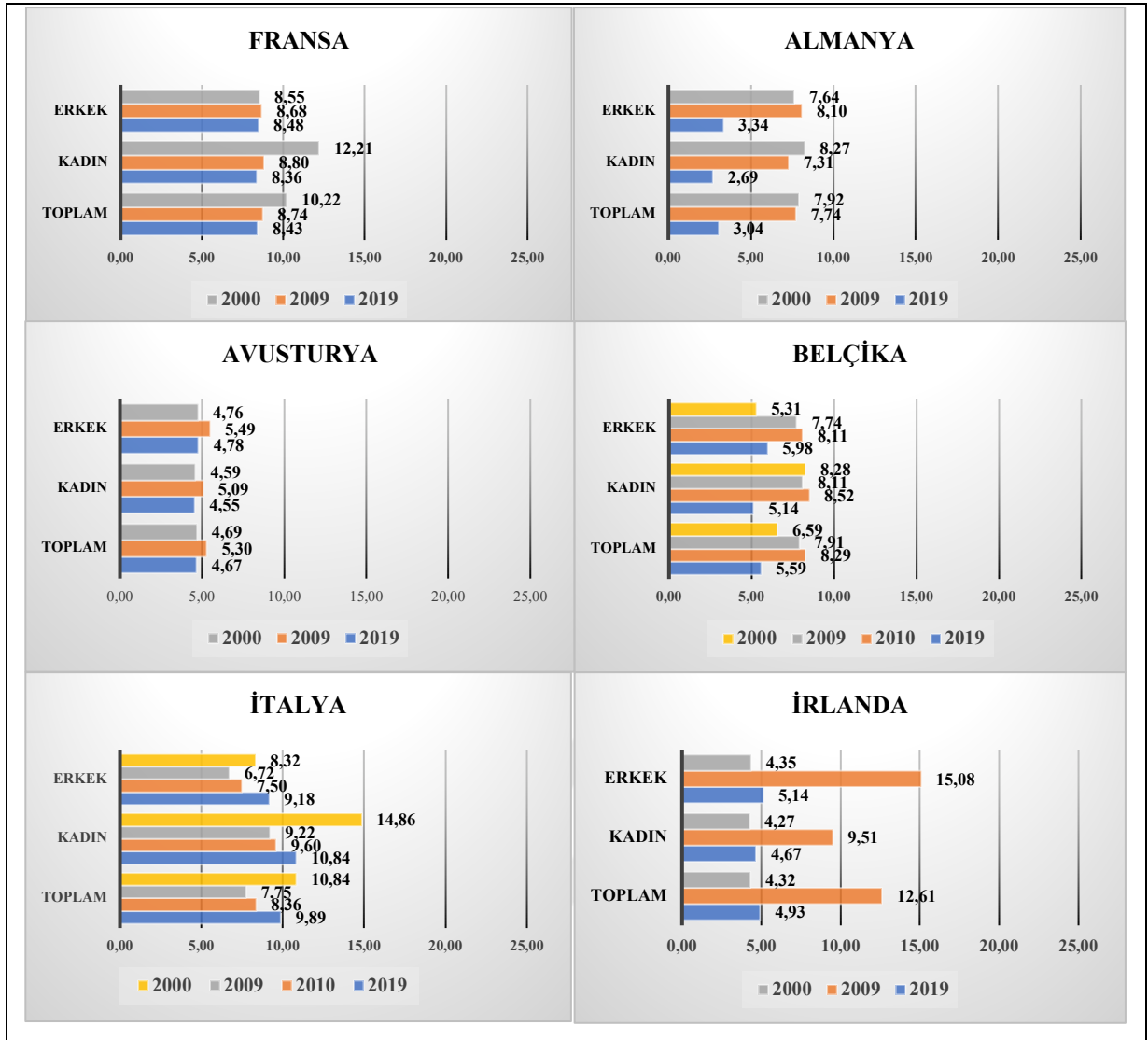

Şekil 34. İşsizlik oranının (%) sosyal refah rejimi ülkelerinde yıllara ve cinsiyete göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekilde 2000-2009-2019 yıllarına ait işsizlik oranları verilmiştir. İskandinav refah rejimine ait bu ülke grubunda genel olarak çok yüksek olmayan işsizlik oranları dikkat çekmektedir. 2000 yılında %11.13 işsizlik oranını hızla düşüren Finlandiya, 2019 yılında %6.7 oranıyla yine de bu grubun en yüksek işsizlik oranına sahiptir. Aynı yılda Hollanda %3.20, Norveç ise %3.35 oranında işsiz bireye sahiptir.

2009 yılında Finlandiya ve Norveç dışında tüm ülkeler işsizlikte artış yaşamıştır. Norveç ise %0.36 gibi bir oranla işsizliği azaltmıştır.

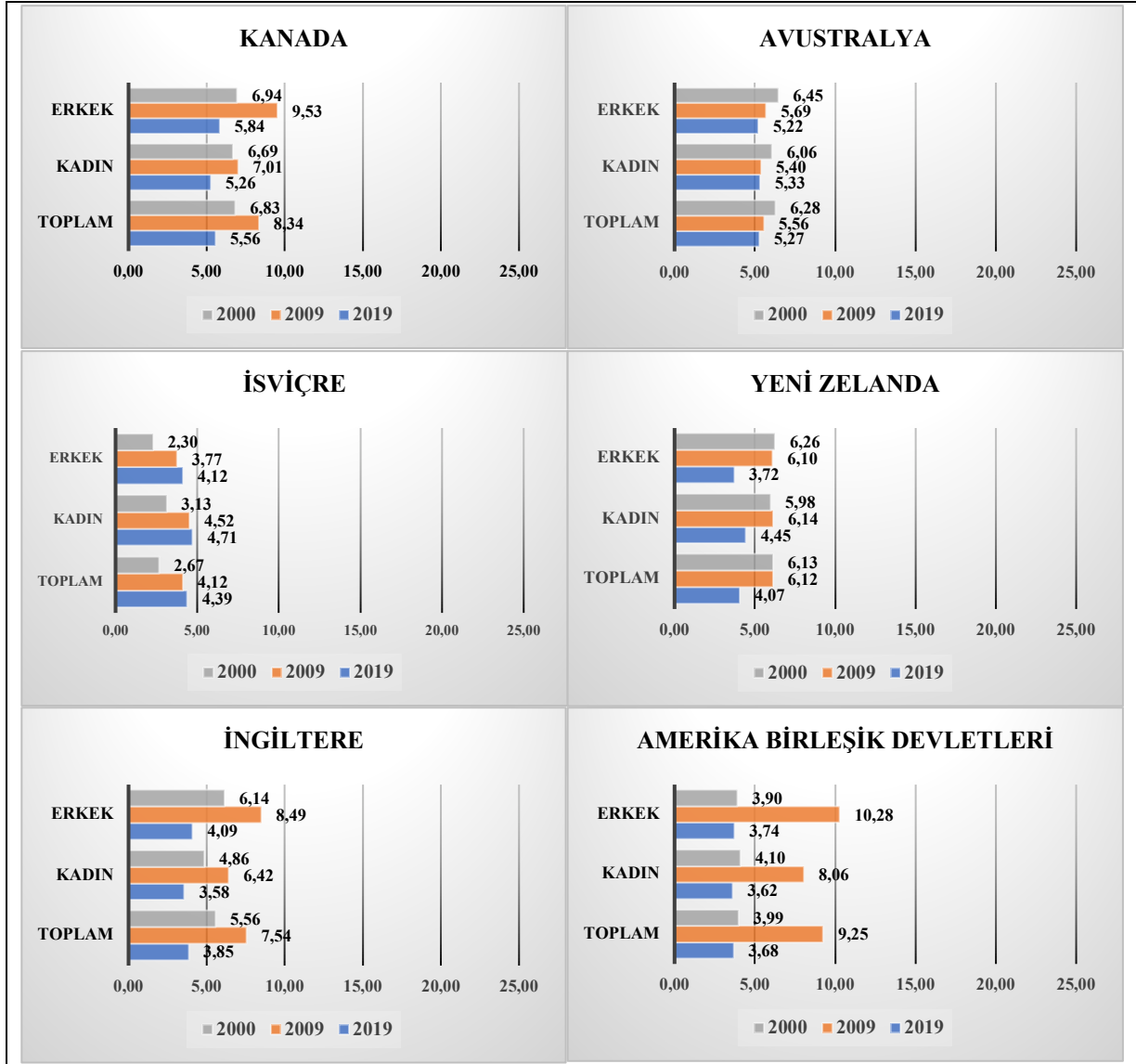

Şekil 35: İşsizlik oranının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara ve cinsiyete göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 35'te yer alan muhafazakâr refah rejimi ülkelerinin işsizlik durumlarındaki değişimde farklı kırılma dönemleri olarak genel itibarıyla 2000, 2009 ve 2019 yılları ele alınmıştır. 2009 yılında işsizlik oranı en çok artan dolayısıyla ekonomik krizden en çok etkilendiği söylenebilecek ülke İrlanda olmuştur. 2000 yılında %4.32 olan işsizlik oranı yaklaşık üç kat artarak 2009'da %12.61'e yükselmiştir. İrlanda'nın aksine Fransa ve Almanya da kriz döneminde işsiz oranının artmadığı iki ülkedir. Muhafazakâr grubun diğer tipik ülkesi Avusturya da 2009 yılında %0.61 oranında düşük bir işsizlik artışı yaşanmıştır. Bu grubun temsilcisi ülkeler kişilerin istihdamının en az etkilendiği ülkeler olmuştur. Aynı zamanda 2000 yılında %10.84 gibi yüksek bir işsizlik oranına sahip İtalya 2009 yılında %7.75'e düşerek

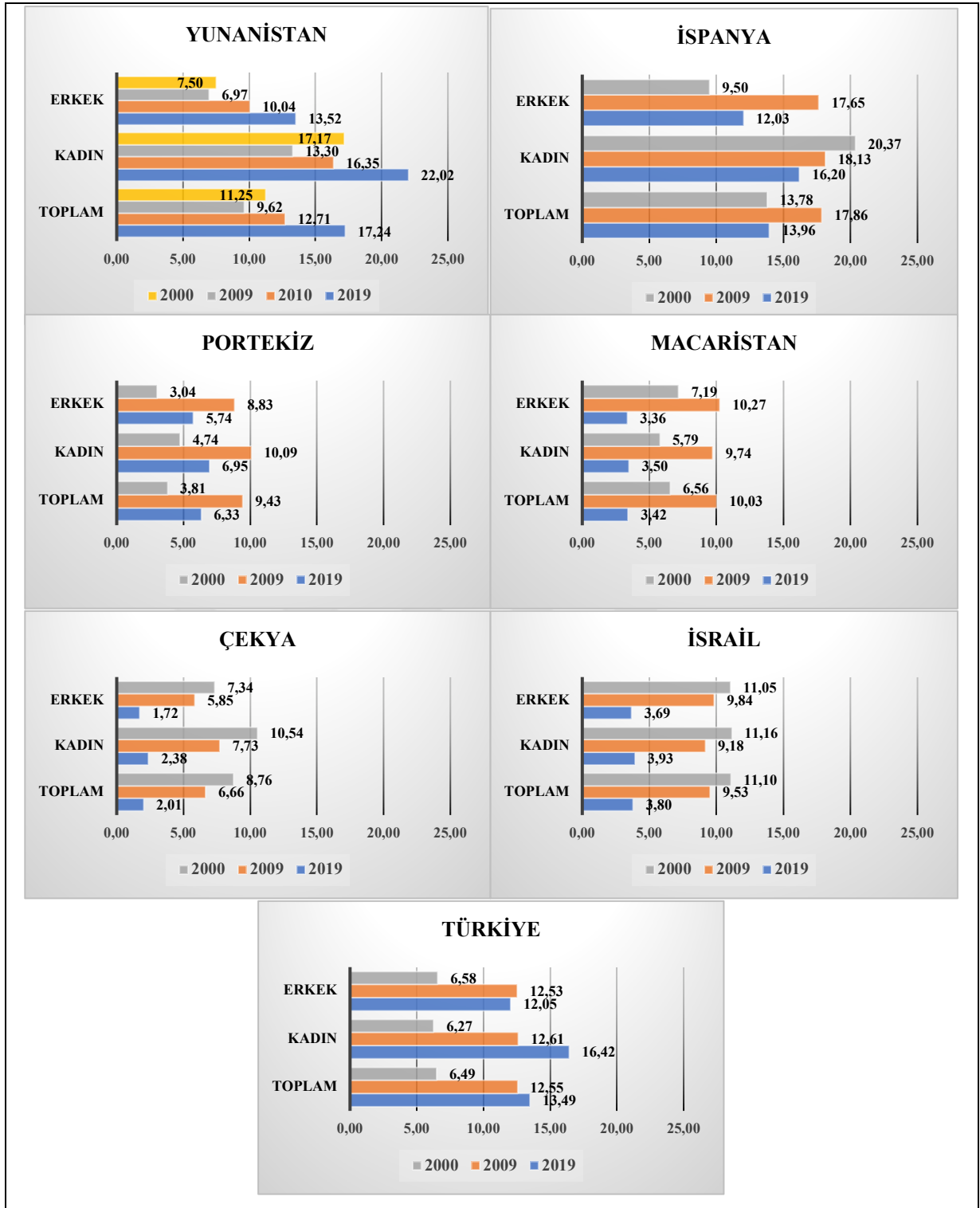
krize rağmen işsizliğini azaltmıştır. Ancak 2010 yılından sonra işsizlik oranı yeniden artmaya başlamıştır.

Şekil 36: İşsizlik oranının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara ve cinsiyete göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Liberal model ülkelerin 2019 yılı itibarıyla işsizlik oranlarında ABD (%3.68) ve Birleşik Krallık (3.85) en düşük oranlara sahip iki ülke olarak dikkat çekmektedir. Diğer liberal rejim ülkelerinde de mevcut işsizlik oranı %5'in altında seyretmektedir. Bu grup ülkelerde kriz döneminde işsizlik oranında artış görünmeyen tek ülke Avustralya olmuştur. Yeni Zelanda da 2000 yılındaki işsizlik oranını koruyarak krize karşı direnç gösteren iki ülkeden biri olmuştur. Kriz döneminde genel olarak erkek işsizlik oranındaki artış kadın işsizlik oranına göre daha yüksek olmuştur.

Şekil 37. İşsizlik oranının yeni eklenen ülkelerde yıllara ve cinsiyete göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

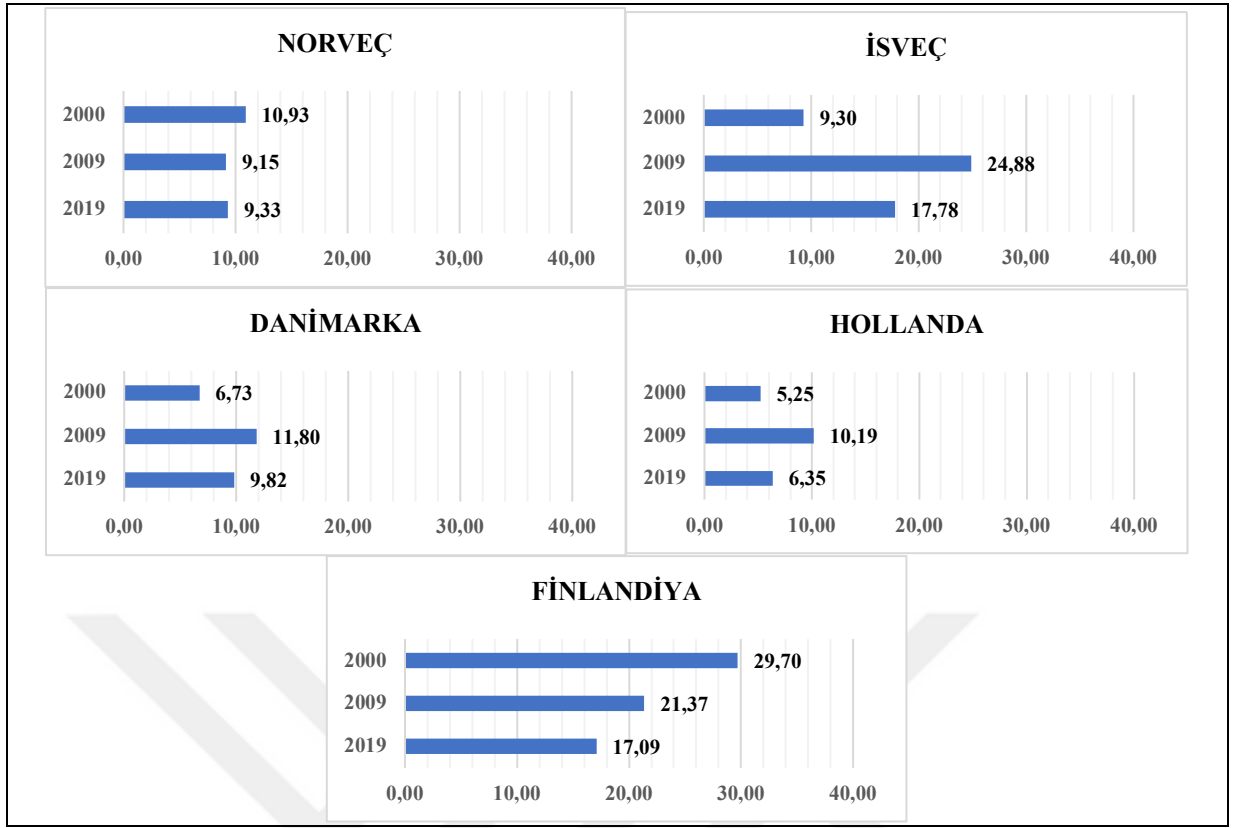
Bu grup mevcut durum itibariyle işsizlik oranı oldukça yüksek olan ülkelerin varlığıyla dikkat çekmektedir. 2019 yılı itibariyle %17,24 işsizlik oranı olan Yunanistan küresel kriz sonrası 2009 yılında işsizlik oranını düşürmüştü olsa da 2010'da tekrar yükselmeye başlamıştır

ve Şu an mevcut ülkeler içinde en yüksek işsizlik oranı sahiptir. Türkiye'nin 2000 yılında %6.49 olan işsizlik oranı kriz sonrası 2009'da yaklaşık iki katına yükselmiŐ ve %12.55 seviyesini görmüştür. En yüksek seviyeyi g rd Ő  2009 yılından sonra işsizlik oranında hızlı bir düşüş yaşanmış ve 2012'de bu d nemnin en düşük seviyesi olan %8.1'e kadar gerilemiştir (World Bank, 2022m). Bu grupta Türkiye Portekiz ile yakın işsizlik oranlarına sahiptir. Çekya, İsrail ve Macaristan ise 2008 finansal kriziyle artan işsizlik oranlarını 2019 yılında %2-3 seviyelerine kadar düŐürmeyi baŐarmıŐtır.

4.2.4. Genç İŞsizlik Oranı

Genç işsizlik oranı, 15 ile 24 yaşları arasında genç iş gücünün bir yüzdesi olarak işsiz gençleri kapsamaktadır. Bu oran, iŐsizliŐin yaş yapısını temsil etmektedir (Ding, 2014, s. 17). Wlaszczuk ve Szymanski'nin çalışmasından elde ettiŐi sonuçlara göre, gençler arasında işsizlik oranı Nordik  lkelerinde en düşük iken Akdeniz  lkelerinde en yüksektir. İsveç nispeten düşük iken sıralamada işsizlik oranı yüksek bazı Avrupa  lkeleri de olduŐu için bu yargının bazı istisnaları bulunmaktadır. İŞsizlik açısından, Nordik/İskandinav refah devleti modelinin başarılı olması, esasen Nordik ülkelerince benimsenen iş gücü piyasası politikasından  rneŐin esnek güvenceden kaynaklanmaktadır.   z m, istihdamın esnek hallerini (iktisadi etkinlik) yapılandırma (güncel iş gücü piyasası ihtiyaçlarına ve ekonomik duruma uygun hale getirme) yolu ile, kolay iş verme ve işten çıkarma politikalarını cömert sosyal güvenlik hakları (işsizlik hakları) garantisi ile birleŐtirmektedir. Yetenek ve kariyer geçiş eŐitimleri (yaşlı insanlar için), kendi iŐletmesi kurmak isteyen iŐsizler için kredi, sübvanse edilmiş stajyerlik ve iş gücü piyasasına giren yeni mezunlar için istihdam imkânları gibi işsiz kişilerin hedeflendiŐi aktif iş gücü piyasası politikası, modelde önemli bir rol oynamaktadır. Bu   z mler Nordik model ülkelerinde özellikle Danimarka'da çok iyi çalışmaktadır (Tendera-Wlaszczuk & Szymanski, 2015, ss. 135-136).

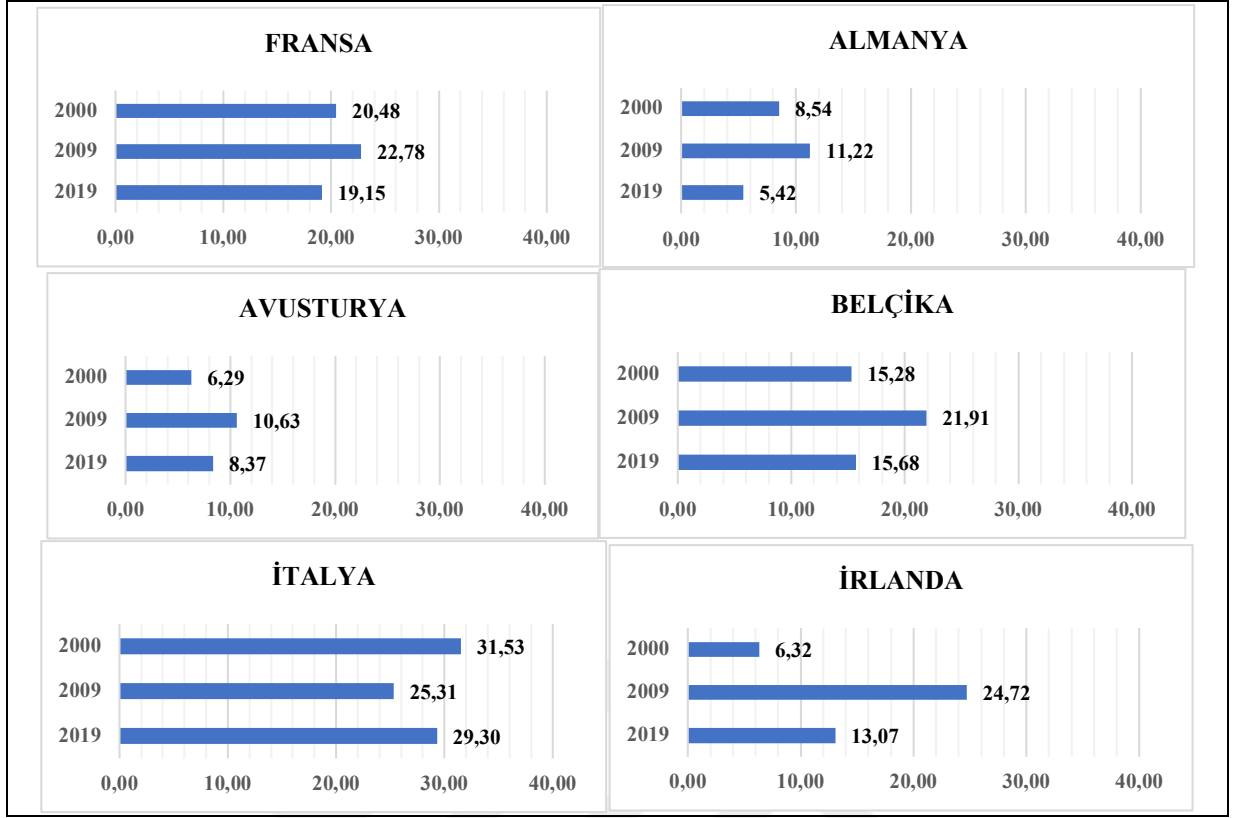
Genç istihdamı, dünya çapındaki finans piyasalarının   kt Ő  2008'den bu yana iş gücü piyasaları önemli ölçüde zayıflamıŐ olan ülkelerin karşı karşıya olduŐu en acil ekonomik ve sosyal sorunlardan biri olmuştur (Bell & Blanchflower, 2011, s. 12).

Şekil 38. Genç işsizlik oranının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekilde İskandinav refah modeli ülkelerinde genç işsizlik oranları ve yıllar içindeki seyri gösterilmiştir. Hollanda 2019 itibarıyla %6.35 oranıyla işsizlik oranında en düşük seviyededir. Bu göstergede bazı çalışmalarda yer aldığı gibi Almanya ile çok benzer düzeylerdedir. Hollanda 2009 yılında işsizlik oranında artış yaşamıştır, 2019’da düşmüş olsa da 2000’deki seviyesine gelememiştir. Norveç (%9.33) ve İsveç (%9.82) ile çok yakın işsizlik oranlarındadır. Norveç 2008 krizinden sonra da işsizlik oranında artış göstermemiş, aynı seviyeleri korumuştur. Dikkat çeken ülke düşük işsizlik ülkelerine sahip İskandinav ülkelerine göre oldukça yüksek oranlarda olan Finlandiya’dır. 2000 yılındaki %29.70 olan genç işsizlik oranını 2008 krizine rağmen düşürmeye devam etmiş ve 2019’da %17.09’a kadar gerilemiş olsa da mevcut haliyle İsveç’le grubunun en yüksek oranına sahiptir. İsveç ise Finlandiya’nın tersine yıllar içinde işsizlik oranını artırmıştır.

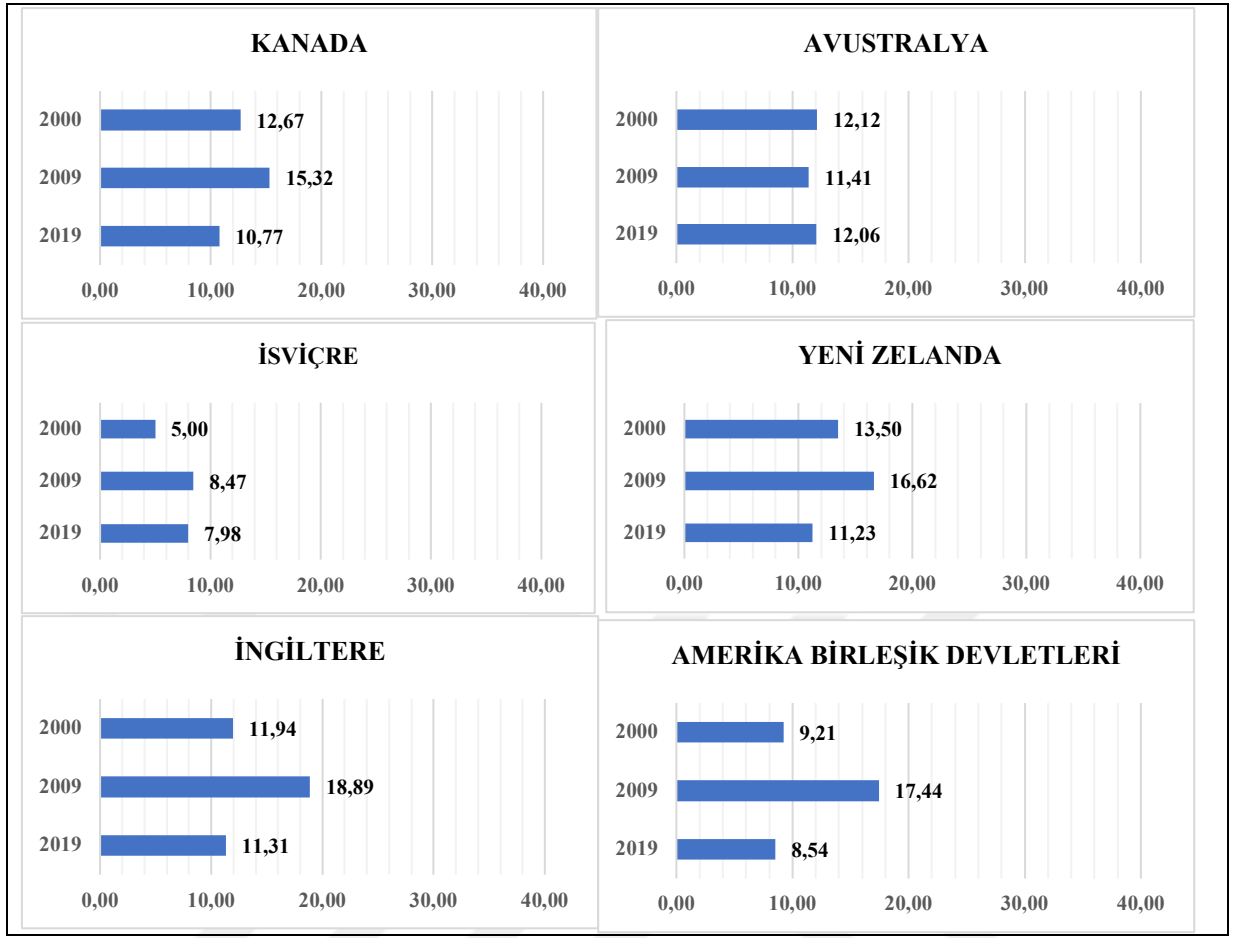

Şekil 39. Genç işsizlik oranının muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Muhafazakâr refah rejimine sahip ülkelerin yer aldığı tablolarda 2000-2019 yıllarında en düşük işsizlik oranına sahip ülke Almanya ve Avusturya'dır. 2009 yılında bu iki ülkedeki işsizlik oranı da artmış ancak sonrasında Almanya 2000 yılındaki seviyesinin de altına düşmüştür. İrlanda hızlı iniş çıkış yaşayan bir ülke olmuştur. 2000 yılında %6.32 olan işsizlik oranı 2009 yılında yaklaşık dört katına çıkarak %24.72 seviyesine çıkmıştır.

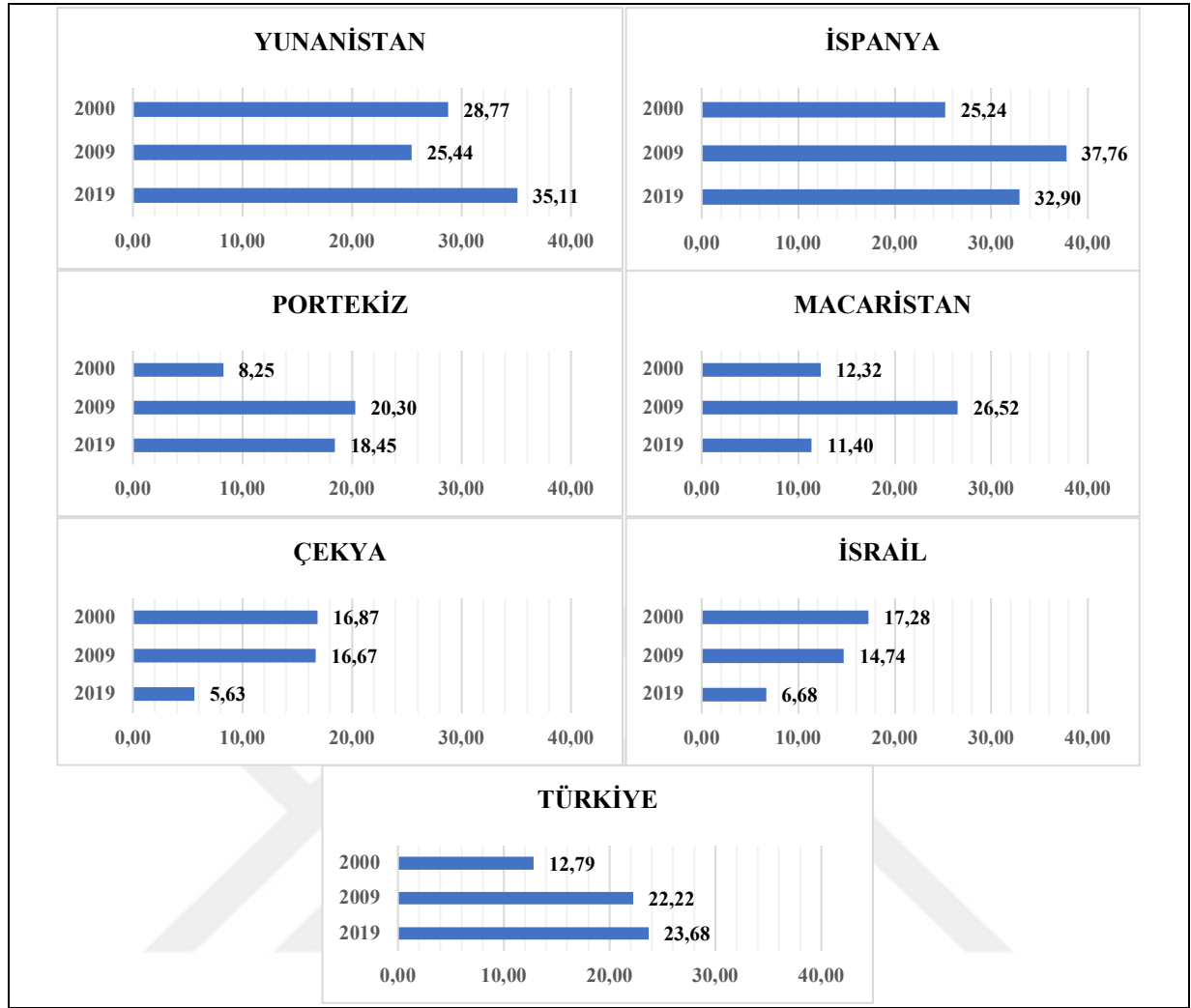
Yeni çalışmalarda Güney Avrupa rejimine dâhil edilen ancak Esping-Andersen'in muhafazakâr ülkelerle değerlendirdiği İtalya işsizlik oranında bu gruptan ayrılmaktadır. 2000-2019 yıllarında işsizlik oranı %25'in altına düşmemiştir. 2009 yılında küresel kriz etkisiyle düşüş yaşamış ancak 2019 yılında %29.30 seviyesine yükselmiştir.

Şekil 40. Genç işsizlik oranının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekilde liberal refah rejim ülkelerin işsizlik oranlarındaki değişim verilmiştir. İskandinav model ülkeler düşük işsizlik oranlarıyla meşhur olsa da son 20 yıllık dönemde liberal ülkeler sosyal demokrat rejim ülkelerine göre daha düşük bir işsizlik ortalaması göstermektedir. 2019 yılı liberal ülkelerin işsizlik oranlarının ortalaması %10.3 iken İskandinav rejim ülkelerinin ortalaması %12.07 olmaktadır. Aynı zamanda liberal ülkelerin işsizlik oranları çok fazla çeşitlilik göstermemektedir, diğer grup ülkeler arasındaki büyük oransal farklılıklar bulunmamaktadır. 2019 işsizlik oranlarında en düşük orana sahip ülke %7.98 ile İsviçre, en yüksek orana sahip ülke ise %12.06 ile Avustralya'dır.

Şekil 41. Genç işsizlik oranının (%) yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

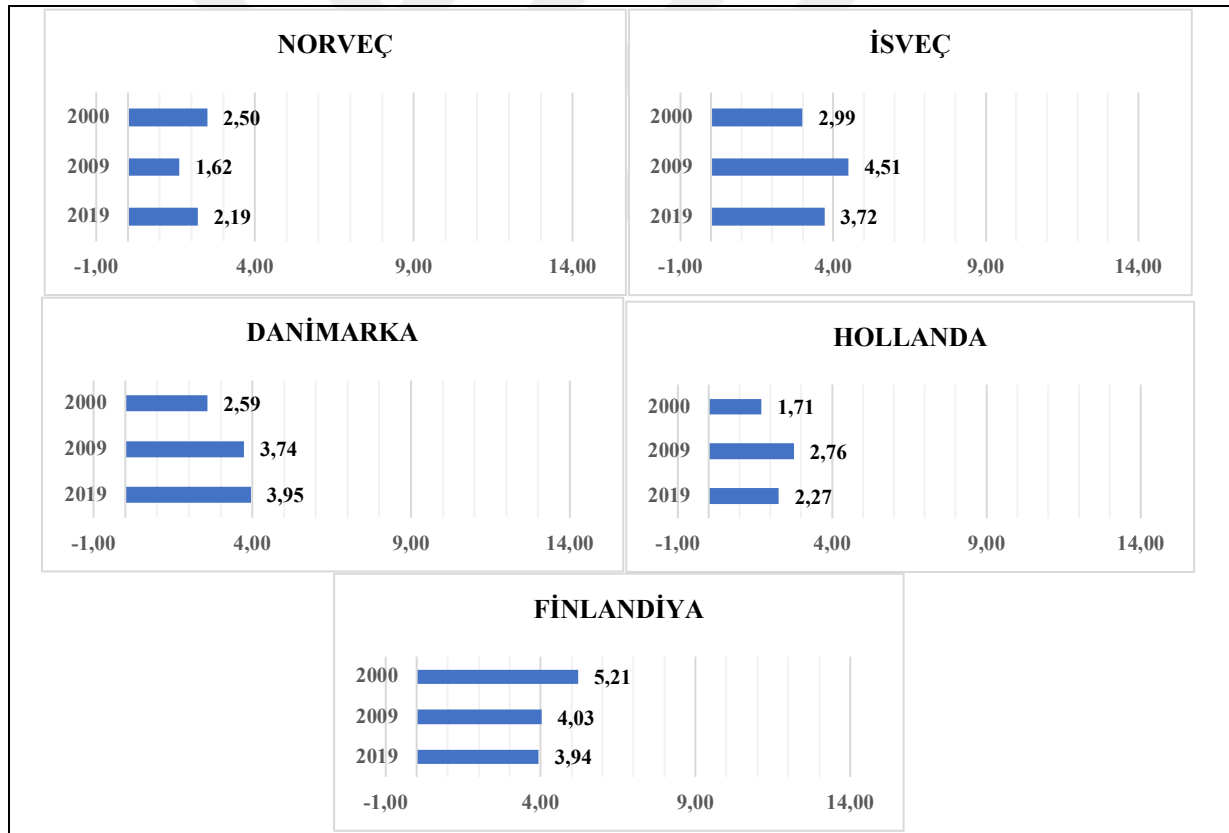
Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmaya dâhil edilen ülkelerin işsizlik oranları genel olarak yüksek bir görüntüdedir. İşsizlik oranları en yüksek sırasıyla %35.11 ile Yunanistan'da, %32.90 ile İspanya'da %23.68 ile Türkiye'dedir. Bu ülkeler 2009 yılında artan işsizlik oranlarını 2000 yılındaki seviyesine getirememiş hatta bir kısmı artırmayı da devam etmiştir. Bu üç ülke birçok çalışmada Güney Avrupa refah rejimine ait görülmeleri açısından da benzer özellikler taşımaktadır. 2019 yılında en düşük işsizlik oranına sahip ülke %5.63 ile Çekya'dır. Çekya aynı zamanda 2000 ve 2009'daki işsizlik oranını üç kat düşürerek bu seviyeye inmiştir.

4.2.5. Yükseköğretim Mezunu İşsizlik

Nickell (1979), yükseköğretim mezunları arasında işsizliğin düşük olduğunu ilk olarak savunmuştur. Genel olarak, yükseköğretim yüksek üretkenlik ile bağlantılı beşerî sermaye

birikimine yol açmaktadır. Firmalar yüksek seviyelerde üretkenliği sürdürmeye isteklidirler. Bundan dolayı, yüksek yetenekli çalışanları işten çıkarmaya istemezler. Ayrıca, Sinyalleşme teorisi (Spence, 1973) mezunların doğuştan gelen üstün yetenekleri nedeniyle tamamladıklarından bahsetmişlerdir. Bundan dolayı, akademik dereceler bu tür yeteneklerin bir işareti olarak algılanmakta ve iş piyasasında daha çok tercih sebebi olmaktadır. Yükseköğrenimin hızla genişlemesi, istihdam beklentileri birkaç on yıl öncesinde olduğundan daha belirsiz olan iş bulma beklentileri olan eşi benzeri görülmemiş sayıda yetenekli işçiler üretmiştir. İş bulmak her zamankinden daha zor hale geldi ve mezun işsizliği hızla arttı. Örneğin, Moreau ve Leathwood (2006), çoğu Avrupa ülkesinde mezun durumda olan işsizlerin yükselme eğiliminde olduğunu gözlemlemekte ve eğilimin kalıcı olacağını tahmin etmektedirler. Bu durumun kilit noktası düşük orandaki mezun işsizliği doğal karşılanamamasıdır (Núñez & Livanos, 2010, s. 476).

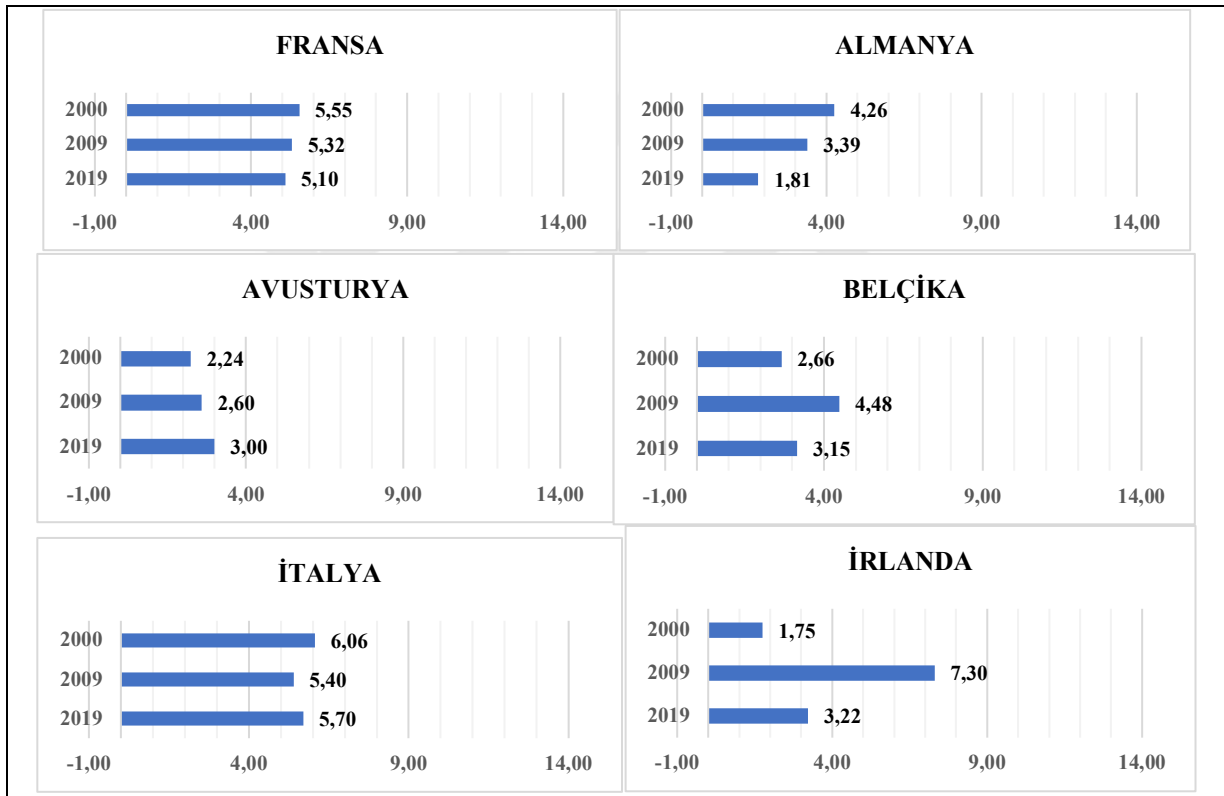

Şekil 42. Yükseköğretim mezunu işsizlik oranının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Yükseköğretim işsizlik oranlarının eğitimin düzeyinin ve okullaşma oranının yüksek olduğu sosyal demokrat rejimlerde daha düşük olması beklenir. Ancak diğer yandan yükseköğretim işsizlik, genç işsizlik ile paralel bir seyir izlemektedir. Refah seviyesini etkileyen faktörlerden olan işsizlik eğitim sistemi ve eğitim düzeyiyle doğrudan bağlantılıdır. Yükseköğretim mezunu sayısındaki artış yükseköğretim ve genç işsizlik oranlarındaki artışı tetiklemektedir.

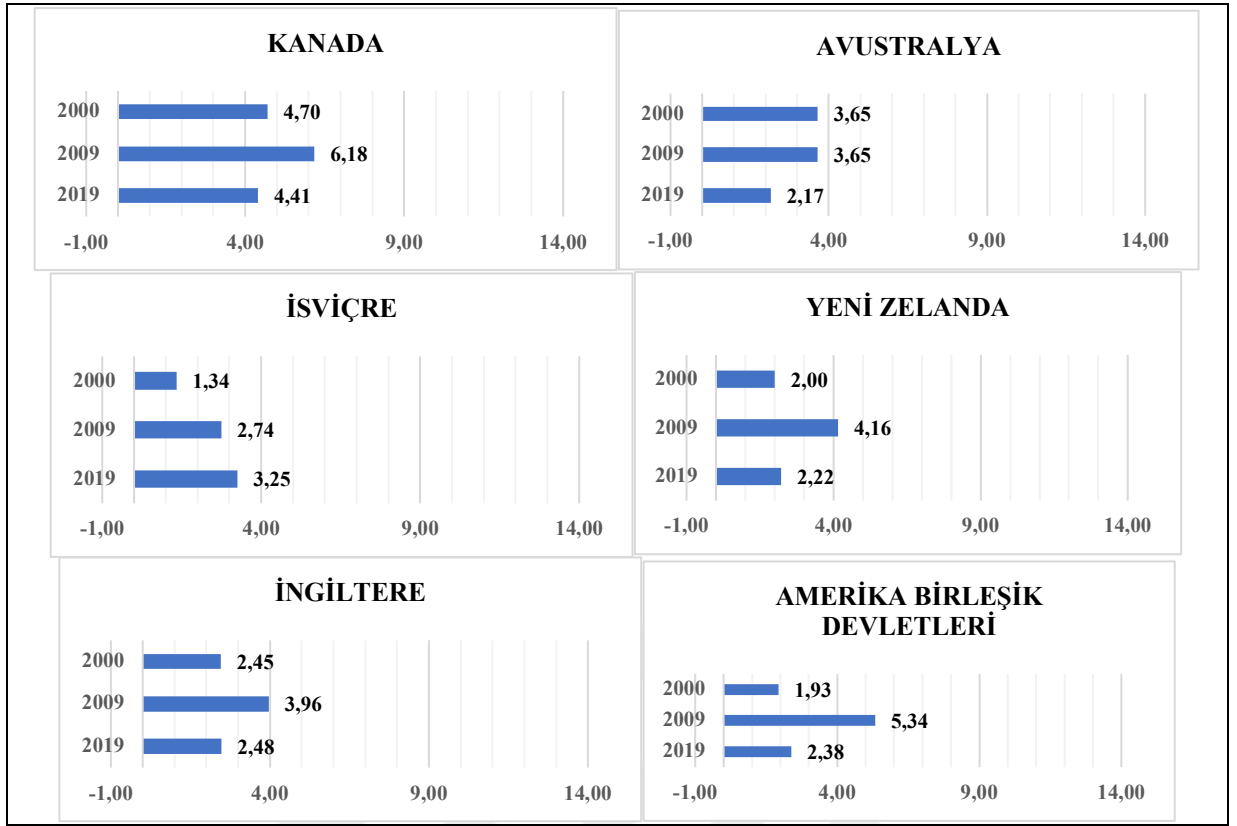
İskandinav refah rejim ülkeleri yükseköğretim işsizlik oranlarında yakın değerlere sahiptir. Norveç ve Finlandiya ekonomik kriz sonrası yıla denk gelen 2009’da yükseköğretim işsizlik oranında düşüş yaşamışlardır.

Şekil 43. Yükseköğretim mezunu işsizlik oranının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

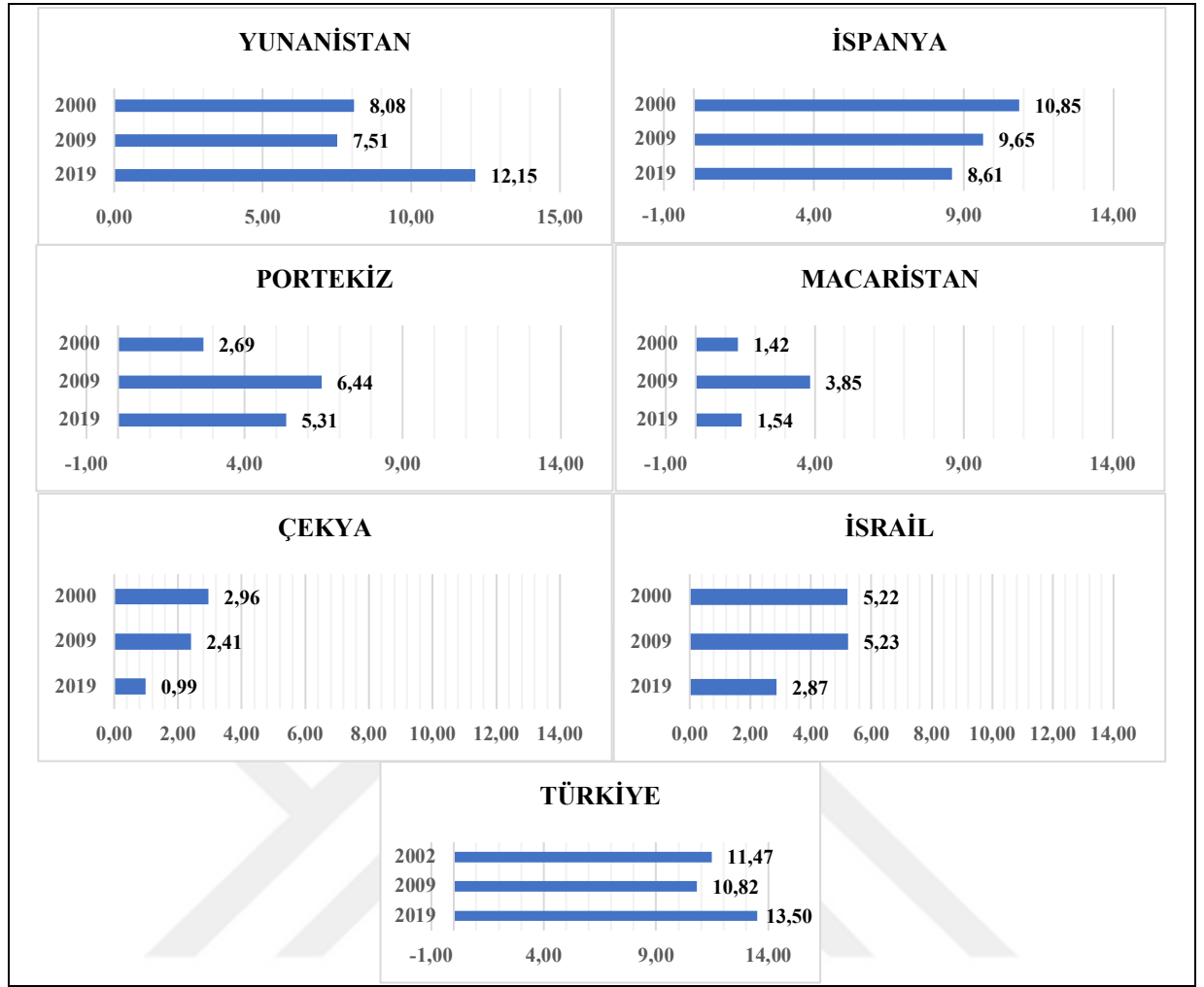
Yükseköğretim mezunu işsizlik oranları muhafazakâr refah ülkelerinde genç işsizlik değerleriyle benzer oranlara sahiptir. Bu grupta mevcut durumda en fazla yükseköğretim mezunu işsize sahip ülke %5.70 oranı ile İtalya ve %5.10 oranı ile Fransa olmuştur. Grubun en düşük yükseköğretim mezunu işsiz oranı %1.81 ile Almanya’dır.

Şekil 44. Yükseköğretim mezunu işsizlik oranının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Yükseköğretim işsizlik oranlarının yer aldığı tabloda ülkeler OECD ülkelerine göre en düşük oranlara sahip ülkelerden oluşmaktadır. En fazla yükseköğretim işsiz oranına sahip Kanada %4.41, en düşük ise %2.17 ile Avustralya'dır.

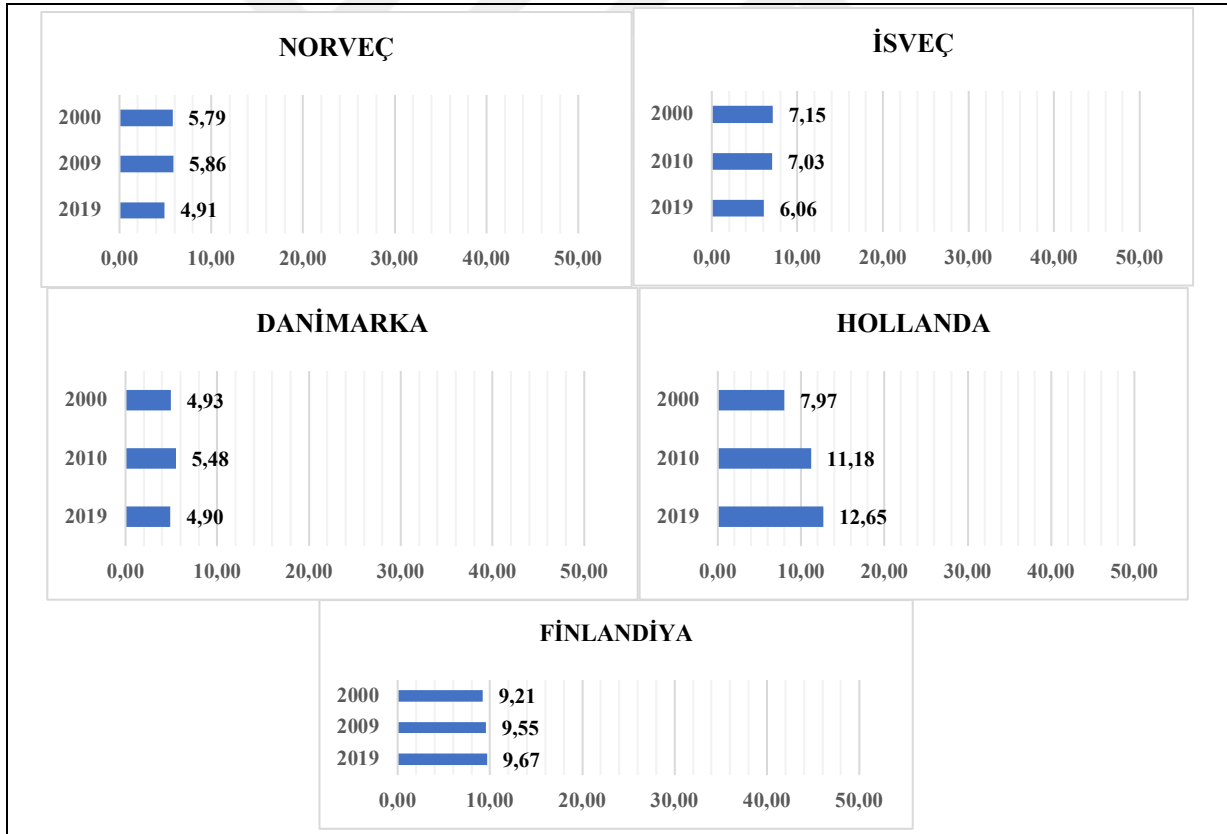
Şekil 45. Yükseköğretim mezunu işsizlik oranının (%) yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmada analiz edilmek istenen ülkeler mevcut ülkeler içinde en yüksek işsizlik düzeyine sahip ülkeler gibi görünse de %0.99 oranına sahip Çekya, %1.54 oranıyla Macaristan ve %2.87 oranındaki İsrail istisna oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu grup ülkelerin net sınıflandırması bir sonraki analiz bölümünde ortaya çıkacaktır. Genel olarak ikiye ayrıldığını söylemek mümkündür. Diğer yanda yükseköğretim işsizlik oranı %13.30 olan Türkiye, %12.15 olan Yunanistan ve %8.61 olan İspanya bulunmaktadır. Türkiye, Yunanistan ve İspanya'ya göre oldukça düşük genç işsizlik oranına sahipken, yükseköğretim işsizlik oranında daha yüksek orana sahip olmasıyla dikkat çekicidir. Yükseköğretim mezunlarını istihdam etme noktasında en başarısız ülke Türkiye durumundadır. 2019 yılında yükseköğretim mezunu işsiz oranı artan iki ülke de Türkiye ve Yunanistan olmuştur.

4.2.6. Kayıt dışı İstihdam

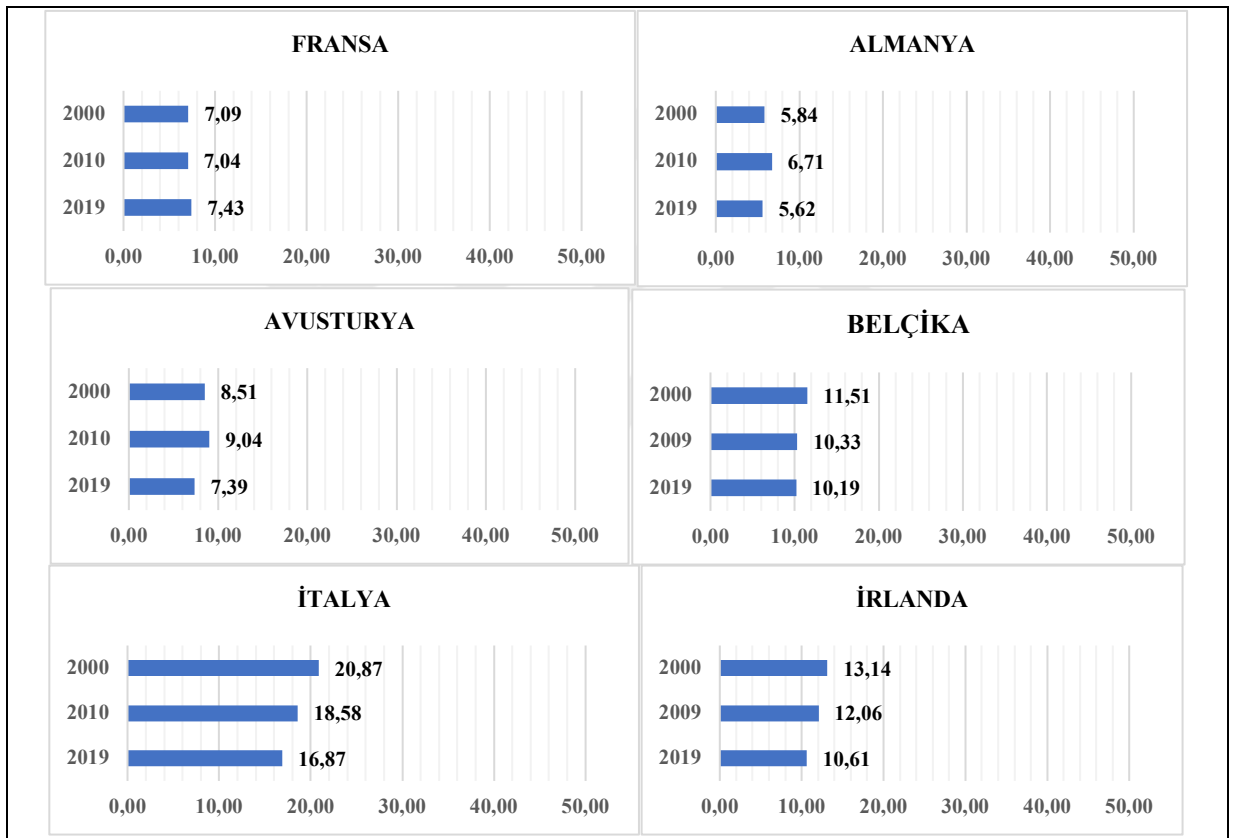
Kayıt dışı çalışanların, resmi iş anlaşmalarından ve bunun neticesinde düzgün çalışma koşullarından yoksun olma ihtimali, resmi çalışanlara göre daha yüksektir (Gammage vd., 2020, s. 129). Kayıt dışı istihdam çalışanı sosyal güvenlik açısından korumasız bırakmakta ve yasal haklardan mahrum etmektedir. Toplumsal olarak da sosyal adaletin dengesiz dağılımına, devletin vergi ve prim kaybına yol açmaktadır. Kayıt dışı istihdam edilen çalışanlar yasal işlerde çalışmakta ancak yasak haklardan faydalanamamaktadırlar. Devletten gizlenen bir istihdam şekli olduğu için her türlü denetimden uzaktır. Çalışanın temel refah düzeyini kapsayan sağlık, sigorta, ücret gibi tüm hakları güvencesiz durumdadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO, 2018) ILO'nun raporuna göre genç işçiler çoğunlukla kayıt dışı ve geçici işlerde çalışmaktadırlar. Bu da kayıt dışı istihdamın fazla olduğu ülkelerde genç işsizliğin yüksek görünmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda yüksek eğitim seviyesine sahip bireyler genellikle kayıt dışı istihdamda daha az yer almaktadır. Düşük eğitim seviyesine sahip işçiler, zor çalışma koşullarına rağmen aynı işte kalma eğilimindedirler

Şekil 46. Kayıt dışı istihdam oranının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 46’da yer alan İskandinav refah rejimine ait ülkelerde toplam istihdam içindeki kayıt dışı istihdam oranları görünmektedir. Sosyal demokrat ülkeler kayıt dışı istihdam oranı en düşük refah rejim grubudur. 2008 krizinden işsizlik oranları kadar etkilenmemiştir. Kayıt dışı istihdamın kriz etkisindeki 2009 yılında, Norveç’te %0.07, Finlandiya’da %0.34, Danimarka’da %0.55, Hollanda’da ise %3.21 oranında bir artış yaşanmıştır. İsveç’te ise kayıt dışı istihdam 2000 yılına göre 2009’da 0.12 düşüş göstermiştir. İskandinav modelini temsil eden başlıca ülkeler içinde Finlandiya, diğer ülkelere göre daha fazla kayıt dışı istihdama sahiptir. Onun dışında farklı refah rejimlerine dâhil edilebilen Hollanda 2019 itibariyle %12.65 oranıyla en yüksek orandadır.

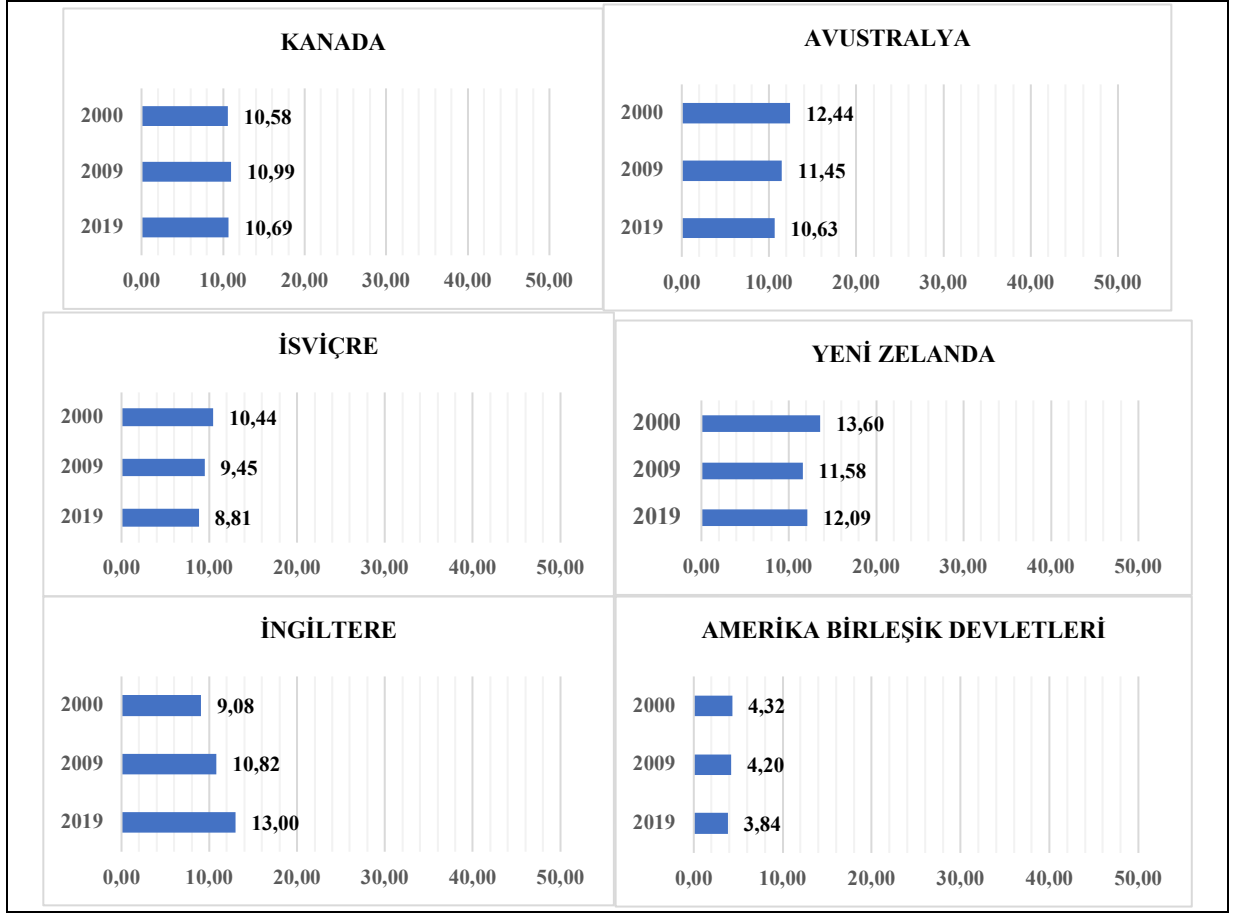

Şekil 47. Kayıt dışı istihdam oranının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 47’de yer alan muhafazakâr refah rejim grubunda kayıt dışı istihdamı düşük olan ülkelerin işsizlik oranları düşük olan ülkeler olduğu görünmektedir. Kayıt dışı istihdamda da en düşük seviyedeki ülke 2019 yılı itibariyle %5.62 oranıyla Almanya’dır. Almanya, Avusturya ve Fransa kayıt dışı istihdam oranlarında birbirine yakın ve düşük oranlardadır.

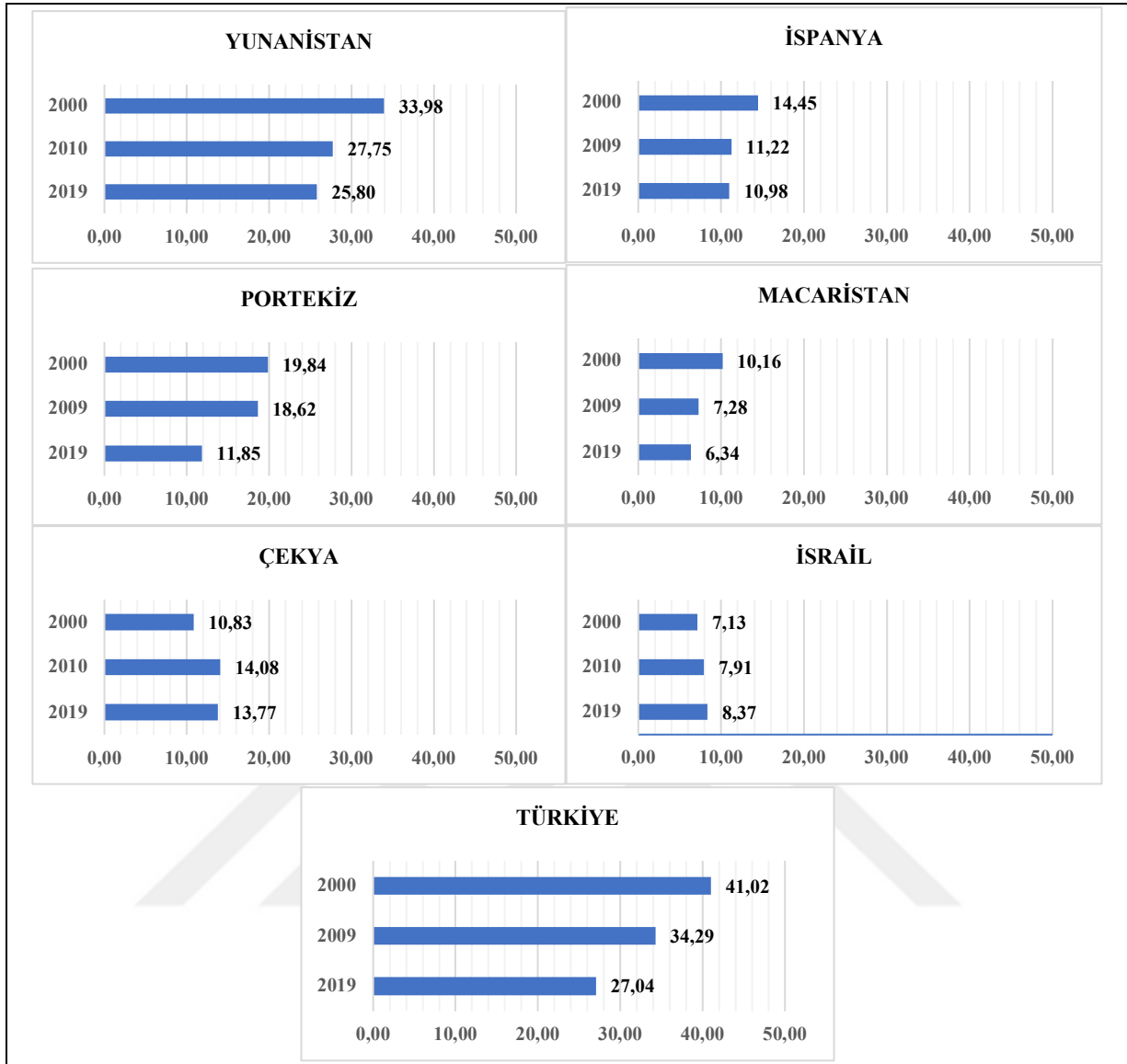
İrlanda, Belçika ve İtalya da daha yüksek oranlarda benzer kayıt dışı istihdam oranlarına sahiptir.

Şekil 48. Kayıt dışı istihdam oranının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Liberal refah modeli ülkelerinin kayıt dışı istihdam oranları değerlendirildiğinde 2019 yılında açık ara farkla en düşük ülke %3.84 oranıyla ABD olmuştur. Birleşik Krallık ise %13 oranıyla en yüksek kayıt dışı istihdama sahiptir. Liberal refah rejimi ülkeleri kayıt dışı istihdam noktasında İskandinav ve muhafazakâr refah rejim ülkelerinden daha yüksek oranlardadır.

Şekil 49. Kayıt dışı istihdam oranının (%) yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Esping-Andersen'in analizinde yer almayıp bu çalışmaya dâhil edilen ülkelerin kayıt dışı istihdam oranlarının son 20 yıldaki değişim tablosu incelendiğinde ülkelerin birçok değişkende olduğu gibi iki grup şeklinde kümelendiği göze çarpmaktadır. Ancak bu defa kayıt dışı istihdam oranı büyük bir farkla yüksek olan Yunanistan (%25.8) ve Türkiye (%27.04) göze çarpmaktadır. Macaristan, Çekya, İsrail, Portekiz ve İspanya'nın kayıt dışı istihdam oranları %15'in altında kalmaktadır. Çekya ve İsrail dışında tüm ülkeler 2008 yılında kayıt dışı istihdamda azalma göstermiştir. Türkiye 2000 yılında %41.02 olan oranını 2019'da %27.04'e düşürerek %66 oranında bir gerileme sağlamıştır. Ancak 2019 itibariyle istihdamın yaklaşık ¼'i kayıt altında bulunmamaktadır.

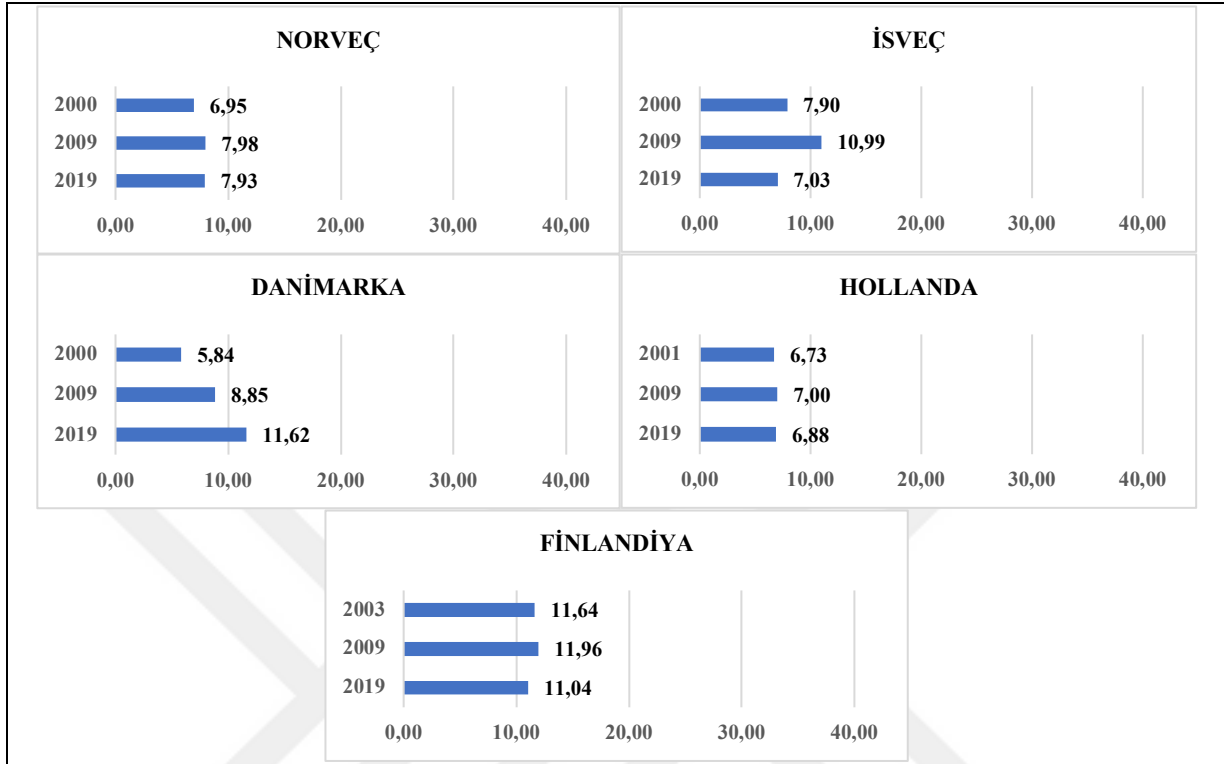
4.2.7. Eğitimde, İstihdamda ve Yetiştirmede Yer Almayan 15-29 Yaş Arası Nüfus - NEET

Ne istihdamda ne eğitimde diye ifade edilen NEET, ilgili yaş aralığındaki gençlerden, istihdamda, eğitimde veya herhangi bir yetiştirme alanında bulunmayanların oranını yansıtmaktadır. ILO ve OECD'nin çizdiği eğitim ve istihdam tariflerinde yer almayan gençler herhangi bir örgün ve yaygın eğitimin dışında ve işsiz olan nüfusun kesişiminin oluşturduğu aktif olmayan nüfustur. Dolayısıyla hem iş gücü piyasasının hem de eğitim sisteminin politika konusu olmaktadır. Eğitim ve istihdamın dışında kalan gençler, geliri yoksulluk sınırının altında olan ve ekonomik durumlarını iyileştirecek becerilere sahip olmayan kişilerdir, sosyal olarak dışlanma riski altındadır (OECD, 2022d)

1980'lerin sonunda Birleşik Krallık'ta liberal söylem yeni bir genç işsizlik statüsü değiştirmiştir. Daha doğrusu Birleşik Krallık'ın sosyal yardım rejiminde gerçekleşen değişiklikler ile (18 yaşından küçüklerin çoğunu işsizlik yardımıyla mahrum bıraktığı ve 25 yaşın altındakilerin haklarını sınırladığı için) 1988 yılında genç işsizliğin resmi tanımı değiştirilmiştir. İşsizliğin bu yeni kapsamı ile işsiz genç insanlar sadece bağımsız destek araçlarından mahrum bırakılmakla kalmamış aynı zamanda işsiz olarak tanımlamayla da reddetmişlerdir. Genç işsizliğin yeni tanımı hem araştırmacıları hem de devlet yetkililerini gençlerin iş gücü piyasası dışında kaydını tahmin etmenin yeni yollarını aramaya sevk etmiştir. Güney Glamorgan'da genç insanlarla ilgili çalışma bu konuda bir dönüm noktası niteliğindedir. Istance ve arkadaşları (1994) Status A terimini kullanmışlar, bu terim daha sonra Status Zero ve en son Ne Eğitimde Ne İstihdamda (NEET) olarak değişmiştir (Furlong, 2006, ss. 553-554). NEET, belirli bir zaman içinde ne maaş aldığı bir istihdamda yer alan ne de resmi bir eğitimde kaydı olan genç insanları tanımlamaktadır (Ralston vd., 2021, s. 2). Bu kavram genç insanların iş gücü piyasası ile bağlarını koparma ve sosyal dışlanmanın çeşitlerini yakalama konusunda bir boşluğu doldurduğu için yaygın hale gelmiş ve karşılaştırmalı sosyal ve istihdam incelenmesinde güncel çabalarda bir gösterge olarak benimsenmiştir (Reiter & Schlimbach, 2015, s. 134).

1980'li yılların sonunda Birleşik Krallık'ta genç işsizlik kavramının yeni tanımına ve yasadaki değişikliğe tepki olarak ortaya çıkan NEET, günümüzde hem iş gücü piyasası hem de eğitim dünyası için önemli bir politika unsuru olmuştur. İstidam ve eğitimin dışında kalan gençlerin oranını belirlemek için yaş tespiti önemli olmaktadır. OECD veri tabanında 15-19,

20-24 ve 15-29 olmak üzere NEET yaş aralıklarının bilgileri mevcuttur. Bu çalışmada OECD'nin de referans aldığı 15-29 yaş aralığındaki NEET oranları kullanılmıştır.

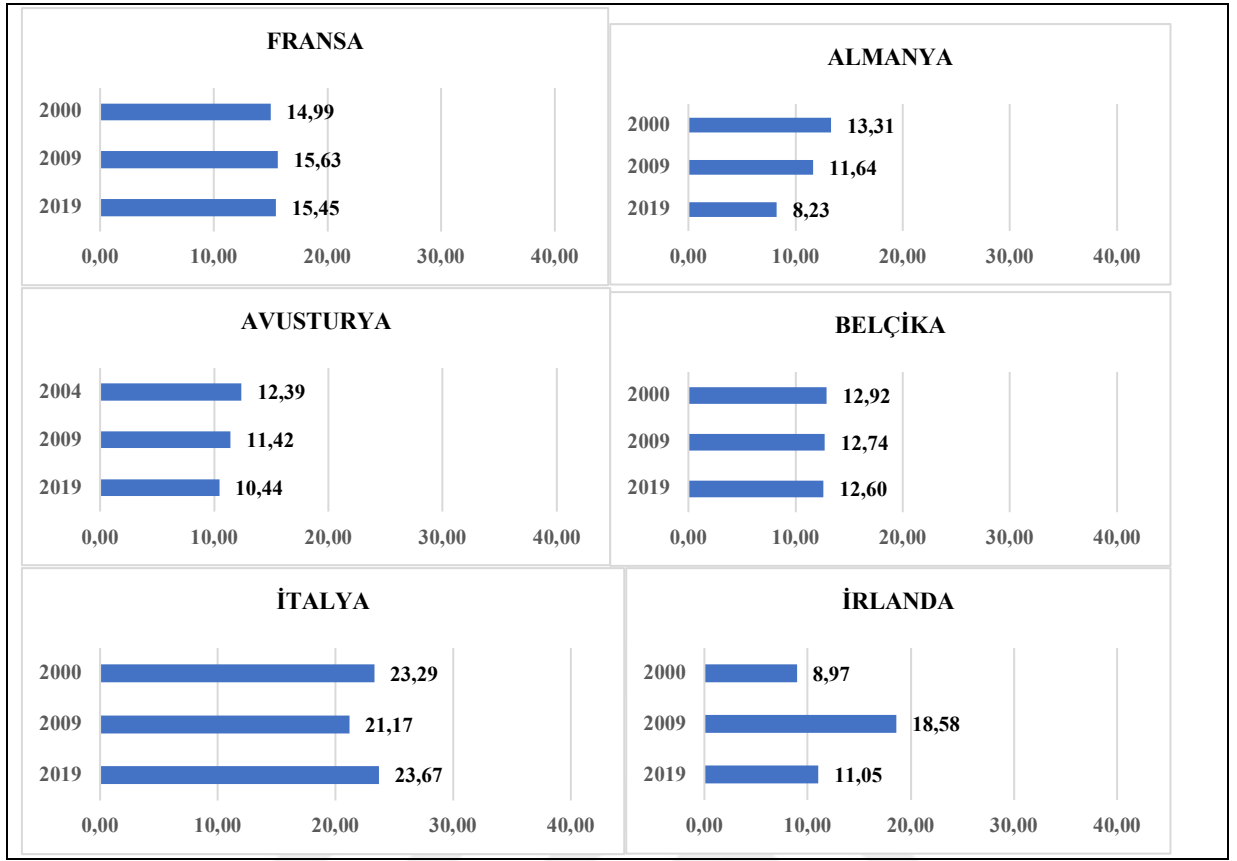

Şekil 50. 15-29 yaş arası NEET oranının (%) sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 50’de İskandinav refah modeli kabul edilen ülkelerin 15-29 yaşları arasındaki nüfus içerisinde ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede olan (NEET) gençlerin oranları ve yıllar içindeki değişimi gösterilmektedir.

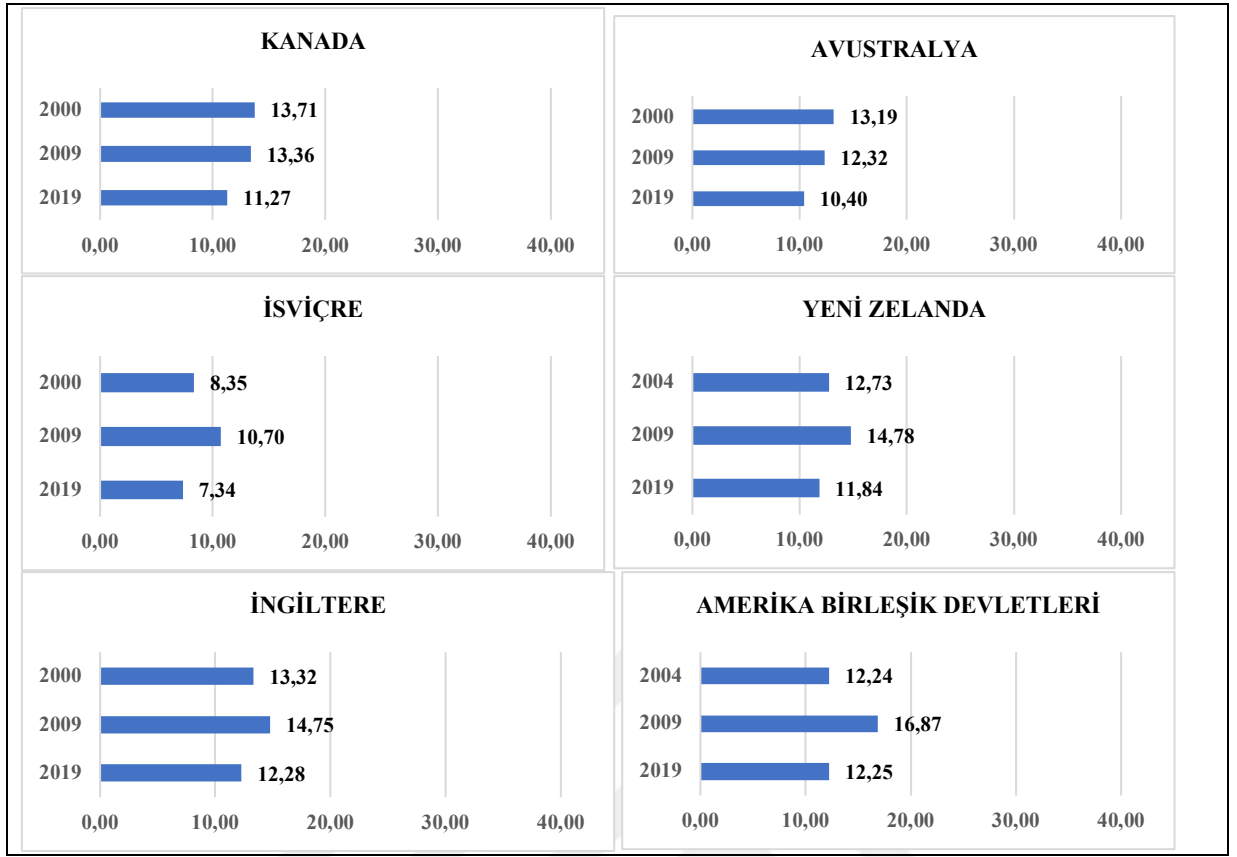
İskandinav ülkeleri NEET oranında genç işsizliğe göre farklı bir tablo sergilemektedirler. İşsizlik oranlarında ve kayıt dışı istihdamda bu grubun en yüksek oranına sahip olan Hollanda, NEET oranında en düşük seviyedeki ülkedir. Sosyal demokrat ülke grubunun genelinde NEET değerinin 2008 ekonomik krizinden ciddi bir şekilde etkilenmediği görülmektedir. 2000 yılında %5.84 ile en düşük orana sahip Danimarka, 2019 yılında %11.62 seviyesine çıkmış ve Finlandiya (%11.04) ile grubunda en yüksek NEET değerindeki ülke olmuştur.

Şekil 51. 15-29 yaş arası NEET oranının (%) muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

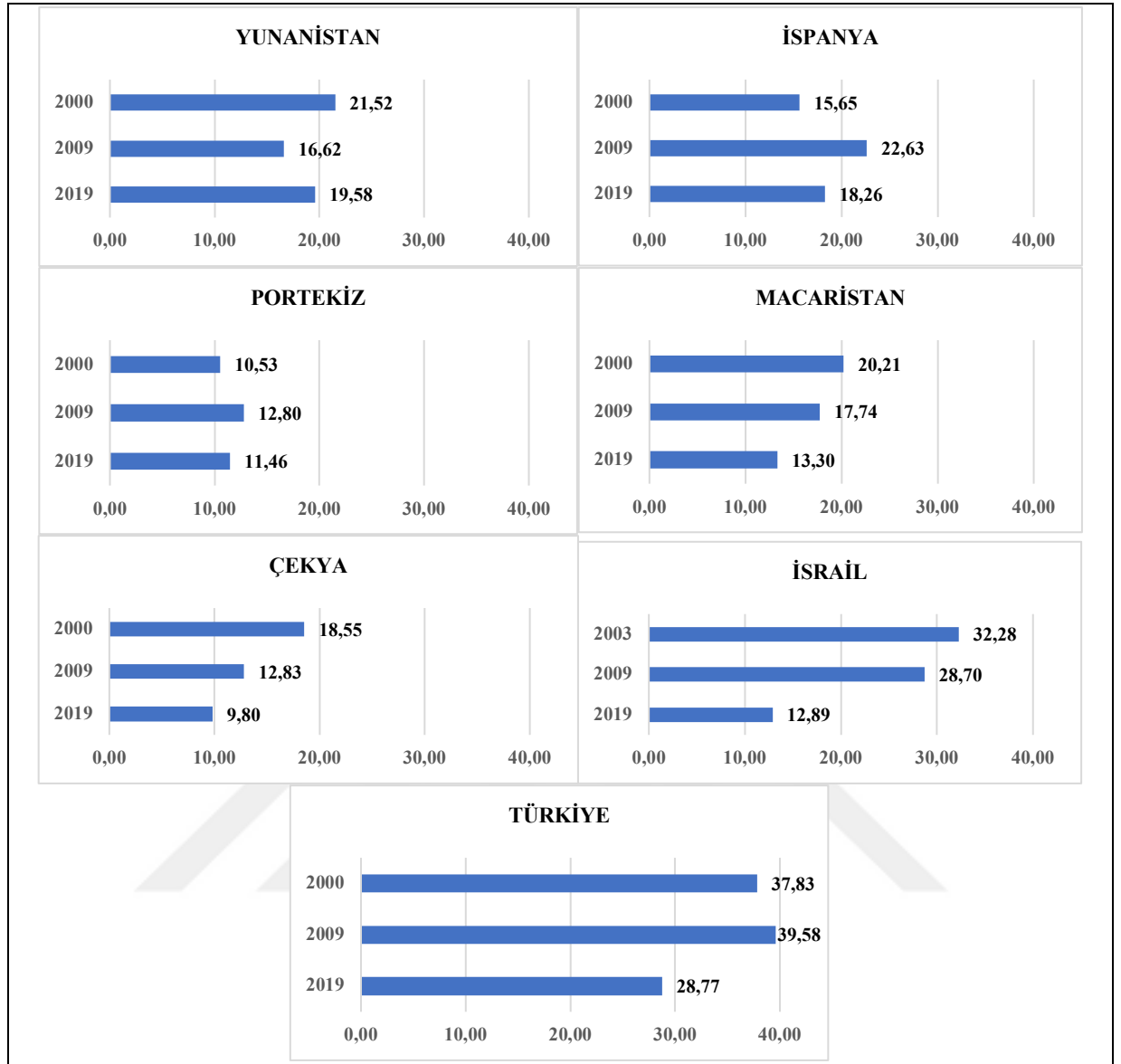
Şekil 51’de muhafazakâr refah rejimi ülkeleri, eğitimde ve istihdamda yer almayan 15-29 yaş arası genç nüfus oranında, İskandinav ülkelerine göre yüksekliğiyle dikkat çekmektedir. 2019 yılında işsizlik oranının %5.4 olduğu Almanya’da eğitim ve istihdamın dışında olan gençlerin oranı %8.23 olmuştur. İtalya birçok göstergede olduğu gibi NEET’de de bu grubun genel pozisyonundan oldukça farklı bir yerde durmaktadır. Son 20 yıldaki NEET oranı %20’nin üstündedir ve gruptaki en yüksek orana sahiptir.

Şekil 52. 15-29 yaş arası NEET oranının (%) liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 52’de yer alan liberal refah rejim ülkelerindeki NEET oranları arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Ancak İskandinav refah modeli ülkelerine göre genel olarak daha yüksek oranlar hakimdir. Bu gruptaki neredeyse tüm ülkelerde 2009 yılında NEET oranında artış görülmektedir. 2019 yılı itibariyle bu grubun en yüksek NEET oranı %12.28 ile Birleşik Krallık ve en düşük %7.34 ile İsviçre’dir.

Şekil 53. 15-29 yaş arası NEET oranının (%) yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022h) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında incelenen ülkelerdeki NEET oranlarına Şekil 53'te yer verilmiştir. Bu ülkelerdeki NEET oranı dikkat çekici boyutlardadır. Türkiye 2000 yılından itibaren her dönemde hem bu ülkelerde hem de OECD ülkeleri arasında en yüksek NEET oranına sahip olmuştur. 2009 yılında %39.58 olan NEET oranı 2019 yılında %28.77'ye düşmüş olsa da OECD sıralamasında sona yer almaktan kurtulamamıştır. Bu oran neredeyse Türkiye'deki genç nüfusun 1/3'ünün ne eğitimde ne de istihdamda yer almadığını göstermektedir. 2019 yılı itibariyle bu çalışma kapsamında Türkiye'den bir önde yer alan ülke %25.33 ile İtalya sonra %19.58 ile Yunanistan olmuştur.

Türkiye gibi yüksek genç nüfus oranlarına sahip bir ülkede her üç gençten birinin NEET statüsünde bulunması toplumun her alanında istikrarsızlığın artması riskini doğurmaktadır (Çoşkun & Çelik, 2021). Türkiye’de 15-29 yaş aralığındaki genç nüfusun NEET oranının 2000 yılından itibaren önemli ölçüde azalmasının temel sebepleri yükseköğretimdeki kayıt oranlarının artması ve genç nüfusun eğitimde daha fazla süre geçirme eğiliminin artmış olmasıdır. Bu ciddi gerilemeye rağmen AB ve OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında en yüksek NEET oranına sahip olan Türkiye’de bu oranin cinsiyete, yaşa ve eğitime göre detaylandırılıp politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

4.3. 2000-2020 Yılları Arası Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait Yaşam Koşulları Verileri

Ülkelerin demografik durumları göz önünde bulundurularak sağlık ve sosyal performansını yansıtan göstergeler bu başlıkta incelenmektedir. Örneğin bebek ölüm oranı ve yaşam süresi toplum sağlığı çalışmalarının demir baş göstergelerindendir. Karşılaştırmalı sosyo-ekonomik çalışmalarda birçok yönden farklı olan ülkelerin ortak bir eksenle mukayese edilebilmesi amacıyla çeşitli uluslararası endeksler geliştirilmektedir. Toplumsal refahın temel bir enstrümanı olan gelir eşitsizlikleri ölçmek üzere geliştirilen Gini katsayısı, gelir ve yaşam koşullarındaki adil dağılımı yansıtmaları bakımından güncel çalışmalarda sık tercih edilmektedir. İnsan Sermayesi Endeksi (HCI) ve İnsani Gelişme Endeksi HDI) son yıllarda geliştirilen ve birçok alanda tercih edilen önemli ölçeklerdir. Özellikle beşerî sermaye kaynaklı sürdürülebilir kalkınma araştırmalarında kullanılan işlevsel sosyo-ekonomik göstergelerdendir.

4.3.1. Bebek Ölüm Oranı ve Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi

Nüfus sağlığı ile ilgili en çok kullanılan göstergeler bebek ölüm oranı ve doğumdaki yaşam beklentisidir. Bebek ve çocuk sağlığı göstergelerinin tercih edilmesinin bir nedeni de, birçok araştırmaya göre doğum ve bebekle ilgili değişkenlerin özellikle politik ve ekonomik değişkenlere (refah devleti değişkenlerine) duyarlı olmasıdır (Chung & Muntaner, 2006, s. 832). Bebek ölüm oranı belli bir yıl içinde her 1000 canlı doğumdaki 1 yaşın altındaki bebek ölüm sayısını göstermektedir.

Sosyal demokrat (İskandinav) ülkeler diğer refah devletleri ile karşılaştırıldığında 20. yüzyılın sonlarına kadar en düşük bebek ölümlerine sahipti fakat bebek ölümlerindeki

farklılıklar göz ardı edilebilir bir şekilde sınırlandırılmıştır (Kim, 2017, s. 401). Özellikle sosyal demokrat refah devletlerinde bebek ölümü diğer refah devlet rejimlerine göre daha azdır. Siyasi gelenekler bebek ölüm oranları üzerinde etkili olmaktadır.

Sosyal demokrat partilerin uzun yıllar hükümette kalması ile oluşan, daha yüksek kamu sağlık harcamaları, daha düşük gelir eşitsizliği ve çift kazançlı aile desteği (anne babaların ücretli istihdamı ile çocuk bakımını yürütmelerine izin veren destek türü) daha düşük bebek ölüm oranıyla ilişkilidir. Bu sonuçları açıklamak üzere birçok teori ortaya atılmıştır. Bazı yazarlara göre, Sosyal Demokrat ülkeler için geliştirilen evrensel sosyal politika programları daha iyi nüfus sağlığı ile ilgilidir (Regidor vd., 2011, s. 1188).

Doğuşta beklenen yaşam süresi TÜİK (2020) tarafından yeni doğmuş bir bireyin mevcut ölümlülük risklerine maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısı olarak tanımlanmaktadır. Sağlıklı ve uzun bir hayatın göstergesi kabul edilmektedir. Bebek ölüm oranındaki düşüş ile doğumdaki yaşam beklentisi arasında sıkı bir ilişki olduğu için tek grafikte gösterilmektedir. Doğumda beklenen yaşam süresindeki kazanımlar, yükselen yaşam standartları, iyileştirilmiş yaşam tarzı ve daha iyi eğitimin yanı sıra kaliteli sağlık hizmetlerine daha fazla erişim gibi bir dizi faktöre bağlanabilir (OECD, 2022a).

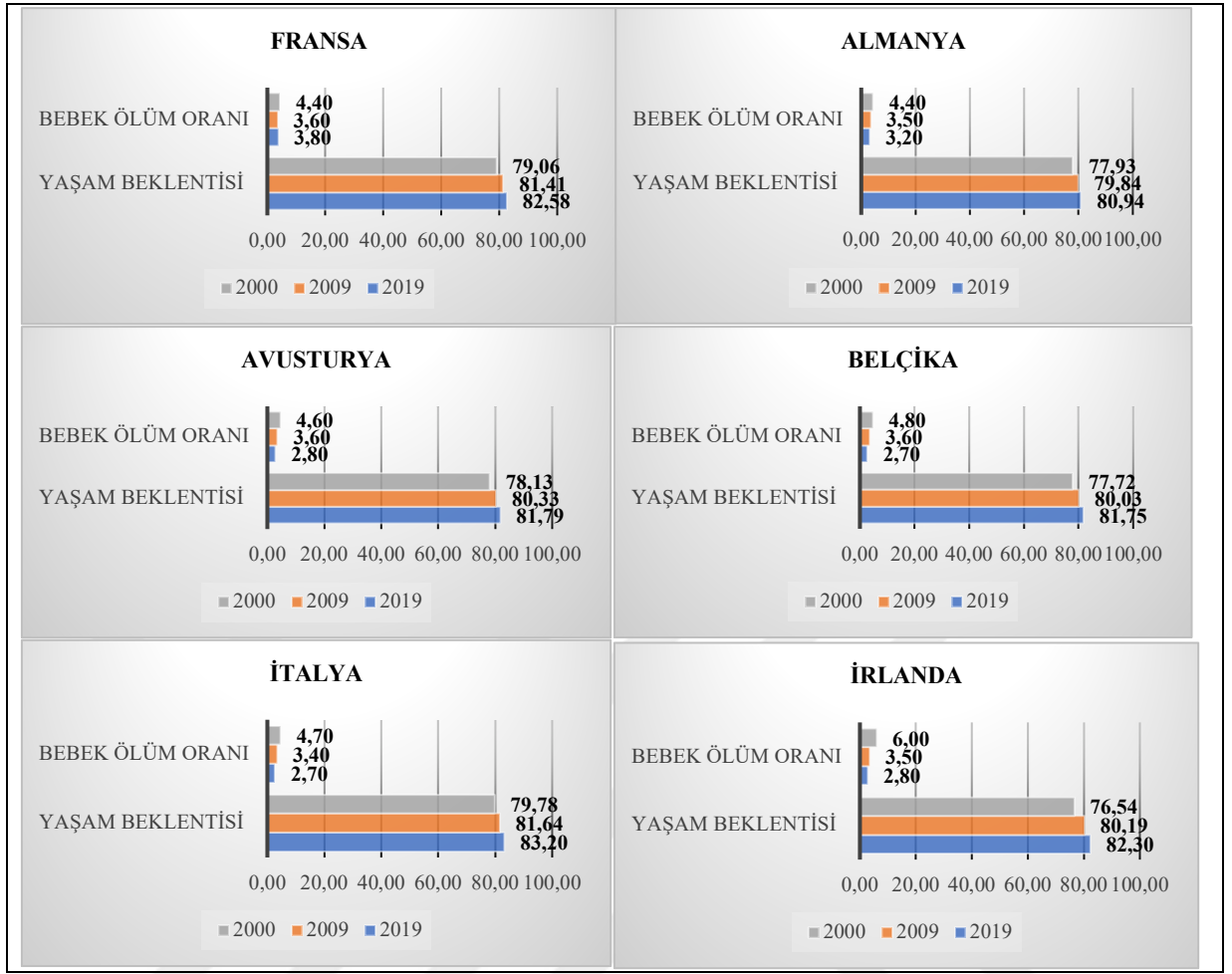

Şekil 54. Bebek ölüm oranının (%) ve doğuştan beklenen yaşam süresinin sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022i, 2022h) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 54'te yer alan İskandinav refah rejimine ait ülkelerde bebek ölüm oranlarının son 20 yılda hızla düştüğü ve 2019 yılında mevcut ülkeler içinde nispeten düşük olduğu dikkat çekmektedir. 2019 yılında doğumdaki beklenen yaşam süresi en uzun olan ülkeler sosyal demokrat ülkelerim temsilcisi konumunda olan İsveç, Norveç ve Finlandiya'dır. Finlandiya 2000 yılında canlı doğan 1000 çocukta 3.5 olan bebek ölüm sayısını 2019 yılında 1.9'a, Norveç ise 3.9'dan 2.0'a düşürerek %50'ye yakın bir azalma sağlamışlardır.

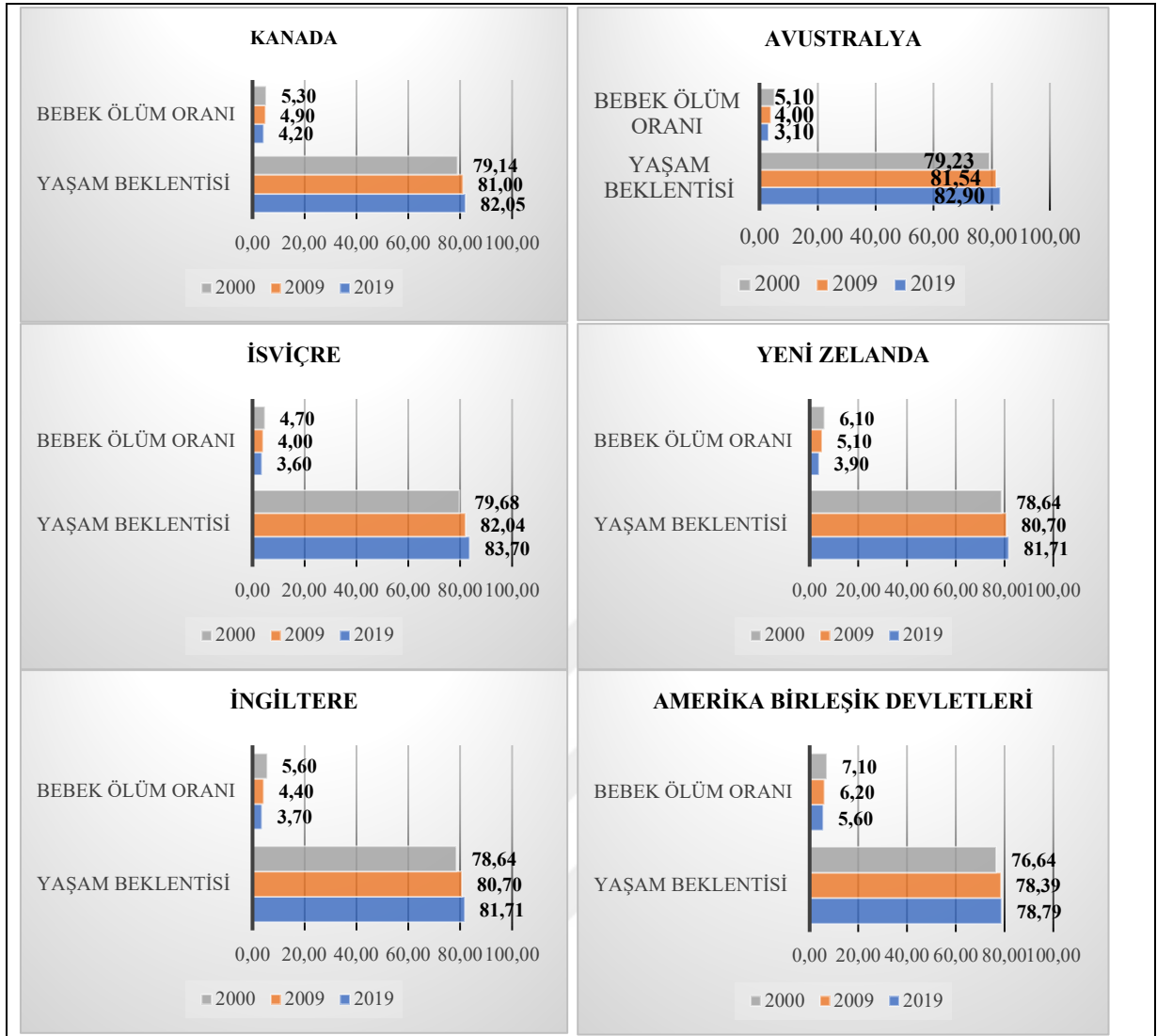
Tüm ülkelerde bebek ölüm oranındaki değişim doğumdaki yaşam beklentisiyle aynı orada değildir. Doğumdaki yaşam beklentisi üzerinde birçok faktörün etkisi bulunmaktadır.

Şekil 55. Bebek ölüm oranının (%) ve doğuşta beklenen yaşam süresinin muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022i, 2022h) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

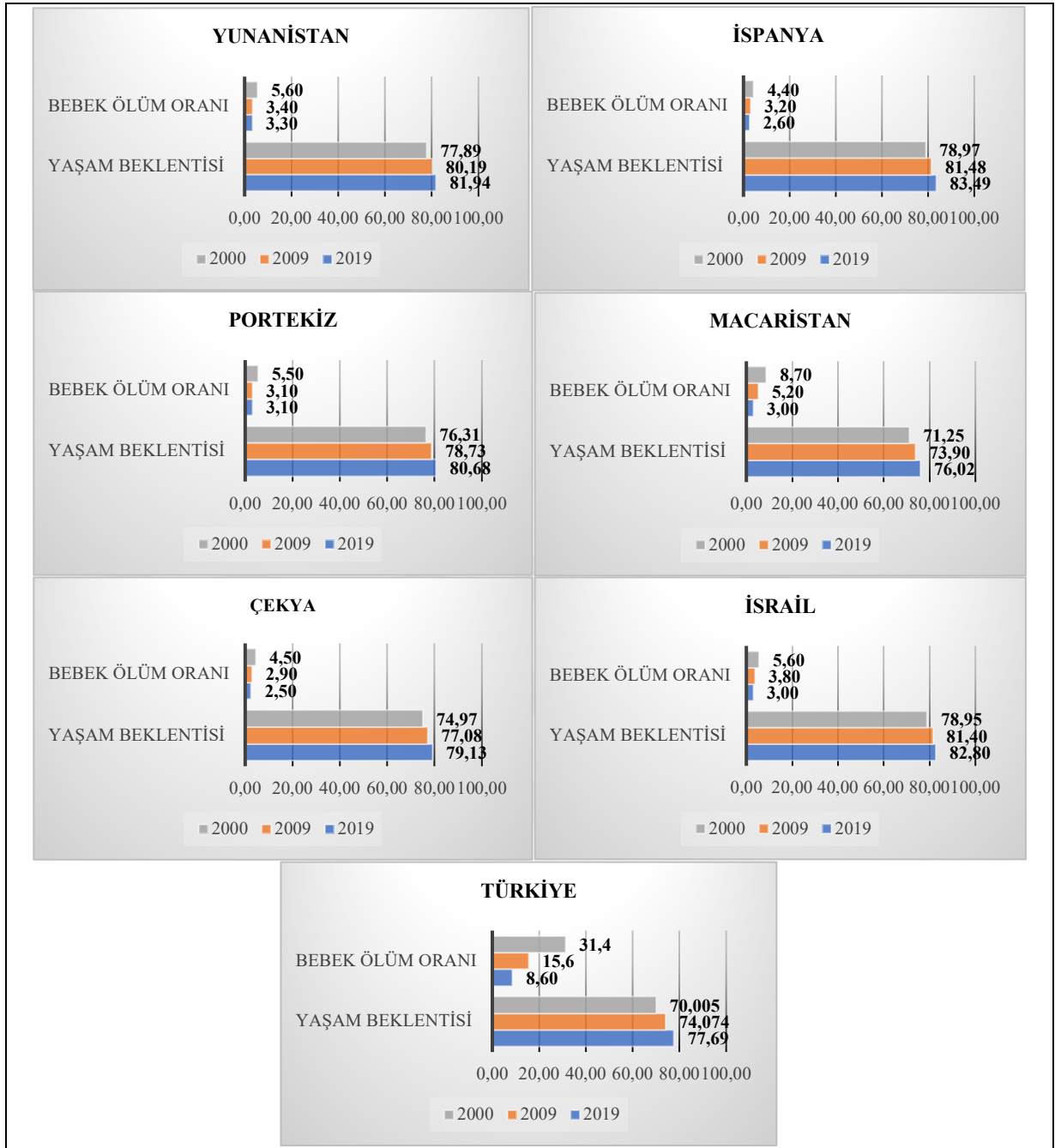
Şekil 55'te yer alan muhafazakâr refah rejimi ülkelerinin bebek ölüm oranları, İskandinav ülkelerine oranla daha yüksektir. İtalya'da 83.20 olan doğuşta beklenen yaşam yılı, sosyal demokrat ülkelerinden daha yüksektir. Beklenen yaşam süresi 2019 yılı itibarıyla en düşük olan ülke 80.94 ile Almanya'dır. Muhafazakâr refah rejimi ülkelerinin tamamında 2000-2019 yılları arasında benzer oranlarda beklenen yaşam süresinde artış yaşanmıştır ve aralarında büyük fark bulunmamaktadır.

Şekil 56. Bebek ölüm oranının (%) ve doğuşta beklenen yaşam süresinin liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022i, 2022h) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 56’da yer alan liberal refah rejimi ülkelerinde bebek ölüm oranlarının sosyal demokrat ve muhafazakâr model ülkelere göre yüksekliği dikkat çekmektedir. 2019 yılında en düşük bebek ölüm oranı binde 3.9 ile Avustralya’da en yüksek ise binde 5.6 ile ABD’dir. Doğuşta beklenen yaşam süresinde de ABD, üç refah rejim modelinde 78.79 yaş ile en düşük seviyededir. Beklenen yaşam süresinde en uzun yıl 83.70 ile İsviçre’dedir.

Şekil 57. Bebek ölüm oranının (%) ve doğuşta beklenen yaşam süresinin yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022i, 2022h) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bu çalışmada analiz edilen ülkeler içinde Türkiye oldukça yüksek bebek ölüm rakamlarıyla dikkat çekmektedir. 2000 yılında binde 31.4 olan bebek ölüm sayısı 2019 yılında 8.60 olmuştur. Bebek ölüm hızı dört kata yakın bir düşüş göstermiş ve en yüksek oranda ilerleme gösteren ülke olsa da mevcut ülkelerle arasında üç kata yakın fark devam

etmektedir. Bu grupta bebek ölüm oranı Türkiye’den sonra en yüksek olan Yunanistan’ın 2019 yılındaki değeri binde 3.10 olmuştur. Bu grupta yaşam süresi en uzun olan sırasıyla 83.49 yıl ile İspanya ve 82.8 yıl ile İsrail’dir.

Doğuştaki beklenen yaşam süresinde ise en düşük 76.02 yıl ile Macaristan olmaktadır. Macaristan bebek ölüm oranı binde 3.0 ile gelişmiş ülkelerle yakın düzeydedir, yaşam beklentisinde daha geridedir. Beklenen yaşam süresinde en kısa süre Macaristan’dan sonra 77.69 yıl ile Türkiye’dedir.

Türkiye’de diğer kalkınma göstergelerine kıyasla bebek ölüm hızı oldukça yüksektir. Toplum sağlığının temel göstergesi olan bebek ölüm oranı, Türkiye’de sağlık sektörüyle birlikte sosyal bilimlerin de önünde ciddi bir sorun olarak ve hızla düşürülmesi gereken bir değer olarak durmaktadır. Bebek ölüm hızının düşürülmesi, sosyo-ekonomik göstergeler, annenin sağlık ve yaş durumu, evlilik yaşı, hanehalkı özellikleri, kültürel kodlar, devlet tarafından anne ve çocuk kontrolleri gibi alanlarda iyileştirmeler yapılmasıyla doğrudan bağlantılıdır.

4.3.2. Toplam Doğurganlık Hızı

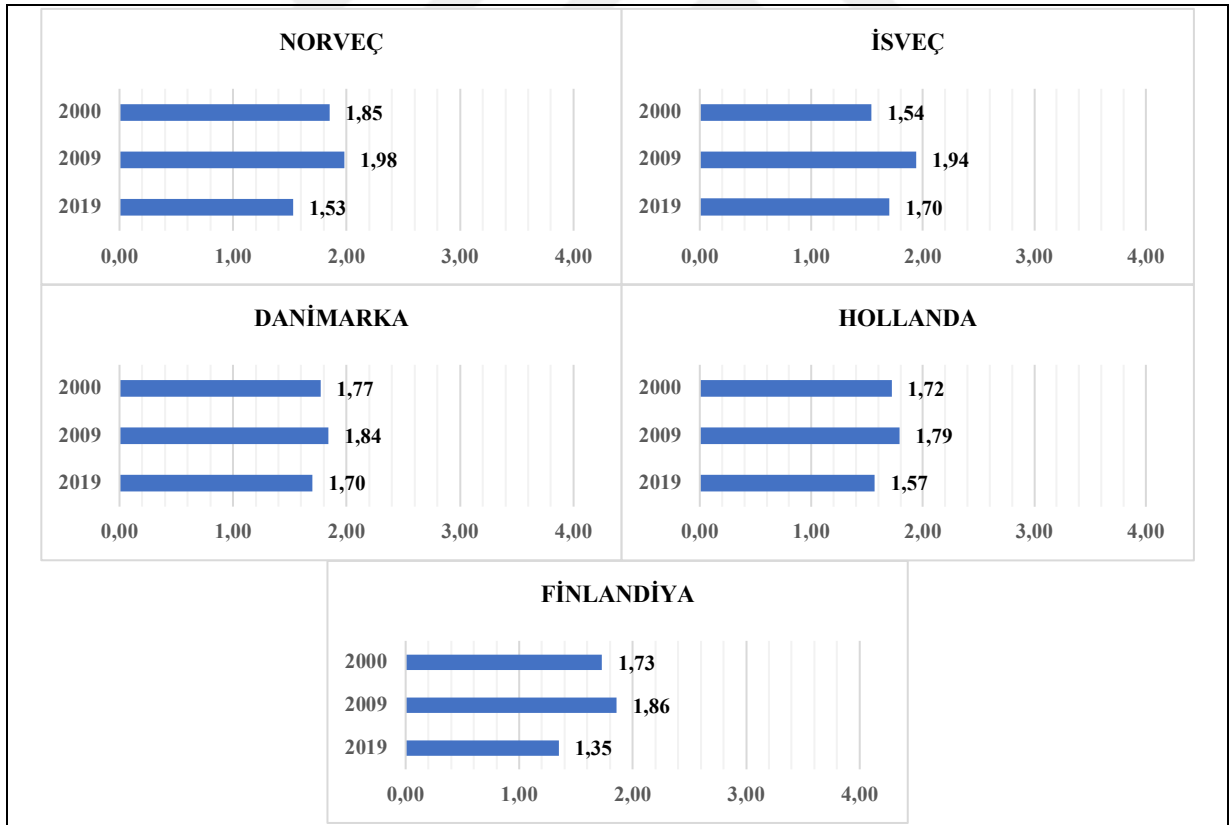
Yirminci yüzyılın sonlarında gündeme gelen Demografik Geçiş Teorisi ekonomik kalkınma, kentleşme, eğitim ve hayat koşullarının yükselmesi neticesinde yüksek doğum ve ölüm hızlarına karşılık düşük doğum ve ölüm hızlarına geçilmesini öngörmektedir (Yüksel & Koç, 2010, s. 87).

Toplam doğurganlık hızı, bir kadının doğurgan olduğu dönem olan 15-49 yaş grubunda doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir (TÜİK, 2022a). Doğurganlık hızının 2.1 olması genel olarak nüfusun yenilenme düzeyi olarak kabul edilmektedir.

İkame seviyesinin önemli ölçüde altında kalan çok düşük doğurganlık, yüksek gelişmiş toplumlardaki temel demografik meselelerden ve politik zorluklardan biridir. Düşük ve bazen çok düşük doğurganlık, bazı orta gelirli ülkelerde yaygınlaşmış durumdadır ve doğurganlıkları ikame seviyelerinin üzerinde veya yakınında olsa bile birçok ülkede sürekli düşük doğurganlık dönemleri tahmin edilmektedir. Örneğin, Güney Amerika ve Asya güncel olarak doğurganlık yenilenme düzeyinin üzerindedir fakat Birleşmiş Milletler’in orta vadeli tahminine göre, önümüzdeki 10 yılda doğurganlık ikame/yenilenme düzeyinin altına düşecek ve en az 2050’ye kadar orada kalacaktır (Myrskylä vd., 2011, s. 2)

Avrupa’da da bir birim olan aile bileşeni değişmiştir. Avrupa’da 1990’lara kadar evlilik oranları azalmaktadır ve doğurganlığın nüfusun yenilenme düzeyi olan 2.1’in altına düşmüştür. Demograflar, düşük doğurganlık yenilenme düzeyini, birinci düzey; düşük doğurganlık: kadın başına en az 1.5 çocuk, ikinci düzey; çok düşük doğurganlık: kadın başına 1.3 ile 1.5 arasında çocuk, üçüncü düzey ise en düşük düşük doğurganlık: kadın başına 1.3’ten az çocuk olmak üzere üç düzeye ayırmışlardır (Allison Rovny,337; Billari ve Kohler, 2004; Kohler ve ark, 2002).

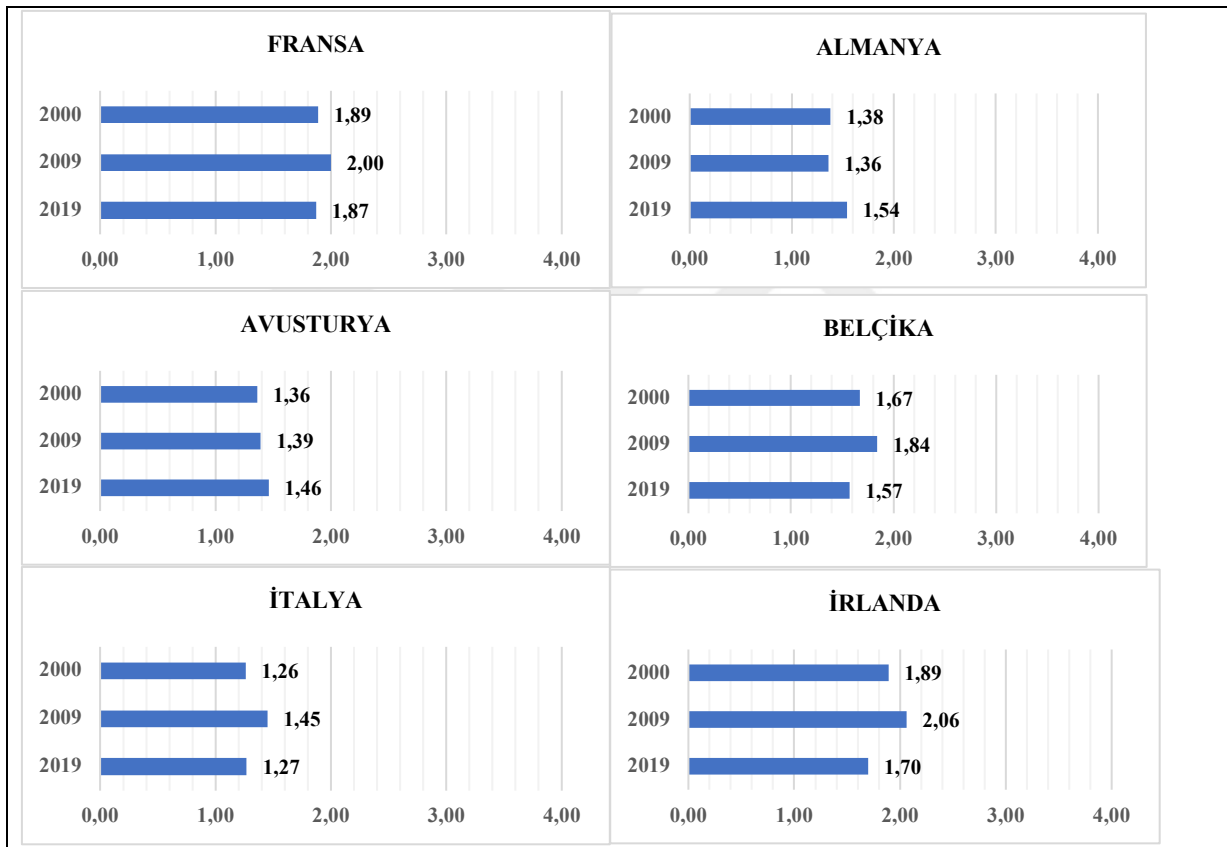
Bir yandan dünyada nüfus kontrol politikası yürütülür gıda tedarik baskısından kurtulma, bebek ölüm oranlarını düşürme, nitelikli eğitim alan bireyler yetiştirme, karbon salınımını düşürme, yoksulluğu azaltma ve ekonomik büyümeyi artırma gibi sebeplerle düşük doğurganlık desteklenirken diğer yandan gelişmiş ülkelerde iş gücünde azalma, yaşlı nüfusun ve sosyal sigorta yükünün artması, genç ve dinamik nüfusun azalmasıyla sosyal ve ekonomik sorunların ortaya çıkması gerekçesiyle düşen doğurganlık hızını artırmaya yönelik teşvik edici güçlü politikalar yürütülmektedir.

Şekil 58. Toplam doğurganlık hızının sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022a) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 54'te 2000-2019 yılları arasında sosyal demokrat refah rejimi ülkelerindeki doğurganlık hızı gösterilmiştir. Ülkelerin tamamında tüm yıllarda doğurganlık nüfusun yenilenme düzeyi kabul edilen 2.1'in altındadır. İsveç dışındaki ülkelerde 2000 ile 2019 yıllarında da gittikçe azalmıştır. Dolayısıyla bu ülkelerin tamamı nüfusu azalma eğiliminde olan ülkelerdir. 2019 yılında doğurganlık hızı 1.35 olan Finlandiya en düşük doğurganlığa sahiptir. Daminarka ve İsveç de 1.70 doğurganlık ile en yüksek olan ülkelerdir. 2009 yılında ülkelerin tamamında doğurganlık hızının artmıştır. Ekonomik göstergelerde ciddi düşüşlerin yaşandığı aynı yılda doğurganlığın artmış olması ve 2019'da tekrar daha da düşük seviyeye gelmediği5- dikkat çekicidir.

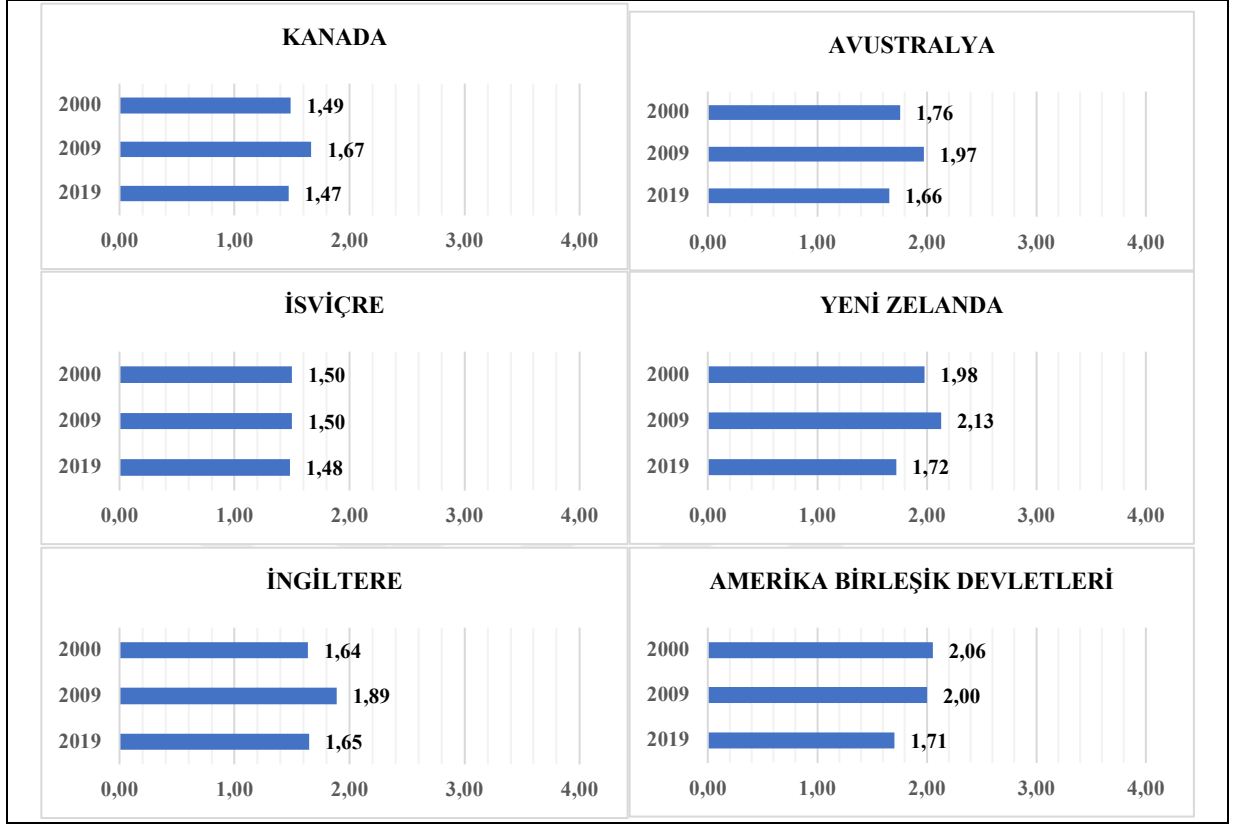

Şekil 59. Toplam doğurganlık hızının muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022a) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 58 ve Şekil 59'u birlikte değerlendirdiğimizde muhafazakâr refah rejimine sahip ülkelerde doğurganlık hızı sosyal demokrat model ülkelere göre çok farklı görünmemektedir. Muhafazakâr rejim grubundaki ülkelerin tamamının da doğurganlık yenilenme hızı 2.1'in altındadır ve düşmeye devam etmektedir. Almanya 2009 yılında 1.36 olan doğurganlığı

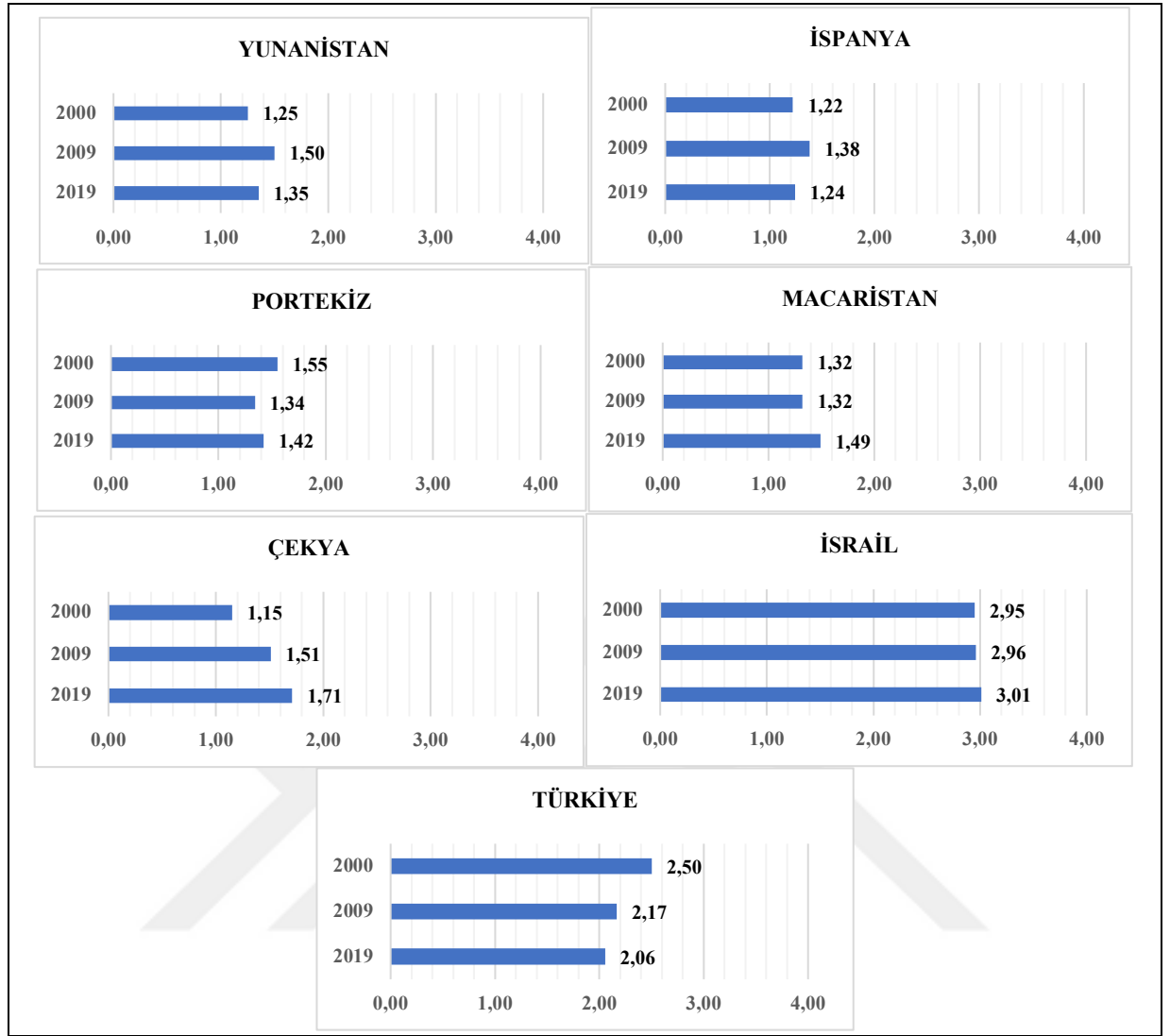
2019’da 1.57 ye, Avusturya da 1.39’dan 1.46’ya çıkararak doğurganlık hızı artıran iki ülke olmuştur. Muhafazakâr rejim ülkelerinde en yüksek doğurganlık hızı 1.87 ile Fransa’dır. Fransa’da ve İrlanda’da 2009 yılında 2 ve üzerinde bir hıza ulaştığı görülmektedir.

Şekil 60. Toplam doğurganlık hızının liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022a) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 60’da yer alan liberal refah rejimi ülkelerinin tamamında da doğurganlık, nüfus yenilenme hızı olan 2.1’in altındadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde 2000 yılında doğurganlığın 2.06 olduğu görülmektedir. 2009 itibariyle de doğurganlığı en yüksek olan 1.72 ile Yeni Zelanda ve 1.71 ile ABD’dir. En düşük olan ise 1.47 doğurganlık hızına sahip Kanada ve 1.47 hızındaki İsviçre’dir.

Şekil 61. Toplam doğurganlık hızının yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022a) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

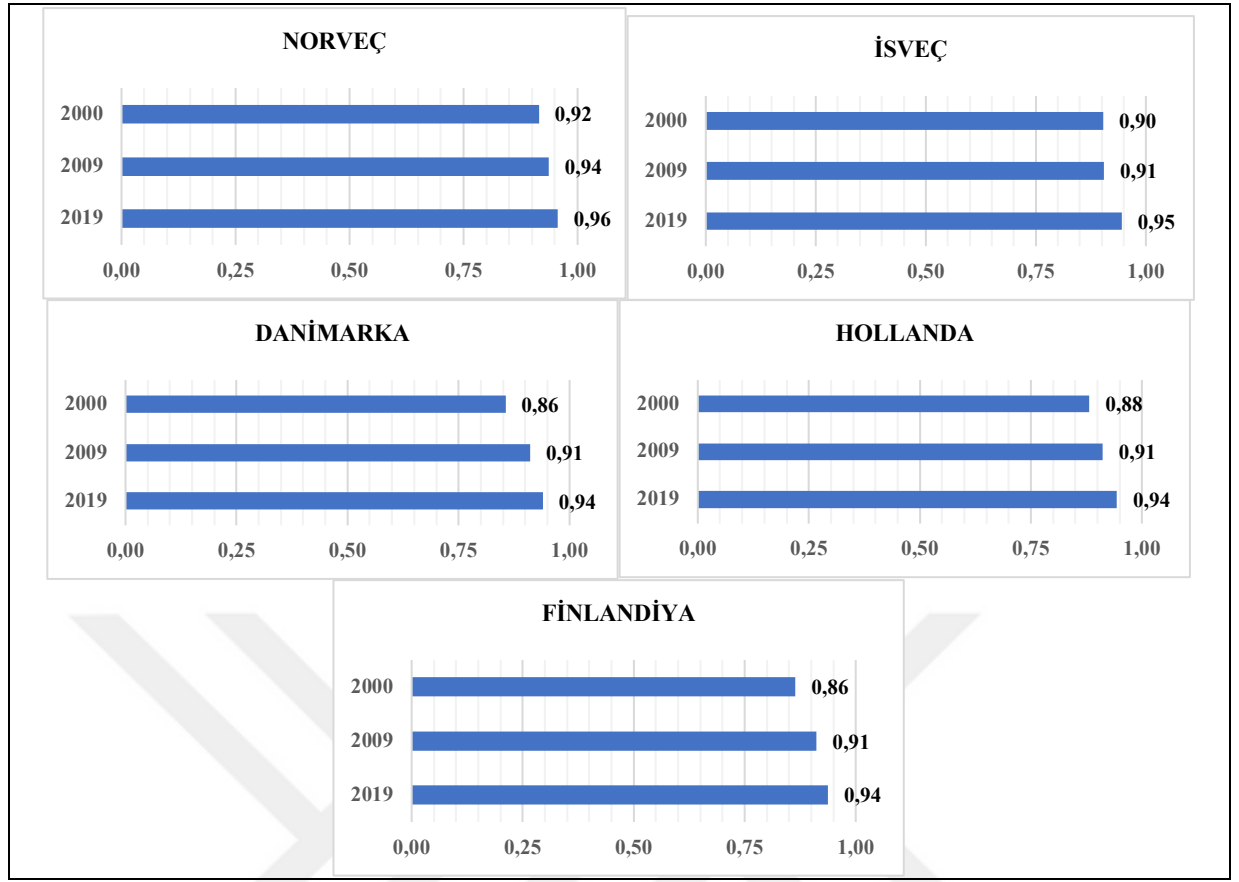
Mevcut çalışmaya dâhil edilen ülkeler içinde tüm ülkelerin en yüksek doğurganlığına sahip iki ülke bulunmaktadır. 2019 yılı itibariyle 3.01 doğurganlık hızı ile İsrail ve 2.06 ile Türkiye nüfus yenilenme oranı 2.1'in de üstünde olan iki ülkedir. 2000 yılından itibaren İsrail, Macaristan Çekya'da doğurganlık düzenli artış göstermiştir. İsrail'de 2.95 olan doğurganlık 3.01'e, Çekya'da 1.15'ten 1.71'e, Macaristan'da ise 1.32'den 1.49'a yükselmiştir. 20 yıl içinde %48.7 artış oranıyla doğurganlıkta en hızlı yükselen ülke Çekya olmuştur. Türkiye'de 2000 yılından 2019'a kadar %17.6 oranında düşüş yaşanmıştır. Türkiye 2019'da 2.06 olan doğurganlık, nüfusun yenilenme düzeyi olan 2.1'e yaklaşmıştır. Bu durum Türkiye'yi nüfusun azalacağı ve yaşlanan nüfusa sahip ülkeler sınıfına yakınlaştırmıştır.

4.3.3. İnsani Gelişme Endeksi (HDI)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme – UNDP) tarafından 1990 yılından itibaren yıllık düzenli olarak yayımlanan ve dünya ülkelerinin gelişmişlik düzeyini ve toplumsal refahını ölçen sosyo-ekonomik göstergelerden biri de İnsani Gelişme Endeksi'dir (Human Development Index –HDI). Gelir, sağlık ve eğitim göstergeleri üzerinden ülkeler arasındaki gelişmişlik seviyelerini ölçmeyi ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Ekonomik büyümenin tüm sosyal sorunları çözemediğinden hareketle kalkınmanın fiziki ve ekonomik kalkınma boyutunu eğitim ve sağlık bileşenleriyle bütünleştirme ve insani kalkınmayı gelir dışı faktörle de değerlendirme temeline dayanır.

UNDP'de (2022) detaylıca belirtilen İnsani Gelişme Endeksi iyi bir yaşam standardına, uzun ve sağlıklı yaşama ve bilgili olmaya dair üç boyutta toplanmıştır. İnsani Gelişme Endeksi her bir boyut için geliştirilmiş endekslerin geometrik ortalamasını oluşturmaktadır. Sağlık boyutu doğuştan beklenen yaşam süresi ile, eğitim boyutu ise 25 yaş ve üzeri yetişkinler için okullaşma süreleri ve okula başlama çağındaki çocuklar için beklenen okullaşma süreleri ile, yaşam standardı boyutu da kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla ile ölçülmektedir.

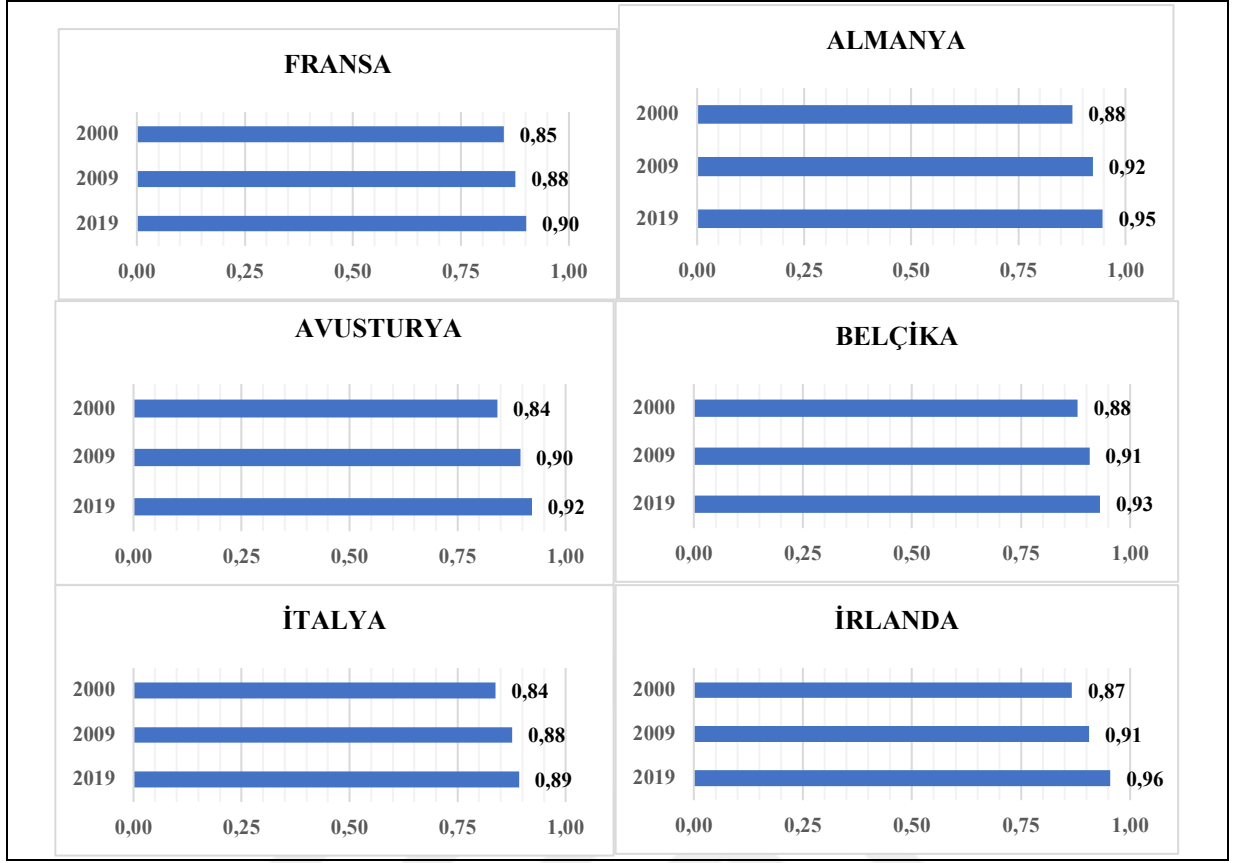
Göstergenin amacı, yalnızca satın alma gücü bazında kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılayı değil bunun yanı sıra beklenen yaşam süresi ve eğitim düzeyini almasından dolayı gayri safi yurt içi hasıla göstergesinin eksik yönlerini tamamlamakta ve vatandaşların yaşam kalitesine odaklanarak makro ekonomik verilerin ötesine geçmektedir (Tendera-Wlaszczuk & Szymanski, 2015, s. 133).

Şekil 62. İnsani Gelişme Endeksi'nin sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: UNDP (2022) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

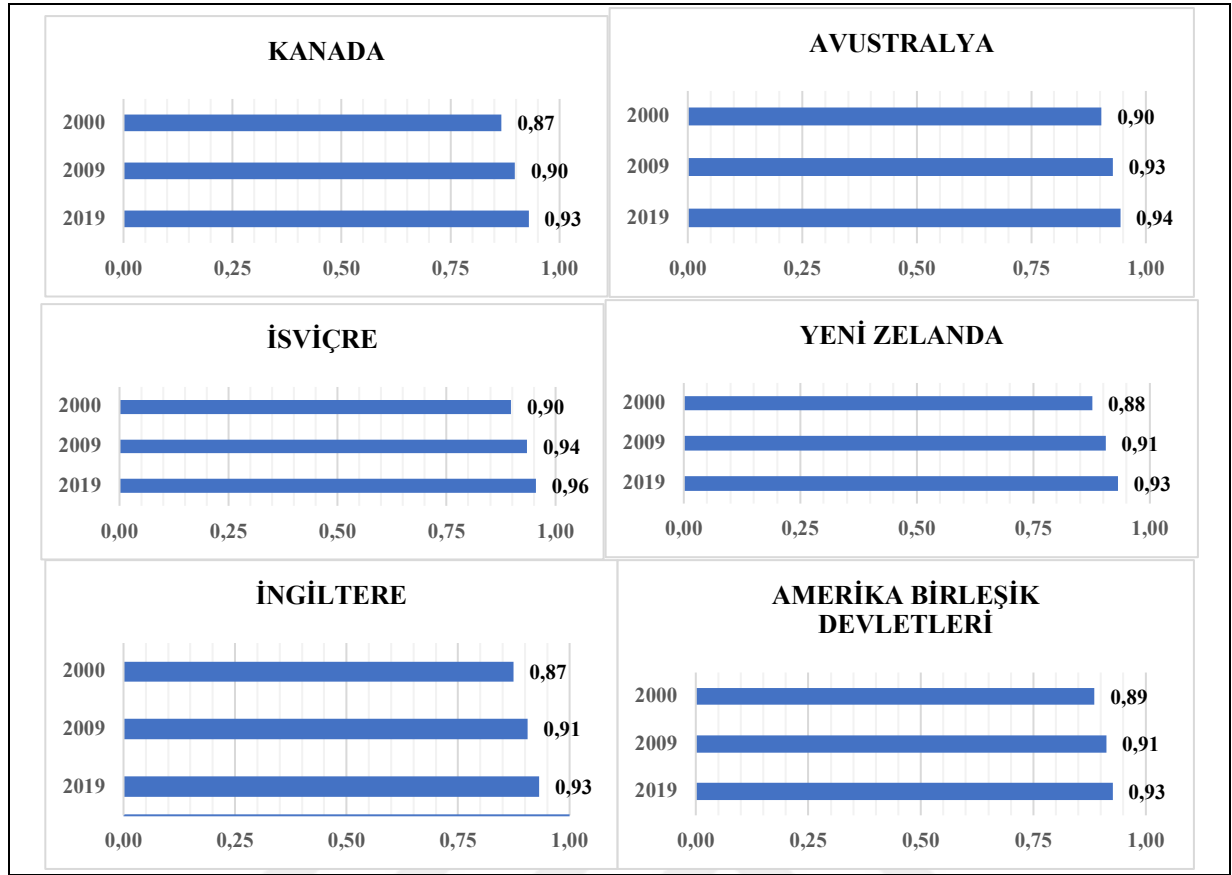
Şekilde sosyal demokrat refah rejimi ülkelerine ait İnsani Gelişme Endeksi'nin 2000-2019 yıllarındaki durumu gösterilmektedir. Grafiklerden anlaşıldığı üzere çoğunluğu İskandinav ülkelerinden oluşan sosyal demokrat model ülkelerin HDI değeri oldukça yüksektir ve ülkeler arasında fark yok denecek kadar azdır. İnsani Gelişme Endeksi en yüksek olan Norveç 0.96, Finlandiya, Danimarka ve Hollanda'nın HDI değeri de 0.94'tür.

Şekil 63. İnsani Gelişme Endeksi'nin muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: UNDP (2022) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 63'te yer alan muhafazakâr refah rejimine ait ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi sosyal demokrat model ülkelere göre düşük görünmektedir. Ancak en yüksek HDI'ne sahip Almanya (0.95) ve İrlanda (0.96) sosyal demokrat ülkeler seviyesindedir. HDI değeri 0.89 olan İtalya bu grubun en düşük değere sahip ülkesidir. Tüm ülkelerde 2000 yılından itibaren endekste artış yaşanmıştır.

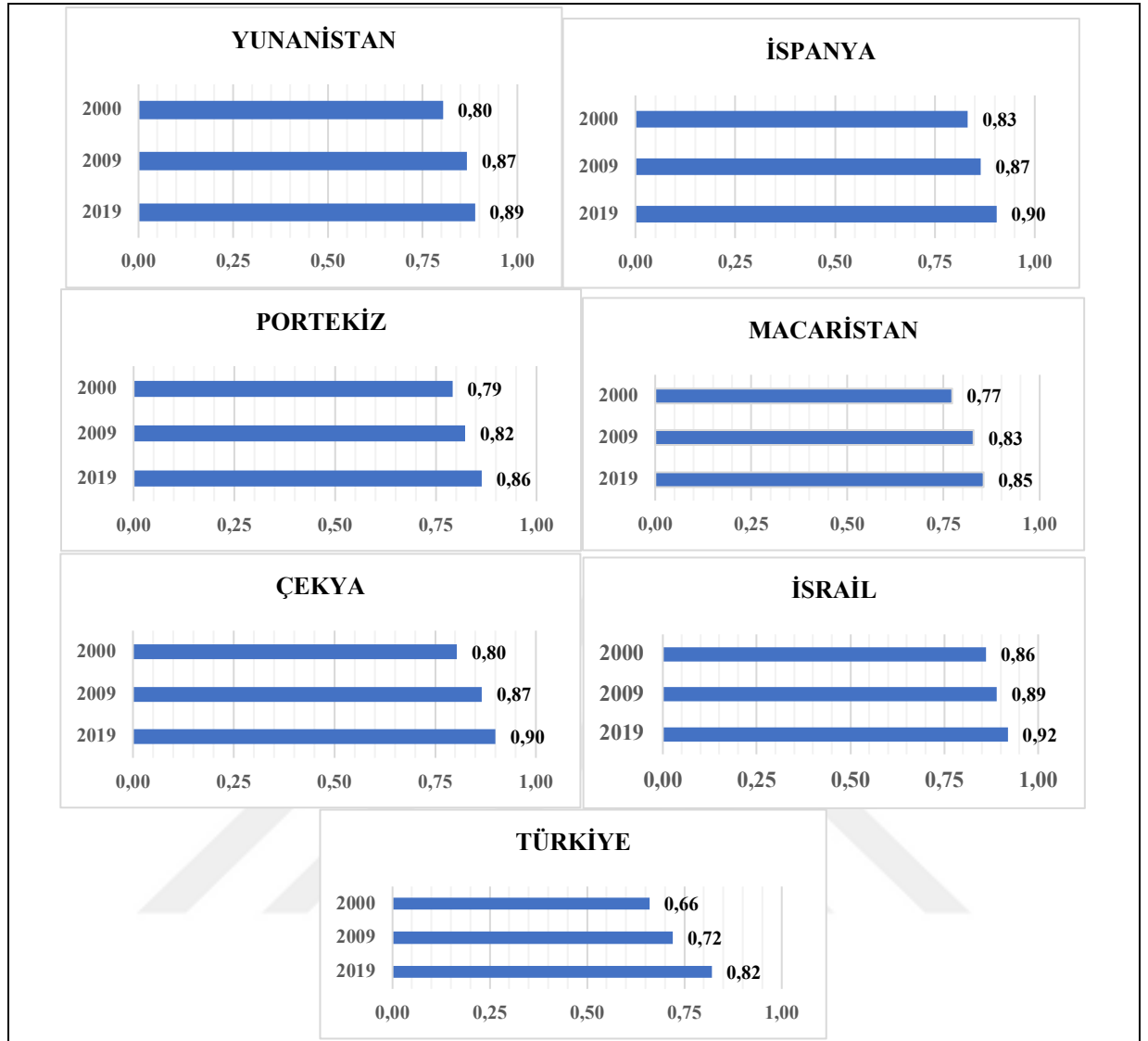

Şekil 64. İnsani Gelişme Endeksi'nin liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: UNDP (2022) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Liberal refah rejimine ait ülkelerin yer aldığı Şekil 64'te, İnsani Gelişmişlik Endeksi en yüksek olan ülke 0.96 ile İsviçre'dir. Diğer ülkelerin 2019 yılındaki HDI değeri oldukça birbirine yakındır.

Liberal ülkeler HDI açısından muhafazakâr ve sosyal demokrat refah rejimi ülkelerin arasında yer almaktadır. Bu ülke grubunda da 2000 yılından itibaren HDI artış göstermiştir.

Şekil 65. İnsani Gelişme Endeksi'nin yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

Kaynak: UNDP (2022) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

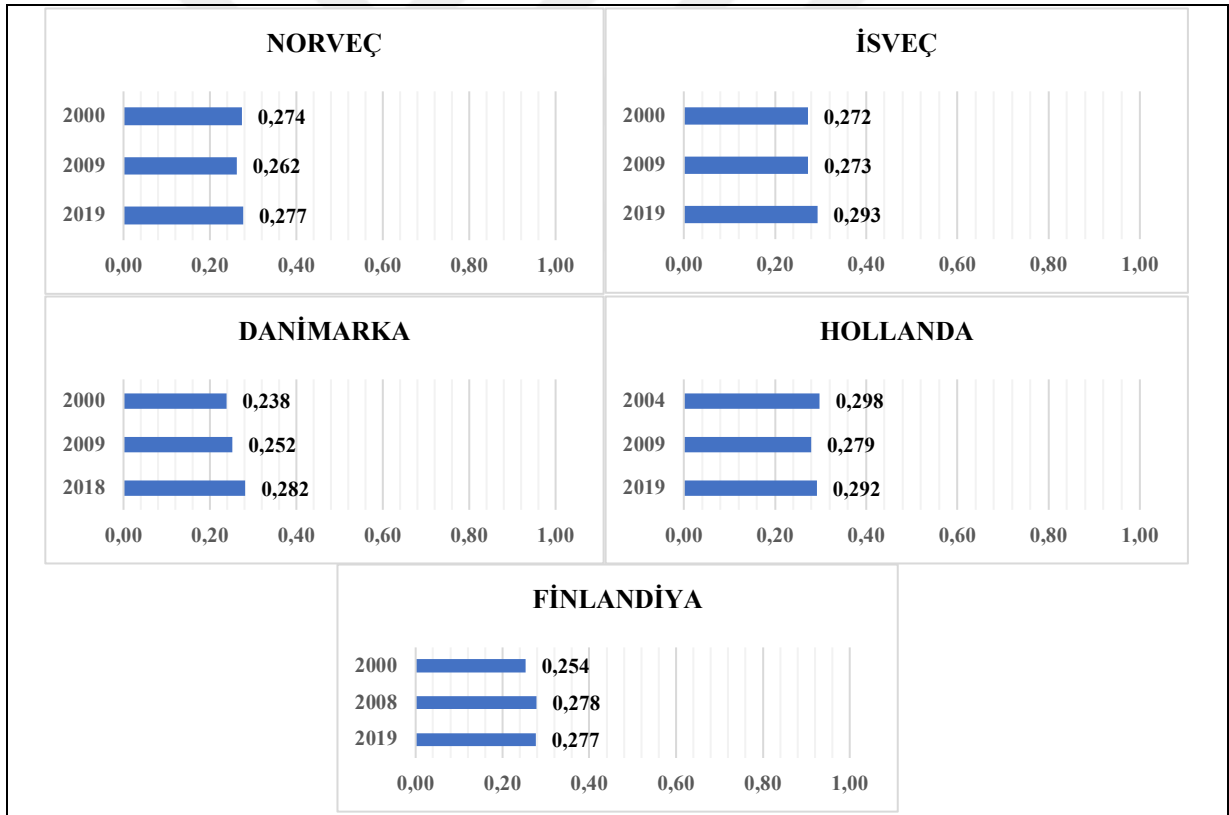
Bu çalışma kapsamında ele alınan ülkeler arasında yeni dâhil edilen ülkeler en düşük İnsani Gelişmişlik Endeksine sahip görünmektedir. Bu ülkelerde en yüksek HDI, 0.92 ile İsrail'e aittir. Ardından gelen ülkeler 0.90 ile İspanya ve Çekya'dır. HDI değeri en düşük ülke 0.82 ile Türkiye'dir. Türkiye'ye en yakın ülke 0.85 ile Macaristan ve 0.86 ile İspanya'dır. 2000 yılından itibaren İnsani Gelişmişlik Endeksi'ni 0.66'dan 0.82'ye çıkararak %24.2'lik bir artış gösteren Türkiye, yıllar içinde en büyük artış oranını gösteren ülke olmuştur.

4.3.4. Gini Katsayısı

Bir ülkedeki sosyal tabakalaşma derecesini temsil eden Gini endeksi veya Gini katsayısı gelir eşitsizliğinin önemli bir göstergesidir (Aidukaite, 2011, s. 213). Gini endeksi maksimum

100 değerini alır ve Gini katsayısının 100 ile çarpılmasıyla elde edilir. Eşitsizlik ölçümlerinde genel olarak 0-1 arasında değer alan Gini katsayısı kullanılmaktadır.

Gelir ve sermaye dağılımındaki eşitsizliği ölçmeye yarayan Gini katsayısı Lorenz Eğrisi'nden elde edilir. Grafikte Lorenz Eğrisi ile Mutlak Eşitlik Doğrusu arasındaki alanın, Mutlak Eşitlik Doğrusu'nun altındaki üçgene oranlanmasıyla elde edilir ve 0 ile 1 arasında bir değer alır (Altınışık & Peker, 2008, s. 104). Endeks büyüdükçe ülkedeki gelir eşitsizliği de artmaktadır. Pratikte mümkün olmasa da endeks 1'e eşit olması ülkenin tüm milli gelirinin tek bir kişiye ait olması anlamına gelmektedir. Pratikte mümkün olmayan bir diğer ihtimal olan endeksin 0'a eşit olması ise herkesin aynı gelire sahip olması anlamına gelmektedir (Tendera-Wlaszczuk & Szymanski, 2015, s. 134). Milli gelirin ülke vatandaşları arasındaki dağılımını gösteren Gini katsayısı 1'e yaklaştıkça gelir adaletsizliğinin arttığını, 0'a yaklaştıkça gelir dağılımındaki eşitliği göstermektedir.

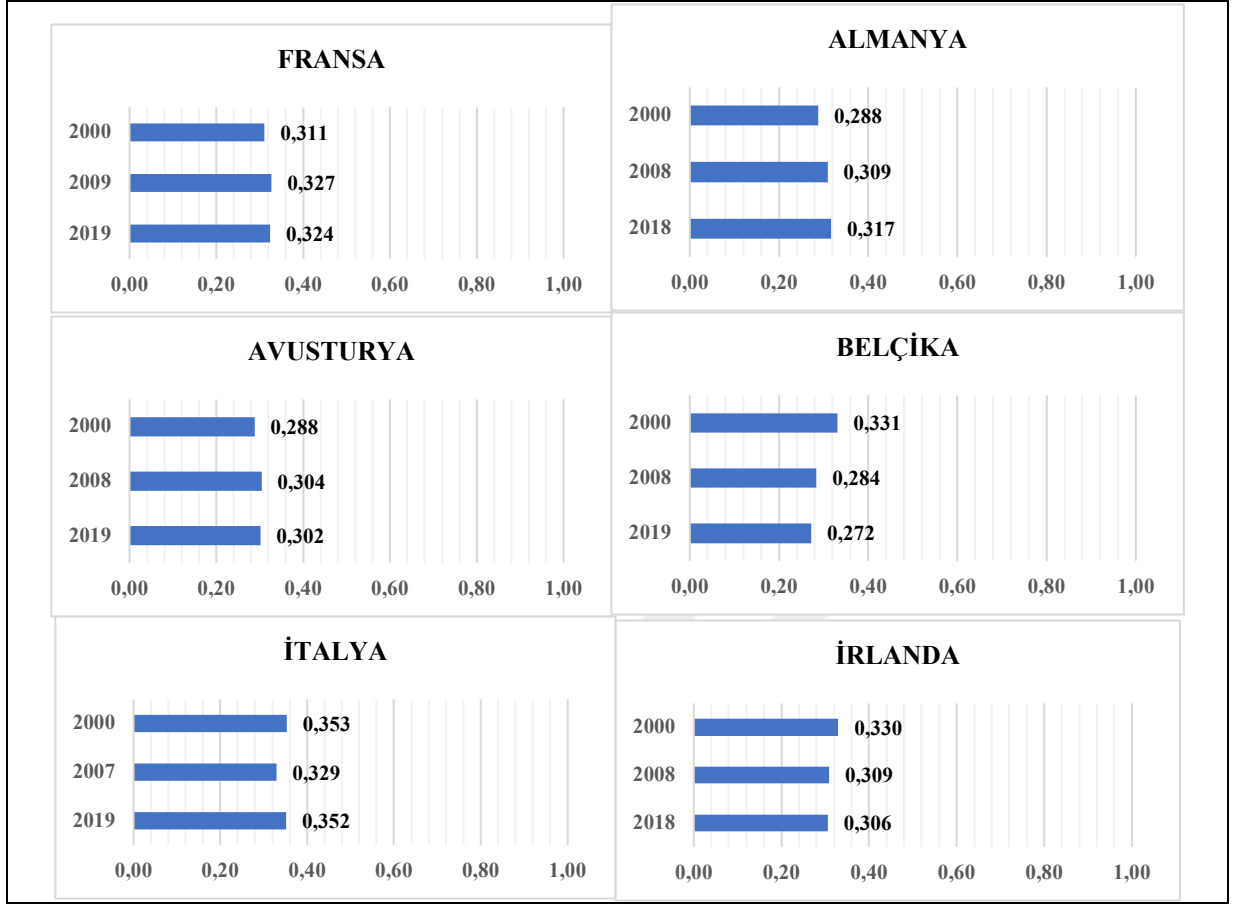

Şekil 66. Gini katsayısının sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022e) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekilde yer alan sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinin tamamında Gini endeksi 0.3'ün altındadır. En düşük Gini endeks değeri 0.277 ile Finlandiya ve Norveç'e aittir.

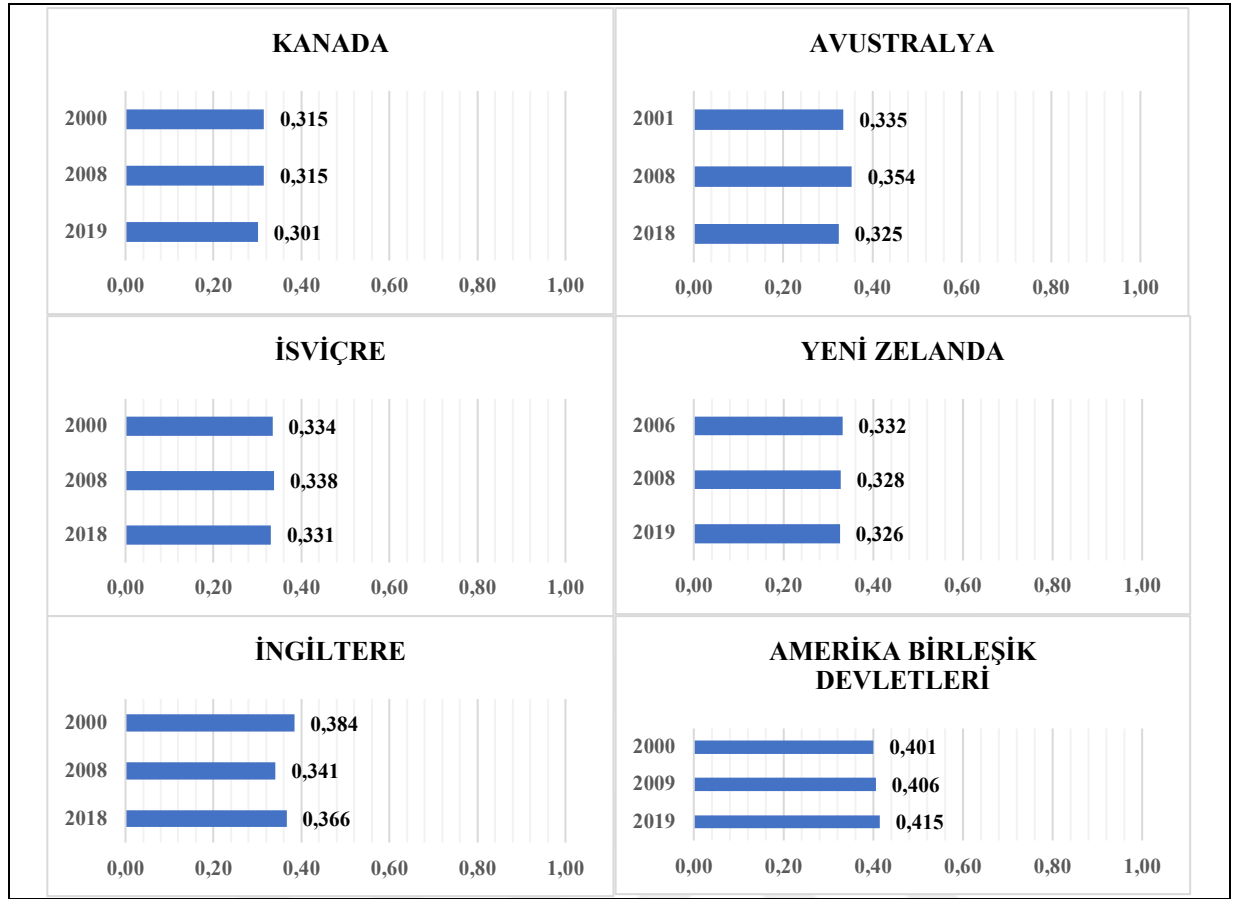
İskandinav ülkeleri gelir dağılımı endeksinde oldukça yakın değerlere ve yüksek eşitliğe sahiptir.

Şekil 67. Gini katsayısının muhafazakâr refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022e) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

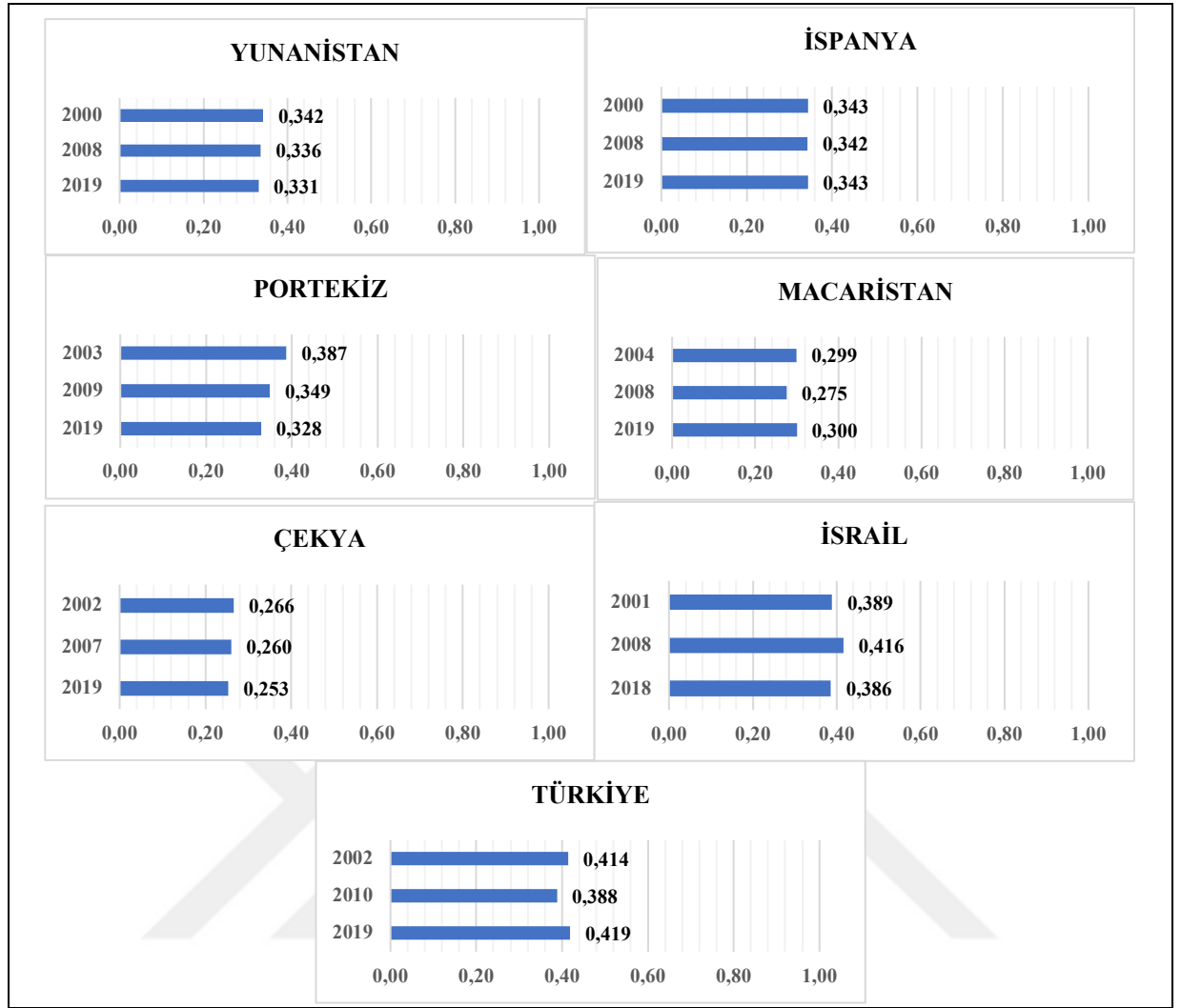
Muhafazakâr refah rejimine ait ülkelerde Gini katsayısı en düşük dolayısıyla gelir adaletsizliği en düşük ülke 0.272 ile Belçika'dır. Gini katsayısı 0.352 olan İtalya ve 0.324 olan Fransa en yüksek değere sahip iki ülkedir. Almanya ve Fransa'da 2000 yılından sonra Gini katsayısında yükseliş yaşanmıştır.

Şekil 68. Gini katsayısının liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022e) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 68’de yer alan liberal refah rejim ülkelerinde Gini katsayısı sosyalist ve muhafazakâr refah modelindeki ülkelere göre yüksek bir ortalamadır. Bu grupta ABD’nin Gini katsayısı 2000 yılından itibaren artış göstermiş ve 2019 itibarıyla 0.415 ile gelir dağılımı grubunda en adaletsiz ülke durumuna gelmiştir. Bu grupta Gini katsayısı en düşük 0.301 ile İsviçre’dir.

Şekil 69. Gini katsayısının yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022e) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 69’da yer alan ülkelerde birçok ekonomik gösterge çalışmadaki ülkeler arasında en düşük değerde iken, Gini katsayısında liberal ülkelerin ortalamasından daha düşüktür. Bu gruptaki ülkelerin 2019 yılında Gini katsayısı 0.337 iken liberal model ülkelerinin ortalaması 0.344 olmuştur. Bu çalışma kapsamında değerlendirilen ülkeler tek bir modeli temsil etmediği için endekste çeşitlilik göstermektedir.

Gini katsayısı bu grupta ve tüm ülkeler içinde 0.419 ile Türkiye’dedir. Türkiye’den sonra liberal refah rejimi ülkesi ABD (0.415) gelmektedir. 2008 yılında İsrail’de Gini katsayısı 0.416 olmuştur. Türkiye’de de aynı döneme tekabül eden 2010 yılında Gini katsayısı 0.388 olmuş ve diğer ülke ortalamalarına kadar düşüş göstermiştir.

4.3.5. İnsan Sermayesi Endeksi (HCI)

İnsan Sermayesi Endeksi (Human Capital Index) bugün doğan bir çocuğun 18 yaşına geldiğinde edinmiş olmayı bekleyebileceği insan sermayesi miktarını ölçmektedir. Endeks sonucu bir sonraki çalışan neslinin tam bir eğitim ve sağlık durumu ile karşılaştırmalı üretkenlik seviyesini göstermektedir (World Bank, 2018). Hayatta kalma, eğitim ve sağlık olmak üzere üç temel başlıkta bir çocuğun insan sermayesi üzerindeki aşamalarını ve gelecek neslin üretkenliği üzerine etkisini ortaya koymaya çalışır. Bir çocuğun hayatındaki riskler üzerinden değerlendirme yapar. Bir çocuğun beş yaşına kadar hayatta kalması az gelişmiş ülkeler için bir riski atlatmış olmaktır. Bir sonraki aşamada bu çocuğun eğitim alabilmesi gelir. Eğitime başlamayı ve tamamlamayı sağladıktan sonra sağlıklı bir birey olarak potansiyelini üretkenliğe dönüştürecektir. Bu temel varsayım üzerinden hareketle insan sermayesi ölçümünde birçok bileşen kullanılır.

İnsan Sermayesi Endeksi beşerî sermayenin temel bileşenlerini birleştirerek ülkeler arası kıyaslama yapmayı sağlayan uluslararası bir ölçümdür. HCI bileşenleri beş göstergeden oluşmaktadır.

Hayatta kalma:

- ◇ Beş yaşına kadar hayatta kalma olasılığı: Yeni doğan bir çocuğun beş yaşına gelmeden ölme ihtimalini kapsamaktadır. Genel olarak 1000 canlı doğum başına bir oran olarak hesap edilir.

Eğitim:

- ◇ Bir çocuğun beklenen eğitim süresi (yıl): Bir çocuğun 18 yaşına kadar elde etmeyi bekleyeceği okul yıllarını içermektedir.
- ◇ Uyumlaştırılmış test puanları: Öğrenme ve okul kalitesini değerlendiren bir ölçektir. Bu test puanlarının kullanıldığı veri seti uluslararası temel üç testin sonuçlarının uyumlu hale getirilmesinden oluşmaktadır. Uluslararası Matematik ve Fen Bilimleri Araştırması (TIMSS), Uluslararası Okuma Becerilerinde Gelişim Araştırması (PIRLS) ve Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) ile bölgesel bir takım test puanlarından da faydalanılmaktadır.

Sağlık:

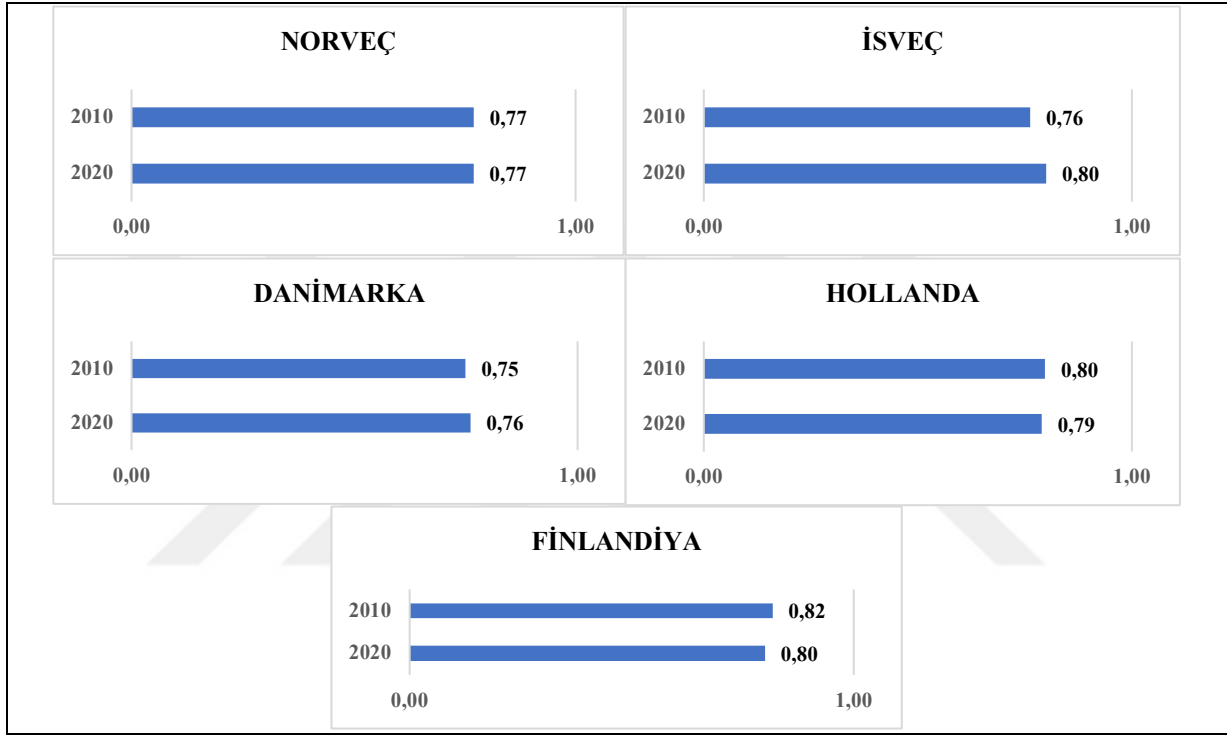
- ◇ Yetişkin hayatta kalma oranı: 15-60 yaş arasındakiler için ölüm oranının bir tamamlayıcı olarak hesaplanmaktadır.
- ◇ Büyüme geriliği olmayan çocukların oranı: Genel olarak doğum öncesi, bebeklik ve erken çocukluk dönemindeki sağlıklı olmanın temsili bir göstergesi kabul edilmektedir (World Bank, 2021, ss. 16-26).

Dünya Ekonomik Forumu'na göre, İnsan Sermayesi Endeksi bugün ülkelerin nerede yer aldığını anlamak için iyi bir araçtır. İş gücü gelişiminin yönlerini ortaya çıkarmak için hükümet ve iş dünyası tarafından kullanılabilen bir ölçüdür. Beşerî Sermaye Endeksi, kapsadığı alt kategoriler ile vatandaşların eğitim ve sağlık seviyelerini ölçmekte, gelecekteki iş gücünün potansiyelini değerlendirmektedir (Vaitkevičius vd., 2015, s. 1642).

Her zamankinden daha önemli hale gelen insan sermayesi insanların hayat boyu biriktirdikleri, bilgi, beceri ve sağlıktan oluşmaktadır HCI, tüm çocukların tam potansiyellerine ulaşabilecekleri bir dünyaya ulaşmayı hızlandırmak için küresel bir çaba olan İnsan Sermayesi Projesi'nin bir parçası olarak 2018'de başlatılmıştır. Bugün doğan bir çocuğun 18. doğum gününe kadar elde etmeyi bekleyebileceği insan sermayesini ölçen HCI, mevcut sağlık ve eğitim sonuçlarının yeni nesil çalışanların üretkenliğini nasıl şekillendirdiğini vurgulamaktadır. 2010 yılına ait olan ilk HCI sonuçlarında 103 ülke verisi yayımlanmıştır. En son yayımlanan HCI-2020 raporunda 174 ülke rapor edilmiştir. HCI'nın bileşenleri Dünya Bankası verileri üzerinden oluşturulmaktadır. 2020 HCI'nın 174 ekonomi için genel ortalaması 0.56'dır, aynı oran 2010 yılında 103 ülke ekonomisi üzerinden 0.62 olarak hesaplanmıştır. Küresel çapta (174 ülke üzerinden) insan sermayesi endeksi ortalamasına göre bir çocuk gelecekte bir çalışan olarak potansiyel üretkenliğinin ortalama %56'sını kazanmayı umut etmektedir. Bir diğer ifadeyle 2020 yılında doğan bir çocuk tam bir eğitim ve sağlık imkânlarına sahip olması durumunda ulaşacağı potansiyelin %56'sı kadar üretken olacaktır. Bu küresel ortalama bölgeler ve ekonomiler arası farklılıkları gölgelemektedir. Örneğin, düşük gelirli bir ekonomide doğan bir çocuk eğer eğitilmiş ve tamamen sağlıklı ise %37 üretken olması beklenmekteyken, yüksek gelirli bir ekonomide doğan çocuk için bu oran 70'dir (World Bank, 2021).

Bir çocuğun büyüme sürecindeki insan sermayesini ortaya koymaya çalışan bu gösterge, insan sermayesinin özellikle orta gelirli ülkelerde yeterince kullanılmadığını ve kadınlar

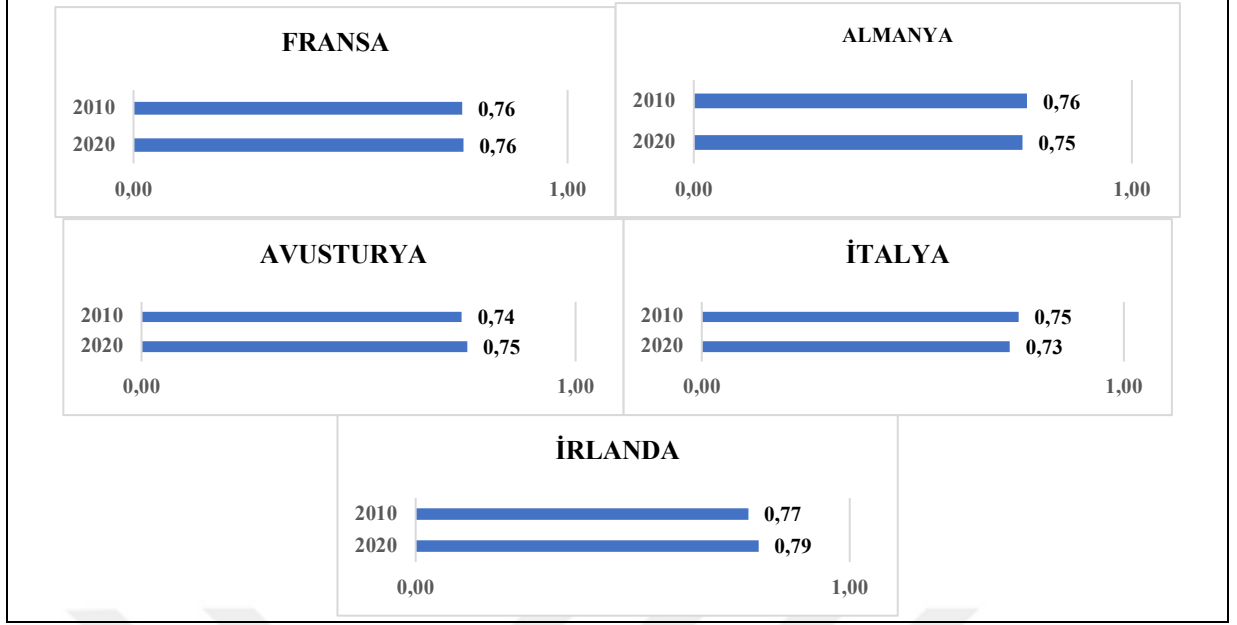
açısından insan sermayesinin birçok bölgede daha az kullanıldığını ortaya koymaktadır (World Bank, 2021, s. 2). İnsan Sermayesi Endeksi'nin 2020 raporu da beşeri sermayeyi korumanın ve sürdürmenin aciliyetini vurgulamakta ve kriz sonrası ülkelerin hızla kalkınmasının ve ekonomik büyümenin temel taşı görmektedir (World Bank, 2021, s. 129). Dünya Bankası verilerinde İnsan Sermayesi Endeksi'nin verisi 2010 yılına aittir. Sonrasında 2017,2018 ve 2020 yıllarının verileri mevcuttur. Yıllar içindeki değişimi görebilmek amacıyla bu bölümde 2010 ve 2020 yıllarının verileri değerlendirilmiştir.

Şekil 70. İnsan Sermayesi Endeksi'nin sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022j) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

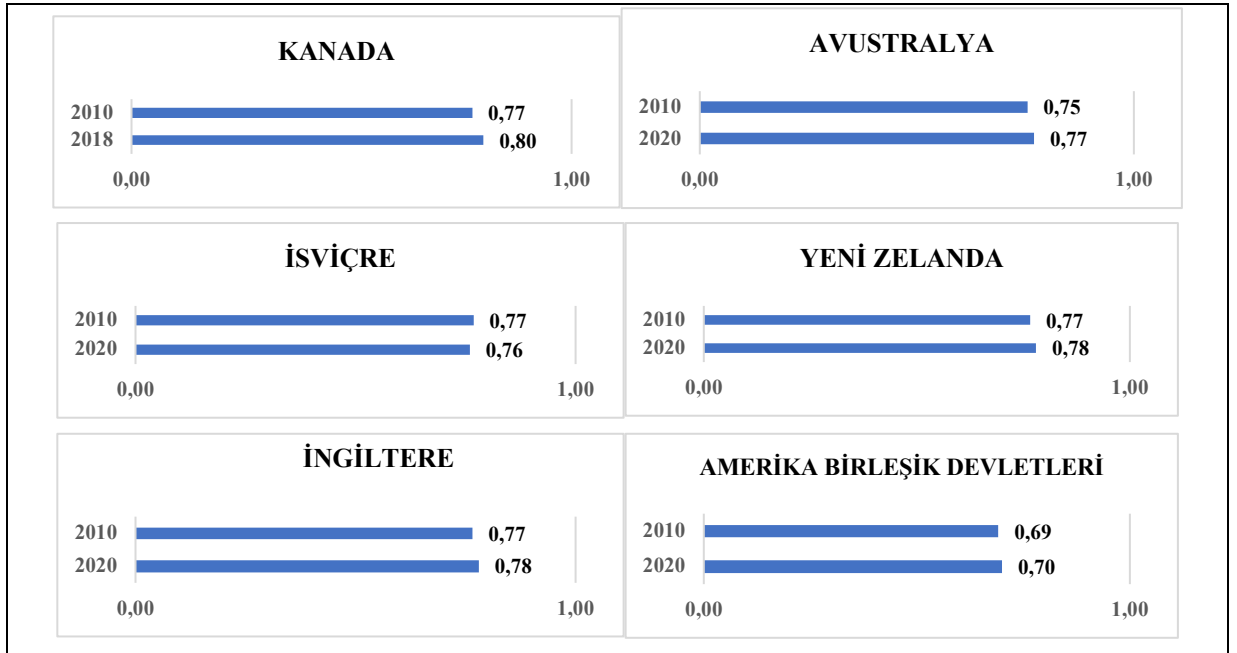
Şekil 70'de yer alan sosyal demokrat refah rejimine ait ülkelerin İnsan Sermayesi Endeksi (HCE), son on yılda birçok ekonomide gelişmiş görünmektedir. Sosyalist refah modelindeki ülkelerde doğan bir çocuk eğitim ve sağlık imkânlarına tam erişebildiği varsayıldığında toplam potansiyelinin ortalama %80'ini kullanabilmektedir. Bu ülkeler içinde 2020 yılında insan sermayesi endeksi 0.76 olan Danimarka en düşük orana sahiptir. İsveç ve Finlandiya da 0.80 ile endeks puanı en yüksek olan iki ülkedir.

Şekil 71. İnsan Sermayesi Endeksi'nin muhafazakâr refah rejimi ülkelerdeki yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022j) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

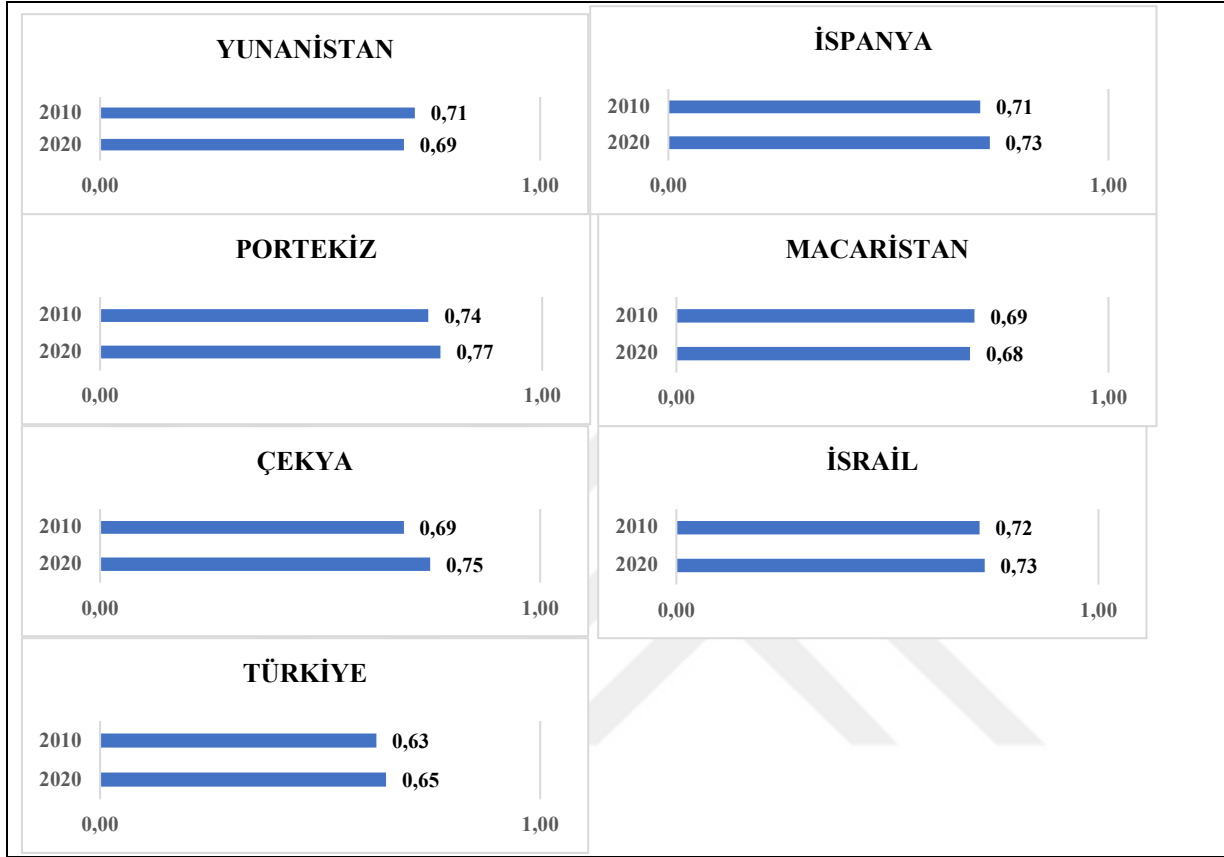
Şekil 70'deki sosyal demokrat ülkelerle Şekil 71'deki muhafazakâr refah rejimine ait ülkeler birlikte incelendiğinde; muhafazakâr rejimdeki HCI, sosyal demokrat model refah ülkelerine göre nispeten düşük görünmektedir. Bu grupta en yüksek HCI Danimarka'da (0.79), en düşük ise İtalya'da (0.73)'dir. Son on yılda HCI'nın en fazla yükseliş gösterdiği ülke İrlanda olmuştur.

Şekil 72. İnsan Sermayesi Endeksi'nin liberal refah rejimi ülkelerinde yıllara durumu

Kaynak: World Bank (2022j) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 72’de liberal refah rejimi ülkelerinin HCI puanları yer almaktadır. Kanada’da 2010 yılında 0.77 olan HCI puanı 2020’de 0.80’e yükselmiştir. Dolayısıyla mevcut durumda en yüksek puana sahip ve en fazla artış gösteren ülkedir. Liberal ülkeler içinde 2010 yılında 0.69 ve 2020’de 0.70 oranıyla ABD en düşük orana sahip ülke olmuştur.

Şekil 73. İnsan Sermayesi Endeksi’nin yeni eklenen ülkelerde yıllara göre durumu

Kaynak: World Bank (2022j) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

İnsan Sermayesi Endeksi göz önünde bulundurulduğunda Şekil 73’deki ülkelerde yıllar içinde en büyük artış 0.69’dan 0.75’e yükselen Çekya’da olmuştur. Bu ülkeler HCI değerlerinde iki grup halinde kümelenmiş görünmektedir. Endeksi en yüksek olan ülke 0.77 oranıyla Portekiz’dir. En düşük HCI oranı olan ülkeler sırasıyla 0.65 oranındaki Türkiye, 0.68 oranındaki Macaristan ve 0.69 oranındaki Yunanistan olmuştur.

Türkiye’de doğan bir bireyin gelecekte %65 oranında üretken olacağı varsayılmaktadır. Dolayısıyla sosyo-ekonomik potansiyelinin %35’ini kullanamayacağı anlamına gelmektedir. Bu kayıp hem birey hem de ülke nezdinde dezavantaj oluşturmaktadır.

5. AMPİRİK ANALİZ, BULGULAR VE YORUMLARI

Bu bölümde öncelikle, uygulanan ampirik yöntemlerin sonuçları tablo ve şekil halinde gösterilmektedir. Analiz sonuçları istatistiksel anlamlarıyla açıklandıktan sonra çalışma kapsamında yorumlanarak değerlendirilmektedir.

5.1. Faktör Analizi Bulguları ve Yorumları

İş gücü Boyutu

Tablo 6. İş gücü değişkenlerinin temel istatistik değerleri (2000-2019 yıllarının ortalaması)

	Ortalama	Standart Sapma	Gözlem Sayısı
Kayıt dışı İstihdam	11.6154938	6.98218647	24
İşsizlik Oranı	7.5200188	3.04724924	24
Kadın İşsizlik Oranı	7.9574208	3.99455005	24
Erkek İşsizlik Oranı	7.1973396	2.51430486	24
Genç İşsizlik Oranı	16.7558021	7.62383781	24
Yükseköğretim Mezunu İşsizlik	4.7016752	2.64182211	24
Büyüme Oranı	2.1533317	1.15915899	24
GSYİH	1.43479E+12	3.07054E+12	24
NEET (15-29)	14.6793166	6.24895286	24

Analize dâhil olan 24 ülkenin iş gücü değişkenleri içinde en yüksek ortalamaya GSYİH sahiptir. Ülkelerin GSYİH değerleri rakamsal olarak alınmıştır. Diğer değişkenler oransaldır. Tabloya göre en düşük ortalaması olan veri, büyüme oranı değişkenidir.

Tablo 7. İş gücü boyutunun KMO ve Bartlett test sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği		0.718
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare Değeri	332.15
	Serbestlik Derecesi	36
	Anlamlılık Düzeyi	0

Değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini gösteren ve 0 ile 1 arasında değişen KMO değeri tabloda 0.718 olarak görünmektedir. Bu sonuç örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu ve faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. 0.5'in üstündeki değerler kabul edilmekle birlikte 0.7'nin üstündeki KMO değeri iyi olarak değerlendirilmektedir. Bartlett küresellik testinin anlamlı olması ($p < 0.05$) korelasyon matrisindeki korelasyonların sıfırdan farklı olduğuna işaret etmektedir. Anlamlılık değerinin, $p=0$ olması mevcut değişkenlerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Bu durumda, R matrisinin birim matrise eşit olduğu H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 8. İş gücü boyutunun ortak varyans değerleri

Ortak Varyanslar	
	Ortak Varyans
Kayıt dışı İstihdam	0.729
İşsizlik Oranı	0.961
Kadın İşsizlik Oranı	0.97
Erkek İşsizlik Oranı	0.875
Genç İşsizlik Oranı	0.904
Yükseköğretim Mezunu İşsizlik	0.911
Büyüme Oranı	0.838
GSYİH	0.979
NEET (15-29)	0.857

(Ortak Varyans Metodu: Temel Bileşen Analizi)

Ortak varyanslar matrisin köşegen elemanlarıdır (Alpar, 2021, s. 289). İş gücü değişkenleri kümesindeki her bir değişkenin ortak varyans oranı oldukça yüksektir. Bir değişken hariç tamamının varyans değeri 0.8'in üstünde, kayıt dışı istihdam değişkeninin de ortak varyans değeri 0.729 olarak görünmektedir. Ortak varyans değerlerinin 0.5'in üstünde olması yeterlidir.

Tablo 9: İş gücü faktörlerinin toplam varyansı açıklama yüzdeleri

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Rotasyon Sonrası Değerler Faktör Yükleri		
	Özdeğer	Varyansı Açıklama Yüzdesi	Kümülatif Yüzdesi	Özdeğer	Varyansı Açıklama Yüzdesi	Kümülatif Yüzdesi
1	5.573	61.927	61.927	5.469	60.767	60.767
2	1.435	15.95	77.877	1.481	16.46	77.227
3	1.015	11.282	89.159	1.074	11.932	89.159
4	0.57	6.339	95.498			
5	0.204	2.27	97.768			
6	0.126	1.395	99.163			
7	0.047	0.521	99.684			
8	0.028	0.314	99.998			
9	0	0.002	100			

(Ortak Varyans Metodu: Temel Bileşen Analizi)

Rotasyon sonucuna göre birinci faktör açıklanan toplam varyansın %60.767’lik kısmını, ikinci faktör %16.46’lık kısmını, üçüncü faktör %11.932’lik kısmını olmak üzere toplam açıklanan varyans %89.159’dur. Üç faktörün varyansı açıklama yüzdesi %90’a yakın bir orandadır ve analizin büyük bir kısmını bu faktörler açıklamaktadır.

Tablo 10. İş gücü değişkenlerinin döndürülmüş faktör yükleri değeri

	Bileşen		
	1	2	3
Kadın İşsizlik Oranı	0.98		
İşsizlik Oranı	0.98		
Erkek İşsizlik Oranı	0.934		
Yükseköğretim Mezunu İşsizlik	0.934		
Genç İşsizlik Oranı	0.931		
NEET (15-29)	0.672	0.634	
Kayıt dışı İstihdam	0.669		
Büyüme Oranı		0.895	
GSYİH			0.988

Temel bileşenler yöntemi ile elde edilen üç faktöre ilişkin faktör yükleri dikkate alınarak Kaiser normalleştirilmiş Varimax döndürme yöntemi sonucunda elde edilen faktör yükleri Tablo 10’da görülmektedir. Buradaki faktör yükleri değişkenlerin faktörle ilişkisini açıklamaktadır. Tamamı 0.5’in üstündedir. Birinci faktör toplam varyanstan en büyük değeri

almış faktördür. Değişkenlerle ilişkisi en iyi olan ilk faktördür. Döndürülmüş faktör yükleri sonuçlarına göre faktör 1'deki en yüksek yüklenen değişkenler kadın/erkek ve toplam işsizlik ve genç işsizlik değişkenleridir. İş gücü başlığını en iyi özetleyen ilk faktör işsizlik ve iş gücü göstergelerini kapsamaktadır. 2 ve 3. boyuttaki değişkenler ise ekonomik göstergelere işaret eden ülkelerin makro göstergelerini oluşturur. Faktör 2'de büyüme oranı, faktör 3'te de ülkelerin GSYİH rakamları faktörleştirilmiştir.

Eğitim Boyutu

Tablo 11. Eğitim değişkenlerinin temel istatistik değerleri (2000-2019 yıllarının ortalaması)

	Ortalama	Standart Sapma	Gözlem Sayısı
Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları (%GSYİH)	5.4046749	1.29059997	24
Yükseköğretime Yapılan Kamu Harcamaları (%GSYİH)	5.3421006	19.91118798	24
Yükseköğretimde Öğrenci Başına Düşen Kamu Harcamaları (%GSYİH)	31.4843053	9.06079195	24
Özel ve Vakıf Yükseköğretim Kurumlarına Kayıt Oranı	22.1179724	24.91550492	24
Yükseköğretimdeki Mezun Oranı	38.7883462	9.1087788	24
Yükseköğretimdeki Mezun Erkek Oranı	31.3362987	6.68051435	24
Yükseköğretimdeki Mezun Kadın Oranı	46.5104622	12.33609887	24
Yükseköğretim Mezuniyetinde Cinsiyet Eşitliği Endeksi	1.48277	0.25692918	24
Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı	70.3642605	15.1721742	24
Yükseköğretimde Erkek Okullaşma Oranı	62.8708578	13.26827121	24
Yükseköğretimde Kadın Okullaşma Oranı	78.8861872	18.74648419	24
Yükseköğretimdeki Okullaşma Oranında Cinsiyet Eşitliği Endeksi	1.1856209	0.13212511	24

Tablo 11'de eğitim göstergelerinin faktör analizi sonucundaki temel istatistik değerleri gösterilmektedir. Tanımlayıcı istatistikler değişkenlerin genel özelliklerini vermektedir. Her değişken için örneklem sayısı 24 ülkedir. Eğitim göstergeleri içinde ülkelerin ortalama değerine göre en yüksek olan değişken 78.8861872 oranıyla yükseköğretimdeki kadın okullaşma oranıdır. En düşük ortalama ise yükseköğretim okullaşma ve mezun oranındaki cinsiyet eşitliği endeksine aittir. Bu endeks kadınların erkeklere oranını gösterdiği için çok

yüksek değerler karşımıza çıkmamaktadır. Genel değeri 1'in biraz altında veya 1'in biraz üstünde olmaktadır.

Tablo 12. Eğitim boyutunun KMO ve Bartlett testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği		0.584
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare Değeri	464.193
	Serbestlik Derecesi	66
	Anlamlılık Düzeyi	0

Eğitim verileri için KMO değeri tabloda 0.584 olarak bulunmuştur. Örneklem faktörlenebilirlik durumu kabul edilmekle beraber çok iyi görünmemektedir. Tabloya göre örneklem faktörlenebilirlik yeterliği kötü seviyededir. Eğitim değişkenlerinin faktör analizine uygulanabilir olduğu ancak örneklem sayısının bu veriler için az olduğu, daha fazla ülke olması durumunda daha iyi bir sonuç alınabileceği sonucuna ulaşılabilmektedir. Bartlett küresellik testinin anlamlılık düzeyi ($p < 0.05$) R matrisin birim matrise eşit olmadığını göstermektedir. Değişkenlerin faktör analizi için uygunluğu anlamını taşımaktadır.

Tablo 13. Eğitim değişkenlerinin ortak varyans değerleri

	Ortak Varyans
Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları (%GSYİH)	0.853
Yükseköğretime Yapılan Kamu Harcamaları (%GSYİH)	0.75
Yükseköğretimde Öğrenci Başına Düşen Kamu Harcamaları (%GSYİH)	0.919
Özel ve Vakıf Yükseköğretim Kurumlarındaki Yükseköğretime Kayıt Oranı	0.72
Yükseköğretimdeki Mezun Oranı	0.987
Yükseköğretimdeki Mezun Erkek Oranı	0.992
Yükseköğretimdeki Mezun Kadın Oranı	0.965
Yükseköğretim Mezuniyetinde Cinsiyet Eşitliği Endeksi	0.839
Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı	0.972
Yükseköğretimde Erkek Okullaşma Oranı	0.957
Yükseköğretimde Kadın Okullaşma Oranı	0.958
Yükseköğretimdeki Okullaşma Oranında Cinsiyet Eşitliği Endeksi	0.943

Ortak Varyans Metodu: Temel Bileşen Analizi.

Ortak varyans değerlerinin tamamı 0.5'in üzerindedir. Çıkarılması gereken değişken bulunmamaktadır.

Tablo 14. Eğitim faktörlerinin toplam varyansı açıklama yüzdeleri

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Döndürülmüş Faktör Yükleri		
	Özdeğer	Varyansı Açıklama Yüzdesi	Kümülatif Yüzdesi	Özdeğer	Varyansı Açıklama Yüzdesi	Kümülatif Yüzdesi
1	4.934	41.116	41.116	2.928	24.4	24.4
2	2.216	18.469	59.585	2.854	23.784	48.184
3	1.468	12.237	71.822	2.517	20.974	69.158
4	1.231	10.256	82.078	1.309	10.909	80.067
5	1.006	8.386	90.464	1.248	10.397	90.464
6	0.697	5.806	96.271			
7	0.312	2.601	98.872			
8	0.115	0.957	99.829			
9	0.013	0.106	99.935			
10	0.005	0.038	99.973			
11	0.003	0.026	99.999			
12	8.74E-05	0.001	100			

Ortak Varyans Metodu: Temel Bileşen Analizi.

Döndürme öncesinde birinci faktör, varyansın %41'ini açıklarken döndürme sonrası %24.4'ünü açıklamaktadır. Rotasyon sonrası ikinci faktör %23.784'ünü, üçüncü faktör %20.974'ünü, dördüncü faktör %10.909'unu, beşinci faktör ise %10.397'sini açıklamaktadır. Toplam varyans, eğitimin alanının %90.44'sını açıklamaktadır. Eğitim değişkenleri, eğitim alanındaki faktörleşme yüzdesini büyük oranda açıklayıcı niteliktedir.

Tablo 15. Eğitim değişkenlerinin döndürülmüş faktör yüklerinin değeri

	Bileşen				
	1	2	3	4	5
Yükseköğretimde Erkek Okullaşma Oranı	0.967				
Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı	0.932				
Yükseköğretimde Kadın Okullaşma Oranı	0.838				
Yükseköğretimdeki Mezun Erkek Oranı		0.985			
Yükseköğretimdeki Mezun Oranı		0.914			
Yükseköğretimdeki Mezun Kadın Oranı		0.817			
Yükseköğretimdeki Okullaşma Oranında Cinsiyet Eşitliği Endeksi			0.901		
Yükseköğretim Mezuniyetinde Cinsiyet Eşitliği Endeksi			0.85		
Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları (%GSYİH)			0.644	0.531	
Yükseköğretimde Öğrenci Başına Düşen Kamu Harcamaları (%GSYİH)				0.93	
Yükseköğretime Yapılan Kamu Harcamaları (%GSYİH)					0.834
Özel ve Vakıf Yükseköğretim Kurumlarındaki Yükseköğretime Kayıt Oranı					-0.63

Ekstraksiyon Yöntemi: Temel Bileşen Analizi Döndürme Yöntemi: Kaiser Normalizasyonu ile Varimax

Tablo 15'te Kaiser Normalleştirilmiş Varimax Döndürme Yöntemi Sonrası Döndürülmüş Faktör Yükleri hesaplanmıştır. Eğitimin içinde beş bileşen bulunmaktadır. Birinci bileşen en önemli olan kabul edilmektedir. Açıklanan toplam varyans tablosuna göre birinci bileşen toplam varyanstaki değişimin %24'ünü açıklamaktadır. %24'ün içinde en önemli bulunan sırasıyla yükseköğretimdeki erkeklerin okullaşma oranı, yükseköğretimdeki toplam okullaşma oranı ve yükseköğretimdeki kadın okullaşma oranlarıdır. Eğitim göstergelerinin oluşturduğu beş faktörün ilki ve etkisi en büyük olanı yükseköğretimdeki okullaşma oranlarıdır. Bu boyut *eğitimin girdilerini* oluşturduğu için bu isimle adlandırmak doğru olacaktır.

Eğitim göstergelerinde önemi yüksek olan ikinci sıradaki bileşen ise mezun oranlarının oluşturduğu gruptur. Burada da sırasıyla yükseköğretimdeki erkek mezun oranı, yükseköğretimdeki toplam mezun oranı, yükseköğretimdeki kadın mezun oranı şeklinde bir sıralama ortaya çıkmıştır. İkinci sıradaki faktör, *eğitimin çıktısını* oluşturan

yükseköğretimdeki mezun oranlarıdır. Kendi içindeki üç değişken erkek/toplam ve kadın mezun oranları olarak sıralanmaktadır.

Üçüncü faktörde etkisi en büyük olan değişkenler yükseköğretim okullaşma ve mezuniyet oranındaki cinsiyet eşitliği endeksidir. Eğitimin her kademesini kapsayan toplam eğitim harcamalarının oranı da bu grup içinde çıkmıştır ancak diğerlerine göre daha düşük bir faktör puanına sahiptir. Dolayısıyla üçüncü boyutun önemini en yüksek değişkenler üzerinden tanımlamak daha doğru olacaktır. Bu boyut eğitimdeki *cinsiyet eşitliği* olarak adlandırılacaktır.

Dördüncü bileşende tek bir değişken yer almıştır (GSYİH içinde yükseköğretimde öğrenci başına düşen harcamalar)

Beşinci ve önem sırasında en son sırada yer alan faktörün içinde GSYİH içinde yükseköğretime yapılan kamu harcamaları ile özel ve kâr amacı taşımayan özel kurumlardaki yükseköğretime kayıt oranı yer almıştır. Bu boyutta faktör yükü en yüksek olan değişken, yükseköğretimdeki kamu harcamalarıdır (% GSYİH). Bu boyut da yükseköğretimin finansmanı olarak tanımlanabilir. Faktörle korelasyonu daha güçlü olduğu için bu değişken üzerinde adlandırma yapılmaktadır. Dördüncü ve beşinci faktör işlevselliği bakımından yükseköğretimin finansmanına girmektedir.

Yaşam Koşulları Boyutu

Tablo 16. Yaşam koşulları boyutunun temel istatistik değerleri

	Ortalama	Standart Sapma	Gözlem Sayısı
Bebek Ölüm Oranı	4.4689583	2.87843518	24
Doğumdaki Yaşam Beklentisi	79.7967926	2.07422583	24
Doğurganlık Oranı	1.7170115	0.36687804	24
İnsani Kalkınma Endeksi	0.8885667	0.04355604	24
Gini Katsayısı	0.3192475	0.04575256	24
İnsan Sermayesi Endeksi	0.7574577	0.03998966	24

Analize dâhil edilen 24 ülke bulunmaktadır. Tablodaki bilgilere göre Gini katsayısı (0.3192475) en düşük ortalamaya, doğumdaki yaşam beklentisi de (79.7967926) en yüksek ortalamaya sahiptir. Bebek ölüm oranı (4.4689583) ile doğumdaki yaşam beklentisi hayat standartlarında birbiriyle ilişkili ve ters orantılı iki değişkendir. Yaşam beklentisinin yüksek, bebek ölüm oranının de düşük olması yaşam koşullarındaki iyileşmenin göstergesidir.

Tablo 17. Yaşam koşulları boyutunun KMO ve Bartlett test sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği		0.759
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare Değeri	75.204
	Serbestlik Derecesi	15
	Anlamlılık Düzeyi	0

Öncelikle temel bileşenler değişkenlere rotasyonsuz olarak uygulanmıştır. Tabloda görüldüğü üzere analiz sonrası KMO ölçütünün 0.759 olduğu tespit edilmiştir.

Kaiser ve Rice (1974) ölçütlerine göre bu değer ortanın üst sınırı, iyinin ise hemen altında bir değerdir. Mevcut KMO değeri yaşam koşulları göstergeleri açısından örneklemin analiz için yeterli olduğunu açıklamaktadır.

Bartlett Küresellik Testi kullanılarak, faktör analizi uygulanan 12 değişkenin Varyans Kovaryans matrislerinin R korelasyon matrisine eşit olduğunu ifade eden H_0 hipotezini test etmek için hesaplanan ki-kare değeri 75.204 olarak, anlam düzeyi ise $p = 0.000$ olarak hesaplanmıştır. Korelasyon katsayılarını ve anlamlılık düzeyini gösteren R matrisi birim matris değildir. İstatistik programının faktör analizi modülünün sonucunu gösteren tabloya göre Bartlett testi anlamlılık seviyesi 0.5'ten küçük olduğu için bu verilerin faktör analiziyle test etmek anlamlı kabul edilmektedir. Değişkenler arası korelasyonun yeterli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla H_0 hipotezi reddedilerek değişkenlere faktör analizi uygulanmasının gerekliliği kabul edilmiştir. Veri setinin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir deyişle değişkenlerin bir kısmı arasında yüksek oranlı korelasyon vardır. Fazla sayıdaki değişkenlerden dolayı uygulanması oldukça zor olan korelasyon matrisinde değişkenler birkaç boyuta indirgenebilecektir. Ki-kare testi ne kadar yüksek ise anlamlı olma ihtimali de o kadar fazla anlamı taşımaktadır.

Tablo 18. Yaşam koşulları değişkenlerinin ortak varyans değerleri

	Ortak Varyans
Bebek Ölüm Oranı	0.813
Doğumdaki Yaşam Beklentisi	0.751
Doğurganlık Oranı	0.777
İnsani Kalkınma Endeksi	0.857
GINI Katsayısı	0.669
İnsan Sermayesi Endeksi	0.846

Ortak Varyans Metodu: Temel Bileşen Analizi.

Yaşam koşulları alanına dâhil edilen değişkenlerin oluşturduğu ortak varyansa baktığımızda hepsinin 0.5'in üstünde olduğu görülmektedir. Değişkenin ortak faktörle olan korelasyonu ± 0.30 'dan büyükse o değişkenin söz konusu ortak faktörle anlamlı bir ilişki gösterdiği kabul edilmektedir. Bazı araştırmacılara göre bu oran ± 0.40 hatta ± 0.50 olmalıdır (Turanlı vd., 2012, s. 54). Bu çalışmada sınır 0.5 olarak kabul edilmiştir.

Varyans değeri en düşük olan 0.669 ile Gini katsayısıdır. İnsan sermayesi endeksi (0.846), insani kalkınma endeksi (0.857) ve bebek ölüm oranı (0.813) temel yaşam koşullarının varyans değeri en yüksek olan verilerdir.

Tablo 19. Yaşam koşulları faktörlerinin ortak varyansı açıklama yüzdeleri

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Döndürülmüş Faktör Yükleri		
	Özdeğer	Varyansı Açıklama Yüzdesi	Kümülatif Yüzdesi	Özdeğer	Varyansı Açıklama Yüzdesi	Kümülatif Yüzdesi
1	3.454	57.569	57.569	3.185	53.091	53.091
2	1.26	20.992	78.561	1.528	25.47	78.561
3	0.681	11.344	89.905			
4	0.23	3.839	93.744			
5	0.192	3.196	96.94			
6	0.184	3.06	100			

Ortak Varyans Metodu: Temel Bileşen Analizi.

Tabloda özdeğeri 1 ve üzerinde olan önemli faktör olarak tanımlanan 2 boyut olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çözümlemede ilk iki faktör dikkate alınacaktır. Birinci faktörün rotasyon sonrası açıklama oranı %53.091, ikinci faktörün açıklama oranı ise

%25.47'dir. İlk faktörün toplam varyansın açıklanmasına katkısı ikinci faktörün etkisinin iki katından fazladır. Bu iki faktör birlikte toplam varyansın %78.561'ini açıklamaktadır.

Tablo 20. Yaşam koşulları değişkenlerinin döndürülmüş faktör yüklerinin değeri

**Kaiser Normalleştirilmiş Varimax Döndürme Yöntemi Sonrası
Döndürülmüş Faktör Yükleri**

	Bileşen	
	1	2
İnsani Kalkınma Endeksi (HDI)	0.923	
İnsan Sermayesi Endeksi (HCI)	0.886	
Doğuştaki Yaşam Beklentisi	0.861	
Bebek Ölüm Oranı	-0.805	
Doğurganlık Oranı		0.877
Gini Katsayısı		0.720

Tablo 20'de yer alan Kaiser Normalleştirilmiş Varimax Döndürme yöntemi sonrası faktör yüklerine göre ölçeğin iki boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Döndürülmüş matriste bütün değişkenlerin faktör yük puanları 0.70'in üstündedir. Yaşam koşulları varyansının yarıdan fazlasını (%53.091) açıklayan ilk boyut içindeki değişkenler, faktör yüklerinin ağırlığına göre sırasıyla; insani kalınma endeksi, insan sermayesi endeksi, doğumdaki yaşam beklentisi ve bebek ölüm oranıdır. İkinci faktöre, doğurganlık oranı ve Gini katsayısı değişkenleri dâhil olmuştur. İlk faktördeki değişkenlerin ortak özelliğinin bireyin hayat kalitesi ve niteliği üzerine olduğu göze çarpmaktadır. Toplumun genel düzeyini yansıtan sosyo-ekonomik göstergelerden ziyade insanın bireysel refahını yansıtan ölçütlerdir. İkinci faktörde yer alan Gini katsayısı tüm ülkedeki gelir dağılımını baz alarak gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmektedir.

5.2. Diskriminant Analizi Bulguları ve Yorumlar

Teorik yapısı yukarıda açıklanan çoklu diskriminant analizi bu çalışmada dört refah rejim modeli sınıfı üzerinden ele alınmıştır. Veri kümesi iş gücü, eğitim ve yaşam koşulları başlıklarının faktörlerini oluşturan 24 değişkenden oluşmaktadır.

Tablo 21. Diskriminant fonksiyonlarının özdeğerleri

Özdeğerler				
Fonksiyon	Özdeğer	Varyansın Yüzdesi	Kümülatif Yüzde	Kanonik Korelasyon
1	5.488	61.5	61.5	0.92
2	2.538	28.5	90	0.847
3	0.895	10	100	0.687

Diskriminant analizinde ülkeleri gruplandırmada üç diskriminant fonksiyonu elde edilmiştir. Tablo 21’de üç fonksiyona ait özdeğer, varyans yüzdesi, kümülatif yüzde ve kanonik korelasyon oranları verilmiştir. Birinci fonksiyona ait özdeğer 5.488 ve kanonik korelasyon %92’dir. 2. fonksiyona ait özdeğer 2.538, kanonik korelasyon ise %84.7’dir. Üçüncü fonksiyona ait özdeğer ise 0.895 ve kanonik korelasyon %68.7 olarak hesaplanmıştır.

Bağımlı değişkendeki değişkenliğin bağımsız değişkenler tarafından açıklanan kısmını gösteren belirlilik katsayısı kanonik korelasyonun karesi alınarak bulunur (Öz vd., 2011, s. 57). 1, 2 ve 3. Modellerde bağımlı değişkendeki değişkenliğin sırasıyla % 84.6, %71.7 ve %47.1’inin bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

Tablo 22. Diskriminant Foksiyonu için Wilks Lamda ve Anlamlılık Testi

Fonksiyonların Testi	Wilks Lamda	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi
1'den 3'e	0.023	60.361	30	0.001
2'den 3'e	0.149	30.441	18	0.033
3	0.528	10.224	8	0.25

Değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel önemini gösteren Wilks lamda ve Ki-kare değerleri ile diskriminant fonksiyonlarının anlamlılığı test edilmiştir. Anlamlılık testi sonucunda üç diskriminant fonksiyonunun da ülkeleri ait oldukları modellere atamada etkili olduğu görülmüştür.

Tablo 23. Diskriminant analizi sınıflandırma sonuçları^{a,b}

		Grup	Ayırma Analizi Sonucunda Tahmin Edilen Grup Üyeliği				Toplam
			Liberal Model	Muhafazakâr Model	İskandinav Modeli	Güney Avrupa Modeli	
Orijinal	Miktar	Liberal Model	6	0	1	0	7
		Muhafazakâr Model	0	5	0	1	6
		İskandinav Modeli	0	0	5	0	5
		Güney Avrupa Modeli	0	0	0	6	6
	%	Liberal Model	85.7	0	14.3	0	100
		Muhafazakâr Model	0	83.3	0	16.7	100
		İskandinav Modeli	0	0	100	0	100
		Güney Avrupa Modeli	0	0	0	100	100
Çapraz doğrulama	Miktar	Liberal Model	2	3	1	1	7
		Muhafazakâr Model	1	4	0	1	6
		İskandinav Modeli	1	0	4	0	5
		Güney Avrupa Modeli	1	0	0	5	6
	%	Liberal Model	28.6	42.9	14.3	14.3	100
		Muhafazakâr Model	16.7	66.7	0	16.7	100
		İskandinav Modeli	20	0	80	0	100
		Güney Avrupa Modeli	16.7	0	0	83.3	100

^a %91.7 orijinal grubun doğru sınıflama yüzdesi

^b %62.5 oranında çapraz doğrulamada doğru sınıflandırılmıştır.

Sınıflandırma sonucu tablosuna göre, eğitim, iş gücü ve yaşam koşulları boyutlarının birlikte değerlendirildiği diskriminant analizi ile genel olarak refah rejimi ülkelerinin %91.7'si

doğru sınıflandırılmıştır. Yanlış sınıflama üzerinden yorumlanacak olursa doğru sınıflandırılmayan %8.3'lük bir ülke vardır. Ülke sayısı 24 olduğu için bu oran miktar olarak çok az ülkeye karşılık gelmektedir liberal rejim grubunun %85.7'si, muhafazakâr rejim grubunun %83.3'ü, İskandinav ve Güney Avrupa rejim grubunun ise %100'ü diskriminant analizi sonucunda doğru sınıflandırılmıştır.

Orijinal sınıflandırmada liberal grupta yer alan yedi ülkeden biri İskandinav refah rejim ülkelerinde çıkmıştır. Muhafazakâr refah modeli özelliklerini taşıyan altı ülkeden beşi doğru sınıflandırılmış olup bir tanesinin Güney Avrupa refah rejimi içinde yer aldığı ortaya çıkmıştır. İskandinav refah rejimine ait olan beş ülkenin ve Güney Avrupa refah rejiminden seçilen altı ülkenin analiz sonucu tamamen doğru sınıflandırıldığı ve kendi ülke gruplarında oynama olmadığı ortaya çıkmıştır.

Diskriminant analizinin başarılı olup olmadığını incelemek için çapraz tablolardan faydalanılır. Çapraz geçerlilik için her bir grup ortadan ikiye bölünerek, her bir grubun ikinci 12 gözleminden oluşan veri için oluşturulan ayırma fonksiyonları 12'şer gözlem değerlerinin yerine konduğunda çapraz doğrulama tablosu oluşmaktadır (Alpar, 2021, s. 749).

Çapraz doğrulama sonuçlarına göre doğru sınıflama yüzdesi %62.5, yanlış sınıflama yüzdesi ise %37.5 olmuştur. İki sınıflandırma yüzdeleri arasındaki farkın çok yüksek olmaması beklenir. Diskriminant analizi sonucunda yanlış sınıflanan %8.3'lük oranı iki ülke oluşturmaktadır. Tablo 24'te liberal gruba dâhil edilen Yeni Zelanda sınıflandırma sonucunda İskandinav rejim ülkelerine ait görünmektedir. Esping-Andersen'in sınıflandırmasında muhafazakâr refah rejimi içinde yer alan Fransa ise bu analiz sonucunda Güney Avrupa sınıfında yer almaktadır.

Tablo 24. Diskriminant analizi orijinal sınıflandırma ve çapraz doğrulama sonuçları

			Orjinal																							
	Gözlem sayısı		Kanada	Avustralya	İrlanda	Yeni Zelanda	Birleşik Krallık	ABD	Norveç	İsveç	Danimarka	Avusturya	Fransa	Almanya	Hollanda	Belçika	Yunanistan	İtalya	İspanya	Portekiz	Türkiye	Finlandiya	İsviçre	Macaristan	Çekya	İsrail
	Asıl grup		Liberal	Liberal	İskandinav	Liberal	Liberal	Liberal	İskandinav	İskandinav	İskandinav	Muhafazakâr	Muhafazakâr	Muhafazakâr	Liberal	Liberal	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	İskandinav	Liberal	Muhafazakâr	Muhafazakâr	Güney Avrupa
En yüksek grup	Tahmin edilen grup		Liberal	Liberal	İskandinav	İskandinav **	Liberal	Liberal	İskandinav	İskandinav	İskandinav	Muhafazakâr	Güney Avrupa **	Muhafazakâr	Liberal	Liberal	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	İskandinav	Liberal	Muhafazakâr	Muhafazakâr	Güney Avrupa
	P (D>d G=g)	p	0,922	0,221	0,79	0,213	0,294	0,897	0,78	0,6	0,389	0,734	0,208	0,49	0,768	0,373	0,144	0,549	0,575	0,507	0,869	0,696	0,655	0,529	0,592	0,675
		df	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	P(G=g D=d)		0,984	1	0,99	0,655	0,516	0,974	0,999	1	1	0,926	0,7	0,817	0,795	0,994	1	0,938	1	0,987	1	0,996	0,636	0,995	0,976	1
	Squared Mahalanobis Distance to Centroid		0,487	4,4	1,06	4,495	3,718	0,596	1,088	1,871	3,018	1,279	4,554	2,422	1,139	3,127	5,405	2,115	1,987	2,327	0,717	1,44	1,62	2,214	1,907	1,53
İkinci en yüksek grup	Grup		2	2	1	1	2	2	1	2	1	1	1	1	2	1	2	2	2	2	2	1	2	1	1	1
	P(G=g D=d)		0,016	0	0,01	0,331	0,476	0,026	0,001	0	0	0,074	0,211	0,183	0,205	0,004	0	0,053	0	0,009	0	0,004	0,364	0,005	0,024	0
	Squared Mahalanobis Distance to Centroid		8,675	20,41	11,6	5,861	3,88	7,824	15,05	23,62	36,31	6,347	6,956	5,414	3,848	14,42	33,04	7,858	22,27	11,74	25,07	12,73	2,736	12,81	9,348	19,19
Sınıflandırma puanı	Fonksiyon 1		0,204	0,666	2,54	2,191	-1,182	0,852	3,285	3,039	4,321	1,06	-1,455	0,302	0,096	0,095	-4,846	-2,1	-2,53	-2,837	-3,853	2,127	1,024	-1,165	1,088	-2,918
	Fonksiyon 2		-1,4	-1,88	1,19	0,252	-1,618	-2,24	0,939	2,715	3,108	-1,39	0,184	-2,56	-2,18	0,48	2,048	0,31	2,443	-0,236	1,754	1,663	-1,64	-1,526	-1,54	1,111
	Fonksiyon 3		1,56	3,034	0,52	0,987	0,126	1,029	-0,249	-1,099	0,193	-1,5	0,891	-1,1	0,252	-2,22	-1,194	-0,09	0,555	0,399	0,193	0,721	-0,21	-2,173	-2,04	1,415

		Çapraz doğrulama																							
	Gözlem sayısı	Kanada	Avustralya	İrlanda	Yeni Zelanda	Birleşik Krallık	ABD	Norveç	İsveç	Danimarka	Avusturya	Fransa	Almanya	Hollanda	Belçika	Yunanistan	İtalya	İspanya	Portekiz	Türkiye	Finlandiya	İsviçre	Macaristan	Çekya	İsrail
	Asıl grup	Liberal	Liberal	İskandinav	Liberal	Liberal	Liberal	İskandinav	İskandinav	İskandinav	Muhafazakâr	Muhafazakâr	Muhafazakâr	Liberal	Liberal	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	İskandinav	Liberal	Muhafazakâr	Muhafazakâr	Güney Avrupa
En yüksek grup	Tahmin edilen grup	Güney Avrupa **	Liberal	Liberal **	İskandinav **	İskandinav **	İskandinav **	İskandinav	İskandinav	İskandinav	Muhafazakâr	Güney Avrupa **	Liberal **	Liberal	Muhafazakâr **	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	Güney Avrupa	İskandinav	Muhafazakâr **	Muhafazakâr	Muhafazakâr	Liberal **
	P (D>d G=g)	0	0	0,011	0,744	0,291	0	0,845	0,769	0,025	0,7	0,665	0,275	0,85	0,517	0	0,71	0,06	0,098	0	0,699	0,174	0,005	0,293	0
		10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
	P(G=g D=d)	1	1	0,935	0,997	0,904	1	0,992	1	1	0,76	1	0,868	0,57	0,965	1	0,74	0,999	0,405	1	0,966	0,989	0,878	0,891	1
	Squared Mahalanobis Distance to Centroid	145,89	45,99	22,94	6,799	11,91	288,03	5,635	6,531	20,47	7,28	7,632	12,16	5,52	9,161	73,579	7,22	17,7	16,06	185,68	7,282	13,98	25,11	11,88	61,47
İkinci en yüksek grup	Grup	2	3	2	1	4	3	1	2	1	1	1	2	2	3	2	2	2	2	2	1	1	4	1	2
	P(G=g D=d)	0	0	0,063	0,002	0,09	0	0,005	0	0	0,24	0	0,132	0,44	0,022	0	0,23	0	0,379	0	0,029	0,01	0,105	0,108	0
	Squared Mahalanobis Distance to Centroid	174,61	70,24	28,34	19,16	16,52	338,61	16,2	25,28	61,87	9,62	22,97	15,93	6,04	16,76	113,37	9,57	33,56	16,19	208,45	14,3	23,22	29,36	16,11	83,2

Tablo 24’te yer alan diskriminant analizinin orijinal ve çapraz sınıflandırması ülkelerin ait oldukları refah rejimi gruplarını ve yakın oldukları rejimleri göstermektedir. Türkiye hem orijinal diskriminant analizi sonucunda hem de çapraz doğrulamada Güney Avrupa refah rejiminde yer almıştır. Türkiye iki sınıflandırmada da oynamamıştır. Güney Avrupa modelinde olan diğer ülkeler; İtalya, İspanya, Yunanistan, Portekiz, Fransa ve İsrail olmuştur. Çapraz geçerlilikte bu ülkelerden bir tek İsrail kendi grup ülkelerinden ayrılarak liberal model ülkeleriyle yer almıştır. Ayrıca orijinalde liberal rejime ait olan Kanada çapraz analizde Güney Avrupa ülkelerine yakın çıkmıştır. Bu sonuç belli uygulamalarda Kanada’nın Güney Avrupa refah rejimi özellikleri taşıdığına işaret etmektedir.

Çapraz doğrulamada orijinal sınıflamadan farklı grupta yer alan ülkelerin teorik olarak diğer modele bir akışının olduğunu söylemek doğru olacaktır. Sosyal politika açısından İsrail’in Güney Avrupa refah rejimine ait olduğu ancak liberal ve Güney Avrupa arasında bir politika uyguladığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde orijinal sınıflamada liberal, çapraz sınıflamada Güney Avrupa’ya yakın çıkan Kanada’nın da liberal ve Güney Avrupa modelinin çakıştığı bir sosyal politika uygulamalarına sahip olduğu görünmüştür. Orijinalde kendi grubunda çıkan ancak çapraz analizde farklı grupta çıkan ülkeler farklı boyutlarda iki refah politikalarına da sahip olmaktadır.

İsrail çalışmanın 3. bölümündeki betimsel analiz kısmında görüldüğü gibi bazı göstergelerde analizde Güney Avrupa modeli çıkan ülkelere göre farklı değerlere sahiptir. İsrail ile Türkiye 2000’li yılların başında %30’larda olan NEET oranıyla yakın değerlere sahipken 2019 yılında Türkiye’nin NEET oranı %28.77 iken İsrail’in NEET oranı %12.89’a kadar inmiş ve liberal ülkelerle benzer değerlere yaklaşmıştır. Aynı şekilde 2019 yılında %0.92 olan HDI oranıyla da Güney Avrupa ülkelerinden çok liberal refah rejim ülkelerle aynı düzeydedir. İsrail açık ara farkla yükseköğretimdeki özel okullaşma oranında liberal modele çok yakın durmaktadır. Liberal modelin temel belirleyicisi olan eğitimdeki piyasa etkisini yansıtan bu göstergede İsrail %82.24 olan yükseköğretimdeki özel okullaşma oranıyla, Birleşik Krallık’tan sonra en yüksek orana sahip ülkedir.

Çapraz doğrulama tablosunda asıl doğrulamaya göre ABD ve Birleşik Krallık da farklı refah rejimine dâhil olmuştur. Dolayısıyla çapraz tabloda farklı modelde yer alan ABD ve Birleşik Krallık’ın liberal refah rejimi olmakla birlikte İskandinav refah rejiminin de özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır. Bazı çalışmalar (Aspalter, 2011), bu iki ülkeyi özellikle de Birleşik Krallık’ı sadece belli ölçülerde liberal modele yakın görmektedir. Refah devletlerini

tabakalaşma kriterlerine göre analiz eden Scruggs ve Allan (2008)'in çalışmalarının sonucunda da Birleşik Krallık tabakalaşma puanında hem liberal hem de sosyalist boyutta orta puandadır, muhafazakar boyut puanı ise daha düşüktür. Scruggs ve Allan'ın analizlerinde yer alan 18 ülke içinde iki boyutta da güçlü olan tek ülke Birleşik Krallık olmuştur.

Refah rejimi literatüründe genel olarak Kıta Avrupası'nın muhafazakâr rejimlerinde yer alan Fransa bu çalışmada Güney Avrupa refah rejim ülkesi olarak çıkmıştır. Fransa 2019 yılı verileri üzerinden karşılaştırmalı incelendiğinde birçok göstergede muhafazakâr grup ülkelerinden ayrıldığı görünmektedir. Fransa 0.90 olan HDI oranı, 0.324 olan Gini katsayısı, %15.45 olan NEET, %8.43 olan işsizlik oranı, %19.15 olan genç işsizlik, %4.41 olan yükseköğretim mezunu işsizlik oranlarında muhafazakâr ülke grubunda en yüksek oranlara sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu göstergelerde muhafazakâr rejim ülkelerine göre Güney Avrupa refah rejimi ülkelerin rakamlarına daha yakın durmaktadır. Bunların yanı sıra eğitim göstergelerinde yükseköğretim brüt okullaşma oranı ve öğrenci başına düşen kamu harcamalarında da Güney Avrupa ülkeleriyle daha yakın oranlara sahiptir. Esping-Andersen (1990), Güney Avrupa refah modeline yer vermeden üç refah rejimini ortaya koyduğu çalışmasında Fransa'yı muhafazakâr rejimde sınıflandırmıştır ancak dekomodifikasyon puanı İtalya'dan sonra en düşük olan muhafazakâr ülke olmuştur. Muhafazakâr refah rejiminde güçlü muhafazakâr özellikler gösteren Avusturya'nın dekomodifikasyon puanı 34.1 iken Fransa'nınki 27.5, İtalya'nınki ise 24.1 olmuştur (Esping-Andersen, 1990, s. 52). Dolayısıyla Fransa'nın o dönemde de dekomodifikasyon endeksinde muhafazakâr modelin temsilcisi ülkelere göre Güney Avrupa refah rejimi ülkesi olan İtalya'ya yakın bir derecede olduğu anlaşılmaktadır.

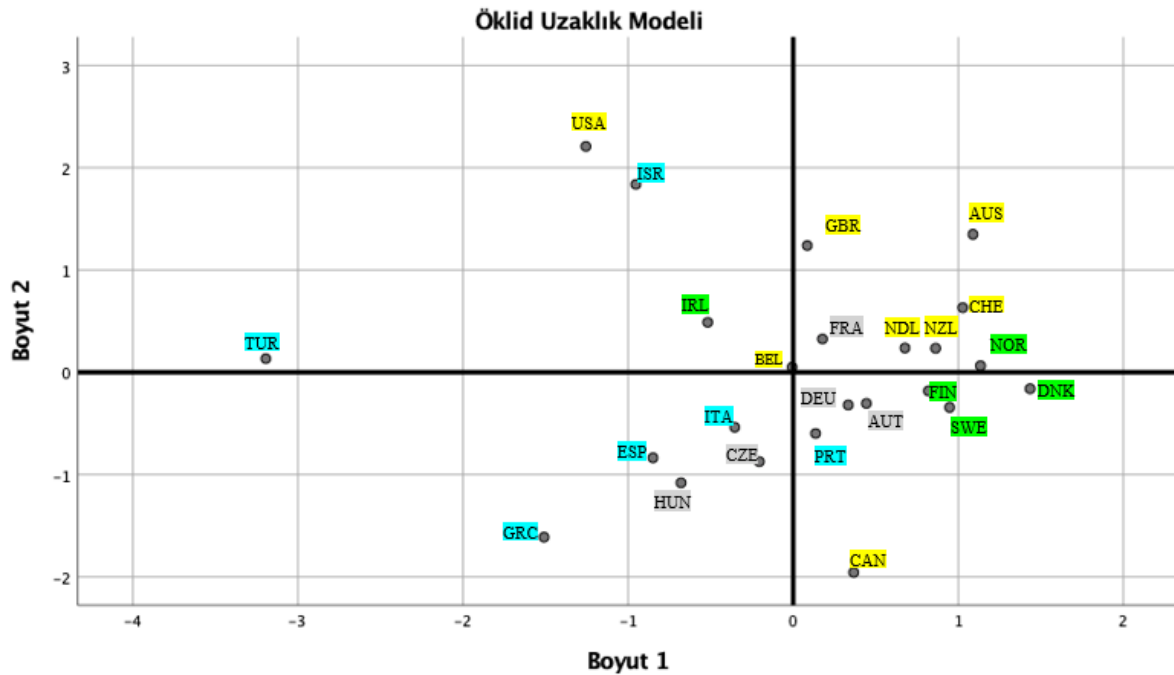
5.3. Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi Bulguları ve Yorumlar

Çalışmada incelenen 24 ülke son olarak çok boyutlu ölçekleme analizi ile test edilmiş ve aralarındaki mesafe görsel olarak değerlendirilmek istenmiştir. Grafikte ülkelerin daha anlaşılır olması için renklendirilmiştir. Diskriminant analizi sonucu ortaya çıkan kümeler üzerinden sarı=liberal refah rejimi, gri=muhafazakâr refah rejimi, yeşil=İskandinav refah rejimi ve mavi=Güney Avrupa refah rejimi ülkelerini göstermektedir. Çalışmadaki tüm

ülkelerin ISO ülke kodlarına göre olan uluslararası standartlardaki üç kodlu kısaltmaları kullanılmıştır¹.

5.3.1. Tüm Veriler Üzerinden Ülkelerin Dağılımı

Ülkelerin uzaklıklarını ve aralarındaki mesafeyi göstermek üzere uygulanan bu analizde tüm veriler faktör analizi sonucundaki boyutlar üzerinden analize dâhil edilmiştir. Faktör analizi sonucu ortaya çıkan sonuç üzerinden 26 gösterge tek tek değil de yaşam koşullarında oluşan iki faktör, iş gücü başlığında oluşan üç faktör ve eğitim boyutunda ortaya çıkan beş faktör birlikte değerlendirilip ülkelerin Öklid uzaklıkları ölçülmek istenmiştir. Tüm değişkenlerin birlikte dâhil edildiği çok boyutlu ölçekleme grafiğine göre ülkelerin durumu aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Şekil 74. Tüm değişkenlere ilişkin ülkelerin Çok Boyutlu Ölçekleme analizi sonuçları (Öklid uzaklıkları)

¹ Uluslararası Ülke Kodları: Avustralya (AUS), Avusturya (AUT), Belçika (BEL), Kanada (CAN), Çekya (CZE), Danimarka (DNK), Finlandiya (FIN), Fransa (FRA), Almanya (DEU), Yunanistan (GRC), Macaristan (HUN), İrlanda (IRL), İsrail (ISR), İtalya (ITA), Hollanda (NLD), Yeni Zelanda (NZL), Norveç (NOR), Portekiz (PRT), İspanya (ESP), İsveç (SWE), İsviçre (CHE), Türkiye (TUR), Birleşik Krallık (UK), Amerika Birleşik Devletleri (USA). (ISO, 2022)

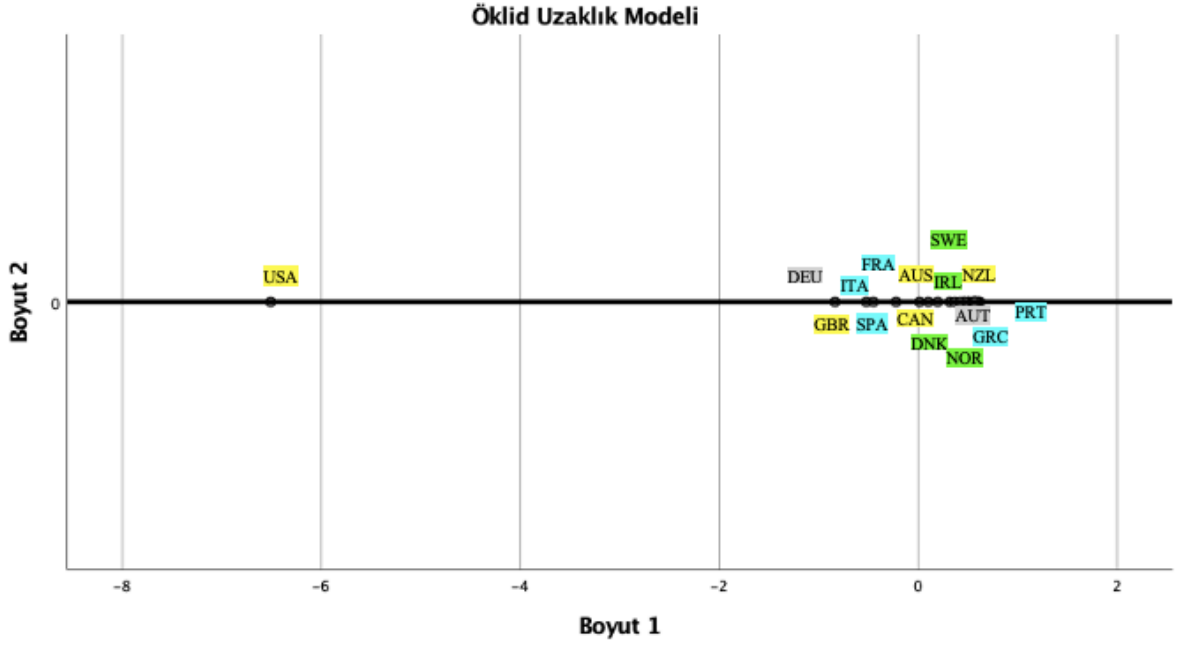
Ülkeler birbirinden ne kadar uzaktaysa, farklılık matrisinde de o kadar birbirinden farklı olduklarını göstermektedir. Grafikten anlaşılabileceği üzere ülkeler arası bir farklılık olması kaçınılmaz. Bu farklılığın doğası gereği bu tabloda ülkelerin bu boyutlarda kendini nasıl gruplandığı ve diğer ülkelerle olan mesafesi üzerinden bir çıkarım yapmak gerekmektedir. Şekil 74'te görüldüğü üzere, liberal model ülkelerinden ABD ve Kanada diğerlerinden uzaklaşmaktadır. Muhafazakâr model ülkeleri genel olarak birbirine yakın özellikler sergilemektedir. İskandinav modeli ülkelerinden İrlanda diğer ülkelerden uzaklaşmaktadır. Güney Avrupa modeli ülkeler arasında başta Türkiye olmak üzere İsrail ve kısmen de Yunanistan diğer ülkelerden uzakta yer almıştır. Grafiğin dikey ekseninde sağ ve sol gruplanmaların yoğunluğu ayrıca dikkat çekicidir. Analizde uzaklık metriği kullanıldığı için grafiğin 180 derece döndürdüğümüzü varsayarak değerlendirmemiz de bir seçenek olmaktadır. Grafik kendi etrafında döndürüldüğünde, x ve y eksenleri değişmiş olacaktır. X ekseninin kuzeyinde ve güneyinde kalan ülkeler olarak incelendiğinde ülkelerin çok daha benzer gruplarda olduğu görünecektir. Grafiğin mevcut haliyle de x eksenini yok sayıp, y eksenini üzerinde grafiğin sol ve sağ tarafındaki ülkeler olarak değerlendirildiğinde de aynı sonuca ulaşılmış olacaktır.

Eğitim, iş gücü ve yaşam koşullarına dair 27 verinin birlikte değerlendirildiği uzaklık matrisinde refah rejimi ülkelerinin büyük oranda kendi gruplarına yakın mesafede olduğu anlaşılmaktadır. Liberal, sosyal demokrat, muhafazakâr ve Güney Avrupa refah rejimi grubundan ayrılan ülkeler ayrıca göze çarpmaktadır. Bu grafik diskriminant analizindeki sonuçları büyük ölçüde örtüşmektedir. Örneğin diskriminant analizinde Güney Avrupa refah rejim ülkeleriyle yer alan İsrail, çapraz doğrulamada liberal refah rejimine ait olarak çıkmıştır. Şekil 74'teki çok boyutlu ölçeklemede de liberal refah modeli ülkesi olan ABD'ye yakın yer almaktadır. Çok boyutlu ölçeklemede Güney Avrupa refah rejimi ülkelerinden İtalya, İspanya ve Portekiz birbirine daha yakın mesafelerdedir, Yunanistan ile mesafe farkı nispeten daha fazladır. Dört refah kümesi tanımlanan diskriminant analizinde Güney Avrupa ülkeleriyle yer alan Türkiye, çok boyutlu ölçeklemede tek başına ayrı bir grup olarak görünse de en yakın olduğu ülke grubu Güney Avrupa'dır. Türkiye'nin öklid mesafesi en yakın olan ülke Yunanistan'dır. Yunanistan'dan sonra ABD ve İsrail ile yakınlığı göze çarpmaktadır. Çok boyutlu ölçeklemenin sunduğu görüntü üzerinden Türkiye refah rejimi olarak en yakın Güney Avrupa grubuna yakın bulunmaktadır ancak ülke olarak liberal refah modelinden ABD ve sosyal demokrat modelden İrlanda ile yakın mesafededir.

Türkiye'nin tüm göstergeler baz alındığında diğer ülkelerle ortaya çıkan uzaklık mesafesini özellikle iş gücü göstergeleriyle açıklamak mümkündür. Eğitim alanında önemli atılımların yapıldığı 2000-2019 yılları arası Türkiye'deki kamu eğitim harcamaları ve okullaşma oranları sosyal demokrat ülkelerle yakın düzeylere yükselmiştir. Türkiye'yi diğer ülkelerden bu denli uzaklaştıran temel ekonomik ve iş gücü başlığı altındaki değişkenler oluşturmaktadır. Çalışmanın betimsel araştırma bölümünden de anlaşılacağı üzere eğitim göstergelerinde en yüksek artış oranlarıyla en üst sıralarda yer alan Türkiye, refahın çıktıları olan istihdam oranlarında tüm ülkeler içinde en düşük oranlara sahiptir. Türkiye'nin 2019 yılı itibarıyla kayıt dışı istihdamı %27.04 ve NEET'i %28.77 oranlarıyla tüm ülkeler içinde açık bir farkla en yüksek değere sahiptir. Toplam işsizlik ve genç işsizlik oranında Yunanistan, İtalya ve İspanya, Türkiye'den daha yüksek oranlara sahiptir. Ancak yükseköğretim mezunu işsizlik oranında açık ara farkla yüksek bir orana sahiptir. Ayrıca temel yaşam göstergelerinden olan bebek ölüm oranında 2000 yılında binde 31.4 olan oranını 2019'da %8.8'ya düşürmüş olsa da tüm ülkeler içinde en yüksek orana sahip ülke konumundadır. Doğustaki yaşam beklentisinde de 76.02 olan Macaristan'dan sonra gelen ülke Türkiye'dir (77.69).

Bu çalışmada literatüre göre farklı sayılabilecek Hollanda ve Belçika'nın refah yapılarıdır. Diskriminant analizi sonucunda Belçika ve Hollanda liberal refah rejim ülkesi olarak yer almıştır. Çapraz doğrulamada Belçika'nın muhafazakâr rejim özellikleri gösterdiği de ortaya çıkmıştır. Esping-Andersen'in kümeleme analizi sonucunda Belçika muhafazakâr rejimde, Hollanda ise sosyalist kümede bulunmaktadır. Bu bakımdan Belçika'nın benzerlik taşıdığı söylenebilir. Belçika yükseköğretimdeki özel okullaşma oranının yüksekliğiyle dikkat çekmektedir. 2019 yılında özel yükseköğretim kurumlarındaki %57.56 olan okullaşma oranıyla eğitimde piyasalaşmanın en yoğun olduğu Birleşik Krallık'ta ve İsrail'den sonra yer almaktadır. Bu boyutta muhafazakâr ülkelerle arasında büyük oranda fark vardır. Aynı zamanda kayıt dışı istihdam oranlarında da bu iki ülke muhafazakâr rejimlere göre daha yüksek kayıt dışı istihdama sahiptirler. Hollanda 2019 yılında %12.65, Belçika %10.19 olan kayıt dışı istihdam oranlarıyla liberal ülkelerle benzer düzeydedirler.

5.3.2. İş gücü Göstergeleri Üzerinden Ülkelerin Dağılımı

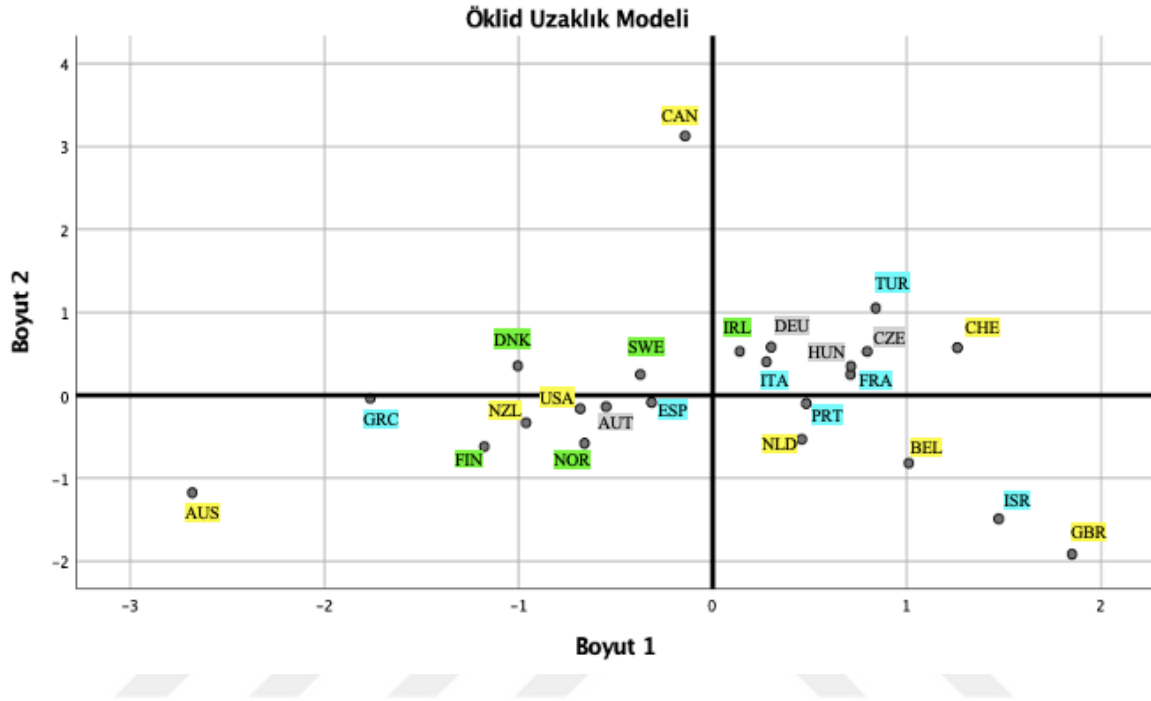
Şekil 75. İş gücü değişkenlerine ilişkin Çok Boyutlu Ölçekleme analizi sonuçları (Öklid uzaklıkları)

Çok boyutlu ölçekleme grafiği iş gücü değişkenleri üzerinden değerlendirildiğinde, Öklid uzaklık modelinde tek eksenli bir grafik karşımıza çıkmaktadır. Bu grafikte ülkelerin büyük bir kısmı çok yakın mesafede oluşmuştur. Dolayısıyla analiz sonucundaki grafikte üst üste geldiği için yer almayan ülkeler de vardır. Genel olarak göze çarpan liberal model ülkelerinden ABD gruptaki ve diğer gruplardaki ülkelere uzaklaşmış olmasıdır. Bu durumun temel dinamiği iş gücü göstergeleri içindeki GSYİH değeri olmuştur. İş gücü ve ekonomik göstergelerin temel belirleyicisi konumunda görünmektedir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında ABD'nin 21.43 trilyon Amerikan doları (USD) iken, ona en yakın Almanya'nın 3.8 trilyon USD ve Birleşik Krallık'ın 2.83 trilyon USD değerindedir. İtalya'nın GSYİH'si 2.03 trilyon USD, Portekiz 238.7 milyar USD, İsrail 394.6 milyar USD, Türkiye 761.4 milyar USD'dir. Bu grafikte belirleyici olan GSYİH verileri olduğunu söylemek doğru olacaktır. Grafiğin “0” değerinin sağındaki ülkeler “milyar dolar” değerinde bir GSYİH değerine sahip olup, solundaki ülkeler “trilyon dolar” değerinde GSYİH rakamlarını göstermektedir.

Türkiye temel bir ekonomik gösterge olan GSYİH'da 2000 yılından 2019'a gelindiğinde üç kat artış göstermiştir. Ancak refah çıktıklarına baktığımızda işsizlik oranlarının sürekli artış yönünde olduğu görünmektedir. Özellikle beşerî sermayenin başlıca dinamiği

olan genç neslin eğitim ve istihdamına dair oldukça önemli bir gösterge olan NEET oranında Türkiye tüm OECD ülkeleri arasında %28.77 oranıyla en yüksek değere sahiptir.

5.3.3. Eğitim Göstergeleri Üzerinden Ülkelerin Dağılımı

Şekil 76. Eğitim değişkenlerine ilişkin ülkelerin Çok Boyutlu Ölçekleme analizi sonuçları (Öklid uzaklıkları)

Eğitim göstergeleri üzerinden ülkelerin uzaklıklarının ölçüldüğü grafikte, liberal model ülkeleri dağınık bir durum sergilerken Avustralya Kanada ve Birleşik Krallık hem diğer grup üyesi ülkelere hem de birbirinden oldukça uzaklaşmaktadır. Muhafazakâr model ülkeleri genelde birbirine yakın özellikler sergilerken, Avusturya diğerlerinden nispeten uzaktır. İskandinav modeli ülkeleri genel olarak birine yakındır. Güney Avrupa modeli ülkelere Türkiye, İsrail ve Yunanistan hem birbirinden hem de diğer ülkelere uzaklaşmaktadır.

Türkiye diğer OECD ülkeleriyle sadece eğitim göstergeleri baz alındığında en yakın mesafelerde yer almıştır. Şekil 76'da görüldüğü üzere eğitim boyutunda muhafazakâr Kıta Avrupası ülkeleriyle iç içe yer almıştır. Aynı zamanda İskandinav refah rejimi ülkesi olan İrlanda ve İsviçre ile de yakın mesafelerdedir. 2000-2019 yılları arasında Türkiye kamu eğitim harcamalarında ve okullaşma oranlarında ciddi artış yaşamıştır. 2001 yılında %23.37 olan yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı 2019 yılında %115.05'e çıkmıştır. Beş kat artış

göstererek bu çalışmada yükseköğretim okullaşma oranında en fazla artış hızına sahip ülke olmuştur. Aynı şekilde toplam kamu eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranında 2000-2019 yılları arasında harcama oranını iki katına çıkararak mevcut durumda Birleşik Krallık ve Finlandiya ile yakın seviyelere gelmiştir.

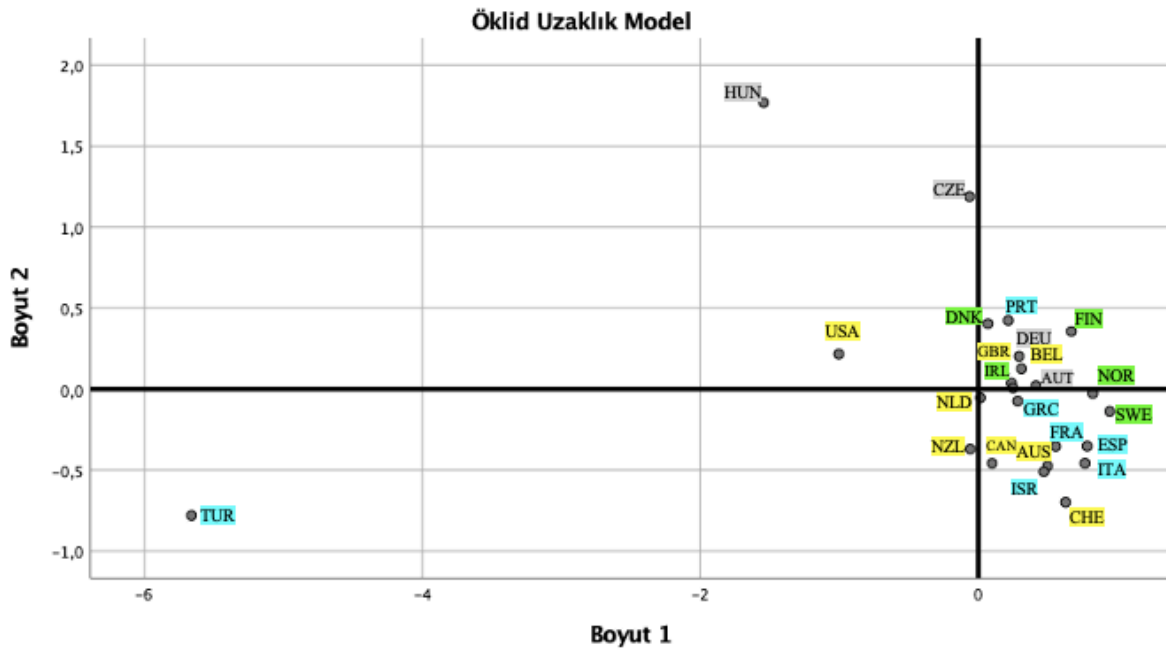
Yükseköğretimde erişimin önemli bir göstergesi olan okullaşma oranındaki artışın açık öğretim boyutu da Türkiye için göz ardı edilmemelidir. Yükseköğretimdeki okullaşma oranındaki devasa artışta açık öğretimin payı büyüktür. 2019 YKS ile 600.614 öğrenci herhangi bir lisans ve ön lisans programına yerleşmiştir. Aynı yıl 150.715 öğrenci de açık öğretim programına yerleşmiştir. 2019-2020 öğretim döneminde yükseköğretimde yaklaşık 7 milyon 940 bin okuyan öğrencinin 4 milyon 100 bini açık öğretimde okumaktaydı (YÖK, 2022). Okuyan öğrencilerin yarıdan fazlası açık öğretimde yer almaktadır. Örgün okuyanların açık öğretimde de kayıtlı olması brüt okullaşma oranını artıran bir etkidir. Bu artış ve genişleme örgün kısımda olduğunda refah düzeyi ve eğitim çıktısı bakımından daha anlamlı olmaktadır.

Yükseköğretimdeki kamu harcama ve kayıt oranındaki artışın çağın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte bir eğitim çıktısı sağlaması beklenmektedir. Aysan'ın (2020, s.39) vurguladığı gibi yükseköğretim kurumlarının araştırma ve geliştirme beklentilerini yeteri kadar karşılayamadığı, değişimlere hızlı cevap veremediği, nicelikteki artışın uluslararası yükseköğretim seviyesine gelmek için yetersiz kaldığı birçok yükseköğretim paydaşının eğitim sistemine dair dile getirdiği hususlardır. Bu nedenle intibak yeteneği güçlü, dönemin ihtiyaçlarına hızlı cevap verebilecek nitelikte, değişime duyarlı, uluslararası öğrenci ve akademisyenleri çekme gücüne sahip, esnek bir yapıda, güçlü bir beşerî sermaye çıktısı sunabilen, piyasası ihtiyaçlarını dikkate alan eğitim-iş gücü köprüsünü oluşturabilen bir yükseköğretim sistemi üzerine çalışmak gerekmektedir.

Aynı zamanda yükseköğretim sistemi tahminlerine göre 2010 yılında %35.6 olan okullaşma oranının 2025'te %53.7 olacağı öngörülmektedir. Türkiye'nin yükseköğretime erişimdeki oranını artırmadığı takdirde bugün %50'nin üstünde okullaşma oranında olan gelişmiş ülkelerin gerisinde kalacaktır. 2025'te örgün öğretimdeki kayıt oranının da %38.7 olacağı varsayılmaktadır. Örgün öğretime yerleşme oranı yükseköğretimde arzın talebi karşılama seviyesini yansıtmaması bakımından önemlidir (Tanrıku, 2011, s. 3). Yükseköğretim okullaşma oranındaki artışı asıl ölçecek husus ise yükseköğretime katılmak isteyen nüfusun ne kadarının yerleşebildiğidir. YÖK (2022) verilerinden anlaşıldığı üzere, Türkiye'de 2009

yılında YKS sınavıyla herhangi bir yükseköğretim programına yerleşenlerin oranı %54 iken 2020 yılındaki YKS’de sınava girenlerin yaklaşık %38’i bir yükseköğretim programına yerleşmiştir. 2025 yılına dair örgün yükseköğretim kayıt oranları tahminlerine göre nüfusun artış hızı da değerlendirildiğinde daha riskli bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Son yıllardaki eğitimdeki cinsiyet oranlarına bakıldığında, yıllar içinde kadınlar lehine bir değişim yaşandığı ve erkekler ve kadınlar arasındaki farkın kapandığı görünmektedir.

5.3.4. Yaşam Koşulları verilerine Göre Ülkelerin Dağılımı

Şekil 77. Yaşam koşulları değişkenlerine ilişkin ülkelerin Çok Boyutlu Ölçekleme analizi sonuçları (Öklid uzaklıkları)

Yaşam koşulları değişkenlerinin dâhil edildiği çok boyutlu ölçekleme grafiğinde ülkelerin büyük kısmı birbirine yakın mesafededir ve yakın gruplar oluşmuştur. Liberal model ülkelerinden ABD ve kısmen İsviçre diğerlerinden uzaklaşmaktadır. Muhafazakâr model ülkelerinden Macaristan ve nispeten Çek Cumhuriyeti muhafazakâr gruptaki diğer ülkelerden uzaktır, birbirlerine görece yakındırlar. İskandinav modeli ülkeleri genel olarak birbirine yakın mesafededir. Güney Avrupa modeli ülkelerinden özellikle Türkiye belirgin şekilde ayrışırken, Portekiz de Güney Avrupa refah rejimi ülkelerden kısmen uzaklaşmaktadır. Refah

rejimi modellerinden tüm ülkeler tek bir boyutta incelendiğinde Türkiye ve Macaristan'ın diğer ülkeler içinde en çok ayrışan ülkeler olduğu görünmektedir.

Yaşam koşulları boyutuna giren değışkenlerin ülkeler bazındaki değışimi betimsel analiz dikkate alınarak değıerlendirildiğinde Türkiye ile ABD'nin yakın nispeten yakın olmasını sağılayan yakın değıerdeki Gini katsayılarıdır. 2019 yılında Gini katsayısı en yüksek olan iki ülke 0.419 ile Türkiye ve 0.415 ile ABD'dir.

Yaşam koşullarında önemli bir parametre olan İnsan Sermayesi Endeksi'ne göre de Türkiye en düşük orana sahiptir. HCI oranında Türkiye'den sonra Yunanistan ve Macaristan gelmektedir. Türkiye bu boyuttaki bir diğere değışken olan İnsani Gelişme Endeksi'nde de 2000 yılından itibaren en büyük artış gösteren ülkedir ancak 2019 itibariyle diğere ülkeler içinde az bir farkla da olsa en düşük seviyede kalmıştır ve ortalama değıerde de düşüktür. Bu çalışmanın ayrıştırma (diskriminant) analizi verilerin 2000-2019 yıllarındaki ortalaması üzerinden yapıldığı için Türkiye'nin son yıllardaki atılımlarını tam olarak yansıtmaktadır.

Refah düzeyi ve yaşam standardı en yüksek olan ülkeler genel olarak sosyal demokrat rejime sahip İskandinav ülkeleri kabul edilmektedir. Bu yaklaşım kısmen doğru olsa da ülkeleri benzerlik ve farklılık üzerinden gruplandırma mantığına dayanan sınıflandırma çalışmaları bu kabulü tam olarak yansıtmamaktadır. Ekonomik olarak gelişmiş kabul edilen bir ülke bazı yaşamsal ve toplumsal göstergelerde oldukça düşük derecelerde olabiliyor. Ortalama değıerler ve ortak benzerlikler üzerinden yapılan sınıflandırmalar her boyutu tek tek ortaya çıkarmayabiliyor. Bu nedenle dengeli ve istikrarlı gelişme göstermeyen ülkelere kaymalara daha sık rastlanıyor.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada refah devleti rejimleri 21. yüzyılın ilk 20 yılına ait veriler ışığında nicel betimsel araştırma yöntemi ile incelenmiş ardından çok değişkenli nicel istatistiksel yöntemlerden olan faktör analizi, diskriminant analizi ve çok boyutlu ölçekleme aracılığıyla tasnif edilmiştir. Bu mukayeseli refah devletleri çalışmasında ülkelerin refah düzeyleri ölçümlerinde sık kullanılan ekonomik durum göstergeleri ile eğitim ve yaşam koşulları boyutlarında 27 farklı değişken kullanılmıştır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı 24 OECD ülkesini üç farklı alandaki refah göstergelerini baz alarak refah rejimlerine göre gruplandırmıştır. Analizde seçilmiş olan veriler 2000-2019 yıllarının ortalaması ile değerlendirilmiştir. Böylece refah devleti modellerine ve ülkelerin aralarındaki hiyerarşik ilişkiye uzun vadeli ve yıllık dalgalanmalardan bağımsız bir bakış açısı sunulmuştur. Grafikler üzerinden yıllara göre ülkelerdeki değişimin gösterildiği betimsel bölümde 2008 küresel finansal krizin refah çıktıları üzerindeki etkisi de açıkça görünmüştür. Çalışmanın ampirik kısmında ise ülkelerin refah göstergelerindeki benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılması sağlanmıştır. Bu amaçla kullanılan diskriminant analizinde dört refah rejimine göre tasnif edilen ülkeler literatürle büyük oranda uyumlu çıkmıştır. Türkiye, orijinal ve çapraz doğrulama sonuçlarına göre Güney Avrupa refah rejimi ülkeleriyle aynı grupta yer almıştır. Literatürden farklı gruplarda yer alan ülkeler ve bu çalışmaya özgü olarak incelenen ülkeler, ortak özellikler taşıdığı refah rejimlerine göre gerekçeleriyle açıklanmıştır. Karma özellik taşıyan ülkelerin hangi özellikleri bakımından hangi rejime yakın olduğu ortaya konmuştur.

Sanayi öncesi aile, toplumsal risklerle, kaynakları nesiller boyunca dağıtarak baş ediyordu. İşlevselci refah devleti tarih yazımının başlangıç noktası olan sanayileşmenin, bu modeli işlemez hale getirmesi refah devletini ortaya çıkaran zemin olmuştur (Lauzadyte-Tutliene vd., 2018). Teorik olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası kavramsallaşan refah devleti anlayışı sosyal risklerin idaresini geleneksel kurumlardan kamusal idareye kaydırmıştır. Refah devleti 1945'ten sonra altın çağ olarak tanımlanan döneme girmiştir. Bu süreç kapitalizm üzerinde artan baskının etkisiyle sosyal politika uygulama ve harcamalarında genişleme yaşanmasıyla dikkat çekmektedir. Kapitalist sisteminin çalışanlar üzerindeki acımasız etkisini zayıflatmak amacıyla, çalışanın haklarını koruma, iş güvenliği sağlama, tam istihdamı temin

etme, sınıflar arası farkın azaltılması gibi temeller üzerine şekillenmiştir. 1975 yılı sonrası küreselleşmeyle gelişen neoliberal paradigma etkisiyle devletin piyasa üzerindeki müdahalesi düşürülmeye çalışılmış ve refah devleti uygulamalarının nispeten zayıfladığı döneme girilmiştir. 1990 sonrası refah devletlerinin rejim kümeleri olarak incelendiği çalışmalar refah devleti literatüründe sık karşılaşılan bir tartışma alanı olmuştur. Bu sınıflandırma çalışmalarında Esping-Andersen'in (1990), sosyal demokrat (İskandinav), liberal (Anglo-Sakson) ve muhafazakâr (Kıta Avrupası) olarak üç model üzerine inşa ettiği tipolojisinin büyük etkisi olmuştur.

Hakkında birçok tartışma veya eklemeler yapılsa da sosyal politika alan yazınında ve gelişmekte olan dünyada Esping-Andersen'in (1990) refah rejimleri yaklaşımı, geçerliliğini korumakta ve verimli bir paradigma olarak devam etmektedir. Bunun nedenlerinden biri Esping-Andersen'in refah rejimi modellemesinde modern refah devletleri, refahın üretimi ve dağıtımında hükümetlerin piyasa ve aile ile interaktif bir ilişki içinde olduğu bir refah karmasıdır. İkinci neden, refahın çıktılarına, insan güvenliği üzerindeki nihai etkiye, ihtiyaçların tatminine ve memnuniyete dikkat ediyor oluşudur. Üçüncü olarak bu yaklaşım, refah kurumlarını sosyal üretimin derin yapısı olarak yerleştiren bir politik ekonomi yaklaşımıdır. Araştırmacıları, sosyal politikayı sadece teknik olarak değil, aynı zamanda güç açısından da analiz etmeye zorlamaktadır (Abu Sharkh & Gough, 2010, s. 28).

Bu çalışmanın gerek teorik gerek ampirik kısmı Esping-Andersen'in çalışmaları ile ona yapılan katkı ve eleştirilerin günümüz perspektifinden okunmasıyla inşa edilmiştir. Sanayi Devrimi'nin etkilerinin zayıfladığı, dijitalleşmeyle bambaşka iş kollarının geliştiği ve üretim faktörlerinin de olabildiğince çeşitlendiği günümüzde Sanayi Devrimi'nin bir ürünü olan refah devletlerini yalnızca geleneksel iş gücüyle ilişkili faktörler üzerinden değerlendirmek indirgemeci bir yaklaşım olmakla kalmayıp eksik bir sonuca ulaştırmaktadır. Böylesi hızlı bir değişimin yaşandığı bir çağda bireyin gelişimini ve toplumun dönüşümünü tetikleyen unsurlar eğitim sisteminin temel parçası durumundadır. Dolayısıyla sermaye kavramı sadece ekonomik bir birikimi yansıtmamakta kültürel ve sosyal sermayenin bir bileşeni olarak vurgulanmaktadır. Tüm sermaye dinamikleri birbirini besleyen bir ilişki içindedir.

Bu noktadan hareketle refah rejimlerini karşılaştırmalı değerlendirmek için yapılacak bu çalışmada refah düzeyini yansıtacak değişkenlerin eğitimi de içine alan geniş bir yelpazede seçilmiş olması ehemmiyet arz etmekteydi. GSYİH'nın yüzdesi üzerinden belirtilen sosyal transfer harcamaları son araştırmalarda da kullanılmaya devam etse de sadece bu

değişkenlerin kullanımına dair endişeler kanıtlanmıştır. Bu veriler paranın nasıl ve kime harcandığı konusunda çok fazla bilgi sağlamamaktadır. Refah devleti haklarının bireysel yaşam standartları üzerindeki etkisini anlamak açısından bu ayrım çok önemli olmaktadır (Allan & Scruggs, 2004, s. 498). Ülke mukayeselerinde en çok tercih edilen ekonomik göstergeler bu çalışmada cinsiyet boyutuyla alınmıştır. Eğitim göstergeleri günümüz refah anlayışının mihengi olan beşerî sermayenin ana kaynağı ve ülkeler arası rekabetin temel dinamiği olması bakımından yükseköğretim odağında seçilmiştir. Müreffeh bir toplumun doğrudan yansıması niteliğinde olarak tercih edilen yaşam koşulları değişkenleri rejim modellerinin belirlenmesinde ayırt edici göstergelerin artırılmasını sağlamıştır.

Verimliliği yüksek olan bir bilgi toplumu, yenilikçi yaklaşımların getirdiği aktif politikalar üreterek, bilgi teknolojilerinin refah kurumlarında uygulanmasını sağlayarak ve dinamik insan kaynağını sağlayarak refah devletinin ekonomik temellerini geliştirmektedir (Koçak vd., 2017, s. 53). Analizlerin neticesi, eğitim göstergelerinin ekonomik göstergelere kaynak oluşturduğunu ve müreffeh bir toplumun dinamiği olduğunu göstermiştir. Eğitim sistemindeki iyileşmenin refahın tüm alanlarına kısa sürede yayılmadığı ve eğitimdeki gelişmenin istikrarla ve artarak devam etmesi çalışma kapsamında erişilen sonuçlardan biri olmuştur. Özellikle Türkiye'nin 2006-2007 sonrası yükseköğretim politikalarındaki atılım, okullaşma oranlarındaki hızlı büyüme, kamu eğitim harcamalarındaki artış eğitim boyutuyla Türkiye'yi OECD ülkelerinde en üst sıralara taşımaktadır. Hatta eğitim sistemindeki başarısıyla meşhur olan İskandinav ülkeleriyle aynı seviyeleri yakalamıştır.

Temel ekonomik göstergelerde eğitim alanındaki kadar olmasa da Türkiye'de hızlı gelişmeler yaşandığı da göze çarpmaktadır. Ancak refahın girdilerinde ve artış hızlarında görünen bu gelişme aynı oranda refah çıktılarına yansımamıştır. Eğitim alanında ve ekonomik büyüme rakamlarında ülkeler arasında dikkat çekecek bir gelişme gösterdiği aşikardır. Ancak bu gelişmeler Türkiye'nin kayıt dışı istihdam, genç işsizlik, NEET, bebek ölüm oranı değerlerinde oldukça riskli pozisyonunu değiştirmemiştir. Hatta diskriminant analizinde Güney Avrupa ülkeleriyle yer almasının ve çok boyutlu ölçeklemede ülkelere göre oldukça uzakta konumlanmasının temel gerekçeleri olmuştur. Çok boyutlu ölçeklemede eğitim alanında OECD ülkeleriyle çok yakın mesafelerde yer alırken yaşam gücü değişkenlerinin baz alındığı ölçeklemede Türkiye başlı başına bir yerde durmakta ve tüm ülkelere göre ayrılmaktadır.

Betimsel araştırma yöntemiyle ortaya çıkan bir diğer sonuç ise refah çıktılarıyla doğrudan alakalı olmamakla beraber ilgi çekici bir nokta olmuştur. 2008 küresel finansal krizinin etkilerinin gözlemlendiği analizde doğurganlık oranı kriz sonrası dönemde ülkelerin tamamına yakınında artış göstermiştir. Küresel ekonomik kriz iş gücü göstergelerinde tüm ülkeleri etkilemiş, büyüme oranları eksilere düşmüştür. Endüstriyel ekonomilerde kriz döneminde başlayan düşüş eğilimleri birkaç yıl devam etmiş sonra yükselişe geçmiştir. Tüm ülkelerin GSYİH'sı 2000 yılından itibaren artmıştır. Ancak büyüme oranları 2000 yılındaki hızın altında kalmıştır. İşsizlik göstergeleri Güney Avrupa refah rejimi ülkelerinin tamamına yakınında son 20 yılda artış göstermiştir. İskandinav, liberal ve muhafazakâr ülkeler de işsizlik oranları ya nispeten azalmış ya da daha az oranlarda artış eğiliminde olmuştur.

Gerçek refah devletlerinden bir kısmının da hiçbir zaman saf tipler olmadığı, zaman içinde farklı melez özellikler gösterebildiği sonucu da ortaya çıkmıştır. Analiz sonucunda Türkiye'nin refah rejim modeli de bu konudaki tartışmaları ve belirsizliklere cevap olacak nitelikte oldukça tatmin edici bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu noktada önsel olarak atanan dört refah rejimi olmaksızın bir analiz yapılsa Türkiye'nin 24 ülke büyük ölçüde mevcut literatürle uyum çıkmış ve en önemlisi de üzerinde çok az nicel çalışma olan Türkiye, Güney Avrupa ülke grubu içinde net olarak görünmüştür. Türkiye ile Portekiz, İtalya, İspanya, Yunanistan, Fransa ve İsrail de Güney Avrupa refah rejiminde yer alan ülkeler olmuştur. Diskriminant analizi sonucunda çapraz doğrulamada İsrail liberal özellikler, Fransa muhafazakâr özellikler göstermesi bakımından Güney Avrupa refah rejim grubunda karma özellik taşıyan iki ülke olmuştur.

Şunu da belirtmekte fayda var ki; farklı refah rejimlerine dair tasnifler bir bakıma indirgemecidir (Akbaş, 2019, s. 20). Bir ülke iş gücü bakımından sosyal demokrat özellik gösterirken, eğitim politikalarında muhafazakâr rejim özelliği taşıyabilmektedir. Her ülkede mevcut refah devleti modelini araştırmanın tek ve net bir yolu da yoktur. Bu çalışmada ülkelerin temel benzerlik ve farklılıkları üzerinden bir grup ataması yapılırken karma özellikler taşıdığı refah grubu da belirtilmiştir. Diskriminant analizinde literatürden kısmen farklı olarak Hollanda ve Belçika'nın liberal model rejiminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak çapraz doğrulamada muhafazakâr özellik gösterdiği anlaşılan Belçika, Esping-Andersen'in kümeleme çalışmasında da muhafazakâr rejimde yer alması bakımından benzerlik göstermektedir. Diskriminant analizinin doğrulama tablosu üzerinden ülkelerin rejim tiplerine bakıldığında Almanya'nın muhafazakâr ama liberal rejim özellikleri taşıdığı,

Birleşik Krallık ve ABD'nin liberal ama İskandinav modelinin özelliklerini gösterdiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde İrlanda liberal özellikler barındırsa da İskandinav refah rejiminde yer almıştır. İsviçre ise liberal refah modeline ait ama muhafazakâr rejimin de özelliklerini gösteren ülke olmuştur. Yeni Zelanda genel olarak liberal refah rejimi ülkesi kabul edilmekte ise de bu analizde İskandinav refah rejiminin bir üyesi olduğu sonucu çıkmıştır. Bu çalışmayı genişletmek ve refah rejimini tespit edilmesi amacıyla dâhil edilen ülkelerden Macaristan ve Çekya muhafazakâr refah rejimi grubunda çıkmıştır.

Bu çalışma diskriminant analizi ve çok boyutlu ölçekleme sonuçlarını betimsel araştırma yöntemleri üzerinden yorumlayarak refah devletlerinin günümüzdeki rejim dönüşümlerini sebepleriyle ortaya koymaya çalışmıştır. Sınıflandırma analizlerinde ülkeler kategorilendirilmekte ancak her boyut yansıtılamamaktadır. Bu çalışmada betimsel araştırma her değişkenin ülkeler ve yıllar bazında incelenmesiyle diskriminant analizinde çıkan sonuçların gerekçeleriyle açılmasını sağlamıştır. 2000-2019 yılları arasındaki verilerin ortalaması üzerinden bir analiz yapıldığı için yıllar arası kısa dönemlik dalgalanmalar sonucu etkilememiştir.

Türkiye'yi de içine alan birçok Akdeniz ülkesini ve dördüncü bir refah rejim tipi olarak Güney Avrupa refah rejimi dâhil ederek 24 OECD ülkesini diskriminant analizi ile gruplandırdığımız bu çalışma, “üç dünya” literatürünü ve refah rejimi teorisini genişletmeye katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda Türkiye'yi betimsel ve nicel bir yaklaşımla incelemiş, sonucunda da Güney Avrupa refah rejimindeki ülkelerle tespit etmiş olması bakımından ayrıcalıklı bir çalışma olmuştur.

Sadece refah düzleminde değil ekonomik ve toplumsal kalkınma alanlarında yapılacak her çalışma için çok yönlü analizlere ihtiyaç olduğu bu çalışma sonunda açıkça doğrulanmıştır. Ülkeler arasındaki farklılaşmanın anlaşılabilmesi için çok boyutlu değişkenlerin kullanılması, değişkenlerin göreceli etkilerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu farklılıkların hangi değişken grubundan kaynaklandığının bilinmesi devletin veya politika yapıcıların hangi kriterleri önceleyerek düzenlemeler yapmaları konusunda fikir vermektedir (Atan vd., 2004, s. 25). Örneğin yalnızca ekonomik büyümede gösterilen ilerleme sağlık ve eğitim alanlarında aynı düzeyde gelişme sağlandığı anlamına gelmemektedir. Türkiye özelinde görüldüğü gibi eğitim alanındaki girdilerin artması istihdamda ve yaşam memnuniyetinde bir artışı beraberinde getirmemiştir. Yükseköğretim alanındaki genişlemenin istikrarla devam etmesi gerekirken iş gücü göstergelerinde

retkenliği hızla artıracak kısa vadede çözüm üretecek, sıçrama yaratacak çözümlere ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır.

6.1. Araştırmacılar İçin neriler

Sosyal sorumlulukların devlet, aile, piyasa ve sivil toplum kurumları arasında paylaşılması olarak anlaşılan refah devleti rejimleri üzerine günceli yansıtacak kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Özellikle gelişmiş belli ülkelerin dışına çıkılarak farklı refah modellerinin çalışılması alana katkı sağlayacak ve her devlet sisteminin bir refah bağlamında değerlendirilmesini sağlayacaktır. Her ülkenin sosyal ve kültürel dinamikleri de göz önünde bulundurularak refah rejimlerinin inceleneceği çalışmaların nitel ve nicel yöntemlerin birlikte değerlendirildiği karma metotlarla incelenmesi ülkelerin sadece rakamsal göstergelerle değil kendi refah özelliklerinin değerlendirilmesini sağlayacaktır. Refah rejimi kavramının sınırlı sayıdaki ülke üzerinden tanımlanmasını genişletecek araştırmalar farklı bir dünya okumasına götürecektir. Refah sunan yapıların farklı kültürlerdeki karşılığının incelenerek refah rejimlerinin kapsamı genişletilmelidir.

Refah göstergeleri arasındaki farkın büyük olduğu ve sosyal politika dönüşümlerinin hızlı yaşandığı Türkiye gibi bir ülkenin refah rejimini kapsamlı bir şekilde ele alan çalışmalara ihtiyaç vardır. Maddi ve sosyal refah çıktılarının bütünsel bir iyileşmeyle dengeli bir politikaya oturması için Türkiye'nin refah göstergeleri detaylı ve birbiriyle ilintili şekilde çalışılmalıdır. Sosyal politika uygulamalarını klientalist kimlikten çıkarmaya çözüm nerileri geliştirecek çalışmalar aynı zamanda Türkiye'nin refah seviyesini yükseltecek ve gelişmiş refah ülkeleriyle yer almasını sağlayacak sonuçları da sunmuş olacaktırlar. Bu çalışmaların ortaya koyacağı tablo politika üretecek kurum ve aktörlere yol gösterici olmaktadır.

6.2. Politika nerileri

Bu alışma politika yapıcılar için sürdürülebilir stratejiler noktasında somut bilgiler sunmaktadır. Öncelikle refah düzeyindeki bir artış için çok yönlü, dengeli ve koordineli sosyal politika düzenlemelerine ihtiyaç olduğu aşıkardır. Eğitimde kayıt oranlarındaki, niversite sayılarındaki ve kamu harcamasındaki artışın istihdam ve yaşam koşullarına aynı oranda yansıtılması için müşterek çözümler geliştirilmelidir. Aynı zamanda yükseköğretimdeki genişlemenin son yıllardaki ivme kaybetmesi ve yükseköğretime yerleşmek isteyen nüfusun

büyük bir kısmının erişemiyor olması göz önünde bulundurulmalı, genişlemenin devam etmesi sağlanmalıdır.

Yükseköğretimin beşerî sermaye çıktısı oluşturabilmesi, yeterli olmasa da yükselen niceliksel seviyenin eğitimin niteliğindeki artışı beraberinde getirmesine bağlı olacaktır. Üniversite sayısındaki artışın uluslararası yükseköğretim standardını yakalayacak şekilde, gençlere yaşadıkları çağın gereklerine göre bilgi birikimi ve akademik donanım kazandıracak nitelikte yürütülmesi anlamlı olacaktır.

Yükseköğretimdeki gelişmenin iş piyasasında aynı oranda ilerlememiş olması iş dünyası ile eğitim dünyası arasında daha planlı bir politika yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye yükseköğretimindeki gelişmenin devamı için eğitimin temel yapıtaşı olan örgün öğretim kısmındaki artışın açık öğretime göre daha fazla olmasına yönelik düzenlemelere ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Yüksek genç işsizlik ve NEET oranlarını düşürmek için okul terklerini engellemek, kayıt dışı istihdamın önüne geçmek ve yeni istihdam sahaları oluşturmak somut çözüm yollarından birkaçıdır. NEET oranlarının çok yüksek oluşu, hangi yaş ve cinsiyet grubunda olduğu veya hangi alanda yoğunlaşma olduğuna bakılarak indirmeci yolda tespit edilmeli ve detaylarına inilerek o gruplar üzerinden çözüme gidilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye'nin refah seviyesini yükselmenin ve refah kalitesi yüksek kabul edilen rejimlerde yer almasının temel koşulunun, çok yönlü kalkınmaktan geçtiği bu çalışmada açıkça ortaya çıkmıştır. Bunun için refah girdilerinde iyileşme sağlarken refah çıktıları odaklı yapılması önem taşımaktadır. Niceliksel büyümeler nihayetinde sosyal adaleti, yaşam memnuniyetini, sağlık seviyesini, eğitim kalitesini, beşerî sermayeyi artırıyor olmalı, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri azaltma eğiliminde olmalıdır. Türkiye'nin 20 yılda geldiği seviyeyi daha ileri taşımasının ve bazı alanlarda mevcut pozisyonunu korumasının yolu, artış hızını devam ettirmekten geçmektedir. Uluslararası standartları yakalayabilmek ve 21. yüzyıl dünyasını yakalayabilmek için temel yatırım alanı beşerî sermaye odağında olmalıdır. Bu noktada eğitim-kalkınma köprüsünün politik aktörlerce güçlendirilmeye ihtiyacı vardır.

Uluslararası yelpazede ulusal meselelerin daha net anlaşılması ve yerel sorunların kaynağına inilebilmesi için refahın girdisi ve çıktısı niteliğinde olan detaylı verilerin

geliştirilmesi oldukça önemlidir. Uluslararası mukayeseli çalışmalarda değişkenlerin çeşitli ve zengin olması büyük ülkelerin küresel yer bildirimlerini kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, P. (1999). The welfare modelling business. *Social Policy & Administration*, 33(4), 394-415.
- Abu Sharkh, M., & Gough, L. (2010). Global welfare regimes: A cluster analysis. *Global Social Policy*, 10(1), 27-58.
- Ağartan, T. I. (2008). *Turkish Health System in Transition: Historical Background and Reform Experience* [Ph.D. (dissertation)]. Binghamton University.
- Aidukaite, J. (2011). Welfare reforms and socio-economic trends in the 10 new EU member states of central and eastern Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, 44(3), 211-219.
- Akbaş, E. (2019). Sosyal Politikaya Giriş: Tarihsel ve Eleştirel Bir Çerçeve. İçinde A. Develi & E. İpek (Ed.), *Sosyal Politika, Teori, Politika ve Uygulamalar*.
- Albayrak, A. S. (2006). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım.
- Alcock, P., May, M., & Rowlingson, K. (2011). *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar*. Siyasal Kitabevi.
- Allan, J. P., & Scruggs, L. (2004). Political partisanship and welfare state reform in advanced industrial societies. *American Journal of Political Science*, 48(3), 496-512.
- Alpar, R. (2021). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler* (6. bs). Detay Yayıncılık.
- Altınışik, İ., & Peker, H. S. (2008). Eğitim ve gelir dağılımı eşitsizliği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(2), 101-118.
- Alves, S. (2015). Welfare state changes and outcomes—the cases of Portugal and Denmark from a comparative perspective. *Social Policy & Administration*, 49(1), 1-23.
- Andersen, G. E. (2010). Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri. İçinde A. Buğra & Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal Politika Yazıları* (4. bs, ss. 55-100).

Arts, W., & Gelissen, J. (2002). Three worlds of welfare capitalism or more? A state of the art report. *Journal of European Social Policy*, 12(2), 137-158.

Aspalter, C. (2011). The development of ideal-typical welfare regime theory. *International Social Work*, 54(6), 735-750.

Aspalter, C., Jinsoo, K., & Sojeung, P. (2009). Analysing the welfare state in Poland, the Czech Republic, Hungary and Slovenia: An ideal-typical perspective. *Social Policy & Administration*, 43(2), 170-185.

Atan, M., Özgür, E., & Güler, H. (2004). Çok değişkenli istatistiksel analizler ve VZA ile illerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 25-42.

Ay, H., & Akan, R. (2017). Tarihsel süreçte sosyal yardımların gelişimi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(18), 787-798.

Aybars, A. I., & Tsarouhas, D. (2010). Straddling two continents: Social policy and welfare politics in Turkey. *Social Policy & Administration*, 44(6), 746-763.

Aysan, M. F. (2013a). Pension Regimes, Gender and Generational Inequalities: The Persistence of Institutional Differences in Ageing Post-Industrial Democracies. İçinde M. Tepe & P. Vanhuysse (Ed.), *Ageing Populations in Post-Industrial Democracies* (ss. 128-148). Routledge.

Aysan, M. F. (2013b). Reforms and challenges: The Turkish pension regime revisited. *Emerging Markets Finance and Trade*, 49(5), 148-162.

Aysan, M. F. (2018). Between Risks and Opportunities: Social Policies in Contemporary Turkey. İçinde A. F. Aysan, M. Babacan, N. Gur, & H. Karahan (Ed.), *Turkish Economy: Between Middle Income Trap and High Income Status* (ss. 101-120). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70380-0_5

Aysan, M. F. (2020). *Geleceğin Türkiye'sinde Sosyal Politikalar: Eğilimler, Sorunlar ve Çözümler* (s. 52). İlke Vakfı. https://ilke.org.tr/images/projeler/sosyal_politikalar/sosyal_politikalar_rapor_ozeti_online.p

df

Aysan, M. F., & Beaujot, R. (2009). Welfare regimes for aging populations: No single path for reform. *Population and Development Review*, 35(4), 701-720.

Ayvaz Kızılgöl, Ö., & Kuvat, Ö. (2020). Sosyo-ekonomik göstergelere göre Türkiye’de düzey 1 bölgelerinin çok boyutlu ölçekleme analizi İle incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*.

Backhaus, K., Erichson, B., Plinke, W., & Weiber, R. (2000). Diskriminanzanalyse. İçinde *Multivariate Analysemethoden: Eine Anwendungsorientierte Einführung* (ss. 145-224). Springer-Lehrbuch. https://doi.org/10.1007/978-3-662-08893-7_4

Bakan, S., & Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkisi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 51-66.

Bambra, C. (2006a). Decommodification and the worlds of welfare revisited. *Journal of European Social Policy*, 16(1), 73-80.

Bambra, C. (2006b). Health status and the worlds of welfare. *Social Policy and Society*, 5(1), 53-62.

Bambra, C. (2007). Going beyond the three worlds of welfare capitalism: Regime theory and public health research. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(12), 1098-1102.

Bambra, C., & Eikemo, T. A. (2009). Welfare state regimes, unemployment and health: A comparative Study of the relationship between unemployment and self-reported health in 23 European countries. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 63(2), 92-98.

Baydemir, M. B. (2021). Bilimsel araştırmalarda istatistiğin ve doğru yöntem seçimlerinin önemi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 29-34.

Bell, D. N., & Blanchflower, D. G. (2011). Youth unemployment in Europe and the United States. *Nordic Economic Policy Review*, 1(2011), 11-37.

Beraldo, S., Montolio, D., & Turati, G. (2009). Healthy, educated and wealthy: A primer on the impact of public and private welfare expenditures on economic growth. *The Journal of*

Socio-Economics, 38(6), 946-956.

Bergh, A. (2005). On the counterfactual problem of welfare state research: How can We measure redistribution? *European Sociological Review*, 21(4), 345-357. <https://doi.org/10.1093/esr/jci024>

Bonoli, G. (1997). Classifying welfare states: A two-dimension approach. *Journal of Social Policy*, 26(3), 351-372. <https://doi.org/10.1017/S0047279497005059>

Bortz, J., & Schuster, C. (2010). Faktorenanalyse. İçinde *Statistik für Human-und Sozialwissenschaftler* (ss. 385-433). Springer.

Bölükbaş, S. (2019). Refah Devletinin Doğuşu ve Gelişimi. İçinde E. T. Karagöl & A. Develi (Ed.), *Sosyal Politika, Teori, Politika ve Uygulamalar* (1. bs, ss. 31-56). Umuttepe Yayınları.

Brennan, J. (2002). Transformation or Reproduction? İçinde J. Enders & O. Fulton (Ed.), *Higher Education in a Globalising World: International Trends and Mutual Observations A Festschrift in Honour of Ulrich Teichler* (ss. 73-86). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-010-0579-1_5

Brennan, J. (2004). The social role of the contemporary university: Contradictions, boundaries and change. *Ten Years on: Changing Education in a Changing World*, 22-26.

Briggs, A. (1961). The Welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology/Archives Europeennes de Sociologie*, 2(2), 221-258.

Brown, M. T., & Tinsley, H. E. (1983). Discriminant analysis. *Journal of Leisure Research*, 15(4), 290-310.

Bugra, A., & Candas, A. (2011). Change and continuity under an eclectic social security regime: The case of Turkey. *Middle Eastern Studies*, 47(3), 515-528.

Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey* [United Nations Development Programme]. UNDP.

Burmaoğlu, S., Oktay, E., & Üstün, Ö. (2009). Birleşmiş milletler kalkınma programı beşeri kalkınma endeksi verilerini kullanarak diskriminant analizi ve lojistik regresyon

analizinin sınıflandırma performanslarının karşılaştırılması. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 8(2), 23-49.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.

Castles, F. G., & Mitchell, D. (1992). Identifying welfare state regimes: The links between politics, instruments and outcomes. *Governance- An International Journal of Policy Administration and Institutions*, 5(1), 1-26.

Castles, F. G., & Mitchell, D. (1993). Worlds of welfare and families of nations. *Families of Nations: Patterns of Public Policy in Western Democracies*, 93(94,112).

Cengiz, S., & Şahin, A. (2011). Refah kaybı çerçevesinde işsizlik. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 135-144.

Choi, Y. J. (2012). End of the era of productivist welfare capitalism? Diverging welfare regimes in East Asia. *Asian Journal of Social Science*, 40(3), 275-294.

Chung, H., & Muntaner, C. (2006). Political and welfare state determinants of infant and child health Indicators: An analysis of wealthy countries. *Social Science & Medicine*, 63(3), 829-842.

Croissant, A. (2004). Changing welfare regimes in East and Southeast Asia: Crisis, change and challenge. *Social Policy & Administration*, 38(5), 504-524.

Çalışkan, A., Koçak, D., & Ertürk, Y. (2021). Ülkelerin yükseköğretim performanslarının bulanık C-ortalamalar kümeleme algoritması ile değerlendirilmesi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-7.

Çelik, Z. (2012). Bologna sürecinin Avrupa yükseköğretim sistemi üzerine etkileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(2), 100-105. <https://doi.org/10.5961/jhes.2012.038>

Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası* [Yükseköğretim Kurulu Raporu]. YÖK.

Çolakoğlu, Ö. M., & Büyükekşi, C. (2014). Evaluation of factors effecting exploratory factor analysis process. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 2, 58-64.

Çoşkun, F. B., & Çelik, Z. (2021). *Ne eğitimde ne istihdamdaki gençlere (NEET) dair politika analizi*. İlke Analiz. <https://www.ilkeanaliz.net/2021/06/16/neet/>

Deacon, B. (2010). Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Bir Refaha Tehdit. İçinde A. Buğra & Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal Politika Yazıları* (ss. 101-158). İletişim Yayınları.

Dedeoglu, S. (2013). Veiled europeanisation of welfare state in Turkey: Gender and social policy in the 2000s. *Women's Studies International Forum*, 41, 7-13.

Denis, D. J. (2021). *Applied Univariate, Bivariate, and Multivariate Statistics: Understanding Statistics for Social and Natural Scientists, with Applications in SPSS and R*. John Wiley & Sons.

Develi, A., & Emiroğlu, E. (2019). Kentleşme ve Sosyal Politika. İçinde E. T. Karagöl & A. Develi (Ed.), *Sosyal Politika, Teori, Politika ve Uygulamalar*. Umuttepe Yayınları.

Ding, H. (2014). Unemployment and welfare state: What do the data tell us? *Journal of Social Science for Policy Implications*, 2(2), 197-226.

Durdu, Z. (2009). Modern devletin dönüşümünde bir ara dönem: Sosyal refah devleti. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 37-50.

Eckey, H.-F., Kosfeld, R., & Rengers, M. (2002). *Multivariate Statistik: Grundlagen—Methoden—Beispiele*. Gabler Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-322-84476-7_5

Eichener, V. (2005). Wohlfahrtsstaat. İçinde K. Schubert (Ed.), *Handwörterbuch des ökonomischen Systems der Bundesrepublik Deutschland* (ss. 469-475). Springer.

Elhan, A., Öztuna, D., & Alpar, R. (2021). Ayırma (Diskriminant) Analizi. İçinde *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler* (6. bs). Detay Yayıncılık.

Elveren, A. Y. (2008). Social security reform in Turkey: A critical perspective. *Review of Radical Political Economics*, 40(2), 212-232.

Esping-Andersen, G. (1985). Power and distributional regimes. *Politics & Society*, 14(2), 223-256.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (1994). *After the Golden Age: The Future of the Welfare State in the New Global Order* (ss. 73-111). UNRISD Occasional Paper: World Summit for Social Development.

Esping-Andersen, G. (1996). Welfare States without Work: The Impasse of Labour Shedding and Familialism in Continental European Social Policy. İçinde *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies* (ss. 66-87). Sage London.

Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford University Press.

Esping-Andersen, G. (2015). Welfare regimes and social stratification. *Journal of European Social Policy*, 25(1), 124-134.

Esping-Andersen, G., Buğra, A., & Keyder, Ç. (2010). Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri. İçinde *Sosyal Politika Yazıları* (ss. 33-54). İletişim Yayınları.

Esping-Andersen, G., Gallie, D., Hemerijck, A., & Myles, J. (2002). *Why we need a new welfare state*. OUP Oxford.

Eurostat. (2021). *Eurostat Regional Yearbook- 2021 Edition*. Publications Office of the European Union.

Ferrara, M. (1993). *Modelli di Solidarietà. Politica e Riforme Sociali nelle Democrazie*. Il Mulino.

Ferrera, M. (1996). The southern model of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17-37.

Ferrera, M. (2010). Sosyal Avrupa’da Güney Avrupa Refah Modeli. İçinde A. Buğra & Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal Politika Yazıları* (ss. 195-230). İletişim Yayınları.

Flora, P., & Heidenheimer, A. J. (1981). *The Development of Welfare States in Western Europe and North America*. Routledge.

Frank, D. J., Hironaka, A., & Schofer, E. (2000). The nation-state and the natural environment over the twentieth century. *American Sociological Review*, 96-116.

Fromm, S. (2008). Faktorenanalyse. İçinde *Datenanalyse mit SPSS für Fortgeschrittene*

(ss. 314-344). Springer.

Furlong, A. (2006). Not a very NEET Solution: Representing problematic labour market transitions among early school-leavers. *Work, Employment and Society*, 20(3), 553-569.

Gal, J. (2010). Is there an extended family of mediterranean welfare states? *Journal of European Social Policy*, 20(4), 283-300.

Gammage, S., Sultana, N., & Glinski, A. (2020). Reducing vulnerable employment: Is there a role for reproductive health, social protection, and labor market policy? *Feminist Economics*, 26(1), 121-153.

George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Routledge.

Ghosh, S., & Kundu, A. (2019). Determinants of gender parity Index in higher education in India: A panel data approach. *Artha Beekshan*, 27(4), 102.

Goodin, R. E., Goodin, R. E., Headey, B., Muffels, R., & Dirven, H.-J. (1999). *The Real Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge University Press.

Gough, I. (1996). Social assistance in southern Europe. *South European Society & Politics*, 1(1), 1-23.

Gough, I. (2000). Welfare Regimes in East Asia and Europe. *Annual World Bank Conference on Development Economics Europe*.

Gough, I. (2001). Social assistance regimes: A cluster analysis. *Journal of European Social Policy*, 11(2), 165-170.

Gough, I. (2004). Welfare regimes in development context: A global and regional rnalysis. *Cambridge University Press*, 15-48.

Gough, I., Bradshaw, J., Ditch, J., Eardley, T., & Whiteford, P. (1997). Social assistance in OECD countries. *Journal of European social policy*, 7(1), 17-43.

Gough, I., Buğra, A., & Keyder, Ç. (2010). Güney Avrupa'da Sosyal Yardım. İçinde *Sosyal Politika Yazıları* (ss. 231-260). İletişim Yayınları.

Gough, I., Wood, G., Barrientos, A., Bevan, P., Room, G., & Davis, P. (2004). *Insecurity and welfare regimes in Asia, Africa and Latin America: Social policy in development contexts*. Cambridge University Press.

Gözükara Bağ, H., & Alpar, R. (2021). Çok Boyutlu Ölçekleme. İçinde *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Detay Yayıncılık.

Grütjen, D. (2008). The Turkish welfare regime: An example of the Southern European model? The role of the state, market and family in welfare provision. *Turkish Policy Quarterly*, 7(1), 111-129.

Gunther, R., Diamandouros, P. N., & Puhle, H.-J. (1995). *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*. Johns Hopkins University Press.

Güler, M. A. (2015). Güney Avrupa refah rejiminde sosyal dışlanma. *İş ve Hayat*, 1(1), 57-96.

Gümüş, İ. (2018). Tarihsel perspektifte refah devleti: Doğuş, yükseliş ve yeniden yapılanma süreci. *Journal of Political Administrative And Local Studies*, 1(1), 33-66.

Günay, D., & Günay, A. (2016). Dünyada ve Türkiye’de yükseköğretim okullaşma oranları ve gelişmeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1, 13-30.

Günaydın, D. (2012). Sağlık hizmeti krizi: Reformlar ve krizi aşma yaklaşımları. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 195-227.

Gür, B. S., Çelik, Z., & Yurdakul, S. (2018). *Yükseköğretime Bakış 2018: İzleme ve Değerlendirme Raporu*. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Gür, B. S., & Yurdakul, S. (2020). *Yükseköğretime Bakış 2020: İzleme ve Değerlendirme Raporu*. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi. https://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/Yuksekogretime_Bakis_2020.pdf

Hall, R. E., Gordon, R. A., & Holt, C. (1970). Why is the unemployment rate so high at full employment? *Brookings Papers on Economic Activity*, 1970(3), 369-410.

Henry, C. M., & Springborg, R. (2010). *Globalization and the Politics of Development*

in the Middle East (C. 1). Cambridge University Press.

Herrmann, R. (1973). Ein Anwendungsversuch der mehrdimensionalen diskriminanzanalyse auf die abflußvorhersage. *Catena*, 1, 367-385.

Hudson, J., & Kühner, S. (2011). Analysing the Productive Dimensions of Welfare: Looking Beyond East Asia. İçinde *New Welfare States in East Asia*. Edward Elgar Publishing.

ILO. (2018). *Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi* (s. 44). International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/publication/wcms_627054.pdf

ISO. (2022). *Country Codes*. ISO 3166 Country Codes. <https://www.iso.org/obp/ui/>

Izenman, A. J. (2008). *Modern Multivariate Statistical Techniques Regression, Classification, and Manifold Learning*. Springer.

Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *psychometrika*, 39(1), 31-36.

Kammer, A., Niehues, J., & Peichl, A. (2012). Welfare regimes and welfare state outcomes in Europe. *Journal of European Social Policy*, 22(5), 455-471.

Katrougalos, G. S. (1996). The south European welfare model: The Greek welfare state, in search of an identity. *Journal of European Social Policy*, 6(1), 39-60.

Kenworthy, L. (2002). Corporatism and unemployment in the 1980s and 1990s. *American Sociological Review*, 367-388.

Kim, K. (2017). The relationships between income inequality, welfare regimes and aggregate health: A systematic review. *European Journal of Public Health*, 27(3), 397-404.

Knowles, S., Lorgelly, P. K., & Owen, P. D. (2002). Are educational gender gaps a brake on economic development? Some cross-country empirical evidence. *Oxford Economic Papers*, 54(1), 118-149.

Koçak, O., Kavi, E., & Es, M. (2017). Bilgi toplumu perspektifinde refah devleti: Finlandiya modeli. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 48-75.

Kohl, J. (1999). Wohlfahrtsstaatliche Regimetypen im Vergleich. İçinde *Deutschland*

im Wandel (ss. 321-336). Springer.

Kourkouta, L., Sialakis, C., Iliadis, C., Mihalache, A.-M., Krepia, V., Sapountzi-Krepia, D., & Kaptanoglu, A. Y. (2020). The impact of the economic crisis in the welfare state. *International Journal of Caring Sciences*, 13(3), 22-78.

Lauzadyte-Tutliene, A., Balezentis, T., & Goculenko, E. (2018). Welfare state in central and eastern Europe. *Economics & Sociology*, 11(1), 100-123.

Leibfried, S. (1993). Towards a European Welfare State. İçinde *New perspectives on the welfare state in Europe* (C. 133). Routledge.

Lowndes, V., Marsh, D., & Stoker, G. (2017). *Theory and Methods in Political Science*. Macmillan International Higher Education.

Mahmut, İ., & Demir, M. (2018). Eğitimde fırsat eşitliği ve kamu politikaları: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 337-359.

Manning, N. (2011). Toplumsal İhtiyaçlar, Toplumsal Sorunlar, Toplumsal Refah ve Esenlik. İçinde *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar* (ss. 44-53).

Marshall, T. H. (2006). Citizenship and Social Class. İçinde C. Pierson & F. G. Castles (Ed.), *The Welfare State Reader* (ss. 30-40). Polity.

Marshall, T. H. (2010). Yurttaşlık ve sosyal sınıf. İçinde A. Buğra & Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal Politika Yazıları* (C. 4, ss. 19-33). İletişim Yayınları.

Mayer, S. E. (2001). How did the increase in economic inequality between 1970 and 1990 affect children's educational attainment? *American Journal of Sociology*, 107(1), 1-32.

McMenamin, I. (2003). Is there an East-Central European variety of democratic capitalism? A twenty-two country cluster analysis. *Centre for International Studies, Dublin City University*. <https://doras.dcu.ie/2119/1/2003-5.pdf>

Midgley, J. O. (1995). *Social development: The developmental perspective in social welfare*. Sage Publications.

Midgley, J., & Tang, K. (2001). Introduction: Social policy, economic growth and

developmental welfare. *International Journal of Social Welfare*, 10(4), 244-252.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2020-21* (s. 257). MEB.
http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/10141326_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2020_2021.pdf

Minas, C., Jacobson, D., Antoniou, E., & McMullan, C. (2014). Welfare regime, welfare pillar and southern Europe. *Journal of European Social Policy*, 24(2), 135-149.

Moagar-Poladian, S., & Dragoi, A.-E. (2013). Sweden and Turkey: Two models of welfare state in Europe. *Global Economic Observer*, 1(2), 72-89.

Moreno, L. (2010). Süper Kadınlar ve Akdeniz Refahı. İçinde A. Buğra & Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal Politika Yazıları* (4. bs, ss. 375-395). İletişim Yayınları.

Myrskylä, M., Kohler, H.-P., & Billari, F. (2011). High development and fertility: Fertility at older reproductive ages and gender equality explain the positive link. *PSC Working Paper Series*, 30.

Núñez, I., & Livanos, I. (2010). Higher education and unemployment in Europe: An analysis of the academic subject and national effects. *Higher Education*, 59(4), 475-487.

O'Connor, J. S. (2006). Gender, citizenship and welfare state regimes. *A Handbook of Comparative Social Policy*, 180.

OECD. (2011). *Compendium of OECD Well-Being Indicators*.
<https://www.oecd.org/sdd/47917288.pdf>

OECD. (2022a). *Life Expectancy at Birth*. Health. <https://data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-birth.htm>

OECD. (2022b). *Public Spending on Education (indicator)*. OECD Data.
<http://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm>

OECD. (2022c). *Spending on Tertiary Education (indicator)* [Organisation for Economic Cooperation and Development]. <https://data.oecd.org/eduresource/spending-on-tertiary-education.htm>

OECD. (2022d). *Youth not in employment, education or training (NEET) (indicator)* [Education]. <https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>

Orçan, F. (2018). Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi: İlk hangisi kullanılmalı. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 413-421.

Öktem, K. G. (2016). *Pathways to universal social security in lower income countries: Explaining the emergence of welfare states in the developing world* [Ph.D.]. The Department Of Political Science and Public Administration İhsan Doğramacı Bilkent University.

Öz, B., Ayriçay, Y., & Kalkan, G. (2011). Finansal oranlarla hisse senedi getirilerinin tahmini: İMKB 30 endeksi hisse senetleri üzerine diskriminant analizi ile bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3).

Özalp, L. F. A. (2019). *Refah İktisadi ve refah devletinin iktisadi analizi*. Efil Yayınevi.

Özaydın, M. (2013). Refah devletinin krizi, sosyal politikanın dönüşümü ve yükselen sivil toplum. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3).

Özaydın, M. M. (2013). Cinsiyete dayalı refah sınıflandırmaları temelinde iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15/3, 47-72.

Özdemir, S. (2009). Küreselleşme ve refah devletleri üzerindeki etkileri. *Journal of Social Policy Conferences*, 57, 55-86.

Özer, M., Suna, H. E., Aşkar, P., & Çelik, Z. (2020). Covid-19 salgını dolayısıyla okulların kapanmasının eğitimde eşitsizlikler üzerine etkisi. *İnsan ve Toplum*, 10(4), 217-246.

Özmen, Z. (2017). Avrupa’da sosyal güvenlik sisteminin finansmanı: Farklı refah devletleri üzerine bir inceleme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 600-620.

Pierson, C. (1998). Contemporary challenges to welfare state development. *Political Studies*, 46(4), 777-794.

Pierson, P. (1996). The new politics of the welfare state. *World Politics*, 48(2), 143-179.

Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation*. Beacok Press.

Polat, Ö. Ü. Y., & Süzülmüş, Ö. Ü. S. (2021). *Faktör analizi yöntemlerinin hayvancılık verileri üzerinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. 155-172.

Polat, Y. (2012). *Faktör Analizi Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi Ve Hayvancılık Denemesine Uygulanışı* [Ph.D.]. Çukurova Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Zootekni Ana Bilim Dalı.

Powell, M., & Yörük, E. (2017). Straddling two continents and beyond three worlds? The case of Turkey's welfare regime. *New Perspectives on Turkey*, 57, 85-114.

Psacharopoulos, G. (1994). Returns to investment in education: A global update. *World Development*, 22(9), 1325-1343.

Ralston, K., Everington, D., Feng, Z., & Dibben, C. (2021). Economic inactivity, not in employment, education or training (NEET) and scarring: The importance of NEET as a marker of long-term disadvantage. *Work, Employment and Society*, 0950017020973882.

Regidor, E., Pascual, C., Martínez, D., Calle, M. E., Ortega, P., & Astasio, P. (2011). The role of political and welfare state characteristics in infant mortality: A comparative study in wealthy countries since the late 19th century. *International Journal of Epidemiology*, 40(5), 1187-1195.

Reid, T. R. (2010). *The Healing of America: A Global Quest for Better, Cheaper, and Fairer Health Care*. Penguin Books.

Reiter, H., & Schlimbach, T. (2015). NEET in disguise? Rival narratives in troubled youth transitions. *Educational Research*, 57(2), 133-150.

Rosanvallon, P. (2004). *Refah Devletin Krizi* (B. Şahinli, Çev.). Dost Kitapevi.

Rueda, D. (2015). The state of the welfare state: Unemployment, labor market policy, and inequality in the age of workfare. *Comparative Politics*, 47(3), 296-314.

Saldamlı, A., & Can, İ. I. (2019). *Bilimsel Araştırma ve Sunum Teknikleri* (3.). Detay Yayıncılık.

Sapir, A. (2006). Globalization and the reform of European social models. *Journal of*

Common Market Studies, 44(2), 369-390.

Schofer, E., & Meyer, J. W. (2005). The worldwide expansion of higher education in the twentieth century. *American Sociological Review*, 70(6), 898-920.

Schultz, T. P. (1988). Education investments and returns. *Handbook of development economics*, 1, 543-630.

Scruggs, L. A., & Allan, J. P. (2008). Social stratification and welfare regimes for the twenty-first century: Revisiting the three worlds of welfare capitalism. *World Politics*, 60(4), 642-664.

Selek Öz, C., & Peri, D. (2019). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde kadın istihdamı: Refah rejimleri bağlamında bir karşılaştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(2), 1-26.

Servi, T., & Erişoğlu, Ü. (2020). Türkiye'deki şehirlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin istatistiksel analizi. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 174-186.

Sevindik, S., & Şiray, G. Ü. (2018). Diskriminant Analizi ve Bazı Alternatif Regresyon Analizleri. *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 35-9, 117-125.

Sørensen, A. (2006). Welfare states, family inequality, and equality of opportunity. *Research in social stratification and mobility*, 24(4), 367-375.

Stephens, J. D. (1996). *The Scandinavian Welfare States, Achievements, Crisis and Prospects*. United Nations Research Institute for Social Development.

Stoesz, D. (1988). Functional Concept of Social Welfare. *Social Work*, 33(1), 58-59.

Şentürk, M., & Akbaş, Y. E. (2014). İşsizlik-enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı ilişkinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Journal of Yasar University*, 9(34), 5820-5832.

Tanrikulu, D. (2011). *Türkiye'de yükseköğretime erişim. Seta analiz*. <https://www.setav.org/turkiyede-yuksekogretime-erisim/>

Taşcı, F., Alpar, B., Akgül, O., Kocakaya, M., Baş, H., & Aktaş, F. Z. (2020). *Bir şehrin sosyal politika yönetim rehberi: Esenler örneği*. Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi.

Taşçı, F. (2013). Refah devleti modelleri içinde Türkiye'nin pozisyonu: "Yaşlı algısı" üzerinden değerlendirmeler. *İnsan & Toplum dergisi*, 3(5), 5-35.

Tavşancıl, E. (2022). *Temel İstatistik*.
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/169655/mod_resource/content/0/3_FREKANS%20DA%C4%9EILIMLARI%20VE%20GRAF%C4%B0KLER%20%5BOtomatik%20kaydedilme%5D.pdf

Tendera-Wlaszczuk, H., & Szymanski, M. (2015). Implementation of the welfare state in the Visegrád countries. *Economics & Sociology*, 8(2), 126.

Titmuss, R. M. (1974). *What is social policy?* 138-147.

Titmuss, R. M. (1975). *Social Policy: An Introduction*. Pantheon Books.

Trifiletti, R. (1999). Southern European welfare regimes and the worsening position of women. *Journal of European Social Policy*, 9(1), 49-64.

Trow, M. (1972). The expansion and transformation of higher education. *International Review of Education*, 61-84.

Turanlı, M., Taşpınar Cengiz, D., & Bozkır, Ö. (2012). Faktör analizi ile üniversiteye giriş sınavlarındaki başarı durumuna göre illerin sıralanması. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 0(17), 45-68.

TÜİK. (2020). *Hayat Tabloları, 2017-2019*. Haber Bülteni.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2017-2019-33711#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%202013%2D2015%20d%C3%B6neminde%20erkeklerde%2075%2C3%20y%C4%B1l,s%C3%BCresi%20fark%C4%B1%205%2C4%20y%C4%B1lde%20B1r>

TÜİK. (2021). *Okullaşma Oranı, 1997-2021 (Öğretim Yılı ve Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranı, 1997-2021)*.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=7611LDLQLc/GnFJCFi3JgXoQiwklo8DUH1M2R8UpW7WkRrIWwktc4H9oAJ10laoM>

TÜİK. (2022a). *Doğum İstatistikleri, 2021*.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021->

Wilensky, H. L. (1974). *The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditures*. University of California Press.

Wilensky, H. L., & Lebeaux, C. N. (1958). *Industrial society and social welfare: The impact of industrialization on the supply and organization of social welfare services in the United States*. Russel Sage Foundation.

Wilensky, H. L., & Lebeaux, C. N. (1965). Conceptions of social welfare. *Social welfare institutions: a sociological reader*, 11.

Willemsse, N., & Beer, P. D. (2012). Three worlds of educational welfare states? A comparative study of higher education systems across welfare states. *Journal of European Social Policy*, 22(2), 105-117.

World Bank. (2018). *İnsan Sermayesi Endeksi (HCI) ve Bileşenleri*. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/354481539258948067-0080022018/original/HCI2pagerTurkeyTR.pdf>

World Bank. (2021). *The Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19*. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34432>

World Bank. (2022a). *Fertility Rate, total (births per woman)*. Databank. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>

World Bank. (2022b). *GDP (current US\$)*. World Bank National Accounts Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

World Bank. (2022c). *GDP Growth (annual %)*. World Bank National Accounts Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2021&locations=TR&start=2001>

World Bank. (2022d). *GDP per capita*. All Countries and Economies. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

World Bank. (2022e). *Gini Index*. Databank. <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2019&start=2000&view=chart>

World Bank. (2022f). *Government Expenditure on Education*. World Development

Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

World Bank. (2022g). *Government Expenditure on Tertiary Education as % of GDP (%)*. Education Statistics. <https://databank.worldbank.org/source/education-statistics-%5Eall-indicators#>

World Bank. (2022h). *Government expenditure per student, tertiary*. Education statistics - All indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

World Bank. (2022i). *Government Expenditure per Student, Tertiary (% of GDP per capita)*. World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

World Bank. (2022j). *Human Capital Index*. Data Catalog. <https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0038030>

World Bank. (2022k). *Life Expectancy at Birth, total (years)*. Databank. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>

World Bank. (2022l). *Mortality Rate, infant (per 1,000 live births)*. Databank. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN>

World Bank. (2022m). *Unemployment, total (% of total labor force)*. International Labour Organization, ILOSTAT database. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>

Yakut Özek, B., & Akbaşı, S. (2021). Yükseköğretim kurumlarının finansmanı: Dünyadaki uygulamalar ile karşılaştırmalı bir analiz. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1051-1080. <https://doi.org/10.17152/gefad.837943>

Yaylalı, M., & Lebe, F. (2011). Beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 30(1), 23-51.

Yeniçeri, C. (2009). *Peygamber ve sonrasında islamın emeğe bakışı ve emek hayatını düzenlemesi*. Çamlıca Yayınları.

Yıldırım, B., & Şahin, F. (2019). Esping-Andersen'in refah devleti sınıflandırması ve

makro sosyal hizmet uygulamaları temelinde Türkiye'nin konumu. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*.

YÖK. (2022). *Öğrenci İstatistikleri*. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Yu, P., & Delaney, J. A. (2016). The spread of higher education around the globe: A cross-country analysis of gross tertiary education enrollment, 1999-2005. *Educational Policy*, 30(2), 281-321.

Yüksel, İ., & Koç, İ. (2010). Türkiye'de bebek ölüm hızı halen bir bilmece mi? *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 53(2), 87-97.

EKLER

EK-1. ÖZGEÇMİŞ

